

I. Bevezetés

Beksics Gusztáv a kiegyezés utáni korszak jellegzetes és igen termékeny publicistája, politikai gondolkodója volt. Feltűnő személyiségét számos kortársa megörökítette, cikkeinek, röpiratainak, könyveinek száma pedig csak kevesek munkásságához mérhető. Mégis a saját korában széles körben ismert Beksics alakja halálát követően elhomályosult, szertágazó gondolkozásából mára jórészt csak a századvégi nacionalizmus eszmerendszeréhez sorolható nézetei ismertek. Ez indokolta, hogy 1999 és 2002 között ifjúsági OTKA pályázat keretében alapkutatásokat végezzek és összegyűjtsem, tudományos szempontok szerint feldolgozzam Beksics összes művét, vagyis a – könyvtárakban megtalálható, közismertebb – könyvei és röpiratai mellett felkutassam rövidebb szépirodalmi írásait, nagy számú politikai kis-publicisztikáját, képviselőházi felszólalásait, hivatali működésének iratait és levelezését. A több éves kutatás fontosabb tapasztalatait a következőképp összegezhetjük: 1. a legnagyobb feladatnak a publicisztika összegyűjtése bizonyult, mivel Beksics – aki hosszabb-rövidebb időre a korszak szinte valamennyi meghatározó lapjánál megfordult, mint szerkesztő, munkatárs vagy vezércikkíró – hírlapírói tevékenységéről mind a mai napig nem született pontos, részletes munka, és az életrajzok sem adják meg teljes ez irányú munkásságát. A program végeztével egy több mint ezer tételes életművet sikerült összeállítanom (lásd az irodalomjegyzékben). 2. Beksics életrajzi adatai is több helyen pontosításra szorultak. 3. Fontos lett volna annak a kapcsolati hálónak a feltérképezése, amely Beksics baráti környezetén túl élénk tárja a modernizációs programok kinyilatkoztatásának egy informálisabb módját is, azonban tőle napló egyáltalán nem, magánlevél pedig csak igen csekély számban maradt fenn, és ezekben is kevés a konkrét politikai, társadalmi vagy gazdasági programokra való utalás. Ennek ellenére a minden várakozást felülmúló mennyiségű politikai irat és vele szemben a kevés magánéleti dokumentum önmagában fontos adalék Beksics személyiségének vizsgálatakor.

A pályakép bemutatására a kronologikus és a tematikus szerkezet együttes alkalmazását tartottam a legalkalmasabbnak. A fejezeteket tematikai csomópontok szerint rendeztem, de közben a pályáiv megrajzolásához nélkülözhetetlen időbeni előrehaladás betartására is törekedtem.

Rövid szakirodalmi ismertető után a pályakezds állomásait (szülőhely, iskolák, szerkesztőségek) és az őt ért korai hatásokat (család, tanulmányok, szellemi előképek, vele egykorú generáció) tárgyaló fejezet következik. Mindkét szempontból az eddigieknél részletesebb bemutatásra törekedtem, politikai gondolkodását befolyásoló szellemi hatások

közül hangsúlyosnak tartom a pozitívizmust, ismeretelméleti alapjainak legrészletesebb kifejtését R. Várkonyi Ágnes nagymonográfiája tartalmazza.¹

Felnőttkori munkásságának vizsgálatokor először értelmiségi szerepeit ismertetem, amelyek nem mint társadalmi osztálypozíciók érdekesek, hanem mint a szellemi tevékenység és a politika befolyásolásának eszközei. Az értelmiséget tehát ideológiateremtő rétegeként értelmezem. Karl Mannheim „szabadon lebegő értelmiség” meghatározását veszem alapul, azt, hogy a társadalmilag el nem kötelezett értelmiségieknél a nevelés, a műveltség megszünteti a születésben, státusban, hivatásban, gazdagságban meglévő különbségeket, illetve, hogy az ebből a társadalmi helyzetből fakadó potenciális energia a kiemelkedőbbeket képessé tette egyfajta társadalmi érzékenység kialakítására, az ellentétes érdekek összehangolására, szintézis készítésére. Fontos adalék, hogy ez a tudat nem zárja ki a politikai szerepvállalás lehetőségét, szerinte ugyanis ezen értelmiségiek gyakran alkalmazzák a cselekvésnek azt a formáját, hogy csatlakoznak osztályokhoz, vagy – ami esetünkben fontosabb – pártokhoz, mert fontos számukra, hogy szellemi igényeik, eszméik a gyakorlati politikába is bekerüljenek. Legtöbbjüknél ez egyfajta küldetéstudatban, elkötelezett programadó szándékban manifesztálódik.²

Az állami bürokráciába lépő értelmiségiek bevonásával az értelmezési keretet Robert K. Merton tovább tágította. Státusukat a politikacsinálókhoz való sajátos viszonyukban vizsgálta, felhívta a figyelmet a lehetséges érték-összeütközések hátterére, illetve, hogy olyan alternatívákkal dolgoznak, amelyeknek közvetlen és nyilvánvaló értékvonatkoztatásuk van, ezért kiemelten válhatnak támadások céltáblájává. Élesen megkülönböztette a nagyobb társadalmi válságok idején (ad-hoc) a bürokráciába özőnlő értelmiségieket a technokratáktól, akik bevallottan közömbösek bármely társadalompolitikai irányvonal iránt.³ A nacionalizmuselméletekben is fontos szerep jut az értelmiség történeti hivatásának. Anthony D. Smith a modernizáció beköszöntéhez köti az olyan szakértelmiségiek megjelenését, akiknek fő tevékenysége az elméletek alkalmazása és terjesztése.⁴

Hangsúlyosan foglalkoztatott Beksics viszonya a 19. század nagy koreszméihez. Politikai gondolkodásának rekonstruálásakor a liberalizmus, az állam és a nacionalizmus fogalomkörébe sorolható tervezeteit, javaslatait ismertetem, illetve külön részfejezetben tárgyalom társadalmi reformtörekvéseit, mint a pozitívista tanultságú értelmiség

---

¹ R. Várkonyi Ágnes: *A pozitívista történelemszemlélet a magyar történetírásban. I. A pozitívista történelemszemlélet Európában és hazai értékelése. 1830–1945.* Budapest, Akadémiai, 1973. (a továbbiakban R. Várkonyi 1973.)

² Karl Mannheim: Az „értelmiség” szociológiai problémája. In. *Korunk értelmisége. Értelmiségelméletek – értelmiségvizsgálatok.* Vál. és bev. Huszár Tibor. Budapest, Gondolat, 1975. 109–118.

³ Robert K. Merton: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest, Osiris, 2002. 290–307.

⁴ Danielle Conversi: A nacionalizmuselmélet három irányzata. In. *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény.* Szerk. Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004. (a továbbiakban Nacionalizmuselméletek) 317–318.

tájékozódásának kiemelt irányát. Megkerülhetetlennek tartom Halász Gábor kutatásait, aki a forradalom után színre lépő reformnemzedékek („magyar viktoriánusok”) ábrázolásával párhuzamosan mutatja be a demokrácia és a szabadság eszme viszonyában bekövetkező változásokat, egyre nyilvánvalóbb összeférhetetlenségüket, a nemzetiségi kérdés és a korszak válságtüneteinek hatását a szellemi orientációkra.⁵ Beksics eszmei tájékozódásának vizsgálatakor ugyanakkor támpontokat nyújtottak Németh G. Bélának a magyar „irodalomkritikai értelmiségről” született munkái, azokban a hetvenes évek irányzatainak nemzedéki tömörülések szerinti csoportosítása és a csoporttulajdonságok leírása.⁶

A nacionalizmuselméletek köréből egyrészt John Breuilly értelmezéséhez fordultam. Ott központi fogalom a modernizáció, amelyben nagy szerepet kapnak az intézmények, mint az eszmék és a cselekvés formálói – ezen keresztül a népet, társadalmat irányító, és neki elszámoló állam egyfajta entitásként jelenik meg. Nála a nép és állam közötti megfelelés ideológiája a nacionalizmus.⁷ Másrészt fogódzót nyújtott Anthony D. Smithnek az a megállapítása, miszerint a „kiválasztott nép mítoszai” összekapcsolják a jelent a közös múlttal, megkülönböztetett közösségbe vonják a tagokat, akikből így egy közreműködőbb társadalmat teremtenek: terjeszkedésre, háborúra indíthatják a közösséget.⁸

Úgy vélem, Beksics sokirányú csoport- és intézménykapcsolatai, illetve eszméi a 19. századi hazai értelmiség sorsával állnak összefüggésben. Egyrészt az értelmiség kialakulatlanságával, hiszen annak reformkori jellemzői még – Veliky János meghatározása szerint – „nem váltak rétegeképző tényezőkké, nem kötődtek teljes kizárólagossággal valamely (hagyományos vagy újonnan szerveződő) csoporthoz, hanem egyenlőre szétszórta, szinte a társadalom minden rendjében fel-feltűnnek. A társadalmi fejlődés kezdeményjellegének következtében inkább személyekhez kapcsolódtak, és azokhoz tapadó szerepkörök formájában jelentkeztek.” Kezdetben a „szerepkörök, státusok kezdetben általában is távol vannak egymástól. Így történhet meg az, hogy lehettek olyan személyes pályák, amelyekben egyszerre több szerepkör is feltűnik. Ezek a »polihistorok« társadalmilag hiteles személyek, akik a rendszerbeli átmeneti állapotot megtestesítik, ugyanis a modernizáció csak később differenciál és oszt ki az új munkamegosztás folyamatában egy-egy rétegre társadalmilag

---

⁵ Halász Gábor: *Válogatott írásai*. Budapest, Magvető, 1977. (a továbbiakban Halász 1977.) 304–410.

⁶ Németh G. Béla: *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitivizmus korában. A kiegyezéstől a századfordulóig*. Budapest, Akadémiai, 1981. (a továbbiakban Németh G. 1981.), illetve Uő: *Létharc és nemzetiség. Az „irodalmi értelmiség felső rétegének ideológiájához 1867 után*. In. Uő: *Létharc és nemzetiség*. Budapest, Magvető, 1976. (a továbbiakban Németh G. 1976) 7–41.

⁷ John Breuilly: Állam és nacionalizmus. In. *Nacionalizmuselméletek* 134–150.

⁸ Anthony D. Smith: Kiválasztott népek: miért maradtak fenn egyes népcsoportok? In. *Eszmék a politikában. A nacionalizmus*. Szerk. Bretter Zoltán és Deák Ágnes. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995. (a továbbiakban *Eszmék a politikában*) 27–51.

sajátos szerepeket.”⁹ Beksics pályája kezdetben teljes mértékben megjeleníti ezt az átmenetiséget, s később sem képes teljes mértékben stabilizálódni. Eleinte a független, liberális értelmiség szerepköreivel próbálkozik, majd belép az állami bürokráciába, utóbb társadalmi mozgalmak ideológusának szegődik, mindegyik helyzetben kénytelen előző álláspontjából valamit feladni; még ha közel is kerül hozzá, teljes mértékben függetlenné soha nem válik. Mindvégig küzd az értelmiségi pálya konfliktusaival, azokat mélyen átéli, s ilyen értelemben kétségtelenül a modern értelmiség sorsában osztozik. Pályája egy értelmiségi típust jelenít meg, reformtervezetei a század második felében jelentkező modernizációs elképzelésekkel sok helyen közösséget mutatnak, összességükben mégis sajátos polgárosodási programként értelmezhetők. A teljes életmű feldolgozása, a két megközelítés (1. szerepek 2. eszmék) egy alaposabb, kiegyensúlyozottabb kép megalkotására ad lehetőséget.

---

⁹ Veliky János: Értelmiségi szerepkörök. In. *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)*. Szerk. Veliky János. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. (a továbbiakban Polgárosodás és szabadság) 51.

II. Beksics Gusztáv a szakirodalomban

Beksics könyvei, röpiratai, hírlapi vezércikkei kortársai körében szinte soha sem maradtak visszhangtalanok. Méltatásra csak úgy, mint a politikai színtér ellenoldaláról érkező kritikára bizvást számíthatott.¹⁰

Műveiben megőrződött gondolatai halála után sem merültek feledésbe, jogi, történeti, illetve politikai munkásságának eredményeit több esetben felhasználták. Csak párat említve: az egyéni szabadsággal kapcsolatos nézeteire gyakran hivatkozott Tuka Béla jogfilozófiai tanulmányában¹¹, és ugyancsak több alkalommal idézte történeti munkáit és a képviselőház működésével kapcsolatos megállapításait Balassa Imre a dualista korszak országgyűlésének bemutatásakor.¹² A nemzetségi-, illetve magyarosító földbirtok politikájára utalt nem éppen dicsérőleg Jászi Oszkár, amikor kétségtávolú erő leegyszerűsítéssel kijelentette, hogy Beksics az, „akit nem ok nélkül tekintenek a mai sovinizmus egyik apjának”¹³, Balla Antal pedig a 67-es pártvezérek „íródeákjaként” tartotta számon, azok közé sorolta, akik „állandóan kapaszkodtak a liberális jelzőbe, de közben rendíthetetlenül vitatták, hogy a szabadelvűségnek a parlamentarizmus az egyetlen lényeges kelléke.”¹⁴

Történelmi szerepét a harmincas évek derekán megjelenő nagyobb összefoglaló munkák sem kerülték meg. Szekfű Gyula tudományos munkáit megalapozó politikai publicisztikájában, a *Három nemzedékben* a magyar polgári fejlődés vizsgálatakor, egyben a Trianon utáni társadalmi romlás okainak keresésekor Beksics működésére is kitért. Úgy vélte, hogy Tisza Kálmán rendszerének állami központosítása idővel valóságos állami „omnipotenciává” hatalmasodott, mely a magyar liberalizmus fontos vonását alkotta. Az egyik ilyen kortünet Szekfű szerint az volt, hogy a hatalom féltékenyen ellenszegült minden, a társadalmi és szellemi erők szerves organizálását sürgető törekvésnek. S ebben nem kis szerepet játszott a korabeli publicisztikának az a része, amely e konzervatív mozgalmakra a feudalizmus, klerikalizmus és ultramontanizmus bélyegét nyomta, s úgy kívánta azokat felszámolni. A folyamatban Szekfű Beksicsre, „a liberális publicisztika fejére” határozottan utalt, aki írásaiban bőkezűen bánt az ilyen vádakkal. Végül meg is jegyezte: „Így történt, hogy a liberális elvekkal telített magyar társadalom még annyi egyéni, állammentes akciót sem tudott létesíteni, mint egyéb központosított országokban; s innen származik egyúttal

---

¹⁰ Műveinek korabeli recepciójához lásd a mellékletben közölt cikk- és könyvlistát.

¹¹ Tuka Béla: *A szabadság. Politikai tanulmány*. Budapest, Grill, 1910.

¹² Balassa Imre: A kiegyezés kora 1865–1875. In. *A magyar országgyűlés története 1867–1927*. Szerk. Balla Antal. Budapest, Légrédy, 1927. (a továbbiakban Balla 1927.) 29–39, 46–47, 54, 60, 65–67, 70–71, 79–80, 82, 88–89.

¹³ Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest, Grill, 1912. 339, 347–348, 484.

¹⁴ Balla Antal: *A liberalizmus történelme. Gazdasági és politikai tanításai*. Budapest, Légrédy, 1926. 350.

katasztrófánk azon alapjelensége is, hogy az államhatalom tragikus szétesésekor nemzeti társadalmunk kohézió híján egyszerre csak magatehetetlenül esett szét atómok [sic!] védtelen millióira. Az állam volt mindenünk, államunk bukása erőtlenné és koldusszegénnyé tett egyént és társadalmat egyaránt.”¹⁵

Két évvel később a *Magyar Történet* 5. kötetében Grünwald Bélához és Bánffy Dezsőhöz hasonlította, az „erélyes nemzetiségi politika” egyik megtestesítőjeként mutatta be Beksicset, illetve jelezte hatását Tisza István telepítési politikájára.¹⁶ De Szekfű „hatvanhét hivatalos publicistájának” magyar birodalmi elképzeléseit itt is a beteg és hanyatló társadalom egyértelmű jeleként értelmezte, így őt a hatvanhetes rendszer jellegzetes válságjegye, a nemzetállami illúzióáradat meghatározó ideológusaként tüntette fel. Ugyanitt ismertette, egyben helyezte vele párhuzamba a magyar imperializmus programalkotóját, Hoitsy Pált és a legmerészebb asszimilációs politika hirdetőjét, Rákosi Jenőt.¹⁷

Hasonló társadalmi kontextusban vizsgálta a három gondolkodó elképzeléseit ezekben az években Gratz Gusztáv (*A dualizmus kora* – 1934). Gratz a „Nagymagyarország” tervek negatív következményeit ismertetve hangsúlyozta, hogy ezek valójában a kor tipikus jelenségének, a közgondolkodás leképeződésének tekinthetők. Véleménye szerint ugyanis a magyarság politikai eszmevilágának a realizmus sohasem volt erős oldala, szívesen átengedte magát az optimista mérlegeléseknek, és az ábrándozások – melyek kétségtelenül megacélozták a nemzet önmaga erejébe vetett hitét – számos hátránnyal jártak. Úgy vélte, hogy Rákosi, Beksics, Hoitsy eszméinek ismerete nélkül nem lehet megérteni a századforduló utáni politikai mozgalmakat, azért is, mert „nem megteremtői, inkább kifejezői voltak a kor gondolkodásának, ők nem új utakat szabtak annak, hanem csak rendszerbe foglalták. Amit írtak az nem forrása, de eredménye volt az uralkodó közhangulatnak.”¹⁸

1944-ben jelent meg Pikéthy Károly¹⁹ *Beksics Gusztáv a szabadelvű magyar nemzeti gondolat publicistája* című dolgozata, amely elsőként vállalkozott Beksics teljes életművének bemutatására. A Kolozsvári Tudományegyetem Történeti Intézetének kiadványában olvasható az első olyan – hírlapokból és különböző lexikonokból, almanachokból összeállított – életrajz,

---

¹⁵ Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934. 295–196. Szekfű könyvében több helyen felhasználta Beksics munkáit, a fentebb említettek mellett egy helyen „a liberalizmus krónikásának” (267.), máshol „elvi liberálisnak” (312.) nevezte.

¹⁶ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet*. 5. köt. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936. 562, 600.

¹⁷ Uo. 584–587.

¹⁸ Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. 2. köt. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934. 371–374.

¹⁹ Pikéthy Károly 1920 körül született Kolozsváron egy kereskedő család sarjaként. A Ferenc József Tudományegyetemen történelmet végzett, majd a karon gyakornok lett. Egyes visszaemlékezések szerint a gyakorló katolikus Pikéthy részt vett az EMKE és az Erdélyi Tudományos Intézet munkájában, bár ez utóbbinak nem volt tagja. 1944 októberében 5 ezer kolozsvári magyarral együtt az Urálba hurcolták, ahol tifuszban elhalálozott. Murádin Jenő 2006-os szóbeli gyűjtése Só Tamás és Pikéthy Berta (unokahúg) kolozsvári lakosoktól.

amely a már Beksics életében rögzült pontatlanságok egy részét kiigazította, s amely szerényebb terjedelemben, de kísérletet tett a pályakép felvázolására. Az egyetem fiatal gyakornoka a Beksics halálakor napvilágot látott megemlékezésekre támaszkodva rögzítette a nagy koreszméket (liberalizmus, nacionalizmus, birodalmi gondolat) követő, de népszerűtlen publicista alakját, s ez utóbbit elsősorban túlzott temperamentumának tudta be. Jórészt egyéniségének e jellegzetességére vezette vissza azt is, hogy Beksics nem volt képes olyan nimbuszt teremteni, amely „nevét a lelkekben halála után is fenntartotta volna”.²⁰ Az életút állomásainak rögzítése mellett Pikéthy a korai művekből kiemelt idézetekkel képes volt valamelyest a szabadság – demokrácia – „fajérdek” hármasságára épülő eszmevilág sajátosságát érzékeltetni, azonban annak mélyebb kibontásával adós maradt. Hangsúlyozta, hogy a publicista világnézetét a szabadelvű „korszellemnél mélyebbről ható eszme: a nemzeti eszme irányítja”, ezért használta vele kapcsolatban a liberális szót jelzőként, s tevékenységének valódi mozgatórugóját inkább a nacionalista meggyőződésében vélte felfedezni.

Ennek ellenére az egész pálya áttekintésének igénye, s az, hogy vizsgálódása Beksics érdeklődésének majd minden területét érintette (megfigyelhető azonban, hogy részletesebben csak a program egyik, igaz sarkalatos tételével, az egyházpolitikai nézetekkel foglalkozott) Pikéthy megvédte attól, hogy egy leegyszerűsített, pusztán az imperialista ábrándokat hajszólo értelmiségi alakját alkossa meg. Külön fejezeteket szentelt a millennium körüli években kimunkált nemzetiségi politikának, illetőleg az életmű összegzésének tekintett magyar birodalmi gondolatnak, úgy vélte azonban, hogy „Beksics tekintete túlszárnyalt a Kárpátok bércéin, s az ország, állam és nép viszonyát nemcsak a belsőkárpáti medence élettörvényei szerint vizsgálta, hanem mindezt szervesen beléillesztette a középeurópai sorsközösségbe is. És mivel nemcsak író, hanem politikus is volt, a nemzeti, nemzetiségi és külpolitikai kérdéseink felmérésén túl, mindeme problémák megoldását is sürgette, hogy így megerősítse nemzetét és eltávolítsa mindazokat az akadályokat, amelyek veszélyesek voltak vagy lehettek a nemzeti fejlődésre”.²¹ Pikéthy Beksics munkásságának történeti jelentőségét – az eddigiektől eltérően – elismerően méltatta, mikor művének záró szakaszában a „fantasztikusnak mondott” tervekről megállapította: „ha jól megvizsgáljuk, a magyarság megmaradásának elengedhetetlen feltételei”.²² Ez utóbbi értékelésnél mindenképpen meg kell

---

²⁰ Pikéthy Károly: *Beksics Gusztáv a szabadelvű nemzeti gondolat publicistája*. Kolozsvár, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, 1944. (a továbbiakban Pikéthy 1944.) 9. Pikéthy Beksics önálló műveinek és kisebb dolgozatának felsorolása mellett a nagyobb számú válogatást közölt a hírlapi publicisztikából is (49–53).

²¹ Uo. 20.

²² Uo. 48.

jegyeznünk, hogy itt nem annyira egy sajátos történelemszemlélet, történeti iskola hatása érezhető, mint inkább a háborús esztendők korszelleme.

A második világháború után Beksics recepciójára a polgári történetírás marxista kritikája nyomta rá a bélyegét. Az ötvenes évek közepén Pach Zsigmond Pál a dualizmus kezdeti szakaszának áttekintésekor szembeszállt mindazokkal a tételekkel, melyek 1867-et nem 1849, hanem 1848 egyenes folytatásaként állították be. Wertheimer, Szekfű, Gratz mellett Beksics történetírói munkásságának tudta be, hogy a kor történelemszemléletében eluralkodott 1848 hiperkritikája, s részben 1867 viszonylagos pozitívumainak eltúlzása. De bírálta Beksicsnek a választójoggal és a középosztállyal kapcsolatos álláspontját is.²³ Pár évvel később Horváth Zoltán sem mulasztotta el a századforduló haladó szellemi erőinek ellenpontjaként említeni őt, mint „ultrasovén” publicistát.²⁴

Az ilyen és ehhez hasonló sablonos megközelítések tarthatatlanságát érezte meg L. Nagy Zsuzsa. A *Századok* 1963. évi 6. számában *A „nemzeti állam” eszméje Beksics Gusztávnál* című dolgozatában megállapította, hogy mind a polgári-, mind a marxista történetírás nem kis mértékben félreértette Beksics munkásságát, s vele kapcsolatosan túlzott leegyszerűsítéseket mutató tévutakra tévedt. Ezért komoly tudományos apparátussal fogott hozzá – mint, ahogy bevezetőjében definiálta – „a liberális nacionalizmustól a korszak jellegzetes magyar imperialista sovinizmusáig” eljutó gondolkodó egyéni és sajátos, egyben tipikus pályajegyének megismeréséhez, megismertetéséhez. Időrendben haladva, három nagy fejezetben (Liberális nacionalizmus – Kibékítő nemzeti politika – „Magyarország második felvirágzása”) tárja elénk az életút egyes állomásait és a politikai törekvéseket, rámutatva ezek kölcsönviszonyára, Beksics gondolatmenetének fejlődésére.

A dolgozat meggyőzően ábrázolta a polgári haladást célzó reformpolitika lépéseit, majd kibicsaklását, a „nemzeti állam” feltétlen szolgálatának az expanzív birodalom vágyába torkollását. A reformok részletes vizsgálata közben pedig nem hagyta figyelmen kívül a pálya és az eszmei tájékozódás szempontjából mérvadó tényezőket, a mesterek, elődök szerepét, a kormányzati köröknek Beksicshez való igencsak ambivalens viszonyát sem.

L. Nagy mindvégig egy kiegyensúlyozott kép megalkotására törekedett, így a korai művek elemzésekor kiemelt figyelmet fordított a demokrácia kérdéskörének sajátos megjelenésére, és arra, hogy a liberális alapok már kezdetben miként keveredtek nacionalista elemekkel, ám említés nélkül siklott át Beksics egyéni szabadsággal kapcsolatos nézetein,

---

²³ Pach Zsigmond Pál: A dualizmus rendszerének első éve Magyarországon. *Századok*, 1955. 1. sz. 34–74. Pach írása részlet az egyetemi tankönyvből.

²⁴ Horváth Zoltán: *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története. 1896–1914.* Budapest, Gondolat, 1961. 162.

ezáltal a fiatalkori eszmevilág bemutatása jóval szegényebbé vált.²⁵ Ennek ellenére a pálya legszakszerűbb, nézőpontját tekintve az addigi legkövetkezetesebb feldolgozása e dolgozat, épp ezért megállapításait számos történeti kutatás használta fel s használja mai napig.

A következő évtizedekben egyre többen hivatkoztak Beksics munkásságára. Kiemelkedő e tekintetben Szabó Miklós, aki a dualista korszak politikai gondolkodásának számos tanulmányt szentelt, s ezekben rendszeresen foglalkozott Beksics társadalmi programjával. Írásaiban a dzsentri-problematika, a zsidó emancipáció, az állam és a társadalom közötti viszony tárgyalásakor mutatta be nézeteit, sőt nem egy esetben az azokra született válaszreakciókat is ismertette. Ugyanakkor alakját ő is elhelyezte a birodalmi koncepció népszerűsítői, a „nacionalista publicisztika hangadói” között.²⁶ De említhetjük további szerzők írásait, akik a nyolcvanas évek közepén kortársa, Grünwald Béla gondolkodásával állították párhuzamba, majd évekkel később a népesedéspolitikai nézeteit elemezték.²⁷

Jogtudósok is foglalkoztak Beksiccsel. Szabó Imre a 19. század első fele magyar jogbölcseletének rekonstruálásakor gyakran hivatkozott rá, amikor a doktrinereket, illetőleg a reformkori jogtudomány kialakulását mutatta be.²⁸

Ugyancsak fontos utalnunk az Akadémia nagy sajtótörténeti vállalkozásának egyes fejezeteire. A Kosáry Domokos és Németh G. Béla által szerkesztett *A magyar sajtó története 1867–1892*. 2. alkötetében Gergely András és Veliky János a kormánypárti sajtó arculatát – a vonatkozó szakirodalom felhasználása mellett – az egyes lapok jellegmeghatározó cikkeinek ismertetésével rajzolták meg. Így lett a sajtótörténeti áttekintés egyben a korszakban mértékadó zsurnaliszták – akik egyébként más területen is jeleskedtek mint pl. Pulszky Ferenc vagy Beksics Gusztáv – gondolatainak sajátos rendezési elven alapuló gyűjteménye. Beksicsnél is párhuzamosan bontakozik ki itt az újságírói és az ideológiateremtő tevékenység. Találkozunk a pálya állomásaival: az indulással és az őt érő kezdeti hatásokkal (a *Pesti Napló*

---

²⁵ L. Nagy Zsuzsa: A „nemzeti állam” eszméje Beksics Gusztávnál. *Századok*, 1963. 6. sz. 1242–1278. (a továbbiakban L. Nagy 1963.)

²⁶ Szabó Miklós: Új vonások a századfordulói magyar konzervatív politikai gondolkodásában. *Századok*, 1974. 1. sz. 33–35. Uő: Politikai gondolkodás 1890–1918 között. In. *Magyarország története 1890–1918*. 2. köt. Főszerk. Hanák Péter, szerk. Mucsi Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 921. Uő: A magyar nemesi liberalizmus 1825–1910. In. *Szabadság és nemzet*. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Gondolat, 1993. 153, 167, 169, 174. Uő: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története. 1867–1918*. Budapest, Új Mandátum, 2003. 106, 110, 145–147, 153, 156, 158–159, 309.

²⁷ Baka András: A magyar nemzetállamiság teoretikusai (Grünwald Béla, Concha Győző, Beksics Gusztáv). *Állam és Jogtudomány*, 1985. 2. sz. 350–357. (a továbbiakban Baka 1985.), Szabó A. Ferenc: Népesedés, telepítés a századfordulón. Beksics Gusztáv nézetei. *Századok*, 1992. 2. sz. 237–258. (a továbbiakban Szabó A. 1992.)

²⁸ Szabó Imre: *A burzsoá állam és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 43–45, 110, 147, 155, 162, 166.

és Kemény Zsigmond, a *Reform* és a Kávéforrás-társaság²⁹), majd a már érett publicista működési tereivel, illetve gondolkodásának mérföldköveivel. Ízelítőt kapunk nagy reformeszméiből: az aktuális államigazgatási reformok fejtegetéséből, a konzervatív birtokvédő propagandával folytatott vitájából a nyolcvanas évek elején (*Ellenőr*), elemzéséből az antiszemitizmus okairól, az orvoslás módjairól a tiszzaeszlári per éveiben, írásaiból a bűnvádi esküdtszék reformjáról, a szabadság gondolat és a demokrácia viszonyáról (*Nemzet*), és olvashatjuk véleményét a hazai alkotmányos képviselői rendszer kibontakozásának módozatairól, az állam szerepéről, az új politikai vezetőrétegről, a középosztály kialakításának lehetőségeiről, a dzsenti szerepéről (*Pesti Hirlap*).³⁰

Tovább színesíti a képet Buzinkay Géza fejtegetése a *Magyar Salon*ról, ismerteti ugyanis a közművelődési folyóirat 1884-1885-ös társadalomelméleti cikksorozatát, közte Beksics Polgári elem a magyar társadalomban című terjedelmes tanulmányát.³¹ Így, igaz töredékesen, megtalálható itt a beksicsi eszmevilág számos eleme.

Ami témánk szempontjából nagy erénye e sajtótörténeti elemzésnek, hogy a fentebb sorolt gondolat-szeletek nem önmagukban állnak, hanem mások publicisztikájából kirajzolódó alternatívák, néha eltérő, vagy éppen hasonló eszmei-politikai utak társaságában. Azt sajnálhatjuk leginkább, hogy az ismeretanyagban bővelkedő és összehasonlításra módot adó munka csak a kilencvenes évek beköszöntéig követi a hazai sajtó mozgásait. Ezáltal pedig nem csupán a dualista korszak sajtótörténeti áttekintése maradt befejezetlen, hanem nagy publicista, köztük Beksics publicisztikai pályafutása is csonkán áll előttünk.

Amennyiben az utóbbi évek szakirodalmára tekintünk, meg kell említeni Kövér György 2003-as tanulmányát a *Századok* hasábjain, illetve Marius Turda egy évvel későbbi elemzését. Mindkét dolgozat Beksics gondolkodásának egy-egy részterületét vizsgálja, és emeli át nagyobb összefüggésrendszerbe. Kövér a dzsenti-vitának nagy lökést adó nézeteit, mint a hosszú 19. század középrend-, középosztály koncepcióinak egyik jellegzetes manifesztációját szemléli³², Turda pedig Beksics „nemzeti felsőbbrendűsége” vonatkozó elképzelésinek bemutatásával a századvégi faji gondolkodás, szociáldarwinizmus és nacionalizmus egymáshoz való viszonyát kívánja feltárni, történeti keretbe helyezni.³³

Külön kell kitérni a Tökéczki László szerkesztésében megjelent *Magyar liberalizmus* kötetre. A modern ideológiák sorozatban napvilágot látott gyűjtemény a reformkortól egészen

²⁹ *A magyar sajtó története. II/2. 1867–1892.* Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. (a továbbiakban Sajtótörténet) 62, 141.

³⁰ Uo. 283, 288–290, 348–350.

³¹ Uo. 484–485.

³² Kövér György: Középrend vagy középosztály(ok)? Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. *Századok*, 2003. 5. sz. 1119–1168. (a továbbiakban Kövér 2003.)

³³ Marius Turda: Faj és nemzet. A nemzeti felsőbbrendűség a 19. század végi Magyarországon. 2000, 2004. júniusi szám 57–67. (a továbbiakban Turda 2004.)

a 20. század harmincas éveii ad képet a liberális gondolatokról, azok sokszínűségéről. A széles spektrum több tucat gondolkodó egy-egy jellemző írásának, írásrészletének közlését tette lehetővé, Beksicstől a liberalizmus és a magyar érdek összefonódására vonatkozó, illetve a konzervatív irányzatok ellen íródott szövegrészleteket olvashatunk. Eszmerendszerének megismertetése szempontjából mindenképp fontos állomás ez, és jelentős olyan szempontból is, hogy a már-már elfeledett Beksicset újra visszahelyezte a liberális gondolkodók sorába.³⁴

E szakirodalmi körkép után összegzésként a következő megállapítást tehetjük: 1. Beksics szerepének tudományos megítélését nagyban befolyásolták a múlt századi történetírásban jelentkező áramlatok; 2. a legtöbb esetben az is torzította a képet, hogy vagy csak a társadalmi program egyes kiragadott elemeit (középosztály problematika – dzsentrí kérdés), vagy a pálya záró szakaszában született elképzeléseit (birodalmi koncepció) hangsúlyozták, illetve vetítették rá egész munkásságára; 3. végül pedig látható, hogy csak kevesen vállalkoztak egy teljes pályakép áttekintésére (L. Nagy Zsuzsa kísérlete e tekintetben mindenképpen figyelemre méltó). Ezért is tartottam fontosnak, hogy az eddigi eredményeket több éves alapkutatásaimmal kiegészítve Beksics Gusztáv pályáját és gondolkodását egy új szempontrendszer alapján magam is rekonstruáljam. Ennek első nagyobb állomása volt 2005-ben a Magyar Pantheon sorozatban megjelent, Beksics publicisztikáját és beszédeit tartalmazó szövegválogatás.³⁵

---

³⁴ *Magyar liberalizmus*. Vál. Tökéczki László. Budapest, Századvég, 1993. 183–200. Részleteket közöl Beksicsnek Timoleon álnéven írt: *Legújabb politikai divat* (Budapest, Zilahy, 1884.) c. könyvéből.

³⁵ *Beksics Gusztáv*. Szerk. Müller Rolf. Budapest, Új Mandátum, 2005. Ismertette: ifj. Bertényi Iván: A nemzeti liberalizmus dualizmuskori profétája. *Kommentár*, 2006. 3. sz. 121–123., Tökéczki László: „Mátyás király útján” *Hitel*, 2006. szeptember 126–128.

III. Pályakezdés és korai hatások

III. 1. Család és középiskola

Beksics 1846. március 9-én született Gamáson.³⁶ Apja, Beksics Ignác a falu tanítója, egyben jegyzője, 1840-ben 19 évesen kötött házasságot a nála egy évvel fiatalabb Lakatos Máriával, Lakatos György helyi plébános húgával.³⁷ Az anyai ági leszármazásról nem állnak rendelkezésre adatok, de – mint az L. Nagy Zsuzsa 1960-as gyűjtéséből tudható – a somogyi kis falu iskolamesterének délszláv eredetű ősei a 18. század elején települtek be a Dunántúlra, és csak a század vége óta vallották magukat magyarnak.³⁸ Felmenők tehát minden bizonnyal a török hódoltság utáni, nagy vándormozgalommal érkeztek, amikor is az ország déli részére különböző nem magyar népcsoportok kerültek, köztük nagy számban horvátok. A család gamási beköltözése pontosan nem ismert, de azt fontos megjegyeznünk, hogy az 1720-as évektől kezdődően folyamatosan éltek ott horvátok (sokácok), sőt egyes megyeleírások a 19. század elején horvát településként említik, az újabb kutatások horvát-magyar falut mutatnak, továbbá vendeket.³⁹

E tényezők a felnőtt Beksics nemzetiségpolitikai nézeteinek tekintetében sem érdektelenek. Az asszimiláns múlt és a vegyes lakosságú faluban töltött gyermekévek minden bizonnyal közrejátszottak személyiségfejlődésében, meghúzódhattak a magyarosítással kapcsolatos elképzelési háttérjében, bár önmaga soha nem nyilatkozott erről, vagy ennek jelentőségéről, sőt családi gyökereire vonatkozó megemlékezése sem ismert.⁴⁰ Ellenben a szülőföld szeretetét, az egész Dunántúl iránti vonzalmát a későbbiekben is nyíltan vállalta, s mint majd láthatjuk számos politikai, társadalmi eszközzel harcolt a térség kulturális, gazdasági fejlődéséért.

A származás és az élettér mellett a szűkebb környezetet tekintve, azaz a pedagógustársadalom legalsó rétegének számító néptanítók korabeli rossz fizetési viszonyait,

---

³⁶ Beksics születésének időpontját az életéről szóló ismertetések, adatközlések, visszaemlékezések 1847. február 9-re tették, Pikéthi a gamási plébánia anyakönyvére hivatkozva pontosította 1846. március 9-re. Pikéthi 1944. 3. A születési anyakönyv tanúsága szerint Beksics a család harmadik gyermekeként jött a világra, Ágoston névre keresztelve. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) Anyakönyvekről készült mikrofilmek: A-3873.

³⁷ Pikéthi 1944. 3. Ez az esemény a Beksics (a későbbiekben a Beksitsként is feljegyezve) család első említése az anyakönyvekben. MOL A-3874. Apja vélhetően – életkorából kifolyólag is – ez idő tájt kezdte meg iskolamesteri és jegyzői munkáját a faluban. Lakatos György plébános neve 1826-tól jelenik meg a helyi anyakönyvek feljegyzéseiben, tehát ekkorra tehető a Lakatos család beköltözése. MOL A-3873, A-3874.

³⁸ A gamási községi tanács és a plébánia közlése. L. Nagy 1963. 1243.

³⁹ Szita László: *Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII–XIX. században*. Kaposvár, Somogyi Almanach 52. sz., 1993. 22, 33, 96, 106.

⁴⁰ Gamás község 1789-től vezetett születési anyakönyve sem informál a Beksics család múltjára vonatkozóan. Az megállapítható, hogy felmenők nem e település lakói voltak. A-3873. L. Nagy is kiemeli az asszimiláns gyökerek jelentőségét, a későbbi „magyarosító” Beksics szenvedélyességének egyik lehetséges forrásaként értékeli. L. Nagy 1963. 1243.

illetve a sok gyermekből⁴¹ adódó terheket figyelembe véve, feltételezhetjük, hogy a család minden bizonnyal szerény anyagi helyzetben volt, s ez Beksics fiatal éveire, lehetőségeire mindenképpen hatással volt. Mint ahogy az a nem elhanyagolható körülmény is, hogy az anyai ágon lévő pap-rokonság, illetve a művelt tanító apa, egy vidéki kistelepülés korabeli viszonyaihoz mérten nem lebecsülendő szellemi környezetet teremtett számára. Az egyházi és világi értelmiség közvetlen hatása szellemi fejlődésének fontos tényezőjévé vált, s szerepet játszott abban, hogy az elemi iskola befejeztével tovább tanulhasson.

A középiskolai tanulmányait 1858-ban a vármegye központjában, Kaposváron kezdte meg. Az állami intézetet nem sokkal korábban (1850-ben) minősítették vissza négy osztályos algimnáziummá, s ez befolyásolta az ismeretanyag összetételét. Az osztrák kormányzat 1849-es tanügyi rendelkezései (az Entwurf) ugyanis az ilyen intézmények számára általános műveltségi képzést írtak elő, mindemellett hangsúlyozták a német nyelv térfoglalását és a természettudományok jelentőségét. Ez utóbbi megfelelt az európai korszellemnek: a polgári társadalom kialakulásának lendülete párhuzamosan haladt a természettudományos érdeklődéssel, a képzés becsületének növekedésével. Az iskola vezetése a reálirányú tárgyak felkarolását maga is üdvösnek tartotta, azonban összességében az előírásokra, mint a szabadabb szellem és az igaz hazaszeretet kultuszának száműzőjére tekintett, ennek is köszönhető, hogy a német nyelven való tanítás ábrándja soha nem valósult meg. A 12 évesen az első osztályba lépő Beksics így a latin, az anyanyelv, a történelem és a hittan mellett németet, földrajzot, mennyiségtant és természetrajzot is heti rendszerességgel tanult.⁴² Talán a reáltudományokkal való korai találkozásnak köszönhető az az őszinte érdeklődés, amely később alkalmassá tette arra, hogy különösebb gond nélkül igazodjon el a matematika (statisztika) és biológia világában, s használja ezeket rendszeresen, mint a társadalmi folyamatok megismeréséhez – akkor már – nélkülözhetetlen módszereket. Sőt az egyes szépirodalmi alkotásaiból (*Barna Arthur* – 1880) sugárzó alapos természettudományos felkészültség gyökerét is ezekben az években kereshetjük.

---

⁴¹ Gusztáv után még több gyermek született, köztük 1853. november 23-án Beksics Ignác, aki később a megyében jelentős hivatalt viselt. Bölcsészeti tanulmányait követően latin és görög, majd magyar nyelvből szerzett tanári képesítést, illetve később tornából is oklevelet kapott. Trencsénben, majd a fővárosban tanított, 1881-től pedig a kaposvári állami főgimnázium rendes tanáraként működött. 1894/95-ös tanévben betegségére való hivatkozással szabadságot kapott, ezt az időszakot Egyiptomban töltötte, ahol archeológiai és iskolaügyi tanulmányokat végzett. 1897 nyarán nevezték ki Somogy megye királyi tanfelügyelőjének, ugyanebben az évben jelent meg *Magyar verstan* című középiskolai segédkönyve. Pedagógiai témájú publikációi mellett több útirajzzal és lírai költeménnyel jelentkezett a helyi lapokban. Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. II. köt. Budapest, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1939. 918., *Somogy vármegye*. Szerk. Csánki Dezső. Budapest, Apolló, é. n. 282. Munkásságához adalékként lásd két levelét 1897-ből a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban MTA) Kézirattárában. Vele kapcsolatban maradt fenn Beksics Gusztávnak az egyetlen családi vonatkozású irata: Wlassics Gyulának címzett 1895. június 25-i keltezésű levelében köszönetet mond barátjának, a kultuszminiszternek Ignác szabadságolásáért. MOL P-1445 5. d. 26. t.

⁴² Bécsy Márton – Prilisauer Adolf: *A kaposvári m. kir. főgimnázium története 1806–1895*. Kaposvár, Hagelman, 1896. 128–143.

A gimnázium névkönyve szerint első rendű tanulóként az 1858/59-es tanév mindkét félévében bizonyítványt kapott. Kiváló eredményei meggyőzhették a közben már Mernyén tanító apát, hogy fiát a papi pályára szánja. Beksics a tandíjmentesség és földrajzi közelség miatt kedvező tanodát elhagyva (egy év kihagyás után) 1860-ban – a jóval nagyobb anyagi megterheléssel járó – kecskeméti katolikus algimnáziumba iratkozott be.⁴³ A piaristák által vezetett intézetből azonban még abban a tanévben visszatért Kaposvárra, ahol magántanulóként folytatta tanulmányait, továbbra is jeles rendűen.⁴⁴

Az algimnáziumot végül a szomszédos vármegyében fejezte be, Pécsre került a ciszterci rend gimnáziumába. Az 1861/62-es tanévben még a városban lakott egy özvegyasszonynál a tandíjfizető diák, majd a következő évben főgimnáziumi tanulmányait már kis szemináriumi növendékként kezdte meg. Az itt eltöltött évek alatt Beksics előtt a biztos egyházi életpálya kezdett kirajzolódni, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az 1865/66-os tanév 8. osztályában a nagyszemináriumba került, s a papi szolgálatot választotta jövőbeni hivatásának.⁴⁵ A családi háttér mellett saját alkata is értelmiségi-egyházi irányba terelte, hiszen korán megmutatkozott tehetsége a nyelvtanulásban és a verselésben. A főgimnáziumi tanrendnek megfelelően a nyelvoktatás göröggel bővült és könnyen, önerejéből tanult meg németül, franciául, angolul, majd később spanyolul és olaszul.⁴⁶ Pécsen buzgó tagja lett a gimnáziumi önképző körnek és ekkorra tehetők első irodalmi próbálkozásai annak évkönyvében. 18 évesen megjelent verse (*A hűtlenhez*⁴⁷), a szerelemben csalódó ifjú trochaikus sorokba öntött vallomása, még csak ifjúkori zsenének tekinthető, de két évvel később terjedelmes történeti prózája (*Két Beatrix*⁴⁸) már a szépírással komolyabban foglalatосkodó fiatalemberről tanúskodott. Nem véletlen, hogy e szépirodalmi szárnyp próbálgatását 1866-ban a pécsi Nemzeti Kaszinó Széchenyi-díjjal ismerte el.⁴⁹ Az egylet nemcsak irodalmi művek készítését ösztönözte, de a kritikai tevékenységet, s előadások

---

⁴³ Az 1860/61-es iskolaévben bejegyzett 9. osztályos (1. gimnáziumi) tanulók között említi a gimnázium névjegyzéke.

⁴⁴ Nem tudni mi volt a tanulmányok megszakításának oka, de egy az iskola történetét feldolgozó visszatekintés is megjegyzi, hogy a beiratkozott diákok száma ezekben az években a németesítés, az algimnáziumi visszafokozás és az 1857-ben elrendelt 8 forintos tandíj következtében nagyban megfogyatkozott. *A piaristák Kecskeméten való működésének 210., a társház fennállásának 200. és a mostani gimnázium épület alapkövetételének 100. évfordulóján kiadott emlékfűzet.* Kecskemét, Hungária, 1925. 22–24. Mint Kaposvárról érkező jeles rendű magántanulót jegyzi a pécsi ciszterci gimnázium anyakönyve.

⁴⁵ Lásd a pécsi katolikus gimnázium 1862 és 1866 között kiadott érdemsorozatait. Beksics mindegyik tanévet első rendű diákként zárta, erkölcsi viseletét, figyelemét, szorgalmát tekintve is mindvégig eminens tanuló volt. 1863/64-es évben osztályelső, de azt megelőzően is harmadik, majd második, ezért több alkalommal részesült évvégi jutalomban.

⁴⁶ Ferenczy József: Egy rajongó magyarról. Emlékbeszéd Beksics Gusztáv felett. Felolvasás a „Petőfi Társaság” ülésén 1906. In: Uő: *Felolvasások az irodalom és szépművészetek köréből.* Budapest, Rákosi, 1909. (a továbbiakban Ferenczy 1909.) 156.

⁴⁷ *Évkönyv. Kiadja Pécs-Lyceumi Irodalmi Kör.* Harmadévi folyam. Pécs, Lyceumi, 1864. (a továbbiakban *Évkönyv* 1864) 155.

⁴⁸ *Évkönyv. Kiadja Pécsi Ifjúsági Önképző Egylet.* Ötödik évfolyam. Pécs, Lyceumi, 1866. 9–74.

⁴⁹ Pikéth 1944. 3., Beksics Gusztáv. *Nemzet* 1894. 61. sz. március 2. 1.

rendezését is vállalta. Beksics részt vett az ún. clericai bíráló választmány munkájában⁵⁰, ahol az egyes művek elemzésekor kialakult eszmecserek az önképzésnek ugyancsak fontos részét képezték, miként a nagyobb nyilvánosság előtt elmondott szavaltatok is.⁵¹

Korán jelentkező szépírói tehetsége és működése – habár a későbbiekben az önkifejezés publicisztikai útján vált mesterré – nagyban hozzájárult egyéni stílusának kialakulásához, írásainak csak rá jellemző hangulatához. Nyelvtudása ugyancsak nagy segítséget jelentett pályáján, széleskörű tájékozottságának alapját képezte.

A tanulmányait ambiciózusan kezdő színjeles tanuló azonban hamarosan búcsút intett a papi pályának, 1866-ban joghallgató lett a pécsi jogakadémián.⁵² Döntésének egyik magyarázata lehet, hogy nem teljesült legfőbb óhaja, a római központi papnevelő intézetbe való kiküldetése.⁵³ Mindenesetre rövid egyházi „pályafutása” nem elhanyagolható élményekkel szolgálhatott, s ezek a későbbi, a római katolikus egyházzal kapcsolatos nézeteinek megformálódásában szerepet játszhattak.⁵⁴

III. 2. A főváros szellemi forgatagában

1868-ban Beksics tanulmányait a pesti egyetemen folytatta.⁵⁵ A fiatal joghallgató választásának/váltásának háttérében minden bizonnyal ott húzódott a kiegyezés lázában felpeteszülő fővárosi közélet vonzereje. Az új lelki és politikai légkör következményeként ekkor kezdődött a város felemelkedése és virágzása, szemmel látható anyagi fellendülése (amelyet a városegyesítés csak tovább gyorsított).⁵⁶ A 22 éves vidéki fiú a fiatal nemzedék és a frissen bevándoroltak nagyvárosába érkezett⁵⁷, egy izgalmas és magyarosodó nagyvárosba.

A főváros nem magyar nyelvi-kulturális arculatát igaz még jobban színesítette a tömeges bevándorlás, mégis a gazdasági és a társadalmi polgárosodás, illetve a vele párhuzamosan haladó nemzetállam-építés során növekedett a magyarosodási vágy, amely

⁵⁰ Lásd Pilch Antal: A „pécsi-lyc. irodalmi kör” működése és munkássága. In. Évkönyv 1864. 163–168.

⁵¹ Az 1863/64-es tanév érdemsorozatójában található megjegyzés szerint a záróünnepségén a VI. osztályos Beksics Homérosztól az I. ének 52. versét adta elő (22.).

⁵² Az 1866/67 és az 1867/68-as tanévekre iratkozott be. Kopcsányi Károly: *A pécsi jogakadémia múltja és jelene*. Pécs, 1897. 103–104. Egyes adatközlések szerint Pécsről a pesti központi szemináriumba került, s onnan iratkozott át a jogi fakultásra. Pikéthy 1944. 3., illetve *Országgyűlési Almanach 1886*. Szerk. Halász Sándor. Budapest, Athenaeum, 1886. 16. Mindkét esetben tévedésről van szó, a Pázmány Péter Egyetem Hittudományi Karának levéltári anyagában, a beiratkozott hallgatók anyakönyvei között Beksicsé nem található.

⁵³ Ferenczy 1909. 156.

⁵⁴ Ugyanezt valószínűsíti: L. Nagy 1963. 1243.

⁵⁵ Az ELTE Levéltárában található nyomtatott egyetemi névtár szerint Beksics az 1868/69-es tanév mind a két félévét elvégezte, majd a következő tanév jegyzékében csak az 1. félévre beiratkozott hallgatók között szerepel. Jogi tanulmányai befejezésének helyére ez ideáig nem került elő adat.

⁵⁶ Vö. John Lukács: *Budapest 1900*. Budapest, Európa, 1996. (a továbbiakban John Lukács 1996.) 71.

⁵⁷ Vö. Hanák Péter: Budapest, a modern Magyarország fővárosa. In. *Egy nagyváros születése. Pest, Buda, Óbuda az egyesítés idején. Tanulmányok Budapest múltjából XXVII*. Szerk. F. Dózsa Katalin. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1998. 16.

gyors eredményekkel kecsegtetett.⁵⁸ A zsidóság beolvadási tendenciájának változása, azaz átfordulása a német elemtől a magyarság irányába, a németiség fokozatos asszimilációja a város értelmiségének elmagyarosodását jelentette. A folyamat a kultúrában is éreztette hatását.

Pest-Buda ezekben az években erősítette meg központi szerepét a kultúra talán legfontosabb területe: a magyar irodalom vonatkozásában. Nemcsak az irodalom intézményes anyagi-technikai fenntartóinak, a sajtónak és a könyvkiadásnak összpontosulásáról beszélhetünk, de ide számíthatjuk a magyar színjátszás jelentőségének növekedését, illetve a társadalom irodalmi felvevőképességének bővülését.⁵⁹ A nyelvileg-etnikailag tarka közegben a magyar színházi kultúra (amelynek oszlopai a Nemzeti Színház, majd 1875-től a Népszínház) roppant fontos szerepet játszott a nagyvárosi és egyúttal a magyar identitás fokozatos megteremtésében.⁶⁰ Annak ellenére, hogy az alacsonyabb irodalmi értékű népszínművek jóval népszerűbbek voltak a drámai daraboknál és a hirtelen felduzzadt lakosság is főleg élclapokat vett a kezébe, a főváros mégis az ország első számú közönségével rendelkezett. A gyarapodó értelmiség pedig megteremtette az irodalmi és kritikai alapozású programadások, a röpiratok szűk körű, de biztos olvasótáborát.⁶¹

Nem véletlen, hogy Pestre gyűltek maguk az alkotók is: a magyar irodalom korábbi területi sokközpontúsága kezdett elsorvadni. 1867-re a testvérvárosban éltek és dolgoztak a kor legjelentősebb írói, zurnalisztái, akik az ötvenes évektől kezdve tárcáikkal, karcolataikkal megtöltötték a sajtót. A lap- és könyvkiadók, illetve termékeik fogyasztójaként szereplő olvasó-társadalom pedig megfelelő ellenszolgáltatást tudott nyújtani nekik. Igaz, nem rendkívüli jövedelmek ezek, de biztosították a tisztességes megélhetést.⁶² Továbbá jórészt belőlük állt össze a különböző irodalmi körök, társaságok közönsége, többen az értelmiség olyan, lassan újraéledő intézményeiben is helyet kaptak, mint a Magyar Tudományos Akadémia, vagy a Kisfaludy Társaság.

A „nagy öregek” árnyékában kibontakozó fiatal nemzedéki tömörülés már tudatosan használta ki/fel a polgárosodó társadalom új fórumait. A szerkesztőségekben és a kávéházakban nőttek fel, éltek és alkottak. A főváros pedig számos sajtó és kávéfogyasztó

---

⁵⁸ Gyáni Gábor: Az egyesített főváros nagyvárossá fejlődése. In: *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda*. Szerk. Uő. Budapest, Városháza, 1998. 23.

⁵⁹ *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*. Szerk. Vörös Károly. Budapest, Akadémiai, 1978. (a továbbiakban Budapest története) 279.

⁶⁰ Vö. Gyáni Gábor: Folytonosság és átalakulás a budapesti elit- és tömegkultúra múltjában. In: *A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére*. Szerk. Gyáni Gábor – Pajkossy Gábor. Debrecen, Csokonai, 1999. 175.

⁶¹ A széles olvasóközönség szemszögéből az élclapok, az irodalmi értelmiségéből a röpiratok koráról beszél: Németh G. 1981. 48.

⁶² Budapest története 282.

szentéllyel rendelkezett. A folytonos jólérsütségen alapuló új műveltség eszmény ugyanis egyszerre teremtett igényt mindkettőre.⁶³

A korszak legelterjedtebb és legszínvonalasabb lapjai mind itt láttak napvilágot (többségük még címében is jelezte fővárosi voltát): a *Pesti Napló*, amely éppen a kiegyezést követő években kényszerül megosztani addigi politikai vezető szerepét, a *Pester Lloyd*, a korszak vezető közgazdasági lapja, a *Budapesti Szemle*, a kor legrangosabb értelmiségi folyóirata, vagy éppen a polgári réteg világkép- és tudatformálásában jelentős *Vasárnapi Újság*.⁶⁴ A főváros lapjait a tematikai differenciálódáson túl az erős politikai meghatározottságuk különböztette meg. A magyar politikai sajtó kiegyezés utáni újjászületése kezdettől a pártok szellemi felügyelte és anyagi fennhatósága alatt ment végbe, a politikusoknak és pártjaiknak döntő szerep jutott a hírlapirodalomban. Sőt a lapok szerkesztőségeinek élén, mint tulajdonos-főszerkesztők, ismert politikusok, többségükben országgyűlési képviselők álltak: például Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Böszörményi László vagy Madarász József, mégis: a sajtó pártpolitikai kötődése csak egyes esetekben volt nyílt alárendelődés.⁶⁵ Ugyanis hasábjaikon a kiegyezés kérdésének középpontba állításával párhuzamosan a korszak eszmei-, társadalmi alapkérdéseiről, a nemzeti liberalizmus kibontakozásáról folyt a vita. A kialakuló polémiák közepette pedig a kiegyezést ellenző, vagy pártoló régi gárda, ugyanúgy, mint a fiatal tanítványi nemzedék, a befolyása alatt lévő lapokat szinte kizárólagosan eszmei hirdetésére, kifejtésére, alkalmazására igyekezett felhasználni. Az eszmei vállalás tehát fontosabb volt a pártkötődésnél.⁶⁶

III. 3. A *Pesti Napló*

Ilyen kulturális légkörben formálódott Beksics személyisége, tájékozódása, aki tanulás mellett igyekezett megélhetését írói hajlamainak hódolva biztosítani. Így került 1869-ben a Deák-párti *Pesti Naplón* keresztül az újságírás közelébe. A korszak legtekintélyesebb sajtóorgánuma éppen ekkor élte át újjáalakítását, és a választások közeledtével próbálta szerzőgárdáját felfrissíteni. Felelős szerkesztője, Kemény Zsigmond, aki a korábbi hónapokban egyre kevésbé folyt bele az újság tényleges irányításába, újra komoly feladatot vállalt: átvette a vezércikkrovat vezetését, segédje, felolvasója Beksics lett. Ő maga később így emlékezett meg ezen időszakról: „A véletlenség 1869-ben hozott közelébe. A

---

⁶³ A kávéházi kultúra és a polgárosodás összefüggéseit vizsgálva a kávéivás és az újságolvasás együttes, egymást erősítő hatására hívja fel a figyelmet: Gyáni Gábor: A kávéházba járó polgár. *Budapesti Negyed*, 1996. 2–3. sz. 57–68.

⁶⁴ Budapest története 281.

⁶⁵ Sajtótörténet 33.

⁶⁶ Uo. 18.

jogtudományi pályára készülve jöttem Budapestre. Iparkodtam mellékes foglalkozást kapni hírlapoknál. Csakhamar a »Pesti Napló« munkatársa lettem. [...] A szerkesztőség engem, mint egyik legifjabb tagját, rendelt Kemény mellé felolvasónak. Minden d.u. 6 órakor vette kezdetét a felolvasás. Keménynek azonban soha sem volt türelme 1-2 cikknél többet meghallgatni.”⁶⁷ A pályát tehát, hasonlóan az újságírással foglalkozók zöméhez, ekkor még nem hivatásnak, hanem csak átmeneti állomásnak tekintette, amelyen egy-két évig elidőzve azután a kultúra és a tudomány, esetleg a közigazgatás berkei felé léphet tovább.⁶⁸

Állását az esti lap szerkesztőjének, a nálánál csak pár évvel idősebb Rákosi Jenőnek köszönhette, aki otthonosan mozgott a fiatal, kritikai szemléletű értelmiség csoportjainak világában. „Volt nekem egy jogászkori barátom [...] egyszer felkeresett és így szólt hozzám: Nem tudnál-e kenyeret adni egy tehetséges fiatalembernek, aki kollegám volt a pécsi papnevelőben s ki új pályát keresni jött fel Budapestre: írói pályát. – Megpróbálom, – mondám és csakugyan sikerült a fiatalembert bevinnem a »Pesti Naplóba«. Ez a fiatal ember Beksics Gusztáv volt, az esetnek éppen harminchat éve.” – emlékezett később Rákosi.⁶⁹ Vélhetően a jó nevű publicista ekkor még nem sejtette, hogy ténykedésével a korszak egyik legjellegzetesebb hírlapíróját, gondolkodóját indította útjára.

A *Napló* irányultságát Beksics belépésekor olyan nagy tekintélyű és befolyású politikusok alakították, mint Eötvös József, Csengery Antal, Somssich Pál. „Patrónusán”, az esti lapot szerkesztő Rákosin kívül itt dolgozott az esztétika kiválósága Greguss Ágost, a történetíró Salamon Ferenc, az ország legismertebb kritikusa Gyulai Pál és az emigrációból hazatérő Asbóth János. A környezet az ifjú szerkesztőségi segéd politikai nézeteinek alakulására lényeges hatással volt. De a politikai világával még csak közvetetten ismerkedő Beksics szempontjából figyelembe kell vennünk a lap és a kormánypárt közötti kapcsolatrendszerben ekkor lejátszódó változásokat. 1869 végén a napi politikától jóval távolságtartóbb *Századunk* „beolvadása”, illetve az év decemberében Kemény vezércikke

---

⁶⁷ Beksics Gusztáv: *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés*. Budapest, Athenaeum, 1883. (a továbbiakban Beksics 1883. Kemény Zsigmond) 5, 7.

⁶⁸ A korszak újságírógárdájának jellemzése: Sajtótörténet 43.

⁶⁹ Rákosi Jenő: Beksics Gusztávról. In. Beksics Gusztáv: *A Szabadevlűpárt története*. (posztumusz mű) Budapest, Budapesti Hírlap, 1907. (a továbbiakban Beksics 1907.) 4. Érdemes megjegyezni, hogy a majd húsz évvel később kiadott memoárkötetében másként jelent meg újra e mozzanat: „Nem lehet elmennem minden további szó nélkül Beksics Gusztáv mellett, aki kora újságírói közt a legérdekesebbek és legérdemesebbek közé tartozott. Dunántúli fiú volt s papi pályára készült. Gondolom, a pécsi, vagy kalocsai szeminárium kispapja volt, amikor egy jogászkori barátom elhozta hozzám s én bevettem a Reform munkatársai közé. Mikor ez a lap beolvasztatott a Pesti Naplóba, Beksics elhagyta az újságírói pályát, elvégezte a jogot és a bírói pályára lépett...” Rákosi Jenő: *Emlékezések*. II. köt. Budapest, Franklin, [1926]. (a továbbiakban Rákosi II. 1926.) 159. Beksics indulásában mind a két lapnak szerepe volt, de róla szóló adatközlések úgy, mint ahogy saját írása és Rákosi időben közelebbi megemlékezése, a *Pesti Napló*hoz kötik a publicisztika világába való belépését. Az idézetben kritikával kell szemlélni a jogi pálya kezdetére vonatkozó megállapítást, ugyanis a *Reform* 1875 közepén „egyesült” a *Pesti Napló*val (lásd Sajtótörténet 148.) és ekkor Beksics már több éve a budapesti királyi táblánál dolgozott.

jelezte a Deák-párttól való függetlenedést. A *Napló* a kormány munkáját kritikával segítõ, de az anyagi és szellemi értelemben szuverén lap kívánt lenni. Azonban a 19. század második felének sem politikai, sem pedig általános sajtóviszonyai nem kedveztek a pártviszonyoktól, pártérdekektõl függetlenedni szándékozó hírlapi programnak. Nem csoda, hogy a *Napló* sem tudott ilyen magaslatokra felemelkedni, pártorgánium maradt, amelynek politikai véleménynyilvánítását még a lapot támogató erõcsoportok külsõ nyomása is behatárolta. (Mint majd láthatjuk, akik szûknek érezték ezeket a kereteket, nemsokára távoztak a laptól: Rákosi körének, így Beksicsnek, az újonnan alapított *Reform* kínált mûködési teret.)⁷⁰

1869 és 1870 között a vezércikkek majdnem fele külpolitikai tárgyú volt. Folyvást megmutatkozott az abszolutizmusoktól, a konzervatív nagyhatalmaktól való félelem, Európa szempontjából károsnak tekintették a francia- és porosz hatalmi viszonyokat. Ugyanakkor visszatükrözõdött a magyar politikai vezetõréteg hagyományos oroszfélelme. A keleti kérdéssel összefüggésben azokat a külpolitikai megoldásokat támogatták, amelyek a kialakult erõegyensúly fennmaradását biztosítva a cári expanziós törekvéseknek útját állták.

A *Napló* éles vitákba bocsátkozott az ellenzéki lapokkal, az egyik legélesebb ellentét a nemzetiségi kérdés körül bontakozott ki. Cikkírói úgy foglaltak állást, hogy a nemzetiségi érdekek méltányolásában csak addig szabad elmenni, amíg az állam integritását nem csorbítja. Sõt a nemzetiségi mozgalmak felerõsödést észlelve a magyar szupremácia biztosítása érdekében az államot egészen különleges – a klasszikus liberális doktrínával nem összeegyeztethetõ – elõjogokkal ruházták volna fel. Ugyanezen kérdéskörrel kapcsolatban Asbóth az individualitást nem az egész nemzetiség, csak az egyes nemzetiségi állampolgárok személyes szabadságjogaira vonatkoztatta.

Az Európában felbukkanó új eszmei áramlatok hatása alatt a liberalizmus és a demokrácia szembenállását fejtegették. A liberális alkotmány válságának boncolgatása során rámutattak a modern konzervativizmusban és a szocializmusban rejlõ veszélyekre, és arra, hogy a társadalmi-politikai ellentéteket az uralkodó liberális teóriával már képtelenség feloldani.⁷¹

Beksics ezekkel a politikai állásfoglalásokkal, eszmei irányokkal találkozhatott a lap oldalain s a szerkesztõségi munka során. De a legintenzívebb hatások mégis a napi rendszerességgel folytatott felolvasások során érték, amikor Kemény Zsigmond gondolatvilágával a legközvetlenebb módon ismerkedhetett. E kapcsolat a 48-as örökségen és

---

⁷⁰ Rákosi Jenõ: *Emlékezések*. I. köt. Budapest, Franklin, [1926.] (a továbbiakban Rákosi I. 1926.) 165, Sajtótörténet 59–63, 71.

⁷¹ Sajtótörténet 72–76. Halász Gábor a szabadságharc utáni szellemi orientációkat áttekintõ tanulmányában a szabadság és a demokrácia összeférhetetlenségének felismerését a hatvanas évek egyik jellemzõ európai és hazai kortünetének tekinti, kiemelve a demokratikus fejlõdésben rejlõ sajátságos magyar „veszedelmet”: a nemzetiségek öntudatosodását, szeparálódó törekvéseit. Halász 1977. 324–325.

annak kritikai megközelítésén túl a kiegyezési mű elfogadását és támogatását egyaránt közvetítette. Ugyanakkor a pályakezdő titkár számára ez nemcsak az 1867 után közjogilag megosztott politikai életben való tájékozódást segítette, s egyben pártállásának letisztázódását jelentette, hanem messze ható hozománnyal is járt. Miközben ráirányította figyelmét a század történeti, közjogi kérdéseire, megismerkedett a korszak modernizációs programjaival, amiből később egész életútja során építkezett; a centralista hagyományok nyílt vállalásával, illetve Deák 67-es iránymutatásának elfogadásával kialakította saját elvi alapjait.⁷²

III. 4. Szellemi előképek – mesterek

Az egykori békepárti közelében eltöltött időszak meghatározó volt Beksics életében, s ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy évekkel később, már neves publicistaként, önálló kötetekben, cikkekben adózott mestere emlékének. *A magyar doctrinairek. Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston*, illetve a *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés* című műveinek, ugyanúgy, mint a többi történeti írásának a pályaszakaszban betöltött szerepéről később szólunk, azonban tartalmilag már most ide kívánkoznak, hiszen a nagy reformkori generációhoz való viszonyulása, annak hatása – önéletrajzi feljegyzések híján – csak ezekben érhető tetten.

A centralista csoport működését taglaló esszéje a téma történeti feldolgozásán túl nyílt kiállítás volt a tudomány és az eszmék örökérvényűsége mellett. „A continensen a modern alkotmánynak minden formája, a szabadságnak minden intézménye, a constitutionalismusnak minden elve a doctrinára, a tudományra vezethető vissza. [...] Az eszme dajkája a tudomány. Ez neveli fel, s viszi az életbe.” – írja könyve nyitó fejezetében.⁷³ Beksics szerint csak a több évszázad alatt felhalmozott tudás volt képes életrehívni azokat a koreszméket, amelyek az

---

⁷² A kortársi írások több esetben kiemelték ezeket, a szellemi irányultság szempontjából jelentős hatásokat. Igaz, más és más következtetésekre jutottak: Például a nyolcvanas évek közepén, az átalakult politikai helyzetben a *Pesti Napló* kemény kritikával jellemezte egykori munkatársát s közben így írt: „Ideáljai a doktrinerek. S teremtett magának egy magyar demokrata társadalmat, mielőtt eltörülte volna a régít. S így lőn díszpéldánya azon ritkaságoknak, akik mindig a legnépszerűbb eszmékért harcolnak s e közben válnak népszerűtlenné.” A kormánypárti íróról. Beksics Gusztáv. *Pesti Napló*, 1886. 178. sz. június 29. 1. Ellenben mást emelt ki halálakor a kormánypárti erdélyi lap: „A nagy Kemény Zsigmond védőszárnyai alatt izmosodott meg és lett nagygyá fényes tehetsége, s a Kemény irányításának a következménye az a végtelen rokonszenv is, amelyet mindig érzett Erdély és különösen a Székelyföld iránt.” Emlékezés Beksics Gusztávról. *Székely Nemzet*, 1906. 71. sz. május 11. 1–2. A szakirodalom sem hagyta figyelmen kívül az indulás éveinek meghatározó tényezőit: „A kiegyezés utáni politikai élet két részre tagolta a magyar társadalmat. Egyik oldalon a hivatalos Magyarország képviselői küzdöttek, akik a 67-es alapot védték, velük szemben a független, 48-as párt tábora állott. Beksics, aki Deák Ferenc szellemében, Kemény Zsigmond irányítása alatt nőtt fel, szívvel-lélekkel a kiegyezés híve volt.” – írja Pikéth. Pikéth 1944. 14. Ugyanakkor L. Nagy megjegyzi: „Politikai nézeteinek alakulására eléggé szűk, meghatározott, bár nem egységes kör volt befolyással, s ezt a kört három név, három szó fejezi ki: Deák, Kemény, a centralisták.”, majd részletesen tárgyalja hatásukat. L. Nagy 1963. 1244–1250.

⁷³ Beksics Gusztáv: *A magyar doctrinairek. Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston*. Budapest, Rudnyánszky, 1882. (a továbbiakban Beksics 1882.) 2.

emberi társadalmak fejlődését meghatározták, a haladás irányát befolyásolták. S ez a bölcselet – hite szerint – nem másoknak, mint a tudósoknak, a tudós politikusoknak köszönhető; az ókor nagy gondolkodóitól egészen Guizot-ig.

Vajon melyek azon eszmék, amelyekkel Beksics pályája elején megismerkedett, és amelyekre a későbbiekben, mint korszakának iránytűire tekintett?

A „három szellemi fejedelem”: Széchenyi, Kossuth és Deák,⁷⁴ illetve a „negyedik tünemény”: Dessewffy Aurél reformkori tetteit egyaránt mérföldkönek tekintette.

Könyvében Széchenyi radikális gazdasági reformjaival kezdte vizsgálódását. Arra a következtetésre jutott, hogy munkássága, amely arisztokratikus irányú volt, és az alkotmány lényegi megbolygatását kerülte, végeredményében mélyreható, demokratikus-parlamentáris átalakuláshoz vezetett (ösiség eltörlése, nemesi kiváltságok megszűnése). Sőt, ez nem csak alapjaiban döntötte meg a feudális alkotmányt, de a későbbi reformkoncepcióknak is megnyitotta az utat. Azonban a gróf mintaképét: az angol társadalmat, annak sajátos intézményeit (az arisztokrácia jogai, a földbirtok viszonyok) a hazai környezetben életképtelennek tartotta.⁷⁵ Két évvel később, 1884-ben a *Pesti Hírlap* vezércikkében Széchenyi legnagyobb hiányosságának is azt jelölte meg, hogy gyökeres gazdasági reformot kívánt végrehajtani valós társadalmi átalakulás igénye nélkül, amelyek pedig egymás nélkül elképzelhetetlenek.⁷⁶ Az évtized végén pedig ugyancsak egy publicisztikájában olvasható: „Széchenyi agitációjának idején a nemzeti jelszó vala: Magyarország nem volt, hanem lesz. Akkor kellett az új Magyarország alapjait megvetni. A nemzet figyelmét a szomorú jelentől és múlttól a jövő felé irányozni. Széchenyinek sikerült az összes nemzeti politikát egyetlen jelszóba foglalni. És sikerült a nemzet gondolkodását a jövő, vagyis a kibontakozás felé irányozni”, azonban – jegyzi meg gyorsan – a „nemzeti szellem felporzódásának korában már elnyomta Széchenyi jelszavát a büszkébb jelszó: a Kárpátoktól az Adriáig! Ebben nemcsak a nemzeti gondolat volt már meg, hanem a magyar állameszme. Sőt a láthatár csakhamar újra tágult. A nemzetben lüktető erő nem elégedett meg többé a haza területével, ki akart törni a végtelenségbe. Akkor hangoztatott először: Tengerre magyar!”⁷⁷

Tehát a legnagyobb magyarban Beksics leginkább a reformfolyamat úttörőjét, beindítóját tisztelte. Benne olyan gondolkodót látott, akinek eszméi felett áthaladt a

---

⁷⁴ *A Polgár* 1906. május 8-i számában Beksicsre emlékezve említi, hogy halála előtt nem sokkal egy társaságban a *Budapesti Hírlapban* megjelent Három csillag című vezércikkét olvasta fel (1906. 123. sz. május 6. 1–2). A névtelenül közölt írásban – hasonlóan, mint pályája elején írt könyvében – Kossuth, Deák és Széchenyi nagyságának állított emléket: „Három különféle s mégis egy irány s egy eszme, a nemzeti dicsőség és nagyság eszméje domborodik ki a három magyar titánnak a halál után is messze ható szellemében. [...] Kossuth: a politikai bátorság és erély. Deák: a bölcsesség. Széchenyi: a munka. Hogy is lehet képzelni a nemzet fölvirágzását e három nélkül?”

⁷⁵ Beksics 1882. 14–15.

⁷⁶ BG: Társadalmi átalakulásunk. *Pesti Hírlap*, 1884. 290. sz. október 20. 1.

⁷⁷ Beksics Gusztáv: A magyar faj. *Székely Nemzet*, 1889. 63. sz. április 25. 1–2.

történelem, így évtizedekkel később ezek már „csak” a történeti hagyomány részeit jelentették számára.⁷⁸ Mégis úgy vélte, hogy ennek a hagyománynak nem egy részlete a 19. század végi modernizációs programnak lökést adhat. Pályája vége felé újra Széchenyi szellemét idézte fel. Hangoztatta, hogy habár a Tisza szabályozási munkálatai jórészt befejeződtek, logikai követelmény, hogy a századfordulón újabb nagy munkálatok kezdődjenek meg, azaz csatornák és öntöző rendszerek épüljenek. Mindez ekkor már egy sajátos, a magyarság számbeli kifejtését célzó politika részét képezte, amelynek Beksics egyfajta legitimációját adta azzal, hogy annak történeti gyökereit a század első harmadába helyezte. Az ország gazdasági megerősítését, a gazdasági és a nemzeti cél összekapcsolását (adott esetben az előbbi alárendelését az utóbbinak) Széchenyi irányadására hivatkozva népszerűsítette.⁷⁹

Beksics a kezdetektől fogva éles kritikát fogalmazott meg Kossuth múltbeli működésével kapcsolatban. 1882-ben megjelent könyvében a nagy államférfit olyan vezetőként látta és láttatta, kinek a demokratikus átalakulásról nem volt tiszta képze, nem ismerte annak természetét, sőt, végkövetkezményeivel sem számolt. A megyékre alapozott programot pedig a „nemzet eszméjével” homlokegyenest ellentétesnek tartotta, a népképviselő és a megyei politika párhuzamos kossuthi megfogalmazását átgondolatlan, kiegyenlíthetetlen ellentéteken nyugvó politikai agitációnak értékelte.⁸⁰ Bírálataiban érezhető Kemény hatása, a *Forradalom után* (1850), és a *Még egy szó a forradalom után* (1851) gondolatvilágából bizonyonnyal építkezett, bár a 48-as törvényhozást nem kárhoztatta, mint idős mestere, sőt elismerte, hogy Kossuth nélkül a politikai és társadalmi átalakulás alapkövei nem jöhettek volna létre.⁸¹

Kemény későbbi műveit, emlékiratait és publicisztikáját (így az 1867-ben folytatott hosszú polémiáját Kossuthal) ugyancsak ismerte és tanulmányozta. Ennek tudatában pedig

---

⁷⁸ Évekkel később miniszterelnökségi tanácsosként ugyancsak kitért Széchenyi kimagasló zsenijére és azokra a belső gátakra, amelyek gondolkodásának határait képezték: „A komoly és messzelátó politikai eszmék csak Széchenyi szereplésének idején jelentek meg először a magyar politika láthatárán. Azideig nemzetünk csak retrospectív életet élt, Mohács előtti nagyságát bámulta, de a restaurálás nagy munkájához hozzá sem fogott. Eszméje sem volt, hogy miképp kell ezt létesíteni. A nemzeti nagyság reaktiválása s ennek rendszere legelőször Széchenyi lángeszében villámlott meg. Ő látta legelőször, hogy a magyar nem volt Mohács óta, csak lesz s ő adta fajunk kezébe a nemzeti újjászületés eszközeit. De borongós aggodalmának kódében benne volt – bár rejtve – az aggály nemzeti problémánk sajátos ellentmondása. Ismétlem azonban Széchenyi nem a szabad versenytől, hanem a függetlenségi és a birodalmi eszme összemérkőzésétől féltette fajunkat. A legnagyobb magyar gondolkodó mintegy önkéntelenül hagyta nemzetének örökségéül a faji probléma búsongó antagonizmusát. A conservatívek, a régiek és az újak ráestek Széchenyi hagyományára s így támadt az a ferde nemzeti politikai rendszer, az a sajátos ellentmondás legfőbb kérdéseink felállításában, hogy fajunkkal meg kell hódítani a magyar államot, de az állam által conserváltatni a magyar fajt, mint mely a küzdelemben saját erejéből nem képes megállani.” Előterjesztése a választási reform kérdésében. 1895. július MOL K-26 348. cs. – 2487.

⁷⁹ Beksics Gusztáv: Huszárosan. *Magyar Nemzet*, 1904. 236. sz. október 2. 1–2, illetve Széchenyi és a magyar Alföld. Uo. 1904. 308. sz. december 25. 1–3.

⁸⁰ Beksics 1882. 16–22.

⁸¹ Beksics Gusztáv: Abszolút mérték. *Pesti Hírlap*, 1893. 173. sz. június 25. 1–3. Két évvel később így ír: „Kossuth felrázta a nemzetet tespedéséből és jogait s szabadságát érvényre jutni segítette”. Beksics Gusztáv előterjesztése Kossuth inkompatibilitási politikájáról. 1895. március 29. MOL K-26 343. cs. – 728.

nem csodálkozhatunk azon, hogy Kossuth emigrációs politikájára ő is súlyos vádat zúdított. A kiegyezéssel kapcsolatos aggályait káros zavaró tényezőnek vélte, a dunai konföderációs tervét pedig, mivel abban a nemzet bomlásának lehetőségét látta (Horvátország elszakadása, a magyar nemzetiség hegemoniájának csorbulása), végzetes kísérletnek tekintette.⁸² Leveleit a Monarchia elleni nyílt támadásnak tartotta, mivel azok sorai között az Ausztriától és az uralkodóháztól való elszakadás következetes proklamálást olvasta ki.⁸³

Természetesen Kossuth Világos utáni tevékenységének megítélésben a feloldhatatlan közjogi véleménykülönbség mellett az aktuálpolitikai motivációk is közrehatottak. Az egyházpolitikai küzdelmek időszakában Kossuth kiállása a polgári házasság intézménye mellett és a függetlenségi párt ellenében Beksics őszinte és hangzatos elismerését váltotta ki.⁸⁴

Beksics szemében Desseffy az „óriások harcának egyik főalakjává” nőtt fel. Nagyra becsülte alkotmánytani jártasságát, azt, ahogy Montesquieu szellemében összhangot akart teremteni az alkotmányos faktorok között, s így a megyéket sem akarta meghagyni korlátlan hatalmi állásukban. De leginkább az váltotta ki csodálatát, amilyen eltökéltséggel képviselte nézeteit, s amiként akár egyetlen cikksorozatával a *Világ* hasábjain képes volt nyomást gyakorolni a magyar közéletre. Beksics elismerte, hogy a konzervatív gróf tételei nem minden esetben állták ki az alkotmányosság próbáját, azonban ennek ellenére fontosnak tartotta szellemi harcát, amelynek hatalmas szerepet tulajdonított az eszmék tisztulási folyamatában, illetve a Kossuthtal szembeni ellensúly megjelenítésében. Még akkor is, ha ez az egyre általánosabbá váló radikális közszellem miatt sikertelenségre ítéltetett.⁸⁵ Igaz, írásaiban nem rögzítette, de ha a „fontolva haladás” olyan alapgondolatait tekintjük, mint az állam erősítése, a kormány kezdeményező szerepe, akkor bizvást állíthatjuk, hogy ezekre Beksics, mint saját korában alkalmazható modernizációs technikákra tekintett. Az újkonzervativizmus ezekkel a reformokkal azonban csak annyira tudott közelebb kerülni hozzá, mint amennyire más üzenetei eltávolították. A parlamentarizmus eszméjében mélyen hívó Beksics a megyék mellett az országgyűlés visszaszorítására irányuló Desseffy-féle törekvésekkel nem vállalhatott közösséget.

Beksics számára a forradalom és szabadságharc nem jelentett közvetlen élményt, annak csak kudarcát és a Habsburg elnyomás fokozódását látta. Így – mint kortársai közül

---

⁸² Ennek hangot adott Keménnyel foglalkozó könyvében, lásd Beksics 1883. Kemény Zsigmond 324–330., illetve Kossuth iratainak megjelenésére reagáló cikkében, lásd Beksics Gusztáv: Kossuth iratai. *Ellenőr*, 1882. 140. sz. március 18. 2.

⁸³ Erről, mint miniszteri tanácsos, részletes jelentést készített Bánffy Dezső miniszterelnöknek: Beksics Gusztáv előterjesztése Kossuth inkompatibilitási politikájáról. 1895. március 29. MOL K-26 343. cs – 728.

⁸⁴ Beksics Gusztáv: Kossuth üzenete. *Pesti Hírlap*, 1893. 86. sz. március 28. 1. Uő: Kossuth a kötelező polgári házasság mellett. *Nemzet*, 1893. 87. sz. március 29. 1. Uő: Kossuth és a függetlenségi párt. *Pesti Hírlap*, 1893. 132. sz. május 14. 1–2. Uő: Abszolút mérték. Uo. 1893. 173. sz. június 25. 1–3.

⁸⁵ Beksics 1882. 22–24.

sokan – 1867-et kiútnak, kölcsönös megbékélésen nyugvó egészséges kompromisszumnak, egyben a magyar politika sikerének tartotta.⁸⁶ Éppen ezért a kiegyezés megalkotóját messzemenőig tisztelte, s ezt számos írásában, beszédében kifejezésre is jutatta: „Magyarország legújabb kori történetének bizonyára ő, Deák Ferencz [a] legnagyobb, leginkább kimagasló alakja. Az ő nevével forrt szétválaszthatatlanul össze az 1867-diki kiegyezés műve. Nincs nép, melynek történetében nagyobb szerepet, sorsára előutóbb befolyást gyakorolt volna egyetlen ember szellemi fölénye, óriási egyénisége, s mindenek felett jellemnagysága által, mint gyakorolt a legújabb korban Deák Ferencz a magyar nemzet sorsára.”⁸⁷ – írta 1882-ben. A kiegyezés volt Beksicsnél Deák legjelentősebb élő hagyománya, amelyet azonosított vele és az egész pályáját áttekintve pedig már az egész nemzet és Deák szelleme között húzott párhuzamot: „Ő volt a magyar nemzet legtökéletesebb kifejezése. A szabadságszeretet, eszmények utáni rajongás nélkül, liberális lendület, rohamos haladás és forradalmi szellem nélkül, a joghoz és törvényhez való szilárd, semmi veszélytől vissza nem riadó ragaszkodás, a legista holt betű-cultusa nélkül, egyenes lelkűség, nyíltság, erős monarchiai hajlam, melyet a hatalom törvénysértései meggyengíthetnek, de soha meg nem semmisíthetnek: közös tulajdonságai voltak a magyar nemzet és Deák Ferencz lelkületének.”⁸⁸

Deák gyakorlati tevékenységét hasonló csodálattal szemlélte. Elismeréssel szólt arról a képességéről, ahogy a harmincas-negyvenes években reformtörekvéseit az európai liberalizmus mércéjéhez igazította, és arról, ahogy néha a kontinentális szabadságintézmények fogyatékosait észlelve az angol, vagy éppen a tengerentúli párhuzamokra is kitekintett. Az egyesülési jog, illetve a vallás- és lelkiismereti szabadság ilyen terület volt. Beksics nagyra értékelte, hogy Deák mindkét esetben a legliberálisabb felfogáshoz csatlakozott, s felemelte hangját az egyház túlkapásai ellen.⁸⁹ De nemcsak egyházpolitikai, közjogi nézetei játszottak szerepet Beksics gondolatvilágának formálódásában, hatása a közigazgatás és a büntetőjog terén ugyancsak kimutatható.

Ezek után pedig nem volna meglepő, ha őt tekintenénk eszmei vezérének, mint ahogy tekintették egyes kortársai is: „A Deák eszmekörében növekedett, a nagy mester legifjabb tanítványai közé számíthatta magát, s közel negyven éven át Deák Ferenc maradt az ő lelki vezére, eszménye, sarkcsillaga.” – emlékezett róla halálakor Balogh Pál a *Pesti Napló* oldalain.⁹⁰ Azon túl, hogy a mester–tanítvány viszony kettőjük esetében mindenképpen túlzó

---

⁸⁶ Vö. L. Nagy 1963. 1244–1245.

⁸⁷ Beksics 1882. 26.

⁸⁸ Uo. 29–30.

⁸⁹ Uo. 33–34.

⁹⁰ Balogh Pál: Beksics Gusztávról. *Pesti Napló*, 1906. 126. sz. május 9. 1–2. E nem túl mély elemzésen alapuló felfogást őrizte meg Pintér Jenő irodalomtörténetében: „Deák szellemében munkálkodott haláláig.” (*Magyar*

megállapítás – személyes kapcsolatukat (amennyiben ez egyáltalán létrejöhetett) inkább a fiatal pályakezdő publicista részéről az idős államférfi iránti mély tisztelet jellemezhetette – Deák és ő közte szellemi értelemben is érezhető a választóvonal. Igaz, a kiegyezési művet sérthetetlen alapnak tekintette, de a negyvenes évek Deákja számára nemcsak – mint azt fentebb jeleztük – az európai liberalizmust testesítette meg. Beksics felrótta neki az erős megyei hagyományt, amely megakadályozta abban, hogy teljesen azonosuljon a modern parlamentarizmus eszméjével, továbbá a higgadt egyéniségből fakadó kevésbé aktív liberalizmust: „Deák nem volt az actio embere. Nem állíthatott szemben Kossuth izgatásával ellenizgatást. Annál kevésbé, mert ő fokozatosan óhajtotta megvalósítani a reformokat, magát a parlamentarizmust. Előbb akart népképviselőt, s abból csak corollarium gyanánt kívánta kifejleszteni a felelős kormányzatot. S ezt a sérelmi politika útján akarta tenni ő úgy, mint akarták más felvilágosult szellemek.” Az általa megszövegezett ellenzéki nyilatkozatról pedig megjegyzi: „Az ellenzéknek még 1847-diki programnyilatkozata alkalmával sem volt tiszta fogalma, [...] a valódi alkotmányosságról és parlamentarizmusról.”⁹¹

Beksics tehát a korszak nagyjainak, Széchenyinek, Kossuthnak, Dessewffynek és Deáknak életművében egyaránt felfedezte azokat az értékeket, amelyekhez kapcsolódhatott. Alakjukat a liberális haladás, a magyar történeti fejlődés szempontjából meghatározónak tartotta, mégis a történeti távlat, illetve kora kihívásainak együttes mércéje más szellemi orientációk felé irányították. S ebben a szellemi útkeresésben a *Pesti Napló*nak nem kis szerepe volt.

1869-re a kiegyezés körüli publicisztikai harc lecsendesedett. A nagy államférfiak egyre kevésbé nyúltak a toll fegyveréhez. Azonban a *Napló* köréhez tartozó egykori centralisták: Csengery Antal, Eötvös József közvetlen hatását Beksics eszmélésében mindenképpen figyelembe kell venni, csakúgy, mint a rövid, de napi szintű munkakapcsolatát Kemény Zsigmonddal.

Tény, hogy mesterének Keményt tartotta.⁹² Ő hozzá kötötte az aktív, mégis józan, a szabadság eszméhez és a nemzeti érdekhez egyaránt hű „igazi liberalizmust”. „Kemény igazi liberális volt, minden tulzás nélkül. A népszerű ábrándok ellen küzdött ugyan, de a szabadságot soha, még a legnehezebb körülmények közt sem támadta meg; mindig védte. Két oldalról látta azt fenyegetve: a zsarnokság és felforgatás által. Mind a két ellenség ellen

---

irodalom története .VII. köt. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1934. 137.), illetve valamelyest pontosította Pikéthy: „Deák szellemében, Kemény irányítása alatt nőtt fel.” (Pikéthy 1944. 14.).

⁹¹ Beksics 1882. 33. A Deák és Beksics között húzódó választóvonalra hívja fel a figyelmet: L. Nagy 1963. 1245.

⁹² Erről évtizedekkel később, még ha egy rövid utalás elejéig is, de megemlékezik, jelezve, hogy nem mindenben értette egyet mesterével: „Kemény Zsigmonddal, egykori mesteremmel ellentétben, mindig ama tételt vallottam, hogy a jog varázsában is hatalom rejlik.” Beksics Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk*. Budapest, Athenaeum, 1903. 3. (a továbbiakban Beksics 1903.) A Beksics – Kemény viszonyhoz lásd L. Nagy 1963. 1245.

egyenlő erélylyel küzdött. De bármily óvatos volt már 1848 előtt, bátran levonta az eszmék és elvek következményeit, elfogadva azokat, a mennyiben a faji érdek ebben meg gátolta. A régi megyét nem tartotta a magyarság várának, egész erélylyel közreműködött tehát annak lerombolásában.” – emlékezett a reformkori Keményről.⁹³ Az aktivitás, a cselekvőképesség jelét látta abban is, hogy míg a bukás után Deák és mások a passzivitás politikáját választották, addig ő elsőként tett kísérletet a helyzet tisztázására. A *Forradalom után* véleménye szerint a Monarchia megszilárdítására, nagyhatalommá válására való törekvései miatt megjelenésekor nem volt időszerű, Kemény a röpiratával a kelleténél korábban lépett ki a nyilvánosság színpadára, ennek ellenére azt az 1867-hez vezető út mérföldkövének tartotta, a megbékélési politika nagyhatalomú kísérleteként vette számba.⁹⁴ A hatvanas éveket áttekintve pedig kiemelte, hogy, amikor „az októberi diploma közzététele napján a magyar politika a kiegyezés korszakába lépett, Kemény volt hivatva, Deák mellett, e politika élére álljon.”⁹⁵ Deáknak a kiegyezés előkészítésében, létrejöttében játszott vezérszerepét nem vitatta, de Keményt legalább annyira meghatározó szereplőnek tekintette. Az aktív politikai szerepvállalása mellett a *Pesti Napló* szerkesztésében, az ott folytatott publicisztikai harcában (amelynek utolsó felvonása a Kossuthtal szembeni polémia volt) fedezte fel igazi nagyságát. Ezért is írhatta: „Deák eszméinek [...] szükségök volt egy nagy politikai íróra. Deákot az államférfit, csak egy nagy publicista egészíthette ki. Ez a publicista b. Kemény Zsigmond volt. A kiegyezés korának államférfia Deák, publicistája Kemény.”⁹⁶

Beksics kezdetektől meglévő közjogi érdeklődése nemcsak a korhangulatnak, hanem nagyban mestere közvetlen hatásának köszönhető. Mégis végül egy olyan csoporttal találja meg a feltétlen szellemi azonosulást, amelynek tagjai szinte egyáltalán nem foglalkoztak Magyarország és Ausztria viszonyával. A centralistákat – akiknek tagjai közé a velük szimpatizáló Keményt is besorolta – a nyugati eszmék hazai meghonosítójának, s így a 48-as alkotmány valódi építőinek tartotta. Úgy gondolta, hogy elméleti képzettségükből adódóan csak ők bírtak mély ismeretekkel az alkotmányos tanokból. Mindjárt a munkásságukról szóló könyve kezdő lapjain egyértelművé tette álláspontját a polgári átalakulás megindításában játszott szerepükről: „Nagy embereink támadtak és szegődtek az eszme szolgálatába. Óriások, akik soha nem veszhettek el a magyar nemzet szellemi horizonjáról [sic!], s kik egymással küzdve küzdöttek az eszme diadaláért, megtisztulásáért. Mint a végzet karja, ellenállhatatlanul lökték előre a nemzetet haladás útján. De akik e haladáshoz úti tervet adtak, nagy nemzeti átalakulásunkba rendszert öntöttek, a nagy körvonások apró részleteit kidolgozták, a sejtelmet

---

⁹³ Beksics 1883. Kemény Zsigmond 49–50.

⁹⁴ Uo. 155–163.

⁹⁵ Uo. 213.

⁹⁶ Uo. 3.

világos tudattá tették, akik az eszmét megmagyarázták a nemzetnek: azok az egyszerű tudósok, a magyar doctrinairek, Szalay László és barátai, a centralisták voltak.”⁹⁷ Nem egyszerűen a nyugati minták figyelembevételével magalkotott reformelképzelések (a központi hatalom megerősítése, s vele szemben a feudális megye korlátozása) nyerték el tetszését. Bennük a tudóst, a magas fokú elméleti képzettséggel felvértezett gondolkodót is csodálta, tisztelte. A társadalom állapotát a tudomány eszközével vizsgáló, majd eredményeit a társadalom számára kamatoztató, a társadalmat felvilágosítani kívánó (miként folytatták ezt a *Pesti Hírlap*ban közölt ismertetéseikkel) politikus ideálja magatartásmintát jelentett. De, amíg a centralisták sajátos „munkamegosztásuknak” megfelelően csak egy-egy szakterület tudósai voltak (Eötvös: államelmélet, Szalay: jogtudomány, Csengery: közigazgatás, Trefort: közigazgatás, Lukács: ideológiák) addig Beksics igyekezett többen is eligazodni.

Mint láthattuk, az első nagy reformnemzedék szinte mindegyik tagjánál talált olyan gondolatokat, olyan mintákat, amelyeket alkalmazhatónak vélt saját korában és a jövőben, de számára a legelőbb szellemi hagyományt a centralista reformelképzelések nyújtották. Tevékenységüknek szentelt műve záró oldalain summázva jegyezte le: „Az ő eszméikért harczolunk ma is, melyek a nemzet eszméi. Az ő érveikkel harczolunk, melyek a tudomány és az igazság érvei. Soha nem létezett politikai iskola, melynek nagyobb hatása lett volna az eszmékre úgy, mint a gyakorlati viszonyok alakulására. S maguk ezen tények, melyeknek egész hosszú történelmi láncolatuk van, a leghatározottabban megvédik őket azon vád ellen, hogy pusztá szobatudósok voltak, kik a gyakorlati élet következményeit nem ismerték. Ők bontották ki az eszmék és sejtelmek csillogó burkából az új Magyarországot. Nemzeti átalakulásunkra Széchenyi és Kossuth adták meg a lökést, de az örökre a doctrinairek dicsősége marad, hogy átalakulásunkat európai irányba terelték. A parlamentarismust tevén átalakulásunk központjává, levonták ennek következményeit, úgy, hogy csak e következmények képezhették a legközelebbi jövő politikai programját. [...] Szabadságharcunk és a rákövetkező osztrák uralom ketté tépték a doctrinairek politikai programját. De csak a gyakorlatban és nem az eszmékben. Ez a program a nemzet zászlajává lett, melyet alkotmányunk visszavívása után azonnal kitűzött a Deák-párt által. A Deák-párt lett a doctrinairek hagyományának örökösévé.”⁹⁸

Ezek után nem kétséges: *A magyar doctrinairek* nem egyszerűen a történelmi megismerés igényével íródott szakmunka, nem egyszerűen tisztelgés a negyvenes évek „tudós politikusai” előtt, hanem azon eszmék tárháza, amelyekre a modernizációs folyamatot építeni

---

⁹⁷ Beksics 1882. 4.

⁹⁸ Uo. 165–167.

akarta. Nézeteiket mérceként alkalmazta, s hitt benne, hogy ezek a történeti fejlődés megszakadásai ellenére folytonosak

A kortársaknak is feltűnt az a lelkesültség, amellyel a centralistákhoz viszonyult. Az akkor még harmincéves fiatal alügyész Wlassics Gyula ezt az „előszeretetet” egyrészt olyan elfogultságnak tartotta, amely megakadályozta Beksicset a tárgyilagos értékelésben, másrészt azonban a hevületből fakadó „melegség”, amellyel tárgyához közelített, feledtette is ezt a hibáját.⁹⁹ Később többen megörökítették a politikai doktrinerizmusra jellemző tulajdonságait. Egyesek híres elvhűségét, a saját igazságában rendíthetetlenül bízó politikus-publicista alakját emelték ki, aki akkor is ragaszkodott elveihez, amikor azokkal egyedül állott.¹⁰⁰ E jellemvonása mondatta ki másokkal azt, hogy Beksics célja nem az volt, hogy eszméin keresztül érvényesüljön, hanem, hogy maguk az eszmék jussanak diadalra, a társadalomban megértésre találjanak és szolgálják az egész nemzetet.¹⁰¹ De szomorúan jegyezték le azt is, hogy az „eszmék emberének” ígéretes törekvései az adott politikai környezetben nem érvényesülhettek¹⁰², s ezért majd csak egy későbbi kor fogja igaz azokat érdemük szerint méltányolni.¹⁰³ Voltak, akik „idealista” írónak tartották¹⁰⁴, míg egyik bírálója a „doktriner demokrata” bélyegét sütötte rá.¹⁰⁵

Beksicsnek már fiatalon karakteres személyiségjegye volt, ahogy vonzódott az elvont értékekhez¹⁰⁶ – amelynek formálódásában, mint láthattuk, családi háttere és egyházi tanulmányai egyaránt közrehatottak –, s ez a centralista hagyományok tanulmányozásának köszönhetően újabb megerősítést kapott. Lelki alkatának e jellemző vonása azonban nem szakította el az őt körülvevő valóságtól. Miként a centralisták a „nyugoti alkotmányos tanokat” Magyarországon „forgalomba hozták”¹⁰⁷, úgy próbálja majd ő is a tudomány segítségével eszméit a gyakorlatba átültetni.

---

⁹⁹ A későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter a könyvről írt ismertetésében kritizálta Beksics egyéniségéből fakadó elfogultságot, amellyel a centralisták felé fordult, és amelyből így túlzások fakadtak. *Budapesti Szemle*, 1882. 30. köt. 472–478.

¹⁰⁰ Beksics Gusztáv 1847–1906. *Székely Nemzet*, 70. sz. május 9. 2.

¹⁰¹ Borostyáni Nándor: Az új nemzedék. *Pesti Hírlap*, 1885. 342. sz. december 13. 1–3. Beksics Gusztáv. *Dunántúli Képes Naptár*, 1892. 12–14.

¹⁰² Egy olvasó: Szegény Bé Gé. *Budapesti Hírlap*, 1906. 135. sz. május 18. 2–3.

¹⁰³ Ferenczy József: Egy rajongó magyarról. Emlékbeszéd Beksics Gusztáv felett. Felolvasás a „Petőfi Társaság” ülésén 1906. In: Ferenczy 1909. 151–186.

¹⁰⁴ Erdélyi Gyula: Írók a képviselőházban. *Magyar Szemle*, 1893. 28. sz. július 9. 327–328.

¹⁰⁵ Kovács Péter: Erdélyi hírességek. Beksics Gusztáv. *Erdélyi Képes Újság*, 1889. 20. sz. szeptember 15. 1–2.

¹⁰⁶ L. Nagy ezt a lelki sajátosságot látja igazolva, amikor megkockáztatja azt a feltevést, hogy a papi hivatás kiválasztása Beksicsnél a kezdetektől meglévő személyes adottságnak is köszönhető. L. Nagy 1963. 1243.

¹⁰⁷ Beksics 1882. 6.

III. 5. A fiatal generáció – tanultságuk, eszméik

Ugyancsak elvitathatatlan gondolkodásának alakulásában, a korban hozzá közelebb álló, mondhatni vele egykorú generáció szerepe. A kiegyezés adta új keretek új gondolatokkal, új élet- és magatartásformákkal való kitöltése egy új generációra várt, aminek következtében 1867 után nemzedéki mozgás hullámzott át az irodalmon és a kritikán. Szavukat kezdték hallatni azok a fiatalok, akik az elkövetkező évtizedekben ismertté lesznek nemcsak, mint az irodalom művelői, hanem mint politikusok, publicisták, szakértelmiségiek. Személyek, lapok, programok köré tömörültek, csoportosulásaik egymás mellett, egymást váltva lettek karakterisztikussá.¹⁰⁸ Közös eszményük a haladásba vetett őszinte hit volt, a fejlődésre azonban, miként Nyugat-Európában is, különböző megoldásokat dolgoztak ki.

Beksicsre gyakorolt korai hatások, az őt körülvevő szellemi közeg tekintetében ki kell emelnünk egy szűk körű, de politikai és kulturális kihatása miatt jellegmeghatározó értelmiségi csoportot, amelynek körében élte szellemi eszmélését a későbbi korszak nem egy kiemelkedő szereplője. Ide tartozott a közoktatásügyi államtitkár Pulszky Ágost, a szépirodalomban kiemelkedő Arany László, az európai jelentőségű statisztikus Keleti Károly, az eszme- és politikatörténetben maradandót alkotó Asbóth János és a majd mindenütt, így a *Pesti Naplónál* is feltűnő, szenvedélyes publicista, Toldy István. Rang és vagyon szerint nem azonos rétegből indultak, de a reformkor és az ötvenes évekbeli liberális nemzedék személyes neveltjeinek tekinthetők. A szülők (Pulszky Ferenc, Arany János, Asbóth Lajos, Toldy Ferenc) mellett olyan államférfiak voltak rájuk hatással, mint Csengery Antal, akit Arany tartott mesterének, Eötvös József, aki Toldyra volt nagy befolyással, Keletit a Hunfalvyak, Pulszkyt az apa emigrációból hazatért, majd Deák-pártivá lett baráti köre segítette, Asbóth, hasonlóan Beksicshez, Kemény Zsigmond védőszárnyai alatt tette meg az első lépéseket. A centralista tanokat tehát a legtöbben első kézből kapták. Több nyelven beszéltek, tapasztalataikat külföldi tanulmányutakon gazdagították. Egyeztek abban is, hogy életformájuk a jómódú polgárságé, vagy a formálódni kezdő nagypolgárságé volt.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Németh G. Béla négy ilyen csoportot nevez meg: A centralizált nemzeti liberális államban bizakodó etatistákat, a legjelentősebb nevek itt Arany László, Asbóth János és Toldy István. Velük szemben és utánuk a liberális polgári individualizmus első nemzedékét, az Endrődi Sándor és György Aladár vezette *Figyelő* című lap csoportját. A harmadik a Rákosi Jenő és Dóczy Lajos baráti társasága, ők a *Reform* oldalain adtak hangot az expanzív liberális állam eszményének. Végül Reviczky Gyula eszmeiségével rokon, szinte csoportnak már nem is nevezhető gondolkodókat említi. Németh megállapítja, hogy valamennyi csoportosulás központi törekvése volt egy olyan polgári középérték kialakítása, amely nélkül – vélték – a polgári állam és társadalom nem lehet valósággá. Németh G. 1981. 49–51.

¹⁰⁹ Németh G. 1981. 51–52, Huszár Tibor: A magyar etatistákról. Az irodalmár értelmiségről. In. Uő: *Nemzetlét – nemzettudat – értelmiség*. Budapest, Magvető, 1984. (a továbbiakban Huszár 1984.) 115–122., Miru György: A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években. *Századok*, 1999 3. sz. (a továbbiakban Miru 1999.) 543–560.

Ők voltak, akik megfogalmazták egyrészt 1848 örökségét (láthatóan ez többeknél nemcsak az eszmei tájékozódásból, hanem családi kötelekekből adódott), illetve részben európai szintű neveltetésükből következően annak korszerűsítési vágyát. Elképzeléseiket a haladásról a korszak nagy szellemi áramlatai alakították. A romantika és a pozitivizmus szembenállása, egymásba tolulása, párhuzamos hatása következtében „vegyülékessé”¹¹⁰ váló korszak pedig egy sajátos ideológiai, filozófiai környezetet teremtett. A már ismert Herder, Kant, Fichte, Schopenhauer mellett az ötvenes évektől egyre több hazai tanulmány említette a pozitivistákat (Csengery Antal a *Budapesti Szemlében* közvetítette a pozitivizmus érték kategóriáit). A következő évtizedben már a munkák tudatos számbavétele is megkezdődött. Megjelentek az első ismertetések és fordítások Comte és követőinek műveiről. Mill szabadságról szóló munkáját (*On Liberty*) Kállay Béni ültette át magyarra és fűzött hozzá értelmező sorokat (*A szabadságról* – 1867). Buckle-nek elsőként a tudomány és a polgárosodás összefüggéséről tartott 1858. évi előadása volt magyarul olvasható (*A nők befolyása a tudomány előrehaladására*, *Pesti Napló*, 1870), majd kisebb részletek közlése után (*Hon*, 1871) 1873-ban útjára indult *Anglia művelődésének története* címmel nagy művének (*History of Civilization in England* – 1857–1861) hazai kiadása, 1881-re pedig napvilágot látott a 10 kötetes sorozat utolsó részlete. Lecky és Draper műveit ugyancsak részletesen ismertették, fordították. György Endre elvégezte Mill 1867-es híres egyetemi beszédének magyarítását (*Rectori beköszöntő beszéd* – 1874). Az Akadémiának köszönhetően két újabb nagy Mill-mű: a *System of Logic* és a *Principles of Political Economy* fordítása is megtörtént (*A deductív és inductív logika rendszere* – 1874–1877, *A nemzetgazdaságtan alapelvei s ezek némelyikének a társadalombölcészetre való alkalmazása* – 1874–1875). Ugyanakkor nyolcvanas éveket idehaza Taine művei nyitották meg: *A jelenkori Franciaország alakulása* (1881) és *Az angol irodalom története* (1881).

Tehát a dualizmus első évtizedeiben a pozitivisták művei később sem tapasztalt tömegben jelentek meg. Gyorsan, széles körben terjedtek, felfrissítették a kritikát, tanulmányok sora jelezte a magyar tudományosság érdeklődését, fogadóképességét. 1872-ben a *Vasárnapi Újság* hasábjain György Endre közölte a legterjedelmesebb és legjobb Mill-életrajzot, amely elsőként tárgyalta a pozitivizmust, mint tudományos irányzatot. A következő évben a *Honban* György Aladár több dolgozatával adózott mestere emlékének. A társadalomtudományi szakirodalomban Alexander Bernát foglalkozott a pozitív filozófiával (*A filozófia történetének eszméje, tekintettel a történetre általában* – 1879), Pauler Gyula a *Századokban* (1873), Beöthy Leó a *Budapesti Szemlében* (1879), Böhm Károly a *Magyar Philosophiai Szemlében* (1884, 1887–1890) vizsgálta Comte rendszerét. Az

---

¹¹⁰ Németh G. 1981. 25.

irodalomtörténetírásban felbukkantak Taine nézetei, kinek munkásságát később Zsilinszky Mihály önálló kötetben elemezte (*Taine Hippolyt mint történetíró* – 1895). A dinamikusan fejlődő közgazdaságtan nem kerülhette meg Quételet statisztikai módszerét, s az etnográfia is felismerte a pozitívizmus jelentőségét. A természettudományok képviselői, akik előtt eddig sem volt már ismeretlen Darwin nézetrendszere, most Spencerre tekintettek.¹¹¹

A pozitivista eszméket nemcsak ismerték, de – lehetőség szerint – képviselőiket el is ismerték. Az Akadémia, feltehetően Eötvös Józsefnek és Rónay Jácintnak köszönhetően, 1868-ban Millt tagjainak sorába választotta. Érdekes megjegyezni, hogy Eötvös valóságos esszéiben válaszolt Millnek, amelyben a magyar nép fejlődésére gyakorolt hatását hangsúlyozta, s amellyel együtt korábbi, a század uralkodó eszméiről írt nagy művét és a nemzetiség kérdését tárgyaló iratát is megküldte. A levél fordítója Rónay pedig személyes ismerőse volt az angol gondolkodónak.¹¹² Az európai tudományos dialógusokba való bekapcsolódáson kívüli a hazai reakciók egyik jelentős eseményeként tarthatjuk számon, hogy a legszélesebb körben ható Taine Gyulai Pál javaslatára az Akadémia külső tagja lett.

Egyre inkább kifulladás látszott a romantika, mégis a nemzeti állam követelményét és az egyéniség, a személyesség érvényesülési jogának biztosítását e nemzedéki csoport tagjai egyöntetűen vallották. Koruk sajátos liberalizmusának következménye az volt, hogy ezeket szorosán átszőtték a hódító útját járó pozitivista természettudományosság egyes alaptételeivel.

John Stuart Mill szabadságfilozófiájának bővületében az egyéni szabadság további körülbástyázását előtérbe helyezték a politikai jogok demokratikus szélesítésének igényével szemben. Garanciákat kerestek a vélemények, a gondolkozás, a vita, a szokások, a viselkedések szabad érvényesüléséhez, miközben a forradalmi tapasztalatok félelmet ébresztettek bennük. Nem a széles, bizonytalan kimenetelű népmozgalmakban, hanem egy felkészült (saját maguk képére formált) értelmiségben látták volna az ország boldogulásának kulcsát.

A programok kidolgozásakor elengedhetetlen követelmény volt számukra a társadalom állapotának tudományos felmérése. Az észelvű tapasztalás, a művelődéstörténeti irány és az összehasonlító statisztika lelkesítette őket. Az európai térben megmért ország hiányainak és hibáinak felderítéséből egy tárgyias, de nem szenvedélytelen társadalomrajz bontakozott ki.¹¹³

A gazdasági, természeti, nemzetiségi viszonyok ilyen számbavétele során jutottak el az állam szerepének felértékeléséhez. A klasszikus liberális filozófia egyensúlyát megbillentve egy modern, de nem teljhatalmú állam beavatkozásától remélték a polgárosodás

---

¹¹¹ R. Várkonyi 1973. 204–207.

¹¹² Gál István: John Stuart Mill magyar kapcsolatai. *Filológiai Közöny*, 1969. 1–4. sz. 211–220.

¹¹³ Németh G. 1976. 19–21.

folyamatának felgyorsulását. Népjóléti, művelődési és nemzetgazdasági (iparosítási) javaslatokat, követeléseket dolgoztak ki és címeztek a hatalom felé. A modernizációnak ez az etatista módozata lett a csoport legmarkánsabb karakterjegye, amely az állami hatalom újrafogalmazása mellett a társadalom felzárkóztatásáról szólt.¹¹⁴

A haladásról kialakított álláspontok mögött a pozitivisták fejlődéelméletei húzódtak. Tanultak Comte-tól. A teologikus – metafizikus – pozitív korszakok egymást követésének, illetve a később a korszakok egymásba hatolásának elve, és az, ahogy a történelmi fejlődés menetét az emberi fejlődéshez hasonlóan képzelte el (gyermekkor – serdülőkor – ifjú- és felnőttkor), mint ahogy nyugati követőinél, úgy náluk is a jövőről alkotott teóriák alapját képezte. Buckle-nek az ellentétek harcán, illetve a természeti-földrajzi tényezőkön alapuló rendszere (amelyben a talaj és éghajlat meghatározza az élelmiszerkészletek mennyiségét, minőségét, ezáltal a népsűrűséget, s így a gazdasági és társadalmi berendezkedést) nyújtott példát. Taine idő – faj – környezet (az elsődlegesen fontos tényezők) hármasságán nyugvó társadalomszemlélte újabb követhető irányokat nyitott meg.¹¹⁵ Végül az etatizmus mellett egyeseknek a nemzetiségi mozgalmak nyomása alatt a darwini, spenceri elmélet nemzetekre való alkalmazása jelentett programalapot. Ennek megfelelően a nemzetek történetét a nemzetek létharcának történeteként fogták fel. A létharc legfőbb mozgatójának az érdeket tartották, amely ebben a közegben nem lehetett más, mint a fennmaradás. Hitték, hogy a küzdelem során és a földrajzi adottságoktól függően alakulnak ki a nemzeti sajátosságok, karakterek, a nemzetek közötti szerepmegosztások. Vallották, hogy a kiválasztódás során egyes nemzeteknek küldetést, missziót kell betölteni: a magyarságnak a térségben államalkotó népnek kell lennie, amelynek joga és kötelessége megfelelni.¹¹⁶

III. 6. A *Reform* és köre

Többségük a 67-es irányhoz csatlakozott, ám a kormányzat polgárosító törekvéseit keveselve, egy Deák-párti, mégis a kormánytól független sajtóval próbálták a polgári haladás ügyét előmozdítani. Ennek egyik állomása a rövid életű *Századunk* volt, a másik az 1869. december 14-én megindult *Reform*. A *Pesti Naplótól* távozó Rákosira várt a feladat, hogy az utóbbi munkatársi gárdáját összetoborozza, aki így a többségében még nála is fiatalabb újságírókból, és irodalmárokból álló – törzshelyük a Fürdő utcai kávéház után elnevezett – Kávéforrás-társaságra támaszkodott; jó részükkel már a *Naplónál* együtt dolgozott. A magukat „modernnek” és „liberálisnak” valló, minden irányú radikalizmustól mentes, a polgári

---

¹¹⁴ Uo. 21–22.

¹¹⁵ R. Várkonyi 1973. 102–120.

¹¹⁶ Németh G. 1976. 30–31. Németh G. 1981. 55–60.

életformát külsőségekben, így az öltözködésében is vállaló baráti társaság¹¹⁷ asztalánál a már említett Asbóthon és Toldyn kívül számos, a pályán induló, vagy már kisebb-nagyobb ismertségre szert tett értelmiségi megfordult. Ide járt az újságíró társadalom reprezentánsai közül Úrváry Lajos a *Századunk*, majd a *Pesti Napló*, Ágai Adolf a kormánypárti élclap, a *Borsszem Jankó* szerkesztője és Kaas Ivor, korábban a balközépi *A Hon* munkatársa. Az irodalom világából megjelent a színműírásban jeleskedő Almási Tihamér, Berczik Árpád és Csepreghy Ferenc, az ugyancsak drámaíró és műfordító Dux (Dóczi) Lajos, a költő Tóth Kálmán (az egyetlen szépirodalmi napilap, a *Fővárosi Lapok* megindítója), illetve Molnár György, a budai Népszínház alapítója és direktora. Körükbe tartozott Kőrösy József is, az 1869-ben alapított, magas színvonalúvá emelt, Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója. Közülük tehát többen bekapcsolódtak a „gyakorlati haladás egyik tényezője”-ként pozícionált lap munkájába.¹¹⁸ A belső szerkesztőségi gárdában szerepet vállalt – Rákosi hívásának eleget téve – Beksics is.¹¹⁹ Döntésében Rákosi magatartásának igazi kisugárzása és szervező tehetsége mellett az a generációs elhivatottság játszott szerepet, amelyre a lap összetartó egyénisége így emlékezett: „Micsoda hódító gárda volt ez! Micsoda lelkeség, micsoda harci kedv! Egy nemzedék mely ebben a pillanatban arra fegyverkezett, hogy harcba induljon Magyarország jövőjeért [sic!] [...] És most, hogy a modern világ leghatalmasabb fegyvere, egy újság függetlenül a kezünkbe adatott, azt gondoltuk a mi agyunkban forrongó eszmék, a mi szívünkben duzzadó érzések ideje itt van, most indulunk harcba, most kezdjük meg az új honalapítást, mi néhányan, fiatalok, még mind a harmincadik év alatt: hurrá fiúk, előre... Mert az volt az ideálunk. Nem a kormány, nem a hatalom csinálja meg Magyarországot, mert az jól-rosszul csak adminisztrálja. Mi csináljuk meg, a független sajtó, az önzetlen hit, az irodalom, a művészet s a magyar nyelv.”¹²⁰ Ez utóbbi mondat lényegében összegezi mindazt, amit a lap és vonzaskörében tevékenykedők a hetvenes évek első harmadában magukénak vallottak, számba veszi mindazokat a jelszavakat, amelyek iránt őszintén lelkesültek.

Írásaikban vissza-visszatérően hangsúlyozták, hogy minden iránytól függetlenül kívánnak működni. Véleményük az volt, hogy a hírlap ne legyen pártfórum, ennek megfelelően véleményeket ütköztessen és ne határozzon. Szilárdan ragaszkodtak az 1867. évi XII. törvénycikk által megteremtett talpazathoz, azonban elengedhetetlennek tartották a függő kérdések tisztázását, további reformokat. E célért akartak „ernyedetlenül dolgozni, mindenkivel és mindenki ellen”.¹²¹ S hogy közben a tekintélyelv ne gátolja a lap függetlenségének érvényesítését, teljes névtelenségbe burkolódtak, s a tárcacikkek

¹¹⁷ Lásd Rákosi I. 1926. 142, 170–194.

¹¹⁸ A lap arculatához: Előfizetési felhívás. *Reform*, 1869. mutatószám december 14. 4.

¹¹⁹ A *Reform*-nál dolgozók teljes névsorát lásd: *Reform* 1875. 165. sz. június 15. 4.

¹²⁰ Rákosi II. 1926. 4.

¹²¹ Előfizetési felhívás. *Reform*, 1869. mutatószám december 14. 4.

kivételével az írásaik szignálására még jelet sem alkalmaztak. Az irodalom és a művészet iránti rajongásuk eredményezte, hogy a szenvedélyes hangú, a kormánypártiság és az ellenzékiesség között sodródó vezércikkek mellett a tárcarovatban előszeretettel fordultak eszmetörténeti és művészeti témákhoz. Ez utóbbiban kapott helyet a joghallgató Beksics egyik legkorábbi, spanyol és angol irodalomtörténeti összehasonlító elemzése.¹²² A magyar irodalom ügyének elkötelezett híveiként a magyar nyelv tiszteletének számos jelét adták: igyekeztek kerülni minden idegen szót és erőltették a magyaros fogalmazást, új szavakat fabrikáltak, stílusban és helyesírásban törekedtek a magyarosításra. Ezzel is „illusztrálták” a lap eszmeiségének vezérmotívumait: a magyarság megerősítését, illetve expanzióját. Egyfajta új típusú, expanzív polgári nacionalizmus jegyében hónapról hónapra követelték a magyar nyelv állami uralmának megállapítását, Budapest megmagyarosítását, a községi és megyei autonómia megszorítását, a német nyelv kötelező iskolai tanításának eltörlését. Közben élesen polemizáltak nemcsak a magyar, de a nemzetiségi sajtóval is. Hiszen az állami liberális politikán túllépve olyan társadalmi politikát igényeltek, amely képes megbirkózni a nemzetiségi törekvésekkel. Ezt tekintették legfontosabb feladatuknak. Ugyancsak aggodalommal szemlélték az egyre erőtejesebb ultramontanizmust, bírálatuk nem antiklerikális, hanem itt is nacionalista indíttatású volt, a mozgalommal kapcsolatban leginkább a pápai beavatkozást ítélték el. Ezek után érthető kritikájuk a „nemzetköziség” eszméjét hirdető szocializmussal szemben. Nyomon követték annak európai és hazai jelenségeit (I. Internacionálé, Párizsi Kommün, munkásszervezkedések), s miközben elítélték „rémtetteiket”, a védekezés módzatairól elmélkedtek.

Az idő múlásával a lap politikai arculata is változott. A „pártfelettség” álláspontja, melyet mindvégig fennen hirdettek, megkopott: Kaas Ivor (aki 1872 végén már a lap egyedüli tulajdonosa) rokoni kapcsolatainak köszönhetően egyre inkább Lónyay miniszterelnök felé közelítettek, élesen támadták a balközepet és vezetőjét, Tisza Kálmánt, majd következetes fúziópártiak lettek. De az 1875 utáni új politikai helyzet nem sok jót tartogatott számukra. A *Reform* elvesztette addigi támogatóit és még az évben „egyesült” a *Pesti Napló*val. Szétoszlott a Kávéforrás is, a harmincadik életévük felé közeledő társaság tagjai közül többen minisztériumi megbízatást vállaltak, sokan továbbra is hírlapíróként működtek, zömük a Toldy által szerkesztett *Nemzeti Hírlap*nál folytatta munkáját.¹²³

A fiatal generáció kísérlete, amellyel önálló politikai irányt akart létrehozni, politikai értelemben kudarccal végződött, mégis ezek az eszmeihirdető, reformszándékú, gondolatgazdag évek a benne aktívan résztvevő fiatalok pályafutásában jelentős szerepet

¹²² Desdemona és dona Mencia. *Reform*, 1872. 28. sz. január 30. 1–2., 29. sz. január 31. 1–2., 30. sz. február 1. 1–2.

¹²³ Sajtótörténet 140–149. A *Reform*mal kapcsolatban lásd még Rákosi II. 1926. 1–18.

játszottak. A *Pesti Napló* és a *Reform* gárdája által varázsolt kivételes szellemi pezsgés légkörében tette meg első lépéseit Beksics is. Életre szóló kapcsolatokat alakított ki (Rákossal való bizalmas barátsága is ekkor vette kezdetét¹²⁴), s mint ahogy pályatársainak többsége, ő sem vonhatta ki magát a romantika és a pozitívizmus tanainak (ha nem is egyenlő mértékű, de) együttes hatása alól. Bizonyossá vált, hogy az a magatartásforma, az a küldetéstudat, amellyel sokan a társadalmi problémák megoldása felé fordultak, számára mintát jelent. A kérdés ekkor a fiatal pályakezdő számára csak az volt, vajon melyik lesz az értelmiségi szerep, amely számára ehhez a legmegfelelőbb eszköztárat nyújtja.

---

¹²⁴ Rákosi II. 1926. 160–162.

IV. Értelmiségi szerepekben

IV. 1. Az irodalom vonzásában (Műfordító – szépíró)

Ügyvédi vizsgájának letétele után, 1872-ben a pesti királyi ítélőtáblához került. Mint segédfogalmazó kezdte meg a munkát, s az igazságügyi ranglétrán haladva első osztályú fogalmazóként egészen 1884-ig ivolt hivatalban.¹²⁵ Beksics ez idő alatt nem távolodott el a publicista köröktől, de kezdetben ismertséget leginkább a spanyol nyelvből fordított versek, elbeszélések és színművek hoztak számára.

A hivatali munka letelte után legszívesebben a Cid-románccal és Moreto klasszikus spanyol vígjátékával, a *Szép Diegó*-val foglalatoskodott. 1872-ben a *Magyarország és a Nagyvilág*, illetve a *Hazánk és Külföld* mutatványokat közölte a nagy románc-ciklusból, sőt 1875-ben Győry Vilmos is beválogatta egyik darabját a század „versköltésének virágai” közé, de a nagyobb gyűjtemény csak tíz évvel később jelent meg kötet szerűen. (*Cid. Spanyol románcok* – 1885).¹²⁶ A hősköltemény iránti vonzalma a spanyol nyelvben való biztos tájékozódásának, történelmi érdeklődésének és fiatalos-romantikus hevületének tudható be. Spanyolhon felszabadítójának heroikus-tragikus élete lenyűgözte Beksicset. Érezte, hogy fordítása több mint esztétikai élményt nyújtó szépirodalmi alkotás. Történelmi párhuzamokat kereset és talált. Igaz, jóval később, az utolsó, életében kiadott művében Hunyadi Jánost nevezte meg a „magyar Cid”-nek.¹²⁷

Moreto-fordítása gyorsabb sikerrel kecsegtetett. 1872-ben a *Fővárosi Lapok* helyet szorított egy *Szép Diegó* töredéknek, amelyet a Nemzeti Színháznak benyújtott teljes szövegfordításból emelt ki, s a Kisfaludy Társaságnak köszönhetően pár évvel ezután a műértő magyar közönség teljes egészében olvashatta azt (*A szép Diegó* – 1876).¹²⁸ Nem kerülte el figyelmét a spanyol irodalom legnépszerűbb alakja, Cervantes sem: egyik kevésbé

---

¹²⁵ A korabeli adatközlésekben és a későbbi életrajzokban ügyvédi vizsgájának és munkábaállításának időpontjaként az 1874-es évet jelölték meg, sőt az országgyűlési almanachokban 1877 is megjelenik. Az 1894-es miniszteri tanácsosi kinevezésekor készült iratokban 1872-es évszám szerepel (MOL K 26 321. cs. – 323. és 311. cs. – 370.), illetve az 1896-os felmentésekor összeállított szolgálati és nyugilletményi kimutatások is ezt igazolják. Ez utóbbi alapján: 1872-ben került a pesti ítélő táblához segédfogalmazónak, ez év március 21-én tette le esküjét, 1877. február 28-tól II. osztályú fogalmazó, 1880. február 1-től egészen 1884. szeptemberi ideiglenes nyugdíjba helyezései I. osztályú fogalmazó. MOL K-26. 380. cs. – 21072.

¹²⁶ *Cid. Magyarország és a Nagyvilág*, 1872. 4. sz. január 28. 41. A Cid-románccal. *Hazánk s a Külföld*, 1872. 7. sz. február 15. 65. Dona Jimena panasza. Uo. 9. sz. február 29. 70. Cid bosszúja. In. Győry Vilmos: *Koszorú a magyar verköltés utóbbi századának virágaiból*. Budapest, Légrédy Testvérek, 1875. 810–812. *Cid. Spanyol románcok*. Budapest, Aigner, 1885. Folytatásokban közli: Gyűjtemény a Cid-románccal. *Koszorú*, 1885. 38-tól 51-ig sz. Lásd még: A Cid-románccal. *Ország-Világ*, 1888. 50. sz. december 8. 811.

¹²⁷ Beksics Gusztáv: *Mátyás király birodalma és Magyarország jövője*. Budapest, Franklin, 1905. (a továbbiakban Beksics 1905.) 23.

¹²⁸ „Szép Diegó”-búl. *Fővárosi Lapok*, 1872. 286. sz. december 13. 1. Moreto, y Cabana Ágost: *A szép Diegó*. Budapest, Kisfaludy Társaság, 1876.

ismert elbeszélését 1875-ben a *Magyarország és a Nagyvilág* oldalain folytatásokban tette közzé (*Előkelő szolgálo*).¹²⁹ Ezekben az években még a 19. századi író és politikus Castelar két művének fordítását végezte el (*Egy szív története* – 1874, *Ricardo* – 1876), majd később Calderon de la Barca drámáját ültette át magyarba (*A saját becsületének orvosa* – 1888).¹³⁰

A romantikus olasz iskola feje és legkiválóbb költője, Manzoni *Jegyesek* című tragédiájának – amely miután meghódította és elragadta Itáliát, szinte majd minden művelt nyelven megjelent – 1874-es magyar fordítása ugyancsak Beksics nevéhez köthető.¹³¹

A spanyol szépirodalom iránti vonzódásának műfordításain túl irodalomtörténeti tanulmányaival is jelét adta. 1872 decemberében a *Reformban* egy 200 éves Moreto-darab magyar vonatkozásait ismertette.¹³² Egy évvel később a *Figyelőben* – a témában jártas kutatóként – kritikát írt a magyar származású Julius Leopold von Klein: *Spanisches Drama* (Lipcse, 1872) című 3 kötetes művéről. A lipcsei könyvvásár szenzációját az összegyűjtött anyag mennyiségét tekintve az irodalomtörténet soha nem látott kútforrásának nevezte, azonban a módszertani tévedések, tartalmi hiányosságok miatt számára nem volt több, mint „bámulatos szorgalommal és kitartással összehordott anyaghalmaz”. Bírálataból kiolvasható az általa előnyben részesített történetírói módszer. Pozitívista tanultságának tudhatjuk be az olyan sorokat, mint: „Nagy hiánya Kleinnak, hogy nem bírja a történeti elbeszélés nyelvét, melynek első kellékei a világosság, egyszerűség s a kifejezésekben való rövideg. Ezek hiánya miatt túlságosan bőbeszédű, s mégis keveset mondóvá, unalmassá, gyakran érthetlenné lesz. Kritikai boncoló kése pedig gyenge eszköz azon óriási anyaghalmaz feldolgozására, melyet köteteibe felölel, úgy hogy ezen anyag az ő kezében nem nyer életet, hanem csak holt anyag marad.”, illetve: „...Kleinnal úgy van az olvasó, hogy a sok fától nem látja meg az erdőt; Klein annyit beszél a spanyol színműírókról és színművekről, hogy a sok beszéd közt elfelejti megmondani: mi az a spanyol színmű tulajdonképpen, miben különbözik az más kultúrnépek színműveitől, minő a spanyol színmű világnézete stb.?” Tehát a közérthetőségre törekvő tárgyilagosság, az összehasonlító elemzésen nyugvó kritika jelentette Beksics számára a tudományos vizsgálat eszközrendszerét. Ezért is olvasta a német drámaíró, irodalmár fejére az egymás ellen küzdő iskolák: a spanyol romantikus színmű (Lope de Vega, majd követői Calderon, Moreto) és görög klasszicizmusból építkező irányzat (Cervantes)

---

¹²⁹ Cervantes: *Előkelő szolgálo*. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1875. 44. sz. október 31. 550–552., 45. sz. november 7. 566–568., 46. sz. november 14. 579, 582–583., 47. sz. november 21. 599., 48. sz. november 28. 610–612.

¹³⁰ Castelar Emilio: *Egy szív története*. 1–2. k. Budapest, Athenaeum, 1874. Calderon, Pedro de la Barca: *A saját becsületének orvosa*. Győr, Gross, 1888.

¹³¹ Manzoni Alessandro: *A jegyesek. Milánói történet a XVII. századból*. Budapest, Ráth, 1874.

¹³² Beksics Gusztáv: *Magyarok a spanyol színpadon*. *Reform*, 1872. 354. sz. december 25. 1–2.

párhuzamos elemzésének hiányát.¹³³ A német esztétikatudomány „baklövéseire” válaszolva pár hónappal később előállt a Don Quijote szerzőjének életrajzával, írói működésének rövid áttekintésével. Ebben nem hagyta figyelmen kívül azt a stílusvitába burkolt „világnézeti” küzdelmet, amelyet Cervantes és Lope de Vega vívott egymással. Igaz, a harc az utóbbi „győzelmével” végződött, a klasszikus irány megbukott és a könnyű, világirodalmi szempontból jelentéktelen színművek uralma következett, mégis úgy vélte, hogy a Don Quijote „a legfrappánsabb torzkép, melyet művész csak valaha rajzolt”, a romantikus lovagregény gúnyos kipellengérezése. Ezzel együtt a középkori lovagi szellem irodalmi köntösbe bújtatott ostromozását, kicsúfolását azért tartotta oly fontosnak, mert – mint írta – az „eszményeink leghalálosabb ellensége a nevetségesség; az üldözés, máglya, könnyek, a vér nagyra növesztik, dicsfényvel veszik körül, a nevetségesség irgalmatlanul megöli azt, s ha egyszer a nevetségesség jelenik meg az ideál ellen a küzdőterén, ezt a kacaj fegyverével kétségkívül megszalasztja, s az eszme legfeljebb csak a komikum birodalmába menekülve, mint paródia folytatja életét.” Ezek után talán nem meglepő, hogy Cervantes teljesítményét Shakespeare-hez hasonlította.¹³⁴

Kettőjük közé helyezte Calderont. Ő rá nem, mint újtóra tekintett, hanem, mint olyan szerzőre, aki a spanyol színmű alapjaira építkezett, szemben állt a Cervantes-féle iránnyal, miközben középutat teremtett a görög és a modern tragédiaelmélet között. Több száz színművéből csak keveset értékelt maradandónak. Ilyen volt *Medico de su honra*, amelyben a női szerep, dona Mencia megformáltságát érdemesnek tartotta arra, hogy Shakespeare *Othello*-jának Desdemónájával is összevesse.¹³⁵

Beksics rajongása az irodalom felé azonban nemcsak fordításokban és elemző írásokban érhető tetten. Már nagyon fiatalon kacérkodott a szépírással, diákkori zsengeit pedig a hetvenes évek közepétől elbeszélések, színművek követték. A legkevesebbet ez utóbbiakról tudjuk. Vígjátékainak részletei olykor felbukkantak a napi szépirodalmi közlöny, a *Fővárosi Lapok* első oldalán (*Kék és barna szem, A tánc*), sőt később három felvonásos színdarabjának egyik jelenete a *Székely Nemzet* Karácsonykor szokásos ünnepi mellékletében volt olvasható (*Nem látott férfit!*)¹³⁶, azonban ezekből nehéz megállapítani e tevékenység intenzitását.

¹³³ Beksics Gusztáv: A spanyol dráma története. Geschichte des Dramas, von J. L. Klein: *Spanisches Drama*. Leipzig 1872. I–II. *Figyelő*, 1873. 31. sz. augusztus 3. 363–365., 32. sz. augusztus 10. 378–380.

¹³⁴ Beksics Gusztáv: „Don Quijote” I–II. *Figyelő*, 1873. 51. sz. december 21. 614–617., 52. sz. december 28. 626–630. Ebben az évben jelent meg először meg magyarul Cervantes 1605-ben íródott műve. Beksics tanulmányában Györy Vilmos fordításáról elismerőleg nyilatkozott.

¹³⁵ Beksics: Calderon de la Barca. *Ellenőr*, 1881. 261. sz. május 25. 23. Beksics Gusztáv: Desdemona és dona Mencia. I–III. *Reform*, 1872. 28. sz. január 30. 1–2., 29. sz. január 31. 1–3., 30. sz. február 1. 1–2.

¹³⁶ *Kék és barna szem. Fővárosi Lapok*, 1875. 44. sz. február 24. 1. *A tánc. Uo.* 1876. 188. sz. augusztus 18. 1. *Nem látott férfit! Székely Nemzet*, 1885. 201. sz. december 29. 5–6.

A természettudományok óriási mérvű fejlődése nem maradt hatás nélkül a regényirodalomra. A kutatások vívmányai, a technikai újítások, a föld legtávolabbi zugainak feltérképezése új hipotéziseket eredményeztek, s voltak, akik igyekeztek ezeket beemelni az elbeszélés, a regény kereteibe. A kezdeményező e tekintetben Jules Verne. Ismeretterjesztő regényei a tudományok egész tárházát tartalmazták, s hatása Magyarországon is érzékelhető volt. A fantasztikus regény két legkiválóbb követője Jókai Mór (*A jövő század regénye*, *Egész az északi Polusig!*) és Beksics Gusztáv lett.

Bekicsnek 1880-ban jelent meg kétkötetes kalandregénye a *Barna Arthur*.¹³⁷ A fiatal írókra jellemző lírai regény helyett olyan típust választott, amely lehetőséget nyújtott nemcsak a főhős személyiségfejlődésének izgalmas bemutatására, hanem kora tudományos vívmányainak (földrajzi felfedezések, modern technika) alkalmazására, társadalmi problémáinak (szocializmus érezhető térnyerése) érzékeltetésére. Barna Arthurban ezért a tudomány és a szabadság kalandorát formálta meg.¹³⁸ A lángeszű magyar tengerésztiszt az emberiség megváltását, a civilizációt: „a polgáriasodást” tűzte zászlajára, de vállalása végül erejét felülmúlta, megbukik, eszméje nem diadalmaskodik. Talán e megoldás magát a szerzőt sem elégítette ki igazán. Művét egy év múlva újabb irodalmi kísérlet követte. *A szabadság országa. Rajz az angol társadalmi életből* című könyve a korszak modernizációs kérdéseivel szembesítette olvasóit. A liberalizmus hazájába került magyar földbirtokos, Széplaky Károly élményein keresztül mutatta be Anglia társadalmi intézményeit, s hasonlította össze azokat a kontinens viszonyaival, a hazai állapotokkal.¹³⁹ Hőse visszatérve Magyarországra az angol életvitelt honosítja meg saját birtokán – a mű zárása tehát, ha nem is egy eszme széleskörű diadalát, de legalább annak alkalmazhatóságát hirdette.

---

¹³⁷ Az ifj. Nagel Ottó kiadásában megjelent műben Jules Verne hatását mutatták ki a korabeli kritikák is: Fülöp Adorján: A Jules Verne-féle irányú regényirodalmunkban. *Koszorú*, 1885. 29. sz. július 19. 456–458., 32. sz. augusztus 9. 504–506., 33. sz. augusztus 16. 521–524., Latkóczy Mihály: Magyar tárczairókról IV. A „roman experimental” és „roman phantastique” a magyar tárczában. *Sárosmegyei Közlöny*, 1887. 3. sz. január 20. 1–2. Egyesek a mű romantikus szerelmi vonulatában Jókai példáját is érzékelték: Bayard (Déri Gyula): „Barna Arthur”. *Pesti Hírlap*, 1879. 343. sz. december 13. 1–3., Hankiss János: *Magyar ábránd a nyolcvanas évekből. Vezérmotívum: a tudomány. Alaphangok: Jókai, Verne*. „Debreceni Szemle” könyvei 6. 1930.

¹³⁸ Expedíciója során küzdelmet folytat a civilizációért a technika és tudomány fegyvereivel: tengert talál a Szahara alatt, ahol utazásokat tesz, s amelyet a földrészt benépesítésére használna fel, de önmaga járul hozzá az afrikai civilizáció pusztulásához. Küzd az elnyomottakért a rendőrállam ellen, hisz a szocialista eszmében, majd kiábrándul a túlzók, a terror láttán. Közben szerelembe esik Olgába, a német-orosz hercegnőbe, aki viszonzza érzéseit.

¹³⁹ Széplaky, magyar földbirtokos és családja nagybátyja meghívására Angliába utazik. A szabadságharc bukása után emigrációba kényszerült rokon kívánsága, hogy pár év ott tartózkodás alatt megismerkedjenek az angol társadalom nagyszerűségével. Széplaky képet kap a londoni és a vidéki életmódról, szokásokról, megismerkedik a hitbizományok, a rendőrség, a bírósági eljárás, a közvélemény, a sajtó, a gyülekezési jog, a nyilvánosság kérdésével, a nők szerepével a társadalomban. Bepillantást nyer a nemzetiségi kérdés, az ír probléma angol rendezésébe. Még a regény igen kemény kritikusa, Ambrus Zoltán is megjegyezte, hogy komoly hibái ellenére az általa közvetített ismeretek és a tanulságok hasznos voltát nem lehet elvitatni. *Spectator* (Ambrus Zoltán): Újabb regények. *Fővárosi Lapok*, 1882. 4. sz. január 5. 24–25.

Beksics a nyolcvanas évek elején szépirodalmi próbálkozásaival a haladás jeleit kereste, a tudás hatalmával megáldott ember korlátait kutatta (ez az elhivatottság ihlette a *Tudás fája* című esszéjét is¹⁴⁰). A szépírói „hivatás” azonban a további életpályáján egyre inkább háttérbe szorult, igaz, igénye az irodalomra és a művészetekre a mind intenzívebb politikai és publicisztikai munkásság mellett is megmaradt. Megnyugvást csak egy-egy klasszikus vagy modern mű kézbevétele jelentett számára, feltöltődésért, felfrissülésért szívesen menekült ezek világába. 1893-ban *A Hét* körkérdésére, miszerint, melyek azok a művek, melyek hatással vannak rá, Beksics a következőt válaszolta: „1. *Calderon* (Különösen az »Élet álom«, mely a legörökszerűbb munkák egyike) 2. *Cervantes* (Különösen a »Don Quijote«-n kívül – „Novelas ejemplares”) 3. *Camoens* (»Los Lusiados«, melyet ő maga mentett meg a hajótörésből, mikor már mindent elvesztett) 4. *Dante* Divina comediája. 5. *Madách*: »Ember tragédiája«, mely a világirodalom, s a költészet szárnya által emelt bölcs emberi gondolat egyik legnagyobb alkotása. 6. *Turgenyev*: Költeményünk prózában. 7. *Jókai* több regénye és *Petőfi* versei.” Majd folytatta: „Csak három könyv van, ami el nem múlik az idők végtelenségéig: *Homer*, *Shakespeare* és a *Biblia*. Ezek olvasásánál megnyugodhatik küzdelmei közt a késő ezredévek gyermeke is. De midőn a politikai küzdelmek és a szaktanulmányok közt kifáradok, s ifjúkori emlékeim által a szépirodalom kasztaliai [sic!] forrásában magam óhajtok megifjulni, akkor ezeken kívül a fentebbi írókat olvasom.”¹⁴¹

Az irodalom, a költészet Beksics számára jóval több volt, mint gyógyír a szellemi fáradtságra. Magánéletébe ugyanúgy beszűrődött, mint politikai írásaiába. Minden bizonnyal a színház, a színi irodalom iránti vonzódása hozta a nálánál három évvel fiatalabb Bogdanovich Krisztina közelébe. A fiatal színésznő tehetségét mi sem mutatta jobban, mint hogy Gyulai Pál színiiskolájából kikerülve¹⁴² a Nemzeti Színház szerződtette, miután benne látta a kor ünnepest dívjának, Jókainé Laborfalvi Rózának méltó utódját. Az ígéretes karrier előtt álló színésznő azonban 1873. május 5-i házasságkötésük (érdemes megjegyezni, hogy a fiatal ara tanúja báró Orczy Bódog zeneszerző, a Nemzet Színház igazgatója, Beksicsé pedig Rákosi Jenő volt¹⁴³) után pár évvel visszavonult a színpadtól és maga is szépírással kezdett

¹⁴⁰ Beksics Gusztáv: *A tudás fája. Ellenőr*, 1881. 648. sz. december 25. Karácsonyi melléklet.

¹⁴¹ Lásd *A Hét*, 1893. 13. sz. március 26. 203.

¹⁴² Beksicsné levele Gyulai Pálhoz. OSZK Levelestár é. n.

¹⁴³ A Kálvin téri református templom házassági anyakönyve. MOL A-625. Házasságkötésük időpontja néhol tévesen 1875. Rákosi az eseményre így emlékezik: „Én voltam Gusztáv násznagya. A Kálvin-téri református templomban volt az esküvőjük egy csúnya esős napon. A templomból a Pannóniában mentünk ebédelni. Mielőtt asztalhoz ültünk volna, Krisztina ijedten felkiált: – Jesszus, lehagytam a legyezőmet. Gusztáv, kérem nézzen utána! – És a jó Gusztáv felgyűrte nadrágja két szárát és végigloholt a Múzeum-körúton, fel a Kálvin-térig, be a templomba és vissza és mi már ettünk javában a lakodalmi ebédet, amikor a vőlegény zihálva, sáros cipővel végre beállít a rémhírrrel, hogy nem találta meg a legyezőt. De a lakoma jó kedvvel folyt tovább s jó kedvvel ért véget és megkezdődött egy házaselet, amely groteszk epizódokban gazdag volt, nem szűkölködött háborús fordulatok nélkül, de melyben a két fél jósága, becsületes szíve oly eltérhetetlen etikai kapcsot termelt közöttük, hogy a kálvinista templomban kötött e frigy szinte szimbóluma lehetett a felbonthatatlan katolikus

foglalkozni.¹⁴⁴ Kezdetben Bogdanovics György álnéven hetilapoknak írt vonzó útirajzokat, novellákat és verseket, majd később folyóiratokban saját név alatt közölt tárcákat. Ellátta írásaival a *Családi Kör*, az *Ország-Világ*, a *Nemzet*, majd a *Magyar Nemzet* című lapokat. A nyolcvanas évek végétől sorban jelentek meg elbeszéléskötetei, komoly irodalomszervező és jótékonyági tevékenységet fejtett ki. Egyik alapítója volt az Auróra Egyesületnek, amely az irodalom pártolásán kívánt lendíteni, egyben szerkesztője a kör hasonló néven megjelent újságjának és a *Képes Családi Lapoknak*. A Fővárosi Szegénygyermekéért Egyesület alelnöki tisztét látta el.¹⁴⁵

Feleségének aktív közéleti működése állhatott annak a háttérében, hogy Beksics több irodalmi, történeti alkotásában a nők társadalmi szerepvállalását vizsgálta. Az áldozatkész erkölcsös asszony portréját rajzolta meg a nyolcvanas évek elején két történeti tárcájában (*Nő aki igazán szeretett* – 1881, *A hitves* – 1882).¹⁴⁶ Felesége eközben nemcsak munkatársa, de „valóságos írődeákja” volt férjének¹⁴⁷, és ami talán a legfontosabb: az egyre ismertebb és mind aktívabb értelmiségi szerepre törő Beksics lelki támasza.

IV. 2. Elegyes szerepkörben (Publicista – igazságügyi szakíró – történetíró)

A hírlapíró társadalomban egyre otthonosabban mozgó Beksics pályáján változást hozott az 1875-ös év. A Balközép és a Deák-párt egyesülése a politikai viszonyok átrendezésével együtt átstrukturálta a napilap-piacot. A fúzió tényét bénultan regisztráló *Pesti Naplótól* (ahová az év közepén a *Reform* is beolvadt¹⁴⁸) megvált, és az *Ellenőr* munkatársa lett. A korábbi balközépi orgánium a fordulatnak megfelelően a Szabadelvű Párt közlönyévé vált. Lendületét eleinte

---

szentségnek.” Rákosi II. 1926. 161–162. Rákosi ez utóbbi gondolatánál maradva, külön érdekesség az egykor papnak készülő Beksics református esküvője. Bár a fiatal Beksics nézeteire vonatkozóan kevés ismerettel rendelkezünk, a későbbi politikus, publicista igen karakteres egyházpolitikai programjának (az ultramontanizmussal szembeni fellépése, a katolikus autonómia hatáskörét keményen leszabályozó tervezetei, és a református történelmi szerepének nagy érrekelése) fényében ez a magánéleti döntése nem meglepő.

¹⁴⁴ Pikéthý 1944. 4. Temperamentumos, erős személyiségű nő alakját őrizte meg: Rákosi II. 1926. 159–160.

¹⁴⁵ Életére vonatkozóan az adattárakon túl lásd az OSZK Kézirattárában lévő levelezését, halála után (1903. április 11.) megjelent újságközleményeket, illetve Jókai előszavát Beksics Gusztáv: *Ködös problémák* (Budapest, Wodiáner 1904.) című könyvében.

¹⁴⁶ *Nő aki igazán szeretett* I–II. *Ellenőr*, 1881. 338. sz. július 8. 2., 340. sz. július 9. 2–3. *A hitves. Magyarország és a Nagyvilág*, 1882. 50. sz. december 10. 794., 51. sz. december 17. 810.

¹⁴⁷ Mint írja önmagáról 1901-ben Jókai Mórnak címzett levelében. OSZK Kézirattár V/39. f. Ugyanezt megerősítik visszaemlékezések: „Magam is voltam tanúja családi körében annak, amikor Beksics feleségének tollba mondta egyik nevezetes székelységet érdeklő cikkét. Fején vizes ruhával, az ebédlőt hosszában sétálva, magas hangból diktált, ritka helyes hanghordozással, mintha a parlamentben mondott volna beszédet az ő székelyeiről.” Emlékezés Beksics Gusztávról. *Székely Nemzet*, 1906. 71. sz. május 11. 1–2., illetve: Akárhányszor előfordult [...], hogy Beksics az éjjel bármely késői órájában megszólalt: Krisztina, keljen fel, cikket kell írnom. És Krisztina az éjfél és hajnal közti időben is bármikor kiugrott szó nélkül az ágyból, befűtött a fürdőszobában, elkészítette a fürdőt, melybe Gusztáv beleült. Azután asztalt, tentát, tollat, papirost készített a kád mellé, odaült s azt mondta: Tessék! És Gusztáv a kádból diktálta és Krisztina írta a vezércikket, vagy valamelyik könyve fejezetét.” Rákosi II. 1926. 162.

¹⁴⁸ *A Pesti Napló* átalakulásáról: Sajtótörténet 313–324.

leginkább a korabeli politikai újságírás egyik legszellemesebb alakjának, Csernátony Lajosnak írásai adták meg. Kossuth egykori titkárának évekre visszanyúló barátsága az új miniszterelnökkel, Tisza Kálmánnal, pártfogást és megbízható információkat, a nyomtatott szavaknak pedig tekintélyt biztosított, de ez nem jelentette feltétlen elkötelezettségét. Az újság arculatát jelentősen meghatározó szerkesztő a kormányra került hajdani Balközéppel már lazább kapcsolatokat tartott, különvéleményének gyakran hangot adott, majd 1877 után lemondott a szerkesztésről (de a háttérben maradván továbbra is a lapnál dolgozott). Az irányítást ezt követően Palásthy Sándor, majd az *Ellenőrrel* szinte megegyező pályát befutott *A Honnál* edződött Hindy Árpád látta el. Rajtuk kívül a cikkrovatban jelentős részt vállalt a konzervatív pártból kivált és annak első számú kritikusrává előlépett Asbóth János és a közgazdász Láng Lajos.¹⁴⁹

Beksics kezdetben a külföldi rovat vezetését vállalta. Széleskörű tájékozottsága és nem utolsósorban a nagy európai nyelvek szinte mindegyikében való jártassága alkalmassá tette a külpolitikai események rendszeres figyelésére. A rövidhírszerű közlemények szerkesztése mellett a téma iránti elkötelezettségét mutatta, hogy nem sokkal később önálló tanulmányban dolgozta fel a Gladstone Angliájának keleti politikáját, mutatta ki annak változásait, illetve mozgatórugóit (*Gladstone és a keleti válság* – 1880). Idővel a harmincas évei elején járó Beksicsre a vezércikkek írását is rábízták. Névvel ellátott cikkei 1879 áprilisától jelentek meg, mindjárt a legelső a királyi pár ezüstmenyegzőjén, hirdelve a korona és a nemzet egymásra utaltságát.¹⁵⁰

1880-tól a korszak egyik legtehetségesebb publicistája, de még inkább üzletembere, Bródy Zsigmond meghívására a pártoktól való függetlenséget programszerűen hirdető *Neues Pester Journal* számára is dolgozott. Bródy értett hozzá, hogy a legjobb publicisztikai erőket nyerve meg magának, Beksics mellett a generáció több tagja, Toldy, Dóczi írt ide, de munkatárs lett Pulszky Ferenc és Lukács Béla, a későbbi kereskedelmi miniszter is. Az évtized legsikeresebb lapvállalkozásának (a tízezres eladott példányszám Bródyt milliommossá tette) 1890-ig volt főmunkatársa.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Uo. 278–285.

¹⁵⁰ Beksics Gusztáv: I. Ferenc József és Erzsébet. *Ellenőr*, 1879. 203. sz. április 24. 1. Ezt megelőzően, április 17-én, kezdték meg *Barna Arthur* c. regényének folytatásos közlését.

¹⁵¹ A lappal való kapcsolatáról Halász Imre a *Journal* egykori cikkírója emlékezett meg. Eszerint a Frankobank hírlapvállalatának 1873-as összeomlása után Bródy Zsigmond mentette meg a *Neues Pester Journalt*, majd teremtett nagyszerű munkatársi gárdát. Halász Imre: *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából*. Budapest, Nyugat, 1911. (a továbbiakban Halász Imre 1911.) 433–434. Pikéthy három évtizeddel később ezt az információt használta fel, és úgy értelmezte, hogy mindjárt 1873-ban meghívta Bródy Beksicset munkatársnak. Pikéthy 1944. 4. Beksics halálakor a *Neues Pester Journalban* megjelent emlékező írás alapján 1880 és 1900 között volt a lap főmunkatársa. Gustav Beksics. *Neues Pester Journal*, 1906. 125. sz. május 8. 4–5.

A nyolcvanas évtized elejére neve egyre ismertebb, köszönhetően alapos jogi vizsgálódásainak és heves publicisztikai harcainak. Tudományos érdeklődése és igazságügyi munkája során szerzett tapasztalatai következtében ez idő tájt leginkább a büntetőjog elméleti és gyakorlati megközelítései foglalkoztatták.

Több tudományos munkával kapcsolódott be a büntetőeljárás törvény kodifikációját övező vitákba. Eltökélttségét és szakmai megbecsültségét egyaránt jelezte, hogy 1877-től (egészen 1885-ig) munkatársként vett részt az aktuális jogi problémákat felszínen tartó, illetve azokat tudományos eszközökkel boncolgató *Magyar Igazságügy* munkájában. A havi jogtudományi lap rangját olyan szakemberek írásai adták meg, mint Kozma Sándor királyi főügyész, illetve helyettese Löw Tóbiás, aki 1880-ig szerkesztője is volt, de említhetjük Csemegi Károly igazságügyi államtitkárt, Tauffer Emilt a börtönügyek szakértőjét, vagy a kolozsvári egyetem tanárát, Concha Győzöt. A Királyi Tábla ifjú fogalmazója 1877-ben jelentkezett itt első tanulmányával. Ekkor még csak pár éve volt az igazságügyi pályán, mégis, írása gazdag tárgyi ismeretről és alapos elemzőkézségről tanúskodott. Pályakezdő igazságügyi tisztviselőként – szó szerint – követelte a jogi tudósoktól, hogy „írjanak érthető nyelven, s ha nem értik a mélységnek az egyszerűséggel való párosítását, írjanak legalább oly világosan, hogy a tudomány lámpája véka alá ne kerüljön az érthetetlen phrazisok tekervényében. Írjanak pedig mindenekelőtt magyarul; mert addig nem lesz magyar tudomány, míg tudományos munkáink nem lesznek magyarul gondolva és írva. Az pedig nem magyar gondolat és irány, mely mögött ott leselkedik a német gondolat, német szóképzés és szókötés; sem az, ahol a nyelv törvényeit figyelembe sem vevő önkény dül, vandáli kegyetlenséggel, a nyelv geniusának templomában.”¹⁵² Ez az a magabiztos határozottság, már-már kioktató hangnem, ami később Beksics politikai publicisztikájában egyáltalán nem lesz ritka, mint ahogy a germanizáló hatások elleni fellépése sem (ez utóbbira majd eszméinek részletes ismertetésekor térünk ki bővebben.)

Következő dolgozata európai kitekintés volt, amelyet hasonló célzatosság vezérelt. Három részes közleményben Cesare Beccaria, Giovanni Romagnosi, Giovanni Carmignani és főképp az egyik legkitűnőbb élő kriminalista, Francesco Carrara jogi fejtegetéseit vázolta. Bizott abban, hogy ezzel a „német szellem szolgálatában álló” magyar jogászvilág figyelmét felhívja az olasz büntetőjogi iskola eredményire.¹⁵³ Ugyanennek volt köszönhető, hogy a Magyar Tudományos Akadémia felkérésének eleget téve lefordította Carrara két kötetes művét, amelyet sokan a modern büntetőjog kézi könyvének tekintettek (*A büntető*

---

¹⁵² Beksics Gusztáv: Büntetőjogi műszavaink. *Magyar Igazságügy*, 1877. VIII. köt. 459–475.

¹⁵³ Beksics Gusztáv: Az olasz büntető jogtudomány és törvényhozás I–III. *Magyar Igazságügy*, 1878. X. köt. 1–18, 114–135, 358–375.

jogtudomány programja I–II. – 1878–1879).¹⁵⁴ Az akadémia kezdeményezéséről és Beksics teljesítményéről a szakma elismerőleg nyilatkozott: a lénytani iskolának a büntettről és a büntetésről képviselt nézeteit (a büntett és a büntetés egyaránt „erőkkel” bíró jogi lények, fizikai és erkölcsi erejükkel egymást ellensúlyozzák) mind a tudományos irodalom, mind az aktuális szakmai viták szempontjából hasznosnak ítélték.¹⁵⁵ Az olasz jogtudós gondolatainak terjedését jól példázza, hogy a *Magyar Igazságügy* szerkesztősége újabb Carrara-írások fordításával bízta meg, sőt az elkövetkező években a lap új szerkesztője, Tarnai János is többet átültetett magyarra a pisai egyetem világhírű tanárának munkáiból.¹⁵⁶

1881-ben Beksics a *Budapesti Szemlé*ben a büntető jogtudomány történeti fejlődése és az e téren eluralkodó nézetek áttekintésére vállalkozott. Vizsgálata során újra Carrara és Romagnosi kísérleteinek felidézésével bizonyította a toscanai iskola által megalkotott jogi szemlélet helyességét, az igazságszolgáltatás területén alkalmazott rendszerének következetességét.¹⁵⁷ De tudta azt is, hogy a korban uralkodó német iskola vívmányait sem hagyhatja teljesen figyelmen kívül. Március 19-én, a Magyar Jogászegylet nagy érdeklődéssel kísért vitaestjén a büntethetőség életkori vonatkozásait elemezte. Előadásában a nagy német büntetőjogászok: Albrecht Berner, Christian Köstlin, Hugo Hälschner, Theodor Schütze, Eduard Herbst tanain keresztül mutatta be, hogyan válik egy gyakorlati („judicaturai”) kérdésből tudományos problematika.¹⁵⁸

Beksics azonban nemcsak a jogtudományi szakértelmiséggel kívánta megosztani nézeteit. 1879 februárjában három cikket küldött meg Toldy István *Nemzeti Hírlapjának*, ezekben a büntetőeljárás sürgető reformkérdéseit taglalta¹⁵⁹, és még ugyanebben az évben megjelent első önálló kötete *Az egyéni szabadság Európában és Magyarországon*, amelynek megírásához a vádeljárás szomorú állapotai vezették el. Művének alap gondolatait korábban

---

¹⁵⁴ Öt évvel később újabb akadémiai megbízást fogadott el. Ekkor a híres angol közgazdász, Leonce Lavergne: *Az angol mezőgazdaság* című munkáját fordította magyarra.

¹⁵⁵ Lásd az ismertetéseket a *Magyar Igazságügyben*: 1878. IX. köt. 567–569 és 1879. XI. köt. 320–321.

¹⁵⁶ Francesco Carrara: Az indulatok hevében elkövetett kísérlet. Ford. Beksics Gusztáv. *Magyar Igazságügy*, 1879. XII. köt. 40–51., Francesco Carrara: A kísérlet különös esete I–II. Ford. Beksics Gusztáv. Uo. 177–185., 1880. XII. köt. 450–459.

¹⁵⁷ Beksics Gusztáv: A lénytani iskola a büntetőjogban. *Budapesti Szemle*, 1881. 41. sz. 184–211.

¹⁵⁸ Az ülésen felolvasott tanulmánya a Magyar Jogászegyleti értekezések sorozat IV. számaként jelent meg: *A 12 éven alóli életkor és a büntetőjogi beszámítás*. Budapest, Franklin, 1881. (a továbbiakban Beksics 1881. Büntetőjogi beszámítás).

A jogászság szakmai vitafórumára újságcikkeiben is reagált, tájékoztatta az olvasóközönséget az ott elhangzott gondolatokról, lásd Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1882. 34. sz. október 4. 5., Uő: A magyar jogászgűlés. Uo. 1882. 35. sz. október 5. 5.

¹⁵⁹ Pikéthy a Pallas Lexikon adataira hivatkozva említi, hogy Beksics párhuzamosan Toldy Ferenc (Pikéthy itt téved: valójában fia Toldy István) lapjának, a *Nemzeti Hírlapnak* is munkatársa volt. Pikéthy 1944. 4. Kétségtelen, hogy az 1875-től 1879-ig (ekkor olvadt be a *Honba*) megjelent lap szerkesztőségének jó része az egykori Kávéfórást-tagok, *Reformosok* közül került ki, de az egyetlen bizonyítható kapcsolat Beksicsnek az újság szerkesztőjéhez megküldött, majd folytatásokban (b.g. monogram alatt) megjelent cikksorozata: A magyar büntetőeljárás I–III. 1879. 34. sz. február 4. 1–2., 37. sz. február 7. 1–2., 43. sz. február 13. 1–2. A laphoz lásd Sajtótörténet 331–333.

már a *Magyar Igazságügyben* a szakmai nyilvánosság elé bocsátotta¹⁶⁰, most azonban egy lényegesen kibővített, statisztikai adatokkal felszerelt tanulmányt tárt a nagyközönség elé. Kimutatta, hogy az európai kultúr államok közül Magyarországon van a legkevésbé biztosítva az egyéni szabadság. Beksics hitte, hogy a liberális alapérték, az egyéni szabadság ügyét nem a politikai, hanem a büntetőjogi szabadelvűség fogja diadalra segíteni és azt is, hogy a bűnvádi perrendtartás az, ahol a legnagyobb hiányosságok vannak. Ezért, hogy száműzze ezeket a gyakorlatból, a nyugati minták, illetve a magyar büntetőjogi hagyományok figyelembevételével garanciarendszert dolgozott ki.¹⁶¹

Figyelemmel kísérte az éppen folyamatban lévő igazságügyi törvénykezés újabb és újabb állomásait, a büntetőjogi kódexek és miniszteri rendeletek mindegyikét az egyéni szabadság mércéjével mérte meg.¹⁶² Mozgalmának hullámai nemsokára átcsaptak a napi sajtóba. Az *Ellenőrben* több alkalommal hívta fel a figyelmet az egyéni szabadság sérüléseire és annak politikai vetületeire. 1881-től pedig rendszeres közleményeiben szállította olvasóinak a legaktuálisabb igazságügyi problémákat. Ezekben az európai királygyilkosságok és merényletkísérletek apropóján a menedéjog kontinentális és hazai szabályozásának lehetőségeit elemezte, valamint a bírói állás megerősítése érdekében a kar létszámának szaporítását, kiegészítő tanácsok szervezését, a fellebbezési esetek pontos behatárolását javasolta. A bűnügyi esküdtszék mellőzése mellett szóló érveit pedig többnyire egykori lapjával, a *Pesti Naplóval* folytatott polémiái során fejtette ki.¹⁶³

A nyolcvanas évek elejére az igazságügyi kérdésekben elmélyülőek egyre gyakrabban találkozhattak Beksics nevével, a szélesebb nyilvánosság előtti ismertséget viszont történeti vonatkozású műveinek köszönhette. Alig másfél év leforgása alatt két önálló könyve jelent meg, mindkettő egykori mesterének bűvkörében.

Az 1882-es *A magyar doctriinairek. Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston* című könyvét¹⁶⁴ valójában nem történeti munkának szánta, mint írta: „Nem írok történelmet, Az eszmék, politikai tanok keletkezésének, fejlődésének és diadalának rövid vázlatát kísértem meg adni, mely eszmék és politikai tanok a régi Magyarország helyén felépítették az új Magyarországot, rendi állam helyén a

---

¹⁶⁰ Beksics Gusztáv: Az egyéni szabadság fejlődése és jelen állása Európában. *Magyar Igazságügy*, 1879. XII. köt. 309–328, 393–432.

¹⁶¹ Beksics Gusztáv: *Az egyéni szabadság Európában és Magyarországon*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt, 1879. (a továbbiakban Beksics 1879.)

¹⁶² Beksics Gusztáv: Büntetőjogi szabadelvűségünk szeptember 1-je óta. Tekintettel a codexekre és az eljárást szabályozó miniszteri rendeletekre. *Magyar Igazságügy*, 1880. XIV. köt. 501–520.

¹⁶³ Az *Ellenőr* 1880-1882-ben rendszeresen közölte ilyen tematikájú cikkeit. Részletesebben elemzem őket az egyéni szabadsággal kapcsolatos fejezetben.

¹⁶⁴ Valójában a Rudnyánszky könyvnyomda kiadásában megjelent kötet már 1881. december 30-án kapható volt és egy nappal később már olvashatók voltak az első ismertetések: A magyar doktrinerek. *Pesti Napló*, 1881. 359. sz. december 31. I. Szemere Attila: A legújabb magyar essay. *Pesti Hírlap*, 1881. 360. sz. december 31. 1–2.

parlamentáris, demokratikus államot.”¹⁶⁵ Ennek ellenére könyve semmiben sem maradt el a korszak más, történeti visszatekintésre vállalkozó műveitől. Sőt, inkább tekinthető történeti munkának, mint az erre az időszakra oly jellemző, forrásokkal telezsúfolt, tudományos szemléletet valójában nélkülöző könyvek sora.¹⁶⁶

Kritikusa, a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter, Wlassics Gyula volt, aki felrótta a sietséget, amely az anyag feldolgozásánál volt érezhető és hiányolta azt is, hogy a szerző mélyebben nem foglalkozott a francia és a magyar doktrinérek közötti párhuzammal, ugyanakkor nem fordított kellő gondot a doktrinérizmus, mint politikaelméleti iskola kifejtésére. Azonban e hiányosságokat feledtette számára a szerző lelkesültsége, amellyel tárgyán csüngött, és az a stiláris elevenség és formaérzék, ahogy az anyagot az olvasó elé tárta. A kritikai hangok ellenére Wlassics méltatta, hogy Beksics akkor lépett a nyilvánosság elé az egykori centralisták nézeteit összegző munkájával, amikor az autonómia és municipalizmus, centralizáció és decentralizáció fogalma körül újból éles viták bontakoznak ki, de közben komoly fogalomzavar is uralkodik.¹⁶⁷

Még ha bevallottan elfogult is volt tárgyával, a centralisták reformkori programjának, politikai küzdelmeinek, az eszmék kontinuitásának bemutatása Beksics történetírói tehetségét és elhivatottságát jelezte. Nem véletlen az sem, hogy könyvének megjelenésekor már egy következő nagy munka formálódott benne.

Az év közepén négy részes cikksorozatban dolgozta fel Kemény történészi működését, amellyel jelezte, hogy egy nagy esszével fog a nyilvánosság elé lépni.¹⁶⁸ 1883-ban *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés* címmel megjelentette újabb kötetét. Könyvéhez alapos kutatómunkát végzett. Felhasználta Kemény röpiratait, történelmi dolgozatait, számtalan cikket tanulmányozott át, és a rokonságtól, barátoktól is nyert adatokat. Kemény Zsigmond testvére János, illetve Somssich Pál, Danielik János, Kovács Lajos és Emich Gusztáv látta el információkkal, Falk Miksa pedig Keménnyel folytatott, még publikálatlan levelezését adta át neki.¹⁶⁹ Ugyanakkor rendelkezésére állt Kemény mindaddig kiadatlan emlékirata.¹⁷⁰ A kéziratokat ideiglenesen kapta felhasználásra Kossalkó Jánostól (Haynau egykori bizalmasától, kúriai bírótól), kinek kilétét titokban kellett tartania, erről csak jóval később

---

¹⁶⁵ Beksics 1882. 5–6.

¹⁶⁶ Vö. Gunst Péter: *A magyar történetírás története*. Debrecen, Csokonai, 1995. 152–153.

¹⁶⁷ *Budapesti Szemle*, 1882. 30. köt. 472–478.

¹⁶⁸ Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond, mint történész. I–IV. *Ellenőr*, 1882. 356. sz. július 22. 2–3., 370. sz. július 25. 2–3., 372. sz. július 26. 2–3., 378. sz. július 29. 2.

¹⁶⁹ Beksics 1883. Kemény Zsigmond 4.

¹⁷⁰ Lásd az ismertetést a *Fővárosi Lapokban*: 1883. 53. sz. március 4.

számolt be Gyulai Pálnak, miként arról is, hogy az emlékirat majd egyharmadát nem közölte a még életben lévő személyekre vonatkozó kompromittáló részek miatt.¹⁷¹

Kemény ismeretlen iratainak megjelentetése, miközben két hónap alatt két kiadást élt meg, az egykori kortársakat heves reakciókra, a tudós társadalom nagyjait pedig állásfoglalásra készítette. Irányi Dániel az *Egyetértés* hasábjain, illetve külön füzetben (*Megjegyzések b. Kemény Zsigmond emlékirataira* – 1883) nyilatkozott. A 48-as Párt elnöke jórészt figyelmen kívül hagyta a könyv kezdetét és végét, vagyis a Beksicshez köthető gondolatokat, azt azonban megjegyezte, hogy hibásan jár el a kötet szerkesztője, mikor a békepártiakat „magyar girondistáknak” nevezi el, álláspontja szerint ugyanis a két tábor közötti történeti párhuzam nem indokolható. Inkább – mint egykoron, 1849-ben Debrecenben, a heves politikai csatározásai idején – Kemény nézeteivel szállt vitába. Bírálataival bizonyítani kívánta, hogy Keménynek Kossuth és társai ellen szórt vádjai (rémuralom, „terrorizmus”) alaptalanok, ezeket az elfogultság és a szenvedélyes gyűlölet számlájára írta.¹⁷²

Irányihoz hasonlóan Pulszky Ferenc ugyancsak fenntartásait hangoztatta. A *Pesti Napló* 1883. március 17-én az első oldalon hozta Kossuth egykori pénzügyi államtitkárának írását. Pulszky a Kossuth személye elleni támadásban a pártszenvédélyek által diktált igazságtalanságot látta, úgy vélte, hogy az emlékirat így, nem más, mint „vádlevél”, amely torzítva adja elő az eseményeket, ezért nem szolgálhat kútforrásul a jövő historikusainak. Egy nappal később aztán újra a *Napló*ban Beksics könyvét már inkább „védiratnak” tekintette. A Kossuthtal szembeni elhatárolódást a 48-as szerepvállalásuk miatt kérdőre vont békepártiak védekező, büntetlenséget kieszközölő taktikájának tudta be.¹⁷³

Pulszky ellenében Hunfalvy Pál a *Budapesti Szemle* májusi számában Kemény (s így Beksics) mellett tört lándzsát. Még mielőtt a történeti események Pulszky-féle olvasatának tételes cáfolatába kezdett volna, a „torzítás” vádjára a nagy nyelvtudós így reagált: „Ha forradalmunk összes történetei csak ilyenféle torzításban jutnának a jövő historikusaink kezébe, bátran elmondhatnók, hogy forradalmunk leírása lesz a legigazságosabb történelmi mű.”¹⁷⁴

Hasonlóan Beksics munkája mellett állt ki Szilágyi Sándor. A *Nemzetben* közzé tett soraiban üdvözölte, hogy Kemény munkásságát a fiatal nemzedék egy tagja újra a figyelem középpontjába állította, majd megállapította, hogy Beksics ezen új műve megírásakor már érezhetően jobban elmélyedt tárgyában (mint egy évvel korábban) és sikerült jellemét is

¹⁷¹ Lásd két levelét Gyulai Pálhoz 1904. július 2-án és 8-án. OSZK Kézirattár: Levelestár.

¹⁷² Irányi Dániel: Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Egyetértés*, 1883. 96. sz. április 8. 1–2, 98. sz. április 10. 1–2. Uő: *Megjegyzések b. Kemény Zsigmond emlékirataira*. Budapest, Tettey, 1883.

¹⁷³ Pulszky Ferenc: Cím nélkül. *Pesti Napló*, 1883. 75. sz. március 17. 1., Uő: Cím nélkül. Uo. 1883. 76. sz. március 18. 1.

¹⁷⁴ Hunfalvy Pál: Rövid visszapillantás a forradalomra. *Budapesti Szemle*, 1883. május 268–276.

összhangba hozni munkájával. A történettudós Szilágyi számára a könyv körül kialakuló polémiák is igazolták, hogy Kemény iratainak ilyen formában való közlése jó döntés, hasznos történeti vállalkozás volt Beksics részéről.¹⁷⁵

Művének megítélésében jelentkező megosztottságot ugyancsak példázták a rövidebb könyvismertetések: a *Magyarország és a Nagyvilág* irodalmi rovatában az egyik legfigyelemreméltóbb kortörténelmi alkotásnak tartotta, míg a *Vasárnapi Újság* – még ugyanaznap – bírálta szerkesztési módszereit.¹⁷⁶

Beksics nem kapcsolódott be a vitába, bár nem hagyták érintetlenül a könyve által felkorbácsolt indulatok. A második kiadásban maga is megerősítette, hogy „pártszellem által sugallt okmányt” szolgáltatott a magyar történetírás számára, a „gáncsoskodást” mégis visszautasította. Véleménye az volt, hogy a vita végeztével a történészeknek kell igazságot tenni.¹⁷⁷ Hogy a pártszenvédélyektől áthatott vitában pártatlan álláspontját hangsúlyozza, függetlékként – pro és kontra – közölte Irányi és Hunfalvy főbb érvelését.¹⁷⁸

Beksics tehát az igazságügyi szolgálat által felkínált hivatalnoki szerepet kezdettől fogva nem tekintette zárt működési térnek. Párhuzamosan folytatta szépírói, tudományos, majd idővel egyre inkább túlsúlyba kerülő hírlapírói tevékenységét, s ezt csak részben tekinthetjük a szerény (de biztos) egzisztencia¹⁷⁹ kényszerű kiegészítésének, sokkal inkább egy szerteágazó érdeklődésű, kivételes érzékenységgel és kitűnő tehetséggel megáldott gondolkodó nem is egészen korszerű „polihisztorságával” állunk itt szemben!

A tudomány szakosodása már az ötvenes-hatvanas évektől kezdődően lassanként anakronisztikussá tette a „lelkiismeretes magántudós” eszményét. Ennek eredményeképpen a nyolcvanas évtized lett a műkedvelő tudományosság és a (Brassai-féle) „polihisztorság” alkonya.¹⁸⁰ Beksics munkássága ennek ellenére, még ha tudománytörténeti értelemben nem is igazi polihisztorság az övé, több tudományos diszciplína határát érintette, pályája a szépirodalom, a tudományos ismeret, majd egyre inkább a politika kölcsönhatásában formálódott. Igazságügyi elismertsége, történeti könyveinek sikere és az általuk kiváltott

---

¹⁷⁵ Szilágyi Sándor: Kemény Zsigmondról. *Nemzet*, 1883. 131. sz. május 13. Melléklet.

¹⁷⁶ Mindkét cikk név nélkül jelent meg: Báró Kemény Zsigmondról. *Magyarország és a Nagyvilág*. 1883. 10. sz. március 11. 159., Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Vasárnapi Újság*, 1883. 10. sz. március 11. 159.

¹⁷⁷ Beksics 1883. Kemény Zsigmond. IV.

¹⁷⁸ Uo. 331–340.

¹⁷⁹ Jövedelmi viszonyairól árulkodó, hogy ez idő tájt Beksics Pesten a Kerepesi úti Bazárnál lakott. MOL A-625.

¹⁸⁰ Békés Vera szerint a „lelkiismeretes magántudósok” csak az egyik típusát jelentették a 19-20. század fordulóján tevékenykedő polihisztoroknak. Fel hívja a figyelmet azokra a „hivatásos polihisztorokra”, akik egymástól zavarba ejtően távoli tudományterületeken érték el sikereiket, miközben bekapcsolódtak a nemzetközi vitákba, és írásaikkal hatást gyakoroltak az egyetemes tudományfejlődésre. Közös volt bennük, hogy szembeszegültek a pozitívizmus tudományeszményével. Békés Vera: Magyar tudósok és intézmények a modernitás kihívásában. In. *A kreativitás mintázatai*. Szerk. Uő. Budapest, Áron, 2004. 7–9.

reakciók intenzitása, illetve karakteres sajtócikkei, mind gyakoribb publicisztikai harcai megerősítették értelmiségi pozícióját.

IV. 3. „A sajtó hadseregének tábornoka” (A publicista)

Beksics az igazságügyi szakírói és történészi státusból lassanként ismert és elismert publicistává lépett elő.¹⁸¹ 1881-től már vezércikkekkel látta el a Légrády testvérek vállalkozását, a *Pesti Hírlapot* is. Az örök ellenzéki Borostyáni Nándor és a fiatal Kenedi Géza nevével fémjelzett lap a „pártok felettség” eszméjét tűzte zászlajára, nyitottságának köszönhetően egyik politikai áramlat sem uralkodott rajta tartósan, ami azt is jelentette, hogy különböző fejlődési koncepcióknak biztosított tartós jelenlétet. Az iránytadó publicisták mindannyian a liberális berendezkedés működési zavarai által felvetett kérdésekre válaszoltak, miközben egymástól lényegesen eltérő nézeteket fogalmaztak meg: Az alkotmányos rendszer kibontakozását egyesek (Pulszky Ferenc, Schvarcz Gyula, részben Horváth Gyula) a polgári alkotmányos képviselőlet kiszélesítésében látták, míg mások (Borostyáni Nándor, Törs Kálmán, Pesty Frigyes) az államhatalom megerősítését látták célszerűnek. Beksics ez utóbbi csoporthoz hasonlóan vélekedett, sőt – mint majd láthatjuk – a középosztály-, illetve a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban ugyancsak más megoldással állt elő, mint például a lap vezető publicistája Pulszky, vagy éppen Schvarcz. Mindenestre az egyre népszerűbb *Pesti Hírlap* számára lehetőséget biztosított, hogy társadalmi reform elképzeléseit kifejtse és hosszú éveken keresztül felszínen tartsa. Hűséges volt a laphoz – kisebb megszakításokkal – egészen 1899-ig.¹⁸²

Közben 1882 szeptemberétől elkötelezte magát *A Hon* és az *Ellenőr* összeolvadásából született új kormánylapnak, a *Nemzetnek*, amely a szabadelvű és nemzeti politika következetes támogatójának nevezte meg magát. A két újság vezető publicistáiból (Hegedűs Sándor, Visi Imre, Szathmári György, illetve Csernátony Lajos, Berzeviczy Albert és Beksics) összeállt csapat „vezére”, *A Honnal* érkező Jókai Mór lett. A főszerkesztő neve rangot adott az újságnak, ugyanakkor az apró munkát Beksics és pályatársai vállalták

---

¹⁸¹ A társasági életnek is egyre ismertebb alakja. A *Budapesti Hírlap* tárcaírója rosszállóan jegyezte le: „Társaságokban nem lehet élvezni, mert mindig magáról beszél.” Uj emberek. *Budapesti Hírlap*, 1884, 264. sz. szeptember 24. 1–2. Később ennek ellenkezőjéről tett említést a *Székely Nemzet*: „Azt hinné az ember, hogy ő [...] valami zárkózott kedélyű, magának élő szobatudós, kit másképp mint lázas munkában vagy a kimerültség bágyadt pihenésében nem is lehet látni. Ámde vele találkozhatunk mindenütt: a társas baráti körnek épp oly kedvelt és népszerű alakja, mint a szalonok parkettjének. szereti a nemes és szolid szórakozás minden nemét. Nemcsak ráér, de a gyakorlott mester ügyes otthonosságával veszi ki részét épp úgy a zerge és medvevadászatok, mint tréfás, enyelgő női társaságok örömeiből.” V. A.: A dualizmus – Beksics Gusztáv legújabb közjogi munkájáról. *Székely Nemzet*, 1892. 187. sz. december 10. 1.

¹⁸² 1887 januárja és 1891 novembere között, illetve a hivatalviselésének időszakában (1894 áprilisától 1896 szeptemberéig), nem jelentkezett cikkeivel a *Pesti Hírlap* hasábjain. Neve az előfizetési felhívásokban megjelenő szerkesztőségi és munkatársi névsorban sem szerepelt. A laphoz lásd Sajtótörténet 343–350.

magukra. A felelős szerkesztői állást a statisztika tudomány egyik kiemelkedő alakja, Láng Lajos töltötte be, majd 1883-ban egyetemi tanári kinevezése után helyettese, Visi Imre lépett a helyébe, aki példátlan szorgalommal, állandó éjjeli munkával végezte a terjedelmes lap szerkesztését. Nála nagyobb elkötelezettséget a kormánypárti vállalkozás iránt csak Beksics mutatott. Az igazságügy útvesztőinek ismerőjeként mindjárt az első hónapokban bizonyította rátermettségét.

A lap megindulása ugyanis a dualizmus legnagyobb sajtószenzációjával, a tiszaezlári perrel esett egybe. A tárgyalóterem falain jóval túlnövő ügy a liberalizmus válságtüneteként jelentkezett. Okainak elemzése és az orvoslás módjának feltárása hosszasan foglalkoztatta a *Nemzet* vezércikkíróját. Sokat hadakozott a függetlenségi párt ellen, azt fejtegette, hogy az antiszemitizmus nem egyéb, mint a párt bomlasztó törekvéseinek következménye.¹⁸³ Ugyanakkor a „nyíregyházi törvényszéki drámában” bizonyítva látta a már korábban hangoztatott bűnvádi eljárási hiányosságokat, ezért a mihamarabbi törvényalkotást sürgette, s ebben olyan eltökéltnek mutatkozott, hogy a vihar elmúlása után a szükséges igazságügyi reformlépésekről tovább cikkezett.¹⁸⁴

A *Pesti Hírlapban*, a *Nemzetben* és a *Journalban* a vezércikkeket a legnagyobb számban ő jegyezte. Hevesen reagált a képviselőházban történetekre, a társadalmi mozgalmakra, miközben számos polémiába bonyolódott. Írásai mégsem egyszerűen aktuálpolitikai reakcióként foghatók fel. Eszmerendszerének részegységei, szilánkjai voltak, amelyeket időről-időre nagyobb tanulmányokban: kötetekben, röpiratokban foglalt össze. A napilapokban olyan liberális alapeszmékkal foglalkozott, mint a szabadság és a demokrácia, illetve azok viszonya. Kereste a bővítési lehetőségeket, azok határait és a garanciákat. Boncolgatta a társadalom állapotát, megnevezte a nemzeti érdekeket hordozó társadalmi csoportot (középosztály-koncepciója) és a társadalom magyarosításának eszközrendszerét. Foglalkozott káros konzervatív politikai áramlatokkal és a nemzetiségi mozgalmakban lévő veszélyekkel. Itt dolgozta ki velük szemben a modernizációs programját, amelyben etatistaként az államnak kitüntetett szerepet szánt. Államilag irányított közigazgatási, oktatási, egyházpolitikai, birtokpolitikai reformokról cikkezett. De az újságokat használta fel arra is, hogy a birodalom közjogi kérdéseit tárgyalja. (És majd, mint később láthatjuk a századforduló egyre erősödő nacionalizmusának világában, írásait egyre inkább a magyarság terjeszkedésének szolgáló program kidolgozásának szentelte. Közjogi fejtegetéseivel végül a magyar birodalmi gondolat kifejtéséig jutott el.)

---

¹⁸³ Külön megemlékezik erről: Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai*. Budapest, Amicus, 1928. 24.

¹⁸⁴ A lapról: Sajtótörténet 288–292.

De az említett lapoknál eltöltött időszak életrajzi szempontból is mérföldkövet jelentett: egyrészt kezdetét vette közel két évtizedes munkakapcsolata Jókaival, másrészt – számos kortársához hasonlóan – a politika háterszágából annak előterébe lépett.

Számára Jókai a nemzete iránt elkötelezett író-politikus ideálját testesítette meg. „Mikor lesújtott a katasztrófa, meg kellett menteni a magyar nemzetet a kétségbeeséstől. A világoosi gyásztól a kiegyezésig fenn kellett tartani nemzetünk önbizalmát, s reményét a jövőben. De ki szólhatott ekkor a nemzethez? A politikai sajtó a cenzúra bilincseit viselte. A nemzet politikai vezérei mártírhalált szenvedtek, börtönben ültek, vagy némaságra voltak kárhóztatva. Nem volt szószer, nem létezett parlament, megyegyűlés. A nemzeti politika bevonult a szépirodalom csarnokába. Regény és vers pótolta a szónoklatot, vezércikket és röpiratot. Jókai szépirodalmi működésében központosult a nemzeti közélet minden szála s onnét indult ki szinte minden lökötés, mely meggátolta, hogy nemzetünk organizmus elhajoljon, szívdobogása megszűnjék.” – fejezte ki tiszteletét évekkel később (Jókai ötvenéves írói jubileumán).¹⁸⁵ A kormánypárti *Nemzet*, de még inkább a nagy népszerűségnek örvendő és komoly politikai befolyással rendelkező prózaíró közelsége¹⁸⁶ a közélet újabb színterét nyitották meg.

1883. január elsején mutatkozott be első számával a *Székely Nemzet*. A kormánypárt sepsiszentgyörgyi szócsöve büszkén hirdette a lapnak megnyert publicisták között Beksicset, aki, ha kezdetben nem is halmozta el írásaival az erdélyi lapot, az 1884-es országgyűlési választások hajnalán ellátogatott Háromszék megye szívébe. Ez év áprilisában a választókerületébe érkező Jókai kísérelésként olyannyira felhívta magára a figyelmet, hogy „a sajtó hadseregében tábornokságra emelkedett” publicista (mint ahogy a helyi lap cikkírója nevezte¹⁸⁷) mellett nem sokkal később Sepsiszentgyörgyön országgyűlési képviselői jelölési mozgalom indult. A Szabadelvű Párt helyi köreinek szimpátiája nem lehetett elhanyagolható, de természetesen a színpad mögött sokkal többet nyomott a latba Tisza Kálmánhoz fűződő

---

¹⁸⁵ Beksics Gusztáv: Jókai Mór. *Nemzet*, 1894. 6. sz. január 6. 1.

¹⁸⁶ Hosszú, több éves kapcsolatukat furcsa mód kevés írott forrás őrizte meg. Beksics Laborfalvi Róza halálakor írt kondoleáló táviratán (*Jókai Mór levelezése. 1886–1890.* 4. köt. Összegejt. és sajtó alá rend. Györffy Miklós. Budapest, Akadémiai, 2004. 82.), illetve Jókainak Beksicsné halálakor küldött részvétnyilvánításán (OSZK Kézirattár V/689. f.) kívül Beksicsnek egy rövid levele maradt fenn 1884-ből, amelyben beszámolt terveiről (OSZK Levelestár). Barátságukra vonatkozóan adalékkal szolgálnak Jókai halálakor megjelent híradások: *Magyar Nemzet*, 1904. 110. sz. május 7. 3., Uo. 1904. 112. sz. május 10. 2., és Beksics ekkor készült emlékező írása: Uo. 1904. 111. sz. május 8. 1–2. Ezen kívül Beksicsné levelei árulkodóak: 1899-ben Jókai feleségül vette a nálánál jóval fiatalabb színésznőt, Nagy Bellát, s ez a közvéleményben komoly felháborodást keltett, sokan elfordultak tőle. Azonban a két család kapcsolata töretlen maradt, sőt a fiatal színésznővel a hasonló pályaindulású Beksicsné hamar jó viszonyt alakított ki (lásd két levelét: OSZK Kézirattár V/727. f.), lapszerkesztési, lapkiadási problémái, vagy éppen protekciókérés miatt továbbra is nagy tisztelettel fordult az idős Jókaihoz (lásd 1901-ben írt leveleit: OSZK Kézirattár V/39. f.).

¹⁸⁷ Jókai beszédéről és sepsiszentgyörgyi bankettjéről – ahol Beksics felszólalással és pohárköszöntővel méltatta barátját – tudósított a *Székely Nemzet*, 1884. 62. sz. április 21. 2–3. Három nap múlva a lap közölte Beksics A székely nép szava című írását, melyben hangsúlyozta a székelység szabadelvű elkötelezettségét.

jó viszonya. Mutatta ezt az is, hogy a „generális” egyik legönfeláldozóbb hívét, a neves közigazgatási jogászt, Csiky Kálmánt mozdította ki a jelöltségből Beksics érdekében – kinek megválasztása ezek után már nem lehetett kérdéses.¹⁸⁸ A *Budapesti Hírlap* tárcájában nem kis élccel jegyezte meg: „Beksics, a nagy röpirat- és vezércikk-gyáros valóságos keze-lába Tisza Kálmánnak. Egy pár év alatt küzdötte fel magát az első rangú publicisták sorába. S ha nem is éri utol Kaas Ivor ragyogó tollát, de egyben túlszárnyalja: három lapnak dolgozván (köztük egy németnek) többet emlegeti a Tisza Kálmán nevét, mint a mi bárónk. S mert ha Kaas jót üt Tiszára egy újságban, Beksics Gusztáv három újságban rak hidegborogatást ő excellenciájára, ki ne várta volna meg, hogy élethalálra kész mameluk-zsurnaliszta egy mandátummal megajándékoztassék?”¹⁸⁹

Beksics valóban a Szabadelvű Párt, a kormányzat és a szabadelvű sajtó közös küldetésében hitt, s ezt cikkei sorával bizonygatta. A *Nemzetben* 1885 beköszöntekor írta: „Mi voltunk valamennyien, akik küzdöttünk a retrográd irány minden nyilatkozatával. Mi harcoltunk meg a harcot az agrarismussal, antisemitismussal s a hogy magát a felekezeti, faji, megyei, nemzetiségi s az ég tudja, miféle parciális érdek nevezni jónak látta, mi harcoltunk meg az antiliberalismus minden tagjával. S mit tettek ők? Kik voltak, akik a retrográd irányt a nyakunkra hozták? Kik orgainsálták azt? Kik csináltak agrarismust, antisemitismust, czéhrendszert? Kik mártották ujjukat a socialis olajba? Kik vetették el az osztálygyűlölet magvait? Kik hatottak, bár akaratlanul a társadalmi békénk feldúlására? Kik tették lehetlenné ránk nézve a gyorsabb s liberalisabb haladást? Kik azok, a kiket terhelni fog a felelősség a történelem előtt? A mostani gúnyolódók. Ők, az ellenzék vezérei, katonái, de főleg sajtója. Ők nem engedték nagyobb mértékben kifejtetni és intézményekkel körülvenni a liberalismust. Ők voltak a gát, mi a haladó folyam. Ők a leszakadó sziklatörmelék, mi az út. Ők a torlasz, mi a haladásban feltartóztatott szekér. Hol volnánk a gát, a szikla, a torlasz nélkül? Így is haladtunk, de mennyire jutottunk volna nélkülük? Nem jogosan, nem büszkén vallhatjuk-e tehát magunkat liberalisoknak? Nincs-e teljes jogcímünk ez elnevezéshez? Igen, mi a szabad eszmék hívei voltunk, vagyunk és leszünk. Örökösei a nemzeti szabadelvű hagyományoknak. A mi szívünkben dobban meg a nagy tradíciók után az érzés. A mi lelkünkben csillámlik meg a negyvenes évek fényes emléke. Folytatás vagyunk: a nemzet előre hajtó actió folytatása. Ők szintén folytatást képeznek, bár más alakban? A csökönység, vaskalaposság folytatását, de visszacsapó erővel, nem pusztá maradissággal.”¹⁹⁰ A szabadelvű erők és ellenzékük (adott időszakban a Mérsékelt Ellenzék

---

¹⁸⁸ A sepsiszentgyörgyi képviselőválasztás eseményei nyomon követhetők a helyi lap, a *Székely Nemzet* 1884. május-júniusi számaiban.

¹⁸⁹ Új emberek. *Budapesti Hírlap*, 1884. 264. sz. szeptember 24. 1-2.

¹⁹⁰ B.G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1885. 4. sz. január 4. 1.

és frissen alakult Függetlenségi és 48-as Párt, sőt az itt még csak antiszemitizmusként megjelenő áramlat ebben az évben párttá szerveződik, megalakul az Antiszemita Párt) közötti politikai szembenállás Beksics publicisztikájában a jó és a rossz küzdelmeként jelent meg, egyfajta háborús antagonizmussá minősült. Nem csoda, hogy ebben a helyzetben az egymásnak feszülő oldalaknak „vezérekre” volt szükségük. Beksics „vezére” Tisza Kálmán volt. Benne látta Deák méltó utódját, olyan utódot, akinek kormányzása a deáki eszmék megizmosodásával járt együtt. A kiegyezés után megkezdődött modernizációs folyamat Tisza erős személyiségével párosulva alkotta Beksicsnél az első „nagy nemzeti koncentrációt”.¹⁹¹ Az ennek sorába illeszkedő kormányzati intézkedéseket (az igazságszolgáltatás modernizálása, a közigazgatási reform, a liberális gazdasági törvénykezés) pedig – az általa megjelenített képnél maradva – katonai fegyelemmel védte a sajtó oldalain.

Beksics soha nem beszélt a diszkrecionális kormányzattal járó demokratikus hiányosságokról (ez következett demokráciáról alkotott felfogásából is, amelyet *A democratia Magyarországon* című röpiratában részletezett 1881-ben), sőt Tiszát szabadságszerető, a közszabadságokat a végletekig tiszteletben tartó államférfiüként ünnepelte. A „nyugalom és az önuralom” voltak azok a vonások, amelyekkel kiemelte vezérét a politikai elitből. Ezeket állította szembe a képviselőház ellenzéki szónokainak heves ségével és indulatoságával, s így volt képes az ellenzék lapjai által számon kért fogyatékos ságokat semlegesíteni.¹⁹²

A korabeli pártok regrutálódását figyelembe véve egyáltalán nem meglepő, hogy idővel publicisztikai működése, és annak köszönhető kapcsolatai a politika nagycsarnokába, a képviselőházba jutatták. A negyvenes éveikhez közeledő Beksics romló egészségi állapotára hivatkozva a Királyi Táblánál eltöltött 12 és fél éves szolgálat után nyugdíjazását kérte.¹⁹³

Igaz, erdélyi gyökerek nélkül lett a Székelyföld képviselője – ami igazodott a kor választási gyakorlatához –, mégis következetesen vállalta választókerületének gondjait, és azok orvoslására konkrét programot dolgozott ki, amelyet aztán a *Székely Nemzet* oldalain közölt nyílt levelek, beszámolók, beszédek formájában ismertetett meg választóival. Az olvasói véleményeket sem hagyta megválaszolatlanul, és ha úgy adódott, hosszabb polémiákba is bocsátkozott (az egyik ilyen a székelyföldi katonai iskola körül pattant ki 1893-

---

¹⁹¹ Beksics ezt a fogalmat egy későbbi cikkében használta, a Széll-kormány regnálása alatt emlékezett meg Tisza Kálmán tevékenységéről. Új politika. *Magyar Nemzet*, 1902. 79. sz. április 2. 1–2.

¹⁹² Többek között lásd B. G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1889. 87. sz. március 29. 1. Ezt az írását négy nappal később közölte választókerületének lapja is: Beksics Gusztáv: Nehéz napok után. *Székely Nemzet*, 1889. 52. sz. április 2. 1.

¹⁹³ Hivatali állása 1884. október 9-én lett megszüntetve. MOL K-26 321. cs. – 323., illetve 311. cs. – 370. Beksics ebben a hónapban, mint képviselő, újra a városba látogatott, újfent Jókai, illetve Tanárky Gedeon közoktatásügyi államtitkár kíséretében. *Székely Nemzet*, 1884. 162. sz. október 21. 1–3.

ban¹⁹⁴). A sepsiszentgyörgyi lap ezen kívül közölte képviselőházi felszólalásait és nagy rendszerességgel, pár napos késéssel, a *Nemzetben*, vagy a *Pesti Hírlapban* közzé tett írásait. Néha előfordult, hogy Beksics előbb osztotta meg gondolatait a székelyföldi olvasóközönséggel, s csak ezt követően adta le cikkét valamelyik fővárosi lap részére, ugyanakkor írt más vidéki újság részére is: a kilencvenes évek elején vezércikkei jelentek meg az *Aradi Közlönyben* és a temesvári *Délmagyarországi Közlönyben*.

Az igen aktív publicisztikai tevékenysége azt jelezte, hogy a képviselőházi tagsága ellenére a gondolatok előkészítési, megérlelési területének továbbra is a sajtót tartotta. Úgy vélte, hogy csak a közvéleményben már elterjesztett, széles körben megismertetett eszmék vihetők eredményesen keresztül a parlamenten, mivel ott az ismeretlen reformtörekvéseket közönnnyel, könnyelműen söprik félre. Így vallott erről Rákosi Jenőnek írt nyílt levelében: „De azt kérdezheti Ön, hogy mint országos képviselő, miért nem a parlamentben igyekszem propagálni eszméimet? E kérdésre, mint tapasztalt és régi publicista, határozottan felelhetek Önnek. A parlamentbe a kezdő eszmék nem valók, oda csak már diadalra kész s a közvéleményben megérlelt gondolatok vihetők veszedelem nélkül. A parlament még süketebb, közönyösebb az új gondolatok iránt, vagy pedig könnyelműbben bánik azokkal, mint a sajtó.”¹⁹⁵ Ennek érdekében a nyolcvanas évek közepétől rendszeres hírlapírói munkássága mellett szinte évente (sőt néha gyakrabban) jelentkezett a liberális haladás és a nemzeti érdek összehangolását hirdető röpiratokkal, könyvekkel (*Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra – 1883, Társadalmunk és nemzeti hivatásunk – 1884, Legújabb politikai divat – 1884*, ugyanez németül is: *Die neuste politische Mode – 1884, Magyar érdek Erdélyben. Cikksorozat a Székely Nemzet-ből – 1885*).

Modernizációs elképzeléseit idővel a „nemzeti politika” és az azt hordozó „nemzeti állam” hívószavakkal alkotta rendszerré.

IV. 4. Egy évtized a képviselőházban (A politikus)

Talán éppen a publicisztika szerepének fentebb említett felértékelése játszott szerepet abban, hogy a Sándor utcai palotában, majd a Duna-parti épületben eltöltött hosszú évek alatt nem került a Ház elsőrangú szónokainak sorába. Jellegzetes publicisztikai stílusa előszóban nem mindig érvényesült, vagy túlságosan patetikusnak hatott, azonban heves felszólalásai szinte minden alkalommal feltűnést keltettek. Legalábbis a kortársak megfigyelései ezt erősítik meg. A *Pesti Hírlap* szerkesztői 1885-ben több alkalommal foglalkoztak Beksics politikusi

¹⁹⁴ Lásd a *Székely Nemzet* 1893. június 7-i, 12-i, 19-i, 21-i számait.

¹⁹⁵ Beksics Gusztáv: *A magyar politika új alapjai, kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal*. Budapest, Athenaeum, 1899. (a továbbiakban Beksics 1899.) VII.

szereplésével: „Szónoknak különben elég szimpatikus. Határozottan meg tud állani a maga lábán, arcát nekiszegi az egész baloldalnak s időnkint sok vízzel oltja szertelen belső hevedelmét. Arról is bír tudomással, hogy a jobb kézzel erősíteni lehet az argumentumokat (ha *gyöngék*) s ami feltűnő, nem beszél ceruzával. Mondják, hogy emiatt a pártja sanda szemekkel néz rá s újítónak tartja. Mindezekből kitűnik, hogy Beksicsnek igenis van szónoki temperamentuma s ha kivedlik az apró félszedségekből, csengő és tiszta hangjával felküzd magát az elsők közé. Beszédében eleddig az van hátrányára, ami előnyére van mint zszurnalisztának. A logikája rövid, frappáns és ötletszerű. Azok, akik vele gondolkoznak, tudják, hogy mit akar mondani, mikor kivágja a magas C-t; de azok, akik nem tudnak vagy nem akarnak vele gondolkozni, megmosolyogták. Mi különben elég könnyű dolog. Zszurnaliszta barátai, míg ő beszél, ott drukkolnak helyette az írói karzaton. Még az ellenzékiek is. A közös sors és a közös veszedelem erősebb szokott lenni a fatális pillanatokban, mint a közös irigység. Hanem azért, mikor Beksics leült s felhörpintette az utolsó kortyot is a vizes pohárból, azonnal rámondták. – Lesz belőle valami. Kár hogy még mindig „kutyanyelv” szerint beszél. – Tudvalevő dolog, hogy kutyanyelv szerint csak írni lehet.” – írta róla Kenedi Géza.¹⁹⁶ Hasonlóan nyilatkozott szerkesztőtársa Borostyáni Nándor: „Az író mindig erősebb lesz benne az orátornál, mint Csengeryben és b. Eötvösben. Tollában hasonlíthatatlanul több az agitatori verve, mint szónoklatában.”¹⁹⁷ A *Magyar Hírlap* tömören ennyit jegyzett meg: „Kedvelt alakja volt a Háznak.”¹⁹⁸ De Mikszáth figyelmét sem kerülte el, aki egyik országgyűlési karcolatában jegyezte fel: „Beksicsnek kellemes csengő hangja van, de pátosza túlságos. Sőt stílje is (valóságos plakátstílus) izgalmasabb időkre való”¹⁹⁹

Tény, hogy a publicisztikai polémiákon edződött Beksics (majd két évtizedes) képviselőházi tagsága során nem sok alkalommal, talán, ha tucatnyiszor emelkedett hosszabb szólásra az ülésteremben. Azonban ez nem jelentette a parlament szerepének leértékelését. Doktrinér tanultsága mondatta ki vele azt az alapvetést, hogy „a modern államban a társadalom nem helyi önkormányzatok által érvényesül, hanem a parlamentarismus által.”²⁰⁰ E modern társadalmi fórum nemzeti hivatása pedig az – mint fogalmazta meg egyik vezércikkében –, hogy az ott vitára bocsátott „javaslatok tartalmazzák, azon intézmények csiráit, melyekből a magyar nemzeti egységnek, s a magyar nemzeti államnak meg kell születnie.”²⁰¹ Ezért az eszméi, „a nemzeti állam” szempontjából fontosnak ítélte

¹⁹⁶ Quintus (Kenedi Géza): A t. előttemszólók. Parlamenti szónokainkról. *Pesti Hírlap*, 1885. 42. sz. február 12. 1.

¹⁹⁷ Borostyáni Nándor: Az új nemzedék. *Pesti Hírlap*, 1885. 342. sz. december 13. 1.

¹⁹⁸ Beksics Gusztáv. *Magyar Hírlap*, 1906. 112. sz. május 8. 8–9.

¹⁹⁹ Mikszáth Kálmán: A Tisztelt Házból. Politikai karcolatok. In. *Mikszáth Kálmán válogatott művei*. Szerk. Barabás Tibor, Illés Béla, Király István, Rubinyi Mózes. Budapest, Szépirodalmi, 1958. 60.

²⁰⁰ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1890. 247. sz. szeptember 7. 1.

²⁰¹ Beksics Gusztáv: Reformjaink és a parlamentárizmus. *Nemzet*, 1893. 304. sz. november 3. 1.

reformkérdések tárgyalását mindvégig figyelemmel kísérte, napi lapok oldalain tudósította a közvéleményt és alkalomadtán bekapcsolódott azok nyilvános megvitatásába.

Itt képviselőházi felszólalásait csak, mint a politikusi pályaszakasz állomásait ismertetjük, az ezek során megfogalmazott reformelképzelések szerepét, helyét Beksics gondolkodásában az eszméknek szentelt fejezetekben mutatjuk be:

Bemutakozó beszédét 1884. november 29-én tartotta. Az 1885. évi állami költségvetés általános vitájában Ugron Gáborral szemben, aki a magas állami deficitet olvasta a kormány és a kormánypárt fejére, a társadalom gyengeségével és a pánszlávizmus – a kultúra területein egyre fokozottabban jelentkező – veszélyével indokolta a költségvetés nagyobb kulturális kiadásait.²⁰²

Pár hónappal később, 1885 februárjában a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat tárgyalása során többször felszólalt. Elsőként a kitűnő szónok, Szilágyi Dezső nézeteivel szállt harcba. A kinevezési elv mellett foglalt állást, kemény szavakkal utasította el a tagok választását indítványozó javaslatot. Fellépésének hatását jól mutatta, hogy két nap múlva a Mérsékelt Ellenzék másik vezérével, Apponyi Alberttel került ellentétbe. Az ülésterem elsőrangú orátora a terítőken lévő reformmal kapcsolatban hosszasan bírálta demokrácia és társadalom felfogását. Beksics, mivel úgy vélte, hogy gondolatait félreértelmezték, másnap napirend előtti felszólalásában próbálta tisztázni nézeteit, majd később újra bekapcsolódott a vita menetébe. Szereplései során felvázolta középosztály koncepcióját.²⁰³

1887 februárjában újra a költségvetési vitában a mezőgazdaság és az ipar fejlesztésének szükségességét hangoztatta. Beszédében külön kiemelte a román vámszerződés várható hatásait, vele kapcsolatban pedig az államilag vezérelt modernizáció fontosságát, külön hivatását *Erdélyben*.²⁰⁴

Beksics Tisza Kálmán rendszerére bízta volna az immáron több éve hangoztatott reformelképzeléseit, amely rendszerben egyébként egyre több publicista társa vállalt szerepet, így pl. a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban Berzeviczy Albert, a pénzügyminisztériumban Láng Lajos. 1889-ben megjelent könyve, az *Új korszak és politikai*

---

²⁰² Beksics Gusztáv felszólalása az 1885. évi állami költségvetés általános tárgyalásakor. 1884. november 29. *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* (a továbbiakban sorozatként: Képviselőházi napló 1884–1887.) I. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1884. 312–315.

²⁰³ Beksics Gusztáv felszólalása a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 11. Képviselőházi napló 1884–1887. IV. köt. 75–80. Apponyi Albert felszólalása a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 13. Uo. 141. Beksics Gusztáv napirend előtti felszólalása, 1885. február 14. Uo. 148. Beksics Gusztáv a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 23. Uo. 333.

²⁰⁴ Felszólalása az 1887. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1887. február 12. Képviselőházi napló 1884–1887. XV. köt. 150–154, 166.

programmja, már a címében jelezte a jövőbe vetett bizakodása mellett azon szándékát, hogy eszméit teljes rendszerbe foglalva „nyújtsa át” a kormányzati hatalomnak. Műve mind a társadalom, mind az állam számára utat jelölt ki, és egyes programfejezetei iránytűként szolgáltak saját további tevékenysége során is. Ezzel közel egy időben álnéven megjelent röpiratában felszólította Apponyi Albertet, hogy szakítson ellenzéki stratégiájával, és ne asszisztáljon a Tisza bukását áhító erők munkájához. Véleménye ugyanis az volt, hogy a bel- és külpolitikai viszonyok egyaránt az kívánják, hogy Tisza és a Szabadelvű Párt uralma stabil maradjon (Spectator: *Parlamentarismusunk veszedelme. Őszinte szó Apponyi Albert grófról* – 1889). Tisztában volt azzal is, hogy saját programjának megvalósításához elengedhetetlen a nyugodt parlamenti és a hatékony kormányzati munka. Ebből következett, hogy az obstrukciót a „kisebbség terrorismusaként” emlegette, a parlamentarizmusra leselkedő legnagyobb veszélyforrásnak tekintette.²⁰⁵

Tisza számára nem is jöhetett jobbkor Beksics „reformcsomagja”, hiszen tudta, hogy a véderővitákban megingott kormányzati rendszer stabilizálása érdekében a közjogi ellentétéről el kell terelni a figyelmet, és erre legjobb eszköz az átfogó reform, ugyanakkor érezte a politikai közvéleményben felerősödő reformigényt is. Beksics, aki publicistaként, jogászként számos írásában foglalkozott az Ausztria és Magyarország közötti viszonytal, a parlamentből számúzta volna a közjogi törésvonalat.

Először 1890. január 22-én, a közoktatási költségvetés tárgyalásakor jelentette ki, hogy elérkezett az ideje annak, hogy a politika túllépjen a közjogi sérelmeken (álláspontja szerint nem is léteztek közjogi sérelmek) és inkább a kultúra szerepével foglalkozzon.²⁰⁶ Pár hónappal később azonban Tisza megbukott és Szapáry Gyula rövid kormányzati periódusa sem lett mentes a közös ügyek körül fellángoló vitáktól. (Ennek ellenére továbbra is töretlenül próbálta a reformokra irányítani a figyelmet: az év novemberében jelent meg *Közigazgatásunk és nemzeti politikánk* című könyve) Decemberben még az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület állami támogatása mellett érvelt²⁰⁷, majd 1891. február 18-án Polónyi Gézával és Apponyi Alberttel szemben kellett megvédenie a kormánypárt állásait. Azontúl, hogy mindkettőjüktől eltérően értelmezte a konzuli intézményt és a konzuli

---

²⁰⁵ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 245. május 16. 2.

²⁰⁶ Felszólalása az 1890. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1890. január 22. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. (a továbbiakban sorozatként: Képviselőházi napló 1887–1891.) XV. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1890. 207–210.

²⁰⁷ Felszólalása az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület sorsjegy-kölcsön engedélyezése iránti kérvény tárgyalásakor. 1890. december 15. Képviselőházi napló 1887–1891. XXI. köt. 148–149.

bíráskodás helyét az adott közjogi szerkezetben, a dualizmus és a nemzetközi jog összefüggéseiről értekezve az ország megnövekedett szuverenitását hangoztatta.²⁰⁸

Ezt követően az 1892-es felirati vita teremtett újabb alkalmat, hogy a közösség tartalmát magyarázza. (Ugyanez a cél vezérelte akkor is, amikor ebben az évben megírta *A dualismus története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink* című könyvét.) A vita során éles kritikát fogalmazott meg mind a Függetlenségi Párt, mind a frissen magalakult Nemzeti Párt közjogi programjáról. Hangsúlyozta, hogy „a közjogi rémek” helyett a „belügyi reorganisatoria, a nemzeti kultúra kifejllesztésére” kell felhívni a társadalom figyelmét.²⁰⁹

Beksics elképzelései újfent találkoztak a kormányzat céljaival. Szapáry Tisza nyomdokán haladt: Taktikája az volt, hogy a belpolitikai kérdések előtérbe állításával osztja meg az ellenzékét. Már az 1891-es közigazgatási törvényjavaslat ezt szolgálta. A kinevezési rendszer kiterjesztésének kérdésében számíthatott a Mérséklet Ellenzék támogatására, azonban a függetlenségi ellenállása mégis megtörte a reform lendületét. Kezdetben az autonómiák és a közszabadságok tönkretételével vádolták a kormányzatot, ekkor Beksics hosszasan fejtegette álláspontjuk tarthatatlanságát²¹⁰, de végül az obstrukció meghátrálásra készítette Szapáryt és csak az elvi deklarációt tartalmazó szakasz lett törvénybe iktatva. A miniszterelnök ezután egy újabb figyelemelterelő hadműveletbe kezdett, az egyházpolitikai kérdésekbe bonyolódott bele, ám ezzel nemcsak saját bukását idézte elő, de utódainak is nehéz örökséget hagyott.

1893 márciusában a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének parlamenti vitája a Wekerle-féle egyházpolitikai program jegyében zajlott. Beksics ekkorra már témérdek újságcikket és több röpiratot szentelt a kérdésnek (*Ultramontanismus és nemzeti állam – 1891, A magyar nemzet függetlensége az állami és az egyházi (külső) kormányzatban különös tekintettel a magyar király apostoli jogaira és a kath. autonómiára – 1893*) és az ülésen újra Polónyi Gézával került szóváltásba, aki a katolikus autonómiával kapcsolatos nézeteit bírálta. Ez volt Beksics utolsó parlamenti szereplése²¹¹, de a kérdéskört ezt követően is felszínen tartotta, novemberben jelent *A kötelező polgári házasság és az ultramontán reakció. Válasz Schlauch Lőrincz bíbornok, nagyváradi püspök emlékiratára* című röpirata. Az egyházpolitikai harcoknak olyannyira jellegzetes szereplőjévé vált, hogy az ultramontán

²⁰⁸ Felszólalása a konzuli bíráskodás szabályozásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. február 18. Képviselőházi napló 1887–1891. XXII. köt. 167–174.

²⁰⁹ Felszólalása a felirati javaslat tárgyalásakor. 1892. március 17. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. (a továbbiakban sorozatként: Képviselőházi napló 1892–1897.) I. köt. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1892. 206–211.

²¹⁰ Felszólalása „A közigazgatás és önkormányzat rendezéséről a vármegyékben” címen betervezett törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. június 26. Képviselőházi napló 1887–1891. XXV. köt. 118–124.

²¹¹ Felszólalása az 1893. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1893. március 13. Képviselőházi napló 1892–1897. X. köt. 160–161.

élclap, a *Herkó Páter* külön portrérovatban „Buksics Guszti. Röpirodalmi-peczér és díszlelkiismeret-gyáros”-ként karikírozta alakját.

Beksics tevékeny részt vállalt a törvényhozás háttérmunkálataiban. Első parlamenti ciklusában a könyvtárügyi bizottság előadójaként munkálkodott. Ezalatt a társadalmi és politikai irodalom teljes skáláját felvonultató parlamenti gyűjtemény anyagi fedezetének megteremtését kérte a Háztól, és később is szíven viselte a képviselőház könyvtárügyét. Szerepe volt abban, hogy Csemegi Károly, a híres jogtudós nagy értékű könyvtárát államköltségen a törvényszerkesztő bizottság részére megvásárolják.²¹² 1887-től folyamatosan tagja volt (évekig jegyzője is) az igazságügyi bizottságnak, részt vett a legkülönfélébb nemzetközi szerződések előkészítésében. A bizottság előadójaként véleményezte az Uruguayjal kötött 1888-as kölcsönös kiadatási szerződést, illetve az irodalmi és művészeti művek szerzői jogának oltalmáról szóló magyar–olasz államszerződést 1890-ben. 1892 után a II. bíráló bizottság mellett a közigazgatási bizottságban tevékenykedett.²¹³

1893-ban bekerült a közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar delegációba. A június 16-án és 17-én tartott beszédében Erdély katonai megerősítéséről próbálta meggyőzni a hadügyi kormányzatot. A második napon Apponyival különbözött össze a kézdivásárhelyi katonai iskola tanyelvét illetően.²¹⁴

Beksics politikusi szerepléseit láthatóan több alkalommal követte Apponyi kritikája. Eltérő nézeteket vallottak a modernizációról, politikai súlyuk, szerepvállalásuk is nagyon különbözött. Apponyi a jobboldali ellenzék meghatározó politikusa volt, aki a képviselőházban és országjárásain kamatoztatta szónoki képességeit. Beksics ellenben a parlament által felkínált politikai térben kevésbé mozgott otthonosan, viszont a politikai újságírás mesterének bizonyult. Fenntartásait, ha tehette, az ellenzék vezéralakjának szegezte élőszóban, de még inkább a szélesebb nyilvánosság elé tárta vezércikkeiben. „Hol vannak eszméi? Hol vannak gondolatai? Hol vannak a politikai ideálok, melyekért lelkesedett s melyekért lelkesedni megtanította nemzetét? Hol van csak egyetlenegy gondolat, vagy tett, a

---

²¹² Eötvös Károly: *Magyar alakok*. Budapest, Révai Testvérek, 1901. 184–185.

²¹³ Bizottsági tagságaihoz lásd az országgyűlési almanachokat és sematizmusokat. Az országgyűlési könyvtár ügyében tett képviselőházi tevékenysége: Benyújtja jelentését az országgyűlési könyvtár havi költségvetése tárgyában. 1884. október 25. Képviselőházi napló 1884–1887. I. köt. 240. Felszólalása az országgyűlési könyvtár fejlesztésének tárgyában. 1884. november 26. Uo. 292. Benyújtja a könyvtári bizottság éves jelentését. 1885. május 15. Uo. VI. köt. 360. Az igazságügyi bizottság tagjaként: Benyújtja az igazságügyi bizottság jelentését. 1888. január 9. Képviselőházi napló 1887–1891. II. köt. 6. Felszólalása az igazságügyi bizottság előadójaként az Uruguayjal kötött államszerződés tárgyalásakor. 1888. január 11. Uo. 12–13. Benyújtja az igazságügyi bizottság jelentését az Olaszországgal kötött államszerződés tárgyában. 1890. október 24. Uo. XIX. köt. 32. Felszólalása az igazságügyi bizottság előadójaként az Olaszországgal kötött államszerződés tárgyában. 1890. október 29. Uo. 38–39. Beszámolója az első osztály előadójaként a mandátumokról. 1892. február 25. Képviselőházi napló 1892–1897. I. köt. 14.

²¹⁴ Felszólalása a magyar delegáció 1893. június 16-i és 17-i ülésén. *A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ó Felsege által 1893. évi május hó 25-ére Bécsbe összehívott bizottság naplója*. Szerk. Maszák Hugó. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1893. 53–55, 109–110, 112.

melynek magva megmarad ama fényes burok szétszűllése után, melyet Apponyi Albert politikai pályája képezett?” – tette fel kérdéseit a temesvári lapban 1892 elején.²¹⁵ A „nemzeti politika” fogalmát idővel Apponyi magáévá tette, ám Beksics számára ez nem volt más, mint tartalmatlan (de káros) politikai ügyeskedés. Az eszmék iránti elkötelezettséget hiányolta az ellenzék vezéralakjából, azt, amit dicsért Tisza Kálmánban, és ami valójában őt magát jellemezte.²¹⁶

IV. 5. „Felvilágosító szolgálat” a miniszterelnökségen (A hivatalnok)

1892-től vezércikkeiben már nemcsak eszméit ajánlotta fel a kormánynak, hanem az azok megvalósításához szükséges személyi és intézményi feltételek mielőbbi megteremtését is sürgette.

Az év végén a *Pesti Hírlap* első oldalán hozta *Gyász-vers* című írását. Beksics elkeseredettségének hátterében a közigazgatási törvényalkotás hiányosságai álltak. Úgy látta, hogy míg az igazságügyi törvények előkészítését megfelelő képzettségű szakember segítette, segíti, (sőt az évzár elejére megszületett egy-két európai mércével mérhető törvény: a büntető- és a kereskedelmi kódex), addig a közigazgatás modernizálására hivatott belügyminisztérium súlyos személyi problémákkal küzd. Mivel véleménye az volt, hogy a „jó közigazgatási törvények készítéséhez az egyoldalú tudomány sem elégséges, a gyakorlat és elmélet szerencsés találkozásából támad a helyes kodifikáció”, a Wekerle-kabinetnek új személyzeti politikát javasolt, olyat, amely a „tudomány és a készség” képviselőit emeli be az igazgatási apparátusba. („Meg kell becsülni a tudományt és készséget, nem pedig elriogatni a közpályáról. A józan ész, mely végre is a legelső, mitsem veszthet azáltal, ha egy kis tudományt szed magába” – üzent a kormánynak.) Abban reménykedett, hogy így a „becsvággal és képzettséggel bíró ifjú nemzedék” előtt nyílnak meg a kapuk.²¹⁷

1893 nyarán a *Nemzetben* a rendeleti jog egységes szabályozása érdekében emelte fel szavát. Megoldási javaslatában klasszikus liberalizmusa és etatista meggyőződése találkozott: „Az egyén mindenütt, így a kormányzatban is a legfontosabb. Kiváló egyének rossz

²¹⁵ Beksics Gusztáv: Apponyi Albert gróf. *Délmagyarországi Közlöny*, 1892. 13. sz. január 17. 1–2.

²¹⁶ Az év márciusában a *Székelly Nemzet* névtelen cikkírója párhuzamot vont kettőjük között, a politikai kérdésekben lévő véleménykülönbségeken kívül külön hangsúlyozta: „Mindkét alak, Apponyi Albert úgy, mint Beksics Gusztáv kimagasló alakjai közéletünknek. Hanem ellentétes alapokon állanak. Ellentétes már maga a kiindulási pont is. Egyik már születésénél fogva fölötte áll a kevésbé szerencsés halandóknak; másik csak hosszas munka és fáradság árán tud kiemelkedni a tömegből, mely minden lépése elé akadályt gördít, minden eszméjét bizalmatlansággal fogadja. Az erős akarat azonban legyőz minden akadályt s alapos tanulmányokon nyugvó, fáradságos küzdelmek között megérlelt eszméit diadalra juttatja. Ez Beksics; ilyennek ismeri őt az országban mindenki, ilyennek ismerjük mi, választói is.” –d: Apponyi és Beksics. *Székelly Nemzet*, 1892. 47. sz. március 27. 1.

²¹⁷ Beksics Gusztáv: *Gyász-vers*. *Pesti Hírlap*, 1892. 339. sz. december 8. 1–2.

törvények és rendeletek mellett is jól fognak igazgatni. Állandó garanciát azonban mégis csak az intézmények képezhetnek. Ha tehát egységes törvényelőkészítést s egységes rendeleti jogot akarunk, nekünk is kell valamely intézményről gondoskodnunk, mely a regulator, a nagy korrektor szerepét fogja játszani. [...] nem tehetünk egyéb okosat, mint hogy kodifikációs osztályt állítunk fel, akár az igazságügyminisztériumban, akár a miniszterelnökségnél.”²¹⁸

A dualizmus történetét feldolgozó tanulmányában újra felszólította a kormányt. Az ifjú nemzedék, az egyének nagy csoportjából egyre konkrétabb javaslat született: „Legfőbb ideje, hogy a kormány szakértő férfiút nyerjen meg, aki minden nemzetközi szerződést, sőt minden törvényjavaslatot, közjogi szempontból előzetesen átvizsgáljon.”²¹⁹

Beksics gondolatai 1893 végére meghallgatásra találtak. Wekerle a királynak írt előterjesztésében egy új miniszteri tanácsosi státusz rendszeresítését ajánlotta, amelyben olyan személyt látott volna szívesen, akire a törvényjavaslatok előzetes tanulmányozását, ugyanakkor sajtó feladatok ellátását bízhatja. Azt nem tudni, hogy Beksics írásait a kormánykörökben már ekkor saját felajánkozásának tekintették-e, de két hónappal később, 1894. február 13-án őt nevezték ki a pozícióba. A kormányfő nagyra értékelte publicisztikájában megnyilvánuló „polihisztóri” képességeit, de széleskörű ismereteit és szakképzettségét főképp a törvény-előkészítésben, közjogi- és az égető közigazgatási reformkérdések vizsgálatában, véleményezésében kívánta igénybe venni.²²⁰ (Beksics egyidejűleg lemondott mandátumáról²²¹, utóda Tisza újságírógárdájának másik, hasonlóan

---

²¹⁸ Beksics Gusztáv: A rendeletek. *Nemzet*, 1893. 217. sz. augusztus 8. 1., illetve lásd még Uő: A rendeletek. *Nemzet*, 1893. 208. sz. július 30. 1.

²¹⁹ Beksics Gusztáv: *A dualizmus története, közjogi értelme és nemzeti törekvésünk*. Budapest, Athenaeum, 1892 (a továbbiakban Beksics 1892.) 274.

²²⁰ Wekerle Ferenc Józsefhez írt felterjesztésében a következő sorokkal indokolta a kinevezést: „...egyfelől legyen a miniszterelnöknek állandóan rendelkezésére egy olyan közeg, ki azon nagyobb terjedelmű törvény- és egyéb javaslatokat, melyek az egyes szakminiszterek által, a törvényhozás elé leendő terjesztés, rendeletek kibocsátása vagy szervezési munkálatok végrehajtása céljából készíttetnek, s előzetes hozzájárulás végett a kormány elnökével közöltetni szoktak, tanulmányozza, általános kormányzási szempontból megbírálja, azokról a miniszterelnöknek tüzetesebb véleményt adjon, a miniszterelnökség ügykörében gyakrabban előforduló, hosszabb és behatóbb tanulmányozást igénylő ügyekben mint előadó működjék, – és másfelől, hogy az illető közeg alkalmaztatásával a szükségesnek mutató fokozottabb sajtóügyi tevékenység, valamint szükség esetén a kormány actiója érdekében kifejtendő publicistikai működés hatályosan kifejezhető legyen. Az ezen feladatok teljesítésére alkalmas egyént Beksics Gusztáv országgyűlési képviselő személyében véltem feltalálhatni, – kit is a szóban lévő állásra való kinevezésre bátorodom Felségednek legalázatosabban ajánlani, hódolatteljes tisztelettel megjegyezvén, hogy habár erre teljesen alkalmas is lenne, őt a publicistikai téren foglalkoztatni nem szándékozom, hanem széles körű általános ismereteit és szakképzettségét kizárólag a törvények előkészítésénél óhajtom igénybe venni s a publicistikai teendőket a miniszterelnökség egyéb alkalmazottaival végeztetni. [...] Beksics különösen a közjogi kérdésekben s a közigazgatási reformkérdésekben bir alapos készütséggel, miért szolgálatát épen ez utóbbi kérdések előkészítésénél óhajtanám igénybe venni.” Wekerle 1894. február 9-én keltezett felterjesztése és Ferenc József február 13-i kinevezési határozványa. MOL K-26 321. cs. – 370. Beksics hivatali működéséhez lásd még: 1894. február 10-ei minisztertanácsi ülés kivonta. MOL K26-321. cs. – 783, Illetményei, március 2-i eskütétele MOL K-26 321. cs. – 492, illetve nyugdíjazásának iratai (1896) MOL K-26 380. cs. – 21072, 22209, 22871.

²²¹ Erről tudósít: *Székelly Nemzet*, 1894. 38. sz. március 12. 1–2.

harcias tagja, Gajári Ödön lett. Sepsiszentgyörgy képviselőtestülete elismerve a Székelyföld kulturális és gazdasági felvirágoztatása érdekében kifejtett szerepét a város díszpolgárává avatta.²²²⁾

Az új tanácsos nagy elszántsággal vetette bele magát a munkába. Hamar nyilvánvalóvá tette, hogy tágabban értelmezi feladatkörét, mint ahogy azt a miniszterelnök elképzelte: alig két hónappal hivatalba lépése után az új közjogi osztály szervezésének ürügyén széleskörű tervet vázolt fel. Bizalmas előterjesztésében az egész magyar közjog külső és belső vonatkozásainak megvilágítását tűzte ki célul, hivatását a miniszterek mögött álló „felvilágosító szolgálat” megalapításában látta! Jellemző módon újra egy nagy ívű távlati programban gondolkodott, amelynek legszükségesebb állomásait kellő pragmatizmussal jelölte ki. Elsőként négy memorandum elkészítését határozta el: 1. A jogász szólt belőle újra, amikor a nemzetközi szerződések kezelési módját és a helyes közjogi elnevezéseket akarta tisztázni. Szándéka szerint itt bemutatta volna a nemzetközi szerződések 1867 utáni történetét és a nagyobb parlamenti vitákat. 2. Magyarország és Horvátország közjogi viszonyának részletes feltárását sürgette a gyakorlati problémák megvilágításával. 3. Tervezte a kormánynak sok bosszúságot okozó illetékesség összeütközési ügyek alapos megvilágítását, itt is külön kiemelve a Horvátország irányában fennálló zűrzavaros állapotot. 4. Végül pedig a rendeleti jog gyakorlásának közjogi összefüggéseit kívánta megvizsgálni és ismertetni a kormány illetékes tagjaival. Ezek elkészítésére kért Wekerlétől hivatalos megbízást, miközben tudatta vele: „Nem kételkedem, ha az általam jelzett irányban indulunk el, ezen, most még csak embrióban lévő közjogi osztály nagyobb hatáskört fog nyerni, s idővel az egyes minisztériumok számára központi orgánomot fog képezni nem csak konzultatív vótumok kikérése, hanem egyes törvényjavaslatok, különösen pedig rendeletek elkészítése tekintetében is.”²²³

A töredékesen fennmaradt levéltári iratokból ma már nem állapítható meg, hogy e tervezetek közül melyek valósultak meg, azonban egy biztos: lelkesedése az adminisztrációban eltöltött közel három év alatt nem lankadt, elhivatottsága számos memorandumban öltött testet.

Hivatalba állásának évében Wekerléhez szigorúan csak az osztrák ház és Magyarország kapcsolatát megvilágító beadványokat juttatott el. Legnagyobb vállalkozása a legtöbb parlamenti viharért felelős véderő-kérdés tisztázásának jegyében született. Kétszáz oldalt meghaladó előterjesztésében a történész és a jogtudós alaposságával járt el: levéltári

---

²²² Beksicset a városi képviselőtestület május 5-i ülésén választotta díszpolgárrá. Közölte a hírt a *Pesti Hírlap*, 1894. 129. sz. május 9. 10., illetve Beksics köszönő levele: *Székely Nemzet*, 1894. 75. sz. május 21. 1., a díszoklevél átadásáról: Uo. 163. sz. október 31. 1.

²²³ Bizalmas előterjesztése a miniszterelnökség kebelében szerveződő közjogi osztály tárgyában. MOL K-467 4. cs. – 1894

forrásokra támaszkodva mutatta be a magyar ezredek történetét, a véderőszerkezet átalakulását, majd körbejárta azokat a részleteket, amelyek újra és újra terítékre kerültek a törvényhozásban, a sajtóban és a közvéleményben. Külön foglalkozott a vezényleti nyelv kérdésével, a magyar nyelvű tisztképzéssel, a zászló, a katonai eskü és a csendőrség szolgálati jelvénye körül kirajzolódó politikai nézetekkel. Zárásképpen pedig a delegációk összes vonatkozó határozatát mellékelte munkájához.²²⁴

Még nem száradt nyomdafesték beadványán, mikor új közjogi kutatásba vetette bele magát. 1894. november 14-én tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy amíg a véderővel kapcsolatos anyaga litográfia alatt van, megkezdí egy hasonlóan fontos tárgykör kidolgozását. A trónöröklés tárgyában született beadványa nem maradt fenn, de egy Wekerlének címzett irata arról tanúskodik, hogy cáfolni akarta Rudolf halála utáni azon véleményeket, amelyek a még élő uralkodó életében a trón örökösének megnevezését igényelték, és amelyek ezért alkotmányos hiányosságot hangoztattak. Beksics álláspontja ellenben az volt, hogy az 1723-as és az 1867-es törvényhozás megnyugtató módon rendezte ezt a kérdést a trónöröklés rendjének megállapításával. Egyedül annak nyilvántartását, azaz az uralkodóház anyakönyvének vezetését hiányolta a magyar kormány részéről, úgy gondolta, ez a miniszterelnökség feladata volna.²²⁵

Beksics elszánt háttérmunkálkodásában szerepet játszott, hogy személyében is nagyra értékelte a miniszterelnököt. Becsülte pályafutását, amelyben rokon vonásokat fedezhetett fel (legalábbis a származást tekintve), tisztelte a nagyszerű pénzügyi szakembert, aki Tisza Kálmán jobb kezeként működött, és aki pénzügyminiszterként megteremtette az államháztartás egyensúlyát.²²⁶ Ugyanakkor magára ismert a miniszterelnök reformok iránti elkötelezettségében, látta benne az energikus államférfit, aki képes hatni korára, képes lendületbe hozni a közszellemet és hajlandó átfogó társadalmi reformpolitikát megvalósítani.²²⁷ Üdvözölte a belügyi- és egyházpolitikáját. Másfél hónappal a kormány beiktatása után írta az *Aradi Közlöny*ben: „Nem elbizakodottság és gög vezetí [...] a Wekerle kabinetet és a szabadelvűpártot, hanem a helyzet kényszere és logikai bámulata. Nem elbizakodottság és gög eszerint az sem, midőn úgy egyik, mint másik erőt, hivatást érez magában a nagy feladatok megoldására. Az erő a tényekben, a helyzetben van. Az egyéni erő és hivatottság érzete ily pillanatokban mintegy erő-átvitel által jut a vezetők lelkébe. [...] Ha ez erő nem lüktetne a kormányban és a szabadelvűpártban, az egyéni erők, bármily nagyok, elégtelenek volnának a nagy célok megvalósítására. Azok kítüzése nyaktörő vakmerőség, a

²²⁴ Előterjesztése a véderő tárgyában. 1894. november közepén. MOL K-26 328. cs. – 250.

²²⁵ Előterjesztése a trónöröklés tárgyában. 1894. november 14. MOL K-26 328. cs. – 2920.

²²⁶ B.G.: Fekete-sárga miniszterek. *Pesti Hírlap*, 1892. 22. sz. január 22. 1–2.

²²⁷ Beksics Gusztáv: Társadalmi tisztesség. *Pesti Hírlap*, 1892. 334. sz. december 3. 1–2.

megvalósításukra való törekvés veszedelmes hóbortt volna. De viszont, aki ily nagy czélokot akar kiküzdeni, éreznie kell – akár egyén, akár párt – önmagában az eszmék erejét. Különbözetlenül kézzel elejti a czélokot s csak harcokat idéz elő, a siker reménye nélkül.”²²⁸

Azonban nem sokkal a trónöröklésről készített iratát követően Wekerle távozni kényszerült a kormány éléről. Beksics ennek ellenére bizakodó maradt, mivel Bánffy Dezső került a miniszterelnöki székbe, akit már megyei vezetőként elismert („Egyike ő a legügyesebb, legtapintatosabb és legerélyesebb főispánoknak” – írta róla 1885-ben²²⁹) és akivel képviselősege alatt barátságot kötött. Az új kormányfő pedig legjobb tanácsadójaként tartotta számon régi barátját.²³⁰ (Egy visszaemlékezés szerint Bánffy képviselőházi bemutatkozó beszédét is ő írta meg.²³¹)

Beksics 1895 elején újabb közjogi vizsgálódásaival próbálta segíteni a kormányzat munkáját. Hosszasan elemezte a politikai pártoknak a dualizmushoz való viszonyát. Bemutatta azokat a „pótlásokat”, amelyeket a Deák-párt és a Szabadelvű Párt eszközölt a közjogi rendszeren, és ismertette Apponyi és a Nemzeti Párt „fejlesztési teóriáját”, egyszersmind kifejtette a Szélsőbal 48-as alapjának tarthatatlanságát. A ellenzéki pártok ún. „nemzeti aspirációinak” dualizmus ellenes tartalmat tulajdonított, mivel úgy látta, hogy azok a korona és a nemzet között támasztanak beláthatatlan kimenetelű ellentétet.²³²

Tanácsosi iratai közül több az aktuális belpolitikai harcok és az általuk felkorbácsolt nemzetközi viharok lecsendesítésének igényével készült: Ide sorolhatjuk Kossuthról, az osztrák házzal kapcsolatos nézeteiről készített munkáját, amelyben történetileg bizonyította az egész politikai pályán átívelő Habsburg-ellenes magatartását. Előterjesztése a miniszterelnök 1895. március 28-i képviselőházi beszédének háttéranyagát képezte. Bánffy ezzel a Kossuth emlékének törvénybe iktatásáról szóló vita végére akart pontot tenni.²³³ A Wekerle időszaktól áthúzódó egyházpolitikai küzdelmekben született a Katolikus Néppárt tevékenységéről írt beadványa, amelyet aztán Rómában használtak fel, hogy ellensúlyozzák a párt ottani

²²⁸ Beksics Gusztáv: Az újévi üdvözlések. *Aradi Közlöny*. 1893. 2. sz. január 3. 1.

²²⁹ B.G.: Magyarellenes tüntetés. *Pesti Hírlap*, 1885. 57. sz. február 27. 1.

²³⁰ Pikéthy 1944. 6.

²³¹ „Ebben az időben még az volt a szokás, hogy a miniszterelnök bemutatkozó beszédét udvarias figyelemmel hallgatják azok, akik egyébként alig várják, hogy nekiugorjanak a kormánynak. Mikor már vagy tíz perce beszél a miniszterelnök, egyre sűrűbben pislantva bele az előtte fekvő kéziratba, megkezdődik a sugdosás. – Olvassa beszédét. Azután egy maliciózus megjegyzés hátul, az ötödik padban: – Beksics Gusztai csinálta, ő meg rosszul tanulta be.” Balassa Imre: A Bánffy-éra története. In: Balla 1927. 167.

²³² Előterjesztése „A dualizmus és politikai pártjaink” címmel. 1895. február 5. MOL K-26 340. cs. – 404.

²³³ Előterjesztése Kossuth inkompatibilitási politikájáról. 1895. március MOL K-26 343. cs. – 727.

tevékenységét²³⁴, és ugyancsak az állam és az egyház kapcsolatának rendezése indokolta, hogy az egyházak és a szerzetesrendek birtokszerzési ügyével foglalkozzon.²³⁵

Az egyházpolitikai harcokkal egyidejűleg Bánffy a nemzetiségi politika területén is igényelte szolgálatait. Javaslatokat várt tőle az erdélyi románság megfékezésére. Beksics véleménye az volt, hogy a nemzetiségi politika köréből ki kell zárni minden kivételes, rendkívüli eszközt, ezért a román nemzetiség akcióinak kezelését tisztán igazgatási és gazdasági kérdésnek tartotta – ez alapján készítette el jelentését 1895 márciusában.²³⁶ Sőt három hónap elteltével, hogy alátámassza álláspontját, kidolgozta a nemzetiségi politika szempontjából legszerencsésebb választási rendszer módozatot.²³⁷

A kibékítő politika pártján volt²³⁸ azért is, mert hitte, hogy a külföld felé egy konszolidált Magyarországot kell megjeleníteni. Erre ő maga minden lehetséges alkalmat kihasználta. Egyik jellemző eset: 1895 novemberében az Sidney-i székhelyű Public Service Inquiry Commission kérdéseket intézett a közös külügyminisztériumhoz, a Monarchiában alkalmazott köztisztviselők fizetéséről, kinevezéséről, előléptetéséről. Nemsokára Bánffyhoz került az ügy, aki utasítást adott Beksicsnek a válaszok elkészítésére. A felkérés a magyar közigazgatás tömör összefoglalására vonatkozott, de Beksics a száraz adatszolgáltatás kereteit szűknek érezte és igyekezett kimutatni a magyar közigazgatási szerkezet előnyeit, azt az Európában példátlan összhangot, amely a politikai intézmények és a közigazgatás között van.²³⁹

Itt kell megemlítenünk, hogy tanácsosi megbízatása alatt a napi publicisztikától távol tartotta magát (vagy legalábbis saját név alatt cikkel nem jelentkezett), de belső elaborátumai mellett megtalálta a módját, hogy a kormány nemzetiségpolitikai elképzeléseit támogassa, illetve, hogy a millennium kapcsán a Monarchia alászállt európai presztízse emelésének módjáról értekezzen. Lázasan vetette bele magát a munkába.

1895-ben a budapesti német nyelvű jogi folyóirat, a *Zeitschrift für Ungarisches öffentliches Privatrecht* számára készített tanulmányt a dualizmus történetéről és a román kérdésről.²⁴⁰ Párizsban francia nyelvre átültetett röpiratai jelentek meg (*La question*

²³⁴ Előterjesztése a Néppártról. 1895. MOL K-26 343. cs. – 925. Ismertette és kritikáját adta: Salacz Gábor: *Báró Bánffy Dezső római akciója a Néppárt ellen 1895-ben*. Budapest, Stephaneum, 1943. 10–14.

²³⁵ Előterjesztése a holtkézi törvények és azok mai jogérvénye tárgyában. 1896. február 11. MOL K-26 371. cs. – 2830.

²³⁶ Előterjesztése a nemzetiségi kérdésben. 1895. március 1. MOL K-26 343. cs. – 728.

²³⁷ Előterjesztése a választási reform kérdésében. 1895. július. MOL K-26 348. cs. – 2487.

²³⁸ L. Nagy a „kibékítő nemzeti politika” fogalma alá rendezi Beksics kilencvenes évekbeli törekvéseit. L. Nagy 1963. 1259–1268.

²³⁹ Előterjesztése a Public Service Inquiry Commission kérdőpontjaira adandó válasza. 1896. január 5. MOL K-26 371. cs. – 3093.

²⁴⁰ Gustav Beksics: *Der Dualismus, seine Gesichte staatsrechtliche und unsere nationalen Bestrebungen*. *Zeitschrift für Ungarisches öffentliches Privatrecht*, 1895. I. sz. 24–30, II. sz. 65–77, IV. sz. 177–203, V–VI. sz.

Roumnaine et la Lutte des races en Orient – 1895, *La consolidation intérieure de l’Autriche-Hongrie et son rôle dans la question orientale* – 1896, *La Hongrie millénaire et les garanties de son existence* – 1896). Művei a mind eredményesebb román agitációt kívánták ellensúlyozni – 1895-ben megjelent írását a brüsszeli békekongresszuson osztogatták²⁴¹ – mutatva Európának a közép-európai birodalom belső viszonyainak stabilitását és létének szükségszerűségét (nem egyet ezek közül magyarul is kiadtak: *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon* – 1895, *A dualisztikus monarchia* – 1896). Tanulmányt írt a millenniumi ünnepekről a *Revue Politique et Parlementaire* című folyóirat számára és kormányzati megbízást kapott egy Magyarország 1850 és 1890 közötti történetét feldolgozó francia nyelvű kiadvány megírására.²⁴²

Miniszteri tanácsosként ugyanúgy, mint publicistaként és politikusként a „nemzeti politika” programját tartotta mércének, ám ez idővel egyre kevésbé találkozott Bánffy durva kormányzati módszereivel. A nemzetiségi kérdés rendezésében képviselt eltérő álláspontjuk kölcsönös kiábránduláshoz vezetett. Ezt már jelezte, hogy Bekiscs nem vett részt Bánffy nemzetiségi ügyosztályának munkájában²⁴³, és az is, ahogy a miniszterelnök rosszállását fejezte ki közigazgatási tárgyú beadványa miatt (közjogi hibákra és téves adatokra hivatkozva átdolgozásra visszaküldte).²⁴⁴ Beksicsnek soha nem jöhettek volna jobbkor az 1896-os országgyűlési választások.

1896. október 9-én a *Székely Nemzet* rövid hírben tudtatta olvasóival, hogy Sepsiszentgyörgy választópolgárai újra régi képviselőjüket léptetik fel jelöltül. Három nap múlva Gajári Ödön, a kerület szabadelvű képviselője nyílt levélben lépett vissza a jelöltségtől, október 28-án Beksicset egyhangúlag megválasztották.²⁴⁵ Ezt követően 1896. november 15-én a kormányfő a királytól a miniszteri tanácsosi állás megszüntetését, Beksics ideiglenes nyugállományba helyezését kérte, felterjesztésében ezt azzal indokolta, hogy feladatai részben mellőzhetőek, részben a miniszterelnökség átszervezése során mások által elláthatóak.²⁴⁶

264–288, VII. sz. 338–346. Uő: Die rumänische Frage und der Kampf der Racen in Europa und Ungarn. Uo. 1895. IX–X. sz. 433–530.

²⁴¹ Jókai Brüsszelben. *Nemzet*, 1895. 230. sz. augusztus 22. 1.

²⁴² Röpiratainak francia kiadására adatot szolgáltat: MOL K-26 371. cs. – 3886. A francia lapban megjelent dolgozatához: Uo. 351. cs. – 6791, 11320. Megbízatása a *Magyarország története 1850-1890* című munka francia nyelven történő megírására (1896. június 25.). Uo. 351. cs. – 11853.

²⁴³ L. Nagy 1963. 1261.

²⁴⁴ MOL K-26 371. cs. – 3093.

²⁴⁵ *Székely Nemzet*, 1896. október 12. 2. Beksics megválasztásáról Uo. 1896. 162. sz. október 28. 1–2.

²⁴⁶ MOL K-26 380. cs. – 21072. Itt lásd még nyugdíjazásával kapcsolatos iratokat.

IV. 6. Akcióprogram a kormánynak (A nemzet ideológusa)

1896 végén Beksics visszatért a képviselőházba és visszatért az aktív publicisztikához. Feltűnést – miként évekkel ezelőtt, úgy most is – az utóbbival keltett.

Az országgyűlésben nyilvános felszólásokat nem tett, tevékenysége a bizottsági munkában merült ki. Tagja volt az igazságügyi és a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságnak, majd 1901-től a felirati-, illetve a munkásügyi bizottságban is dolgozott. Írásaival viszont hamar bizonyította, hogy mit sem veszett eltökélt programadó szándékából. *A Nemzet* főoldalán, november 28-án megjelent cikkében már címadásával – „*Nemzeti akció*” – jelezte, hogy újra belevetette magát a „nemzeti politika” összetett reformrendszerének népszerűsítésébe. Önálló könyvben foglalta össze a magyarság terjeszkedésének gazdasági eszközeit (*A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk különös tekintettel a mezőgazdaságra, birtokviszonyokra és a népesedésre* – 1896) és mint a székelyföldi képviselők körének tagja²⁴⁷ elvállalta, hogy az akcióprogram kiemelkedő részterületéről, választókerülete és az egész Királyhágón túli ország terület modernizációjáról külön kötetet szerkeszt (*A nemzeti politika programja Erdélyben és Székelyföldön* – 1896).

Régi lapjai, a *Nemzet*, a *Pesti Hírlap* és *Neues Pester Journal* újra számíthattak tollára²⁴⁸ és bő egy évig vezércikkekkel látta el a *Pesti Naplóból* kivált *Budapesti Naplót*. Beksicsnek vonzó volt, hogy a sajtótársadalom vezéralakja, Vészi József a harcosszabadelvűség égése alatt indította meg lapját²⁴⁹, de az már a politikai légkör változását jelezte, hogy 1897 közepén több vezércikket írt, Neményi Ambrus nemzeti liberális, az Apponyi-párttal rokonszenvező *Pesti Naplójába*.

Beksics érezte, hogy a dualizmus egyre nyilvánvalóbb működési zavarait a Bánffy-féle politika nem képes feloldani. Ekkor már a kormánypárt soraiból is egyre többen (Andrássy Gyula körül csoportosulók) ellenezték az erőszakos lépéseket és az ellenzékkel való egyezkedést szorgalmazták. Beksics sajátos módon igyekezett hozzájárulni a közeledéshez.

Még hivatali idejében megkezdett történeti kutatásaival bekapcsolódott a legrepresentatívabb ezredévi tudományos vállalkozásba. *A Magyar Nemzet története* című sorozat 10. kötetét az eredeti terv szerint a Marczali Henriknek kellett volna megírni, de miután ő visszalépett, a sorozatszerkesztő Szilágyi Sándor kétfelé osztotta a munkát. A

²⁴⁷ Pikéthy 1944. 6.

²⁴⁸ Pikéthy említi még a *Magyar Hírlapot* is (Pikéthy 1944. 6.), de 1896 utáni években nem található Beksics által jegyzett cikk. 1897-es év végén a Fenyő Sándor vezette hírlap harminc állandó munkatársat sorolt fel és több külső tagot, Beksics azonban nem volt közöttük. Harminc munkatárs. *Magyar Hírlap*, 1897. 357. sz. december 25. 36.

²⁴⁹ A lap irányvonaláról az első számban vallott Vészi (lásd Hitvallás. 1896. 1. sz. augusztus 20. 1.).

szabadságharcot tárgyaló részre Márki Sándort, míg az azt követő időszak megírására Beksicset nyerte meg. Szilágyitól tudható, hogy kétségtelenül ez utóbbi volt a legnehezebb feladat, de könnyítést jelentett, hogy Horváth Boldizsár, Falk Miksa és Kónyi Manó kutatási anyagukat átengedték felhasználásra Beksicsnek²⁵⁰, akinek munkaütemére jellemző, hogy ezt követően a több száz oldalas befejező részt – saját állítása szerint – hat hét alatt mondta tollba.²⁵¹

Beksics a kor tudományos színvonalán közvetítette a „I Ferenc József és kora” politikatörténeti eseményeit. Külön fejezetet szentelt az egyházpolitikai harcok időszakának; egy fennmaradt levele szerint az „igazságos és tárgyilagos történetírás” érdekében Szilágyi Dezsőt kérte meg, hogy adja át neki vázlatait arra vonatkozóan, hogy milyen szerepe volt a küzdelem eldöntésében.²⁵² „Az utolsó harmincz év” eredményeit taglaló részben pedig nemcsak a gazdasági, tudományos és művészeti sikereket sorolta fel, de Apponyi Albert politikáját is átértékelte. Ausztria belpolitikai zavarai ugyanis új helyzetet teremtettek: „El kellett következni azon időnek, midőn a támadás Deák Ferencz műve ellen Ausztriából indult ki. Ez a támadás sem fogja azt megsemmisíteni, legföljebb csak a viszonyokhoz átalakítani. De ez átalakulás keretében megvalósítható mindaz, ami az úgynevezett nemzeti aspiratiók lényegét foglalja magában. Az események igazolják az aspiratiók felkeltését és utólag egészen más színben tűnik fel gróf Apponyi Albert nemzeti politikája, mint feltűnt akkor, midőn az Magyarországból indította meg a dualismus tágítására és fejlesztésére irányuló mozgalmat. E mozgalom taktikája lehetett rossz, de midőn most nagy események vették azt oltalmuk alá, lényege egészségesnek és jónak bizonyul. Igaz, régebben hagyományos érzékenységeket sértett s a koronával való conflictus ehetőségét sem zárta ki s ennél fogva jogosak voltak a támadások, melyekben részesült. De ugyanaz áll gróf Apponyi Albert nemzeti programjáról, ami állott Tisza közjogi programjáról: a nemzet intelligentiáját elszakította a szélső áramlatoktól.”²⁵³

Bánffy bukása után Széll Kálmán alakított kormányt, akinek egyik legbizalmasabb híve és barátja volt. Széll őt minden dolgába beavatta és tanácsát is igen gyakran kikérte.²⁵⁴ Az új politikai viszonyok – a Szabadelvű Párt és Nemzeti Párt fúziója – közepette nemsokára

---

²⁵⁰ Szilágyi Sándor: A szerkesztő előszava. In: Márki Sándor – Beksics Gusztáv: *A modern Magyarország (1848–1896). A Magyar Nemzet története.* X. köt. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, Athenaeum, 1898. (a továbbiakban Beksics 1898.) X. Beksics nagy tisztelet tanúsított Szilágyi iránt, lásd levele Szilágyi Sándor 70. születésnapja alkalmából. OSZK, Kézirattár IX/78. f.

²⁵¹ Balogh Pál: Beksics Gusztávról. *Pesti Napló*, 1906. 126. sz. május 9. 1–2. A millennium körüli évekről: Pikéthy 1944. 6.

²⁵² Levele Szilágyi Dezsőhöz. 1897. június 15. MOL P-634. 1. cs. 1. t.

²⁵³ Beksics 1898. 807–808. L. Nagy a kilencvenes évekbeli működésében Apponyiékhoz és a függetlenségekhez való közeledését látta. L. Nagy 1963. 1265–1268.

²⁵⁴ Halálakor ezt több újság kiemelte: *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 3., *Pesti Hírlap*, 1906. 126. sz. május 8. 8.

kinevezte a *Nemzet* és a *Magyar Újság* összeolvasztásával 1899. október 1-én létrehozott *Magyar Nemzet* egyik főszerkesztőjévé (a másik Jókai volt, a felelős szerkesztő Adorján Sándor). Az újság szellemi irányultságának meghatározásában Beksics jelentős szerepet játszott. Félhivatalos lap lévén a szerkesztőség a kormánypárt közjogi és belpolitikai programjának támogatását hangoztatta, és célul tűzte ki a „nemzeti akció” szervezését.²⁵⁵ Neki tulajdonítható az is, ahogy az új miniszterelnökről nyilatkoztak: „A szabadelvűpárt különböző korszakait különböző vezéregyéniségek képviselték s körül vette őket az illető kor föladatainak és harcainak nimbusza. A békének és szervezkedésnek ismét megnyílt korszaka Széll Kálmánban nyeri megtestesítőjét. Csak nagyon természetes tehát, hogy fölfrissülő közéletünk jegecedési központja a kabinet feje és pártunk vezére: Széll Kálmán. Mint a nagy misszió vezérhivatású letéteményesét, Széll Kálmánt tehát követni és támogatni fogjuk a mögötte egységesen sorakozó szabadelvűpárttal egyetemben. Követni és támogatni fogjuk meggyőződéssel és lelkesedéssel; mint az a katona, akit nem a disziplína visz előre, hanem a hit vezérének talentumában és szerencsájében.”²⁵⁶

Beksics Tisza Kálmán után újra megtalálta „vezérét”. Vele kapcsolatban a „második nemzeti koncentrációról” beszélt.²⁵⁷ A disszidensek visszacsábítását és a Nemzeti Párttal való kibékülést ugyanolyan nemzetmentő eseménynek értékelte, mint annak idején a fúziót. Kompromisszumkészségét dicsérte, amellyel megteremtette a parlament és a közélet békéjét.²⁵⁸ Politikusi kvalitásaiban Deák örökségét vélte felfedezni, és külön érdemének tekintette a gazdasági szakképzettségét.²⁵⁹

Bizakodó volt. Úgy vélte, olyan nyugalmi időszak következett be, amikor a közjogi harcok nem vonják el a figyelmet a szakkérdésekről, a modernizációról, nem hátráltatják akcióprogramját. Optimizmusa nem is volt indokolatlan. 1899 elején úgy tűnt, hogy törekvései nem reménytelenek és politikai elképzeléseiből számos elemet a kormányprogram szintjére emelnek. A kabinet több tagja, így Wlassics Gyula közoktatási- és Darányi Ignác földművelési miniszter (mindketten Beksics régi barátai²⁶⁰), által meghirdetett mozgalmakban sokszor feltűnt az évek óta sulykolt „nemzeti politika” több alkotó eleme.²⁶¹ Közben páratlan elszántsággal dolgozta ki programjának újabb részleteit: 1899-ben jelent meg *A magyar politika új alapjai kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a*

²⁵⁵ A magyar olvasóközönséghez. *Nemzet*, 1899. 261. sz. szeptember 21. 1.

²⁵⁶ Bemutatkozó. *Magyar Nemzet*, 1899. 1. sz. október 1. 1-2.

²⁵⁷ B.G.: Leszámolás. *Nemzet*, 1899. 74. sz. március 15. 1, Beksics Gusztáv: Új politika. *Magyar Nemzet*, 1902. 79. sz. április 2. 1-2.

²⁵⁸ B.G.: A történelem mérlege. *Nemzet*, 1899. 92. sz. április 2. 1-2.

²⁵⁹ Beksics Gusztáv: Széll Kálmán. *Nemzet*, 1899. 57. sz. február 26. 1.

²⁶⁰ Lásd levelezését: Wlassics Gyulához, 1895. június 25. MOL P-1445 5. d. 26. t. Darányi Ignáchoz, 1890. október 30., illetve 1892. július 25. MOL P-1441 2. d. 15. t.

²⁶¹ Beksics Gusztáv: Gazdasági politika és nemzeti állam. *Magyar Nemzet*, 1902. 1. sz. január 1. 1-4.

földbirtokviszonyokkal, amelynek bevezetőjében Rákosit kérte, hogy támogassa a közvélemény és politika „vezéreinek” felvilágosításáért folytatott magányos küzdelmében. A következő évben már eszméi gyors elterjedését tapasztalta és köszönetet mondott ezért publicista társainak *Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján* című munkájának előszavában. 1902-ben több mint tíz éves munkásságának eredményeit összegezte, kiadta a *Nemzeti akció* című röpiratát. Célját bevezetőjében így foglalta össze: „Ez alkalmat föl kell használnom publicisztikai tételeim lehető rövid, de új szempontokat föltáró megvilágítására. Igyekszem eloszlatni a kétely utolsó homályát is, mely azokhoz tapadt. Szerény, habár tényeken alapuló szilárd meggyőződése az, hogy minél inkább átlép a gyakorlatba a magyar nemzeti politikának műveimben fejtegetett mintegy elméleti programja, s minél több elemet vesz fel abból a praktikus élet, annál közelebb jutunk eszmény megvalósításához.”²⁶²

IV. 7. „A közélet harcának sebesültje” (A függetlenség határmezsgyéjén)

Reményei azonban hosszabb elbizakodottságra nem adhattak okot. A századforduló politikai közéletében Beksics gondolatai nem tudtak meggyökeresedni!

1903-ban még egyszer belefog Deák művének és a „nemzeti állam” kifejtésének magyarázatába (*Közjogunk és nemzeti törekvésünk*), sőt májusban az Akadémia publicisztikai működését Bródy-jutalommal ismerte el²⁶³, azonban nem sokkal ezután magánéleti csapások és politikai csalódások érték. Áprilisban meghalt felesége, s ez a tragédia hosszan tartó válságba sodorta, majd Széll lemondása már a politikai értelemben valamelyest termékenynek mondható pálya lezárulását is jelezte.

Khuen-Héderváry pár hónapos átmeneti regnálása után Tisza István került a kormányelnöki pozícióba, akit ugyan tisztelt, s mint pártember, szavazatával mellé állt, de politikáját tollával nem támogatta. Az új generáció politikájával, melyet Tisza István

---

²⁶² Beksics Gusztáv: *Nemzeti akció*. Budapest, Athenaeum, 1902. (a továbbiakban Beksics 1902.) VI.

²⁶³ Ballagi Géza: Jelentés a Bródy-jutalomról. *Akadémiai Értesítő*, 1903. 284–287. Beksics neve már 1897-ben is felmerült a bírálóbizottság előtt. Az akkori bírálatokat Beksics az Akadémia főtitkárához, Szily Kálmánhoz 1897. május 12-én írt levelében utasította vissza. OSZK, Kézirattár: Levelestár. Halálakor a *Székely Nemzet* a következő anekdotát közölte: „Bródi Zsigmond – a nagy emberbarát, kivel együtt dolgozott Kemény Zsigmond oldalán, kivel Beksicset meleg barátság kötötte össze, s kinek lapjában a »Neues Pester Journal«-ban évek hosszú során át irt Beksics – egy alkalommal arról panaszkodott, hogy ő nem tudja kellőleg kifejezni nagyra becsülését Beksics iránt, mert ez elhárít magától minden ilyenmű törekvést. – Pedig én még is meg fogom önt egyszer jutalmazni – mondotta Bródi – hiába nem akarja ezt. És Bródi Zsigmond nemsokára megtette százezer forintos alapítványát a Magyar Tudományos Akadémiánál, a magyar hírlapirodalom legjelesebbjei számára. Ezzel a jutalommal aztán a Magyar Tudományos Akadémia ki is tüntette tényleg Beksics Gusztávot, mint legkiválóbb publicistát. Bródinak profécziája tehát beteljesedett s mondhatom, hogy ez volt az egyetlen kiténtetés, a melyet nemcsak szívesen vett, de büszke is volt reá.” Emlékezés Beksics Gusztávról. *Székely Nemzet*, 1906. 71. sz. május 11. 1–2.

képviselt, nem tudott azonosulni és minden bizonnyal már lépést tartani sem.²⁶⁴ 1904. január elején leköszönt a *Magyar Nemzet* főszerkesztői állásáról és a jövőben csak, mint főmunkatárs dolgozott a lapnál.²⁶⁵

Tevékenységéhez szokott természete azonban nem sokáig tűrhette a tétlenséget (és anyagi viszonyai sem²⁶⁶). Már korábban is jelentkezett a pártokon felül álló *Budapesti Hírlap* hasábjain a magyarság terjeszkedését szorgalmazó írásaival, amelyek jól illettek a Rákosi Jenő által vezetett lap eszmeiségébe, most pedig régi barátjához fordult, hogy az ízlésének immáron egyedül megfelelő újsággal komolyabb kapcsolatba kerülhessen.²⁶⁷ Hosszú publicisztikai pályafutása során most került a pártfüggetlenséghez legközelebb álló laphoz. A hazai politikában ugyanis aligha akadt olyan párt, amely a *Budapesti Hírlap* következetesen érvényesített nacionalizmusát teljes egészében magáévá tette volna. Az írások sokszor szélsőségesek voltak: a megvalósult parlamentarizmust nemzetiségi és felekezeti szempontból túlságosan liberálisnak, túlságosan demokratikusnak tartották, az állami hegemóniát is elsősorban a nemzetiségekkel szemben kívánták érvényesíteni és gyakran éles osztrák-ellenesség jellemezte őket.²⁶⁸ A lapvezér Rákosi Tiszával kapcsolatban hasonlóan tartózkodó volt, mint Beksics. Bánffy alatt még sötét képet festett róla, de idővel sokat veszített komorságából. Még Széll után sem kívánta a kormány élén látni, de elismerte, hogy tulajdonságai vezérszerepre jogosíthatják fel. Miniszterelnöki beiktatásakor pedig az ellenzék harci zaja ellenére kiemelte az állami élet minden ágára kiterjedő figyelmét, határozott nézeteit (hangulatváltozását részint magyarázta a parlamenti ellenzék iránt való ellenérzése). 1904-ben azonban ő is megrettent erős kezétől, a házszabály-revízió után nem tudta követni.²⁶⁹

A *Budapesti Hírlap* már megalakulásakor a magyarosítás programját hirdette meg, a nyelvében, intézményeiben, sőt a lelkében, a magánélet minden megnyilvánulásában magyar nemzetről álmodott. 1901 tavaszától politikájának sarkpontja pedig a magyar birodalmi igények hangsúlyozása lett. És egy év múltán a főszerkesztő már a harminc millió magyar jelszavát tűzte ki a nemzet elé.²⁷⁰ Ez az elhivatottság és küldetés hozta közel a laphoz többek

---

²⁶⁴ L. Nagy 1963. 1271. A századforduló magával hozta egy új nemzedék színrelépését, amellyel együtt új szokások, új formák jelentek meg közéletben. Szimbolikus aktusa volt ennek, ahogy a régi kávéházak helyét, mint ahogy a Kávéforrásét is, újabb nagyobb szabású intézmények vették át. John Lukács 1996. 36, 161.

²⁶⁵ *Magyar Nemzet*, 1904. 1. sz. január 1. 4.

²⁶⁶ „...bár hosszú közpályámon befolyásos állásokat töltöttem be, még sem halmoztam fel anyagi javakat” – írta önmagáról. Beksics Gusztáv: Sepsiszentgyörgy város választópolgáraihoz. *Székelly Nemzet*, 1905. 9. sz. január 18. 1. 1892-ben a *Dunántúli Képes Naptár* vagyoniilag szegény emberként jellemezte (12–14.), ugyanerre lásd *Az 50 éves Pesti Hírlap jubileumi albuma 1878–1928*. Budapest, Légrády Testvérek, 1928. 210–211.

²⁶⁷ Levele Rákosihoz, 1904. szeptember 4. MOL P-1080 13. cs. 11. t.

²⁶⁸ Sajtótörténet 354–357.

²⁶⁹ Papp Ferenc: *Rákosi Jenő, a hírlapíró*. Budapest, Franklin, 1924. 73–75.

²⁷⁰ Vö. *Huszonöt év a Budapesti Hírlap életéből*. Budapest, Budapesti Hírlap, 1906. (a továbbiakban Huszonöt év) 85–104.

között az akkor húszas éveiben járó, Tisza István köréhez tartozó Réz Mihályt és a Beksicsel közel egykorú, függetlenségi Hoitsy Pált.²⁷¹ 1904 májusától a lap legnevesebb publicistája Beksics lett. Vezércikkei a magyarság expanzióját segítő kulturális, gazdasági és politikai eszközökről szóltak.

A politikához való viszonyának változását jelezte, hogy ez idő tájt újra élénken foglalkoztatta a színműírás – kevés fennmaradt magánlevelezése legalábbis erre enged következtetni. 1903. december 24-én a kolozsvári színház művészi vezetőjétől, E. Kovács Gyulától kérte egy drámai művének színpadra állítását. Leveléből kiderül, hogy abban a nagy szellemi korkérdésekre épített. Az eszmék színpadi adaptálásakor olyan dramaturgiai megoldásra törekedett, amellyel egészséges egyensúlyt teremt az ideák és a hétköznapi világ között, vagyis a mű vezérfonalát a magasban tartotta, miközben teret engedett a földi problémáknak, hagyta beszivárogni az emberi mindennapokat.²⁷² Vélhetően ezek az elgondolások vezették kezét két másik darab, a *Kék-vér*, illetve a *Zrínyi Miklós* megalkotásakor, amelyekről a Nemzeti Színház igazgatójának, Somló Sándornak 1905. december 15-én és 1906. január 13-án tett említést.²⁷³

A színműírás Beksicsnél életkori meghatározottságú volt. Pályájának elején ifjúkori hevület, útkeresés, míg annak vége felé a politika világában, magánéletében ért csalódások adják kezébe a színpadi szerző tollát. Szépirodalmi kötetei ugyanígy keretbe foglalták munkásságát. 1904-ben „regényes képbe” bújtatott esszékötetet jelentetett meg. A *Ködös problémák* nélkülözi a regényektől elvárt fordultatos cselekményt, bonyodalmakat, bizarr párbeszédet, tárgyát tudományos fejtegetéseken, elmélkedéseken keresztül bontja ki – ez pedig a nő-nevelés, a modern nő-kérdés volt.²⁷⁴ Ugyanakkor nemcsak emiatt volt időszerű,

---

²⁷¹ Lásd pl. Réz Mihály: Nemzetiség és parlamentarizmus. *Budapesti Hírlap*, 1904. 301. sz. október 31. 1., Uő: Függetlenségi és nemzeti politika. Uo. 304. sz. november 3. 1–2., illetve Hoitsy Pál vezércikkeit 1905. február és május között Magyarország és Ausztria viszonyáról.

²⁷² „Ami darabom ideális irányát illeti, kétségkívül hiba az a *nemzeti* drámairodalom szempontjaiból; de éppannyira menthető nálunk is, mint Franciaországban, hol a durva realismussal szemben már érvényesülni kezd a tiszta idealizmus. Mind a két ellentét tévedésben van ugyan, de a kettőnek harcából származik a valódi szép. Nem árt tehát ha közönségünk a lapos, prózai darabok közt egy-egy ideális darabot is lát, minőt hála isten még termel irodalmunk (Dóczy, Csiky, Rákosi) daczára a pesti dráma bíráló bizottságnak. Fialat drámaírónak jobb is, természetesebb is az idealismus lelkesedésével, mint a realismus számításával kezdeni pályáját. Az élet úgylis sok illúziót leront, s ellenállhatatlan erővel tereli a gyakorlatiasság felé. Tapasztalom én ezt már *második* darabomnál is, melyet a napokban fejeztem be. Ebben már kevesebb a lelkesedés, de annál több élet, s hatásra számított jelenet van benne. Ez pályázni fog (*sub rosa!*) s aztán nyilvánosságra kerül, akár nyer, akár nem nyer. A Kegyednél levő darabbal együtt *kiadom*.” Levele E. Kovács Gyulának 1903. december 24. OSZK Kézirattár, Levelestár. Egy másik, ugyanebben az évben küldött diszkrét levelében E. Kovácsot próbálta meggyőzni, hogy jelöltesse magát a budapesti Nemzeti Színház igazgatói posztjára, egyben biztosította arról, hogy ez esetben számíthat az ő és baráti körének hírlapi támogatására. Levele E. Kovács Gyulához 1903. Uo.

²⁷³ Levelei Somló Sándornak: OSZK Kézirattár 24/69. f.

²⁷⁴ A „regény” főhőseit megint csak Olgának és Arthurnak nevezi el. (Pár évvel korábban a szerelem örökkévalóságát hirdető versében is őket szerepelteti. Beksics Gusztáv: A Tátrában. *Magyar Salon*, 1888/1889. 6. évf. 11. k. 449–451.) Olga, tudományos képzésben részesült modern nő, aki a pesszimizmus filozófiájában hisz, ezért számára céltalan az élet, elutasítja a házasságintézményét. Nagybácsikájához írt leveleiben fejti ki történelmi adatokkal, természettudományi tényekkel, bölcsészeti okfejtésekkel alátámasztott világnézetét.

alap gondolata: a pesszimista és az optimista világszemlélet ütközése a nyugati irodalomban ugyancsak aktuális problémaként jelentkezett. Beksics sem feledkezett meg Tolsztoj, Ludovic Halévy, Stein Lajos ez irányú munkáira utalni, s közben olyan filozófusok, gondolkodók elméleteit érintette, mint Bebel, Darwin, Goethe, Gobineau, Lassale, vagy Marx. Könyvének végkifejlete: a női művelődés melletti kiállítás; eszerint a nőknek meg kell kapniuk a legmagasabb műveltséget, de nem szabad hagyni, hogy közben teljesen az anyagi filozófia uralma alá kerüljenek, nem szabad hagyni, hogy az felszámolja az emberiség fejlődésének „tudományos illúzióját” – a „ködös problémák” végső feloldása: a szellem diadalma az anyag felett.²⁷⁵

Beksics hosszú publicisztikai tevékenység után újra – mint megfogalmazta könyvének bevezetőjében – „határsértését” követtet el „a szépirodalom mezsgyéjén”. Valójában a szóban forgó kötetet feleségével együtt tervezte, aki maga is behatóan foglalkozott a nőnevelés kérdésével.²⁷⁶ Hitvесе korai halála miatt azonban egyedül vetette papírra a közös gondolatokat (talán éppen felesége hiányának következménye, hogy a fordulatosabb szépirodalmi stíl helyett a monologizáló, esszéista előadásmód érvényesült) – a kötet felesége elvesztésének egy éves évfordulóján jelent meg.

A *Ködös problémák* példázza a házaspár szoros érzelmi kapcsolatát, illetve életük közös pontját: a tudományos, irodalmi érdeklődést. Házasságukat nem kísérte gyermekáldás, és ez esetükben még nagyobb érzelmi ragaszkodást eredményezett, ugyanakkor magyarázata lehet a közéletben vállalt aktív szerepvállalásnak, az intenzív publicisztikai, írói tevékenységnek.

1905 januárjában Beksics megbukott az előrehozott választáson a Bánffy-féle Újpárt jelöltjével szemben. Majd két évtizedes képviselői pályafutása ért véget és a politikusi működésének keretet adó Szabadlevű Párt drasztikus választási vereségét is látnia kellett.

Minden bizonnyal csalódottsága is befolyásolta abban, hogy februárban elfogadta az újságírás peremterületének számító hivatalos lap, a *Budapesti Közlöny* főszerkesztői státusát.

Arthur, aki szerelmes Olgába, az optimista világfelfogást képviseli, érveit cikkeiben teszi közzé. Olga a tanulmányokat olvasva egyre közelebb jut Arthur álláspontjához, pesszimizmusa végül eloszlik és feleségül megy hozzá. Könyvének Alom c. fejezetét közölte a *Politikai Hetiszemle* (1904. 12. sz. március 20. 11–12.).

²⁷⁵ Megjelenésekor könyve dicsérő ismertetésekben és lesújtó kritikákban egyaránt részesült. Csak párat felemlítve: A neves esztéta, műegyetemi tanár Ferenczy József hosszasan méltatta, alkalmasnak vélte, arra, hogy vonzó stílusának köszönhetően a nők elé tárja a tudományok legfontosabb eredményeit. Ferenczy József: *Ködös problémák*. *Magyar Nemzet*, 1904. 67. március 18. 1–3. Ugyancsak minden nő figyelmébe ajánlotta Hajós Lajos (*Budapesti Napló*, 1904. 84. sz. március 24. 8–9.). Ellenben nem tartotta komoly bölcséleti munkának, a fantazmagóriák körébe sorolta Bartha József (*Katholikus Szemle*, 1905. 160–162.) De a legkeményebb bírálattal Fenyő Miksa illette, aki vitára sem tartotta méltónak tételeit, komolytalan munkának nevezte, stílusát pedig dagályosnak, zavarosnak, „asthmikusnak” értékelte (*Budapesti Szemle*, 1904. 118. k. 452–456.) Könyve kapcsán tollat ragadtak olyanok is, mint Ignotus (*Magyar Hírlap*, 1904. 77. sz. március 17. 1–3.), vagy Keszler József (*Az Újság*, 1904. 77. sz. március 17. 17–18.).

²⁷⁶ Megerősíti ezt Ferenczy József, aki említett ismertetésében Beksics Gusztávné e tárgyban született töredékes feljegyzéseire hivatkozik.

Személyes kudarcánál, a közvetlen politikai térből való kiszorulásánál még nagyobb megrázkódtatást jelentett, amikor a rendszer alapjait látta veszélybe kerülni. Az általa tisztelt uralkodó eljárása, hogy a parlament megkerülésével Fejérváryt emelte kormányra, mélységesen elkésérítette, s a „darabont-kormány” törvénytelen rendeletei ellen a „nemzeti ellenállás” vezérorgánumává lett *Budapesti Hírlap*ban névtelen cikkek sorával tiltakozott.²⁷⁷

A *Hírlap* álláspontja az volt, hogy a törvénytelen kormányzattal szemben védelmi állásba helyezkedik, hogy az abszolutisztikus fenyegetés ellen minden megengedett eszközzel harcol. A lap parlamenten kívüli ellenzék szerepét vállalta fel, írásai a társadalom szervezését sürgették és a kormány minden lépésre azonnal reagáltak. Voltak, akik az alkotmány felforgatásáról és a hatvanhetes alap bukásáról beszéltek. A koalíció politikusai közül Andrassy Gyula az alkotmány magyarázatával próbált nyomást gyakorolni, Apponyi pedig cikksorozatával igazolta a „törvényes ellenállást”.²⁷⁸ A publicisták közül egyesek érthetetlenül álltak a kormány és a szociáldemokraták megegyezése előtt. Kristóffy engedményeit nemzetellenes fordulatnak tartották, mert felfogásuk szerint, akikkel a belügyminiszter paktumot kötött, azok elvetik maguktól a nemzeti érzés és a haza fogalmát. Azt pedig ugyancsak nem értették, mi vihette a szabadságjogokért küzdő szocdemeket kompromisszumra egy szabadságellenes hatalommal. A megállapodásuk részét képező általános választójogi reform a hivatalos politikában és a közbeszédben egyaránt terítékre került. Beksics ekkor kilépett a névtelenségből és a törvényhozókat, illetve a közvéleményt figyelmeztette a választási rendszer és nemzeti érdekek összefüggéseire. A reformmal szemben újra megfogalmazta alapkövetelményét: a magyar hegemonia fenntartását.²⁷⁹ A kormányzati represszió fokozódása: a képviselőház szétkergetése, a karhatalom bevonása a közigazgatási feladatok ellátásába, a kormánybiztosok kinevezése, a gyülekezési jog korlátozása a *Hírlap*ban újra és újra tollhegyre került. Legsérelmesebbnek a sajtószabadságot korlátozó rendeleteket (a kolportázs betiltása, a lapok egy órával a vonat indulás előtti föladásának követelése) tartották. Tiltakozó írásaik miatt a hatóság egyes számaikat nemegyszer lefoglalta.²⁸⁰ A válság elmélyülésének egyértelmű jele volt a *Hírlap* székházának ostroma. 1905. december 4-én este a feldühített munkásság megtámadta a nemzeti ellenállás „sajtó-központját”. Beksics több szerkesztőtársával együtt két héten keresztül védte a székházat. Minden éjjel a házban tartózkodott, kezében vadászpuskáját szorongatta.²⁸¹

²⁷⁷ Utalt erre halálakor: *Pesti Hírlap* 1906. 126. sz. május 8. 8., Balogh Pál: Beksics Gusztávról. *Pesti Napló*, 1906. 126. sz. május 9. 1–2., illetve emlékezett vissza: Ferenczy 1909. 185–186.

²⁷⁸ Apponyi Albert: A törvényes ellentállás. I–IV. *Budapesti Hírlap*, 1905. 232. sz. augusztus 23. 1–2., 233. sz. augusztus 24. 1–2., 234. sz. augusztus 25. 1–3., 235. sz. augusztus 26. 1–2.

²⁷⁹ Beksics Gusztáv: Az általános szavazatjog és a magyar érdek. *Budapesti Hírlap*, 1905. 317. sz. november 18. 1–2. Halála utáni napon jelent meg: Az általános szavazatjog. Uo. 1906. 125. sz. május 8. 1–2.

²⁸⁰ Huszonöt év 189–206., Rákosi II. 1926. 153–163.

²⁸¹ Rákosi II. 1926. 9, 158.

Beksics ekkor már bizonyos volt abban, hogy a dualista rendszer gyors ütemben halad a felbomlás felé. Megoldást csak az önálló hatalmi politikában látott. A monarchiában vezérszerepre hivatott magyarság koncepciójához a múltban keresett igazolást. Mátyás korában fedezte fel az új magyar birodalom előképét (*Mátyás király birodalma és Magyarország jövője* – 1905).

1906-ra elérkezettnek látta az időt, hogy visszatekintsen, újraértékelje a kiegyezés utáni politikai folyamatokat. A *Budapesti Hírlap* 25 éves jubileumi számára kezdte meg a munkát. Párttörténetet írt, a „magyar politikai élet gerincét” képező Szabadelvű Párt történetét, de valójában az „eszmék történetét” akarta összegezni. Éppannyira lett így műve két szálon futó, mint saját politikai pályája. Egyik szál: a pártalakulások, a politikai alkufolyamatok, a pártvezetők tevékenysége, a másik: a nemzetiségi kérdés, a közigazgatási (centralizáció-decentralizáció), gazdasági kérdések (vámunió), az egyházpolitika, a földbirtokpolitika... Műve azonban befejezetlen maradt.²⁸²

Nem lankadó, szinte fanatikus munka-megszállottsága juttatta visszatérő pszichoszomatikus állapotba, amelyet egészségügyi célú külföldi utazásai és hosszabb vidéki pihenőhónapjai csak átmenetileg enyhítettek. A nyolcvanas évek közepétől küzdött idegi problémákkal, majd az agyvérbőség következtében beállt szemideg izgatottsága miatt lényegében képtelen volt az írásra, gondolatait ezért többnyire tollba mondta²⁸³ (a diktálás közben vizes ruhával a fején föl-le járkáló, hevesen gesztikuláló Beksics képét számos kortársa rögzítette²⁸⁴). „A közélet harczának sebesültje”-ként tekintett magára²⁸⁵, feleségének halála után pedig csillaghegyi nyaralójának magányosságába burkolózott, egészsége tovább

---

²⁸² Posztumusz műként jelenik meg 1907-ben, Rákosi Jenő kiadásában, aki az előszavát is írja.

²⁸³ Visszatérő betegségéről, kényszerű pihenő szabadságairól halálakor szinte minden újság megemlékezett, ugyanakkor Beksics több nyílt levele, írása is utalt erre: A Quarnerotól az afrikai partokig. *Nemzet*, 1886. 93. sz. április 3. 1–2., Erdély és az írók útja. Uo. 1887. 228. sz. augusztus 20. 5., A szép Magyarország. Uo. 242. sz. szeptember 4. 1–2., Kivándorlás és telepítés. Uo. 1891. 223. sz. augusztus 15. 9., Nyílt levele Benedek Jánosnak. *Székely Nemzet*, 1888. 103. sz. július 6. 1. Nyílt levele Bedő Albertnek. Uo. 1903. 88. sz. június 15. 1., Előterjesztése Wekerlének egészségügyének állapota miatt. 1894. szeptember 6. MOL K-26 326. cs. – 1484. A nemzeti akcióról kialakított nézeteit is eredetileg a képviselőház költségvetési vitájában akarta nyilvánosságra hozni, azonban betegsége meggátolta ebben, s végül a röpirat mellett döntött. Beksics 1902. VI. Felesége több alkalommal kitért Beksics állapotára leveleiben: Levele Thallóczy Lajoshoz. é. n. OSZK Kézirattár: IX/85. f., Jókainé Nagy Bellához. é. n. Uo. V/728. f., Jókai Mórhoz. 1901. Uo.V/39. f.

²⁸⁴ „Künn csikorgó hideg volt. A kályha izzóra fűtve. De a szerkesztőségi szoba minden ablaka nyitva. És a kályha mellett, feltűrt gallérú télikabátjában, vizes törülközővel a fején állt Beksics Gusztáv. Vezércikkét diktált olyan harsogó hangon, mintha egy ezredet vezényelne. Ő maga már reszkető ujjával régóta nem tudott írni. És emiatt diktált, a szeme kidülledt, minden arcvonása rángatózott, a kezével hevesen gesztikulált, minden pillanatban attól kellett tartani, hogy egyszerre csak a szívéhez kap és elterül a földön. Így dolgozott Beksics Gusztáv hosszú esztendőök óta.” Szöllősi Zsigmond: Beksics Gusztávról. *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 2. Ugyanerről: Emlékezés Beksics Gusztávról. *Székely Nemzet*, 1906. 71. sz. május 11. 1–2.

²⁸⁵ Írta ezt Benedek Jánosnak a sepsiszentgyörgyi választási elnöknek. Nyílt levele Benedek Jánosnak. *Székely Nemzet*, 1888. 103. sz. július 6. 1.

romlott, tüdőtágulást kapott, amelyhez asztma is járult.²⁸⁶ Betegeségei ellenére 1906. május 7-én bekövetkezett haláláig írt, dolgozott.²⁸⁷

---

²⁸⁶ *Pesti Napló*, 1906. 125. sz. május 8. 8.

²⁸⁷ Május 7-én nyaralójából a fővárosba utazott, a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségében leadta a választójogról szóló cikkét, majd egy ismerőst kereste fel a Váci utcában. A beszélgetés közben hirtelen szívéhez kapott és élettelenül esett össze. *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 3.

V. Eszmék és programok

V. 1. Reformirányok a kiegyezés után

Beksics politikai pályája az 1867 utáni alkotmányos intézményrendszerét kialakító Magyarország megélenkülő szellemi közegében bontakozott ki. Ő és a hozzá hasonló iránykeresők azt vizsgálták, hogy a modern koreszméknek milyen lehetőségei vannak a dualizmus keretei között, illetve, hogy a modernizáció folyamatában az állam és a társadalom milyen szerepet vállaljon el. A kérdésekre különböző válaszok születtek.

Egyesek az elért eredményeket maximumnak tekintették, így például Andrassy Gyula és Lónyay Menyhért, akik elsősorban a visszaszerzett intézmények megtartását és nem a bizonytalan jövőbe mutató „eszmék” szellemében végrehajtandó reformot tekintették hasznosnak. Főként a magyarság birodalmon belüli pozíciójának megerősítését szorgalmazták, a belpolitikában stabilitásra, a dualista rendszer változatlan fenntartására törekedtek. Ennek következtében a dualizmus kezdeti időszaka, Andrassy miniszterelnöksége, nem kedvezett a jogállami intézmények kiépülésének, a demokratikus alapvetésű reformoknak. A társadalmi jogegyenlőség terén többnyire félmegoldások születtek.

Mások „1867”-ben a politikai rendszer továbbfejlesztésének lehetőségét látták. Deák Ferenc a kiegyezést olyan védelmezendő alapnak tekintette, amelyről újabb reformokat lehet elindítani, s amellyel így az alkotmányos berendezkedés kiteljesítését el lehet érni. Nemcsak közjogi, hanem társadalompolitikai reformokban is gondolkodott. A nemzetiségek állampolgári jogegyenlőségének érdekében több törvényjavaslatot dolgozott ki: a nemzetiségi színházak segélyezése és az anyanyelvű oktatás biztosítása mellett érvelt. Indítványozta a kötelező polgári házasság bevezetését. Törekvései azonban a parlamentben kudarcra ítéltettek, csakúgy, mint az állambírószági törvényjavaslata. Ennek eredményeként a bírakat nem a kormány (s nem is az uralkodó), hanem ez az új intézmény jelölte volna. Javaslata az ellenzék és saját párthíveinek elutasításán bukott meg, és később sem jött létre ilyen hatáskörrel rendelkező szervezet. De ugyanitt említhetjük Eötvös oktatáspolitikai elképzeléseit, nemzetiségi és vallási egyenlőséget meghirdető reformjait, amelyek ugyancsak nagyfokú ellenállást váltottak ki. Modern intézményeket szeretett volna látni, a társadalom anyagi és szellemi színvonal-emeléséért fáradozott.

A demokratikus társadalomfelfogás a korabeli ellenzék programjában is megjelent. A magát lojális ellenzékként megjelölő Balközép programja inkább a közjogi kérdésekre összpontosított, a kiegyezés tényének elfogadása mellett annak gyakorlati oldalát, a közös intézményeket bírálta. 1867. júniusi programjuk ennek szellemében fogant, de a

szabadságjogokra alapozott reformelképzeléseiket is tartalmazta. Benne a sajtótörvény módosítását, a gyülekezési jog fejlesztését, a vallásszabadság elvének érvényesítését hangoztatták. A közoktatásban a népnevelés kiszélesítését, a tanítási és tanulási szabadság biztosítását igényelték. A törvények előtti egyenlőség biztosítására és az igazságos adórendszer megállapítására hívták fel a figyelmet.²⁸⁸ A párt azonban a bihari programmal a közjogi radikalizmus felé csúszott el, a belreformok ügye háttérbe került.

A Szélbal közjogi követeléseit összekötötte a 48-as törvények demokratikus tartalmának a védelmezésével, illetve ilyen irányú továbbfejlesztésével. Azt akarták, hogy a polgárok születés, vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül egyenlők, jogaikra nézve szabadok legyenek, de „ne csak a törvényhozás betűiben, hanem a valóságos életben is”. A nemzetiségi kérdést ezért a szabadság és egyenlőség követelményei szerint, az ország közjogi épsége, területi integritása mellett rendezték volna.²⁸⁹ A szélbali politikusok gyakran terjesztettek elő a demokrácia szellemét hordozó törvényjavaslatokat, elég Irányi Dániel sokszor ismételt, polgári házasságról szóló javaslatára utalnunk.

Ugyanakkor itt kell újra megemlíteni azt a fiatal szakértelmiségi csoportot, amely a közjogi szempontok szerint alakuló pártrendszerrel függetlenedni kívánva erőteljesebb társadalmi reformpolitikát igényelt, és a feladatok megoldását – a század második felének európai koreszméinek hatása alatt – az államtól várta. Ők a klasszikus liberális eszmék talaján álltak, tiszteletben tartották a magánvagyon sérthetlenségét és az egyén más jogait, de a népjólét, a nemzetgazdaság és a népművelés érdekében bizonyos fokú állami centralizációt jogosnak, sőt hasznosnak tartottak. Számukra ezt a sajátos magyar társadalmi helyzet indokolta, ezért ébredt fel bennük a társadalom tudományos feltérképezésének igénye; munkásságukat a statisztikai bizonyítóanyag széleskörű felhasználása jellemezte.²⁹⁰ Beksics Gusztáv ez utóbbi, etatistának is nevezett csoporttal alakított ki eszmei kapcsolatot.

V. 2. Egyéni szabadság és demokrácia

V. 2. 1. Gondolatok a szabadságról a forradalmak után

Beksics figyelmét a már jelzett jogelméleti tájékozódás (fordítások és szacikkek) fordította igen hamar a szabadságjogok elemzése felé, s ebben szerepet játszott az is, hogy a szabadság

---

²⁸⁸ Mérei Gyula: *A magyar polgári pártok programjai 1867–1918*. Budapest, Akadémiai, 1971. (a továbbiakban Mérei 1971.) 68–71.

²⁸⁹ Uo. 188–191.

²⁹⁰ A fejezetet vö. Miru 1999. 543–559. A kiegyezés utáni törvényhozás eredményeit vizsgálta Hanák Péter: *Liberális reformtendenciák a kiegyezés után*. In: *Politika és Társadalom. A Magyar Politikatudományi Társaság évkönyve. 1983*. Budapest, Magyar Politikatudományi Társaság, 1983. 89–95.

és a demokrácia viszonyrendszerének vizsgálata talán soha nem került annyira a politikai gondolkodás középpontjába, mint éppen a 19. század második harmadában, a levert forradalmakat követő évtizedekben. A klasszikus liberális alapérték, az egyéni szabadság védelmében, illetve a demokratikus áramlatokban jelentkező veszélyek érzékelése közben számos elemző munka született.

Alexander Herzen a feudális-monarchikus és szociális-köztársasági rendszerek közötti átmenetnek tekintette a liberalizmus által elért eredményeket. A népi kihívásokkal szemben az elnyomó eszközöket alkalmazó liberális rendszereket támadta, kritikája szocialista érzelmeiből következett. Tőle eltérően Tocqueville nem tartotta jogosnak, sem ésszerűnek a tömegek panaszát (a szocializmus filozófiáját), ő a szabadságot és a demokráciát nem különítette el egymástól, sőt az előbbi társította a részvétellel és a polgári szellemmel, de a demokratikus társadalomban komoly veszélyeket fedezett fel. Ebből következett legismertebb kifejezése: a „többség zsarnoksága”.

Ezt követően George Eliot a tömegekkel szemben egyre határozottabb konzervatív álláspontot képviselt, majd Matthew Arnold az anarchiába átsúszó demokrácia ellen az állam „cselekvő erejére” épített, s így távolodott az állammal szembeni liberális gyanakvástól. Nézetei már közelebb álltak a konzervativizmushoz, mint a liberalizmushoz. A liberálisok elbizonytalanodását jelezte John Stuart Mill, de Lord Acton gondolkodása is. Millről részletesebben kell szólnunk (hiszen Magyarországon az ő hatása lett a legközvetlenebb), a kései viktoriánus Actonnal kapcsolatban pedig csak arra utalunk, ahogy nyíltan felismerte a liberalizmus korlátait, azt, hogy a szabadság és a társadalmi rend nem szolgálták a tömegek javát, számukra a szabadság nem egyenlő a boldogsággal.²⁹¹

A pozitivistá gondolatok hazai recepciójánál már említettük J. S. Millt. Az angol liberális iskola nagy alakjának munkásságában a haladás és a szabadság gondolatának összekapcsolása, a demokratikus berendezkedés megfelelő formájának, illetve a jó állam ismérveinek taglalása keltett érdeklődést nemcsak a szigetországban, de a kontinensen is. Mill 1859-ben, a szabadságról írt művében (*On Liberty*) az emberi társadalom lényegének a haladást tartotta, amelyet csak a szabadság feltételei között kibontakozó (individuummá váló) egyének képesek megvalósítani. Szabadságelméletének középpontjába így a fejlődést állította, amelyhez (vagyis a civilizáció alacsonyabb szintjéről a magasabb szintjére való eljutáshoz) a szabadság nélkülözhetetlen. Az emberi szabadság sajátos körébe foglalta: 1. a legtágabb értelemben vett lelkiismereti szabadságot, a gondolat és véleménynyilvánítás szabadságát, 2. „az emberi ízlések és törekvések szabadságát”, azaz, hogy az egyén saját jellemének

---

²⁹¹ Anthony Arblaster: Félelem a demokráciától. Ford. Kiss Csilla. *Műhely*, 1995. 5. sz. 4–14. A sheffieldi egyetem politika szakos tanárának *The Rise and Decline of Western Liberalism* című könyvéből kiemelt részlet.

megfelelően rendezhesse be életét, mindaddig, amíg másokat nem gátol, másoknak kárt nem okoz, 3. a társulások és egyesülések szabadságát, itt ugyancsak mások érdekeinek sérthetlenségét hangsúlyozta.²⁹² Két évvel később megjelent politikafilozófiai értekezésében (*Considerations on Representative Government*) a demokráciával kapcsolatban árnyaltabban fogalmazott: elmélete szerint a túlságosan tágan értelmezett egyenlőség ellentmond a szabadságnak és az igazságosságnak. Az állam célját a hatékonyságban, a népesség fejlődésében jelölte meg, amelynek során az oktatás eszközével kell a lakosság szellemi, gyakorlati és erkölcsi színvonalát emelnie.²⁹³ Véleménye az volt, hogy ezt a civilizációs küldetést csak nagy államok képesek véghezvinni. Mill kereste az egyén számára legmegfelelőbb politikai berendezkedést. A „populáris kormányzást”, ahol a polgár politikai aktivitása leginkább kiteljesedhet csak kis közösségekben vélte megvalósíthatónak, a nagy államoknak a képviseleti demokráciát ajánlotta. Kutatásait mindeközben az igazságosság felderítése vezérelte, a helyes és helytelen között a tapasztalati út segítette eligazodni.²⁹⁴

Magyarországon rendszeresen figyelemmel kísérték a külföldi párhuzamokat és hamar reagáltak rájuk, sőt volt olyan munka, amely időben megelőzte Mill korszakos művét. A hazai elemzők között a legnagyobb és legkorábbi vállalkozás Eötvös József nevéhez kötődött. Két kötetben, egymást követve 1851-ben és 1854-ben jelent meg *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*, amelyet szerzője birodalmi beolvasztó politikát elfogadó álláspontja miatt a hazai közvélemény legalábbis közömbösen fogadott; tudomány módszertani és filozófiai tanulságai azonban elvitathatatlan befolyást gyakoroltak az elkövetkező évek tudományos szakirodalmára (s nemcsak Magyarországon: műve elragadta Tocqueville-t, hatott Laboulaye-ra²⁹⁵).

Eötvöst az utópiáktól, a „transzcendentális spekulációktól” való tartózkodása vezette arra, hogy a korának legmegfelelőbb államszervezetet a tapasztalás módszerével keresse.²⁹⁶ Vizsgálati nézőpontjára ennek ellenére inkább egyfajta változékonyság volt jellemző: a pragmatikának (indukció) adott elsőbbséget, de néha az általános elvekből indult ki (dedukció). Az eszmék a polgárosodás: a civilizáció szempontjából voltak fontosak számára, valódi értelmüket, összefüggésüket ezért vizsgálta. Az egyéni szabadság (a szubjektum szabad mozgása, mások közbeavatkozása nélkül) megkérdőjelezhetetlen alapérték volt

---

²⁹² Mill Stuart János: *A szabadságról*. Ford. és előszó Kállay Béni. Pest, Ráth Mór, 1867. (a továbbiakban Mill 1867.) 18–19.

²⁹³ Mill Stuart János: *A képviseleti kormány*. Ford. Jánosi Ferencz. Pest, Emich Gusztáv, 1867. 30–32.

²⁹⁴ Mill említett két művéről: Henry M. Magid: John Stuart Mill. In. *A politikai filozófia története*. II. köt. Szerk. Leo Strauss, Joseph Cropsey. Budapest, Európa, 1994. 387–411.

²⁹⁵ Halász 1977. 322.

²⁹⁶ Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. I. köt. Előszó Sötér István, szöveggyűjtés, utószó, jegyzetek Oltványi Ambrus, Budapest, Szépirodalmi, 1981. (a továbbiakban Eötvös I.) 52.

Eötvösnél, annyit azonban megállapított, hogy ennek korlátlan formája szolidaritáshiányt jelez. A politikai szabadságnak, vagy másként a népfelség elvének (az egyenlőség alkalmazása az államra) civilizációs hasznait a francia forradalom példáján mérte le. Eredménye így nem lehetett más, mint a politikai egyenlőség elutasítása. A demokrácia ilyen értelemben vett alkalmazása véleménye szerint abszolutizmust, vagy népuralmat eredményez, tehát kioltja az egyéni szabadságot. Ezt az eszmét, csak úgy, mint Angliában, törvény előtti egyenlőségként vélte alkalmazhatónak. A nemzeti eszmének is két értelmezését adta: 1. egy adott nép jó értelemben vett törekvése a múltja alapján, azaz a nemzetek, mint egyéniségek jogosultsága. 2. a rossz értelemben alkalmazott nemzeti eszme, amelynek kiindulópontja a felsőbbségérzet, célja az uralkodás. Ez utóbbit az egyéni szabadsággal és az egyenlőséggel egyaránt ellentétesnek találta. Tehát rámutatott a nyugati liberálisok – mint majd Mill – által hangoztatott ellentmondásokra, arra, hogy ezek az eszmék korlátlan értelmükben ellenkeznek egymással.²⁹⁷ Éppen ezért kell – vélte Eötvös –, hogy az állam (a negyedik eszme) közöttük egyensúlyt tartson fenn, és így valódi értelmükben valósítsa meg őket. Elutasította mind a népuralmi, mind a kényúri irányítási modellt, de belátta, hogy a nép vonzódik az egyes ember kitűnősége felé, az „Egyesnek van szíve a tömegnek soha” – írta, s ezért az egyenlőség és a szabadság elismerésével korlátozott monarchikus vezetés mellett állt ki.²⁹⁸ A nagy államok civilizációs szerepe mellett érvelt ő is, ugyanakkor érezte, hogy az államon belül működő autonómiák tehetik tartóssá a szabadságot és az egyenlőséget: „Az egyszerű lámpa kétségkívül alig tűnik fel a világítótorny mellett; de egy várost sok lámpával sokkal jobban kivilágíthatni, mint például egyetlen fénytornyal. Így van ez a felvilágosodásra nézve is. A polgárisodás oly nagy központját, mint Párizs, távolabb körben csodálhatjuk; de ha a felvilágosodásnak nem fényét, hanem hasznát nézzük, ezt csak ott találhatjuk, ahol sok középpont van.”²⁹⁹ Eötvös ezzel a sajátos egyensúly-filozófiával teremtette meg az eszmék közötti harmóniát, a polgárosodás alapját. Eközben pedig a modern polgárosodás keresztény gyökereit hangoztatta (az Isten előtti egyenlőség, mint az „emberiség vallása”).³⁰⁰

Eötvös után a szabadságesszme taglalása sokkal természetesebben volt jelen a tudományos gondolkodásban, mint korábban. Ez a jelenség számos műben öltött testet. Mielőtt rátérnénk Beksics gondolatataira, az őt megelőző munkákból hármat érintünk.

---

²⁹⁷ Az eszmék meghatározása, valódi értelmük: Uo. 71–72., illetve Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. II. köt. Előszó Sötér István, szöveggondozás, utószó, jegyzetek Oltványi Ambrus, Budapest, Szépirodalmi, 1981. (a továbbiakban Eötvös II.) 59.

²⁹⁸ Eötvös I. 123.

²⁹⁹ Eötvös I. 141.

³⁰⁰ Eötvös II. 8. Az *Uralkodó eszmék*hez lásd Fenyő István: Eötvös József politikaelméleti főműve. Az uralkodó eszmék. *Századok*, 2002. 6. sz. 1455–1469., Szabad György: Eötvös József a politika útjain. *Századok*, 1971. 3–4. sz. 665–666., *Eötvös József*. Szerk. Veliky János. Budapest, Új Mandátum, 1998. 21–22.

Időben az első Kállay Béninek az *On Liberty* 1867-es magyar kiadásához írt előszava. Kállay korának anyagi vívmányaiban és szellemi áramlataiban egyöntetűen az egyéniség minden irányban való kifejtését fedezte fel. Azt ő is látta azonban, hogy az egyéni szabadság korlátlan érvényesítése csakhamar a társadalom felbomlásához vezet, ugyanakkor a társadalom zsarnoksága az egyéniség megsemmisülését eredményezheti. Ezért az elnyomásra és a korlátozásra törekvő elemek „összhangzásában” látta a kiutat.³⁰¹ Az egyéni szabadságot emellett a nemzeti eszme és a haladás szempontjaiból is értelmezte. Úgy gondolta, hogy a társadalom bizonyos részének természetes vágya, hogy másokkal együtt „erkölcsi egészet” képezzen, és ezekben az etnográfiai, szokásjogi, vagy nyelvközösségi alapokon létrejövő közösségekben az emberek egyénenként és együttesen képesek legyenek kifejtetni képességeiket, tehetségüket. Kállay ezért a nemzetiségi eszmét a „jövő polgárisultság leghatalmasabb emeltyűje gyanánt” emlegette.³⁰² Millhez és Eötvöshöz hasonlóan megjelent nála a nagy állam, mint jogok és javak biztosítója, védelmezője. Létének alapját azonban a nemzetiségi eszméhez vezette vissza. Az egyéni szabadság véleménye szerint a kormányformáktól függetlenül a népek szabad, bármikor felbontható, újjáalakítható egyesülésében jelentkezhet igazán.³⁰³ Egyénközpontú megközelítéséből fakadt, hogy csekély jelentőséget tulajdonított a politikai szabadságnak. Pár évvel később ugyanez jellemezte Asbóth János gondolatait.

Beksics publicistatársa 1872-ben terjedelmes monográfiát írt a szabadságról (*A szabadság*). Asbóth saját bevallása szerint Mill, Lieber, Draper, Buckle és Lecky nyomdokain haladt a szabadság fejlődésének vizsgálatakor³⁰⁴, és Eötvös is hatással volt rá. Elfogadta a Mill és Eötvös alaptézisét az egyéni szabadság fogalmára vonatkozóan és azt, hogy sem a társadalomnak, sem az egyénnek nincs joga csorbítani más egyént szabadságában, de tagadta az angol gondolkodó azon elméletét, amely értelmében a „kiskorú, műveletlen” népek irányában a „művelt, felvilágosodott” kormányzó élhet a zsarnokság eszközeivel. A brit gyarmati politikát igazoló állásponttal szemben csak a természetes szellemi fensőbbiséget látta igazolhatónak, elvette az állami eszközökkel fenntartott privilégiumokat.³⁰⁵

Civilizációtörténeti áttekintésének kiindulópontja az volt, hogy a különböző időkben különbözőképpen vélekedtek a szabadságról. Ennek alapján megállapította, hogy míg az antik világ elnyomta, addig a zsidóság fejlesztette, a kereszténység pedig felébresztette az individualizmust.³⁰⁶ Vizsgálatának végkövetkeztetése az lett, hogy a természeti viszonyok

---

³⁰¹ Mill 1867. IX, XXXI.

³⁰² Uo. LIX.

³⁰³ Uo. LVIII, LX–LXIII.

³⁰⁴ Asbóth János: *A szabadság*, Pest, Ráth Mór, 1872. (a továbbiakban Asbóth 1872.) 2.

³⁰⁵ Uo. 84, 105–106.

³⁰⁶ Uo. 159–161, 418–423.

leginkább Európában kedveznek a szabadságnak. Az európai kultúrát tartotta a legmegfelelőbbnek a „szabadító ész” és az egyéniség számára.³⁰⁷ A demokráciára nézve állította, hogy annak legfőbb korlátja maga a szabadság. Az abszolút értelemben vett szabadság figyelmen kívül hagyása Asbóth szerint zsarnoksághoz vezet a demokratikus kormányzásokat, és mint írta: „nincs rettentőbb zsarnokság, mint az, melyet nép gyakorol”.³⁰⁸

Kállay és Asbóth nézőpontjához képest újat hozott Greguss Ágost. Greguss a budapesti egyetem esztétika tanára volt, népszerűségét az olyan kiválóan megszerkesztett előadásainak köszönhette, mint az 1873. december 7-én a Tudomány és Műegyetemi Olvasó Körben tartott fölolvása, amely a rá következő évben könyv alakban látott napvilágot (*A szabadságról*). Bevezetőjében a fiatalság és a szabadság eszméjének szoros kapcsolatát hangoztatta, miközben a negyvenes évek harcos ifjainak szabadságküzdelmét elevenítette fel. A két generációról megjegyezte, hogy az utóbbi meglepő módon nehezebb helyzetben van, hiszen „élni a szabadsággal [...] nehezebb mint küzdeni érte.”³⁰⁹ Fiatal hallgatóságának figyelmét ezt követően a szabadság két különböző értelmezése és azok összefüggése felé terelte. A „belső szabadságról” beszélt, amikor az akarat szabadságát definiálta. Az egyetlen ellenségét ennek az emberi vágyakban fedezte fel, de úgy vélte, hogy a fejlett lelki életet élő egyén megszabadulhat a vágyak akaratromboló következményeitől. Az emberi történelem nagy fordulópontjait a „belső szabadság” diadalaihoz kötötte, ugyanakkor annak kifejlesztését tartotta minden további szabadság előfeltételének.³¹⁰ Azt gondolta, hogy az országos hatalomban való részesülés: a „külső szabadság” csak akkor hozhat boldogságot és boldogulást az egyén számára, ha az bizonyos fokig már kifejtette egyéni szabadságát. Így nála a politikai szabadság az egyéni szabadságtól elválaszthatatlan, és mindkettő egyszerre erkölcsi meghatározottságú: „Hazug ennél fogva minden szabadelvűség mely becsületességgel karöltve nem jár; valamint viszont az igazi szabadelvűség terjedése mindenkor erkölcsi haladást jelez.” – fejezte be gondolatmenetét Greguss.³¹¹

Eötvös, Kállay, Asbóth és Greguss értekező, érvelő módon fejtették ki gondolataikat a szabadságról (ide sorolható még Vertán Endre publicisztikája és Forster Károly *Politikai eszmetöredékek* című könyve), mások a fogalmak ismertetését tekintették elsődleges feladatuknak; számos államtani írás közül itt elég csak Kautz Gyula *Országásztanára*

---

³⁰⁷ Uo. 54.

³⁰⁸ Uo. 80–81. Asbóth szabadság-értelmezéséről: Németh G. 1981. 82–83.

³⁰⁹ Greguss Ágost: *A szabadságról*. Budapest, Eggenberger, 1874. 9.

³¹⁰ Uo. 11–17.

³¹¹ Uo. 27.

utalnunk.³¹² Beksics szabadságértelmezéseivel az előbbi „csoporthoz” kapcsolódott, miközben az irodalmat új megközelítésekkel, s így új eredményekkel gazdagította.

Közírói pályájának elején rögtön két önálló kötetet szentelt az egyéni szabadság – politikai szabadság viszonyrendszerének. Előbb, 1879-ben *Az egyéni szabadság Európában és Magyarországon* című tanulmánya jelent meg, amelyet két évvel később követett *A democratia Magyarországon* című (de itt említhetjük az utóbbival egy évben kiadott és e témát szépírói eszközökkel körbejáró *A szabadság országa* című társadalmi rajzot is). Első két művének tudományos módszertana: nyugat-európai összehasonlítás, a magyar történeti fejlődés felvázolása és a statisztikai adatok (vagyis a tapasztalati út) felhasználása egész későbbi munkásságának előszeretettel alkalmazott fogásai lettek, ugyanakkor a hazai és külföldi tudományos eredmények sem kerültek el soha figyelmét. A szabadság vizsgálata során hivatkozott Buckle, Mill, Guizot nézeteire, a francia Dupont-White-nak az egyéni szabadság keletkezésére vonatkozó megállapításaira és Tocqueville demokrácia-tételeire. Mindezek mellett Beksics jogi érdeklődéséből következett, hogy Henrik Maine tanait, a német jogtudós, Gneist alkotmányjogi írásait, és – mint már részletesebben foglalkoztunk vele – a lénytani iskola apostolának, Carrarának, a jogvédelem terén lefektetett elveit is felhasználta. A hazaiak közül pedig Lőw Tóbiás munkásságára figyelt, a hivatalos hatalom jogszerűségére vonatkozó fejtegetéseit követte.

Lássuk most gondolatmenetét részleteiben:

V. 2. 2. A szabadság iránti vágy és történeti akadályai

Beksics 1879-ben publikált könyvének történeti megközelítése több, már ismert elem ellenére újszerű volt. „Élt az ezen szabadság után való vágy mindig az ember szívében; de az ó és középkor előtt nem alakultak meg azon feltételek, melyek kifejlődésére és érvényesülésére szükségesek voltak.” – írta *Az egyéni szabadság* nyitó fejezetében.³¹³ Ezzel Eötvöshöz hasonlóan az individuális szabadságfelfogást fogadta el, ugyanakkor szembehelyezkedett Dupont-White-tal. Kállay sem osztotta a francia gondolkodónak az emberi természetre, az emberi fejlődés végcéljára vonatkozó nézeteit, vagyis aggodalmát, veszélyérzetét az individuum szabad kifejtésével kapcsolatban.³¹⁴ Beksics pedig hamisnak tartotta a szabadság eredetére tett megállapítását, azt, hogy a szabadság az északról bevándorolt barbár népek

---

³¹² A szabadságharcot követő negyedszázadban megjelent, a szabadság és a demokrácia kérdésével foglalkozó művek rövid áttekintését és elemzését végezte el Kiss Csilla: *A szabadságésemek sorsa a századközepén. Műhely*, 1993. Különszám 79–81. Lásd még Halász 1977. 321–325.

³¹³ Beksics 1879. 5.

³¹⁴ Mill 1867. 5. Asbóth a zsarnoki hatalomról való gondolatát idézte. Asbóth 1872. 105–106.

„találmányának” tekinthető. Szerinte az emberi természetben gyökerező szabadságvágy érvényesülésének történeti akadályai voltak.

Az ókori Indiában a kasztrendszer gátolta, hogy a társadalmi osztályok nemzetté egyesüljenek, a szabadság pedig – Beksics véleménye szerint – csak nemzeti keretek között fejlődhet ki. Kínában a jogegyenlőség alapelvét hirdető állambölcséletet dicsérte, ám a feltétlen vallási és politikai elnyomást az egyéniség ellenségének tartotta. A zsidó történelem tanulmányozása során pedig megállapította, hogy a gyakori hatalomellenes lázadások az egyéni vágyak erős kifejeződésének tulajdoníthatók, és a zsidó társadalom e jogos igényei csak azért nem érvényesülhettek, mert a teokráciában egyesült politikai és vallási vezetőréteg elnyomása mindig győzedelmeskedett. Értékelésében a görög és római köztársaságok sem kedveztek az egyéniségnek. Itt nem a vallási elvet, vagy az uralkodó elitet kárhoztatta, hanem a demokratikus politikai elvet ítélte el. Megítélése szerint az „összesség feltétlen uralma [...] az egyes és érdekei felett” ezekben az ókori civilizációkban érvényesült leginkább. Majd pedig a mindenható állam nyelte el az egyéniséget olyformán, hogy Görögországban a hódítók elleni küzdelemben az államnak rendelkeznie kellett minden egyén felett, Rómában pedig épp a területszerző háborúk igényelték az egyes állampolgároktól, hogy magukat az államot fenntartó közös célnak alárendeljék. Azonban azt is megjegyezte, hogy egyik esetben sem sikerült az egyént az államnak teljes egészében maga alá gyűrnie – legalábbis kezdetben. A rómaiak elűzték királyaikat, mikor azok hatalmukkal túlságosan visszaéltek, a görögöknél ugyanakkor az egyéniség érvényre emelkedett a művészetekben. „Nézd meg valamely népnek iparát, művészetét, irodalmát, s megítélheted, mily állapotban volt az egyéniség azon népnél, azon korban, melyből e művek származnak.” – állapította meg (majd utalt itt a kínai és japán termékekre, amelyek egyformaságukkal megint csak az egyéniség hiányát jelezték). Beksics szerint végül mindkét antik államban a zsarnoki uralom okozta a szabadság teljes bukását.³¹⁵

A középkorban a vallások szerepét hangsúlyozta. Az iszlámot egyszerűen a keleti despotizmus intézményesítőjének tartotta; a kereszténységgel kapcsolatban vizsgálata mélyebb volt. Mivel úgy vélte, hogy az egyes zsarnokságánál csak a szocializmus nagyobb ellensége az egyéni szabadságnak, a kereszténység kezdeti egyenlőségi eszméjéről is elítélően nyilatkozott: „a vagyonközösség egy közös személybe, az összesség személyébe olvasztja az egyént”, majd államvallásként – véleménye szerint – ugyancsak az individuum elnyomását hozta magával. Hierarchikusan tagolt uralmi rendszere az egyén önmozgását lehetetlenítette el, de tanai ugyancsak szabadságellenes tendenciát hordoztak. Legfőképpen az, ahogy az egyéni vizsgálatot és belátást kizárta a hit dolgában, a feltétlen engedelmesség hirdetése és

---

³¹⁵ Beksics 1879. 1–3.

érvényesítése pedig megvetette az alapját a politikai alávetettségnek. „Az egyházi és a világi hatalom karöltve haladt az egyéniség elnyomásának útján...” – írta végül.³¹⁶

A szabadság ügyére nézve kedvezőnek tartotta egyrészt a reformáció térhódítását, másrészt a polgárság politikai színrelépését. Az előbbivel kapcsolatban nagy fontosságot tulajdonított a szabad vizsgálat tanának, amely az egyén öntudatra ébredését eredményezte. Elgondolása szerint ennek a vallási erjedésnek politikai hozadéka is lett, ugyanis azokban az államokban, ahol a reformáció elterjedt és fennmaradt, a közszabadságok sokkal inkább érvényesültek, így „a vallási absolutizmus dogmái éppúgy elvesztették félelmes tekintélyüket, mint a politikai absolutizmus dogmái.” Történeti tablóiban folyamatosan rámutatott a polgárság Európában betöltött haladó szerepére, a királlyal és a feudális arisztokráciával szemben folytatott harcainak fontosságára. Lényegében a nyugati polgári rend jogküzdelmét Beksics azonosította az egyéni szabadságért folytatott harccal, mikor elismerte: „Igaz, hogy ezek a jogok inkább testületiek, mint egyéniak voltak, de a testületi jogok biztosítékai kiterjesztették védelmüket az egyénre is.”³¹⁷

Beksicsnél a jog szabadságforrás volt, az emberi természetes, de a történelem során elnyomott vágyak kiteljesedésének garanciája. A jogokról való politikai gondolkodás ekkor már hosszú tradíciókra nyúlt vissza: Kezdődött Thomas Hobbes-szal, aki a jogon azt a szabadságot értette, hogy megtehet-e valamit az egyén vagy sem, majd John Locke a liberális elven felépülő polgári társadalom alapjának tekintette, az intézmények kialakulásáért tette felelőssé. Vele szemben konzervatív választ adott Edmund Burke, mikor azt fogalmazta meg, hogy a természetes jog nem fordítható le polgári vagy politikai joggá. A jogközpontú elméleteket tovább népszerűsítette Thomas Paine, és a hasznosság szempontrendszerével újította meg Jeremy Bentham. De hozzájuk hasonlóan a 19. századi liberális gondolkodásban a jogokat sarkalatos kérdéssé tette Thomas Hill Green, valamint erősen támadta az emberi és polgári jogok eszméjét Karl Marx.³¹⁸

Beksics számára tehát a szabadság sorsa a polgárságtól függött, attól, hogy a közszabadságokért folytatott jogküzdelmek milyen sikerrel jártak. Összehasonlító elemzésével mutatta be e küzdelem ellentétes eredményeit. A nemesség és a polgárság eltérő fejlődésével magyarázta, hogy Angliában és Franciaországban más és más módon harcolták ki a szabadságjogokat. Buckle civilizációtörténetét alapul véve megállapította, hogy az angol nemesség a királyság elleni harcában kénytelen volt a polgárságban keresni támogatót és az együttesen folytatott hosszú küzdelmeik során alakultak ki a szabadság garanciái. A

---

³¹⁶ Uo. 4–5.

³¹⁷ Uo. 5.

³¹⁸ Lásd Michal Freeden: A jogok megjelenése a politikai gondolkodásban. Ford. Kiss Csilla. *Műhely*, 1997. 4. sz. 69–73.

szabadság, a törvény előtti egyenlőség és az önkormányzat szelleme így évszázadokon át folyamatosan jelen volt az angol közgondolkodásban. Ellenben az erős francia nemesség a 18. század végéig kasztot képezett, a polgárságtól elzárkózott. Ebből adódott, hogy a két ország jogintézményei is különféleképp alakultak. A gyakorlati angol szellem már nagyon korán, a Magna Chartával biztosította az egyéni szabadságot és jogegyenlőséget (a törvény szerinti és a törvényes bíróság által való elítélés elvének deklarálásával), majd a Habeas Corpus Act-tal tovább erősítette ezeket. Ezzel szemben az 1790-es évek francia törvényalkotói a szabadságot hangoztatták, a gyakorlatban azonban olyan hiányosságokat hagytak meg, amelyek az egyéni szabadság érvényesülése ellen hatottak.

Beksics szerint tehát alapvető különbség, hogy míg Franciaországban az egyéni szabadság forradalmi jellegű volt: „A forradalomban gyökerezik, a forradalom tartja fenn, s mikor a reakció betör, a forradalommal együtt elbukik.”, addig a szigetországban a nép már korán „megértette, hogy minden szabadság alapja az egyéni szabadság”. Ez utóbbi körülményből fakadt, hogy miután a fentebb már említett nagy angol alkotmánylevelek papíron biztosították az egyéni szabadságot, az angol gyakorlatias szellem olyan igazságügyi önkormányzatot hozott létre, amely megvalósította azt.³¹⁹

Beksics további vizsgálódásaiban a történeti megközelítés mellett gyakorlatias maradt, az egyéni szabadság biztosítékaira helyezte a hangsúlyt.

V. 2. 3. A magyar jogfejlődés és eredményei

„Mind az angol, mind a magyar *retrospectiv* nép. Nagy alkotmány-küzdelmek és szabadságharcok közepett mindig hátrafelé tekintett. A jogot, az igazságot, magát a szabadságot soha sem vizsgálta *elvi* magaslaton. Nem csinált alkotmány-elméleteket, mint a francziák. Jog, igazság, szabadság mindig *concret* alakban, a törvények és charták alakjában jelentkezett előtte. Nem azt vizsgálta: mi a jog elvontan, hanem mit mond a törvény.”³²⁰ Látható, hogy Beksics a magyar fejlődést nem a forradalmi francia, hanem a szervezést megjelölt angol átalakuláshoz tartotta hasonlónak, ami ekkor szinte általánosan elfogadott és büszkén vallott nézet volt.³²¹ Ám a szabadságfelfogásban megmutatkozó közös jegyek ellenére hangsúlyozta a magyar sajátosságokat is, azaz a nemesség évszázados, kizárólagos(!) politikai vezető szerepét és befolyását a társadalomfejlődésre. Szerinte a két ország alkotmány- és jogfejlődése a 16. század elejéig „egymáshoz közel eső csapáson haladt” (Aranybulla –

³¹⁹ Uo. 6–15.

³²⁰ Beksics Gusztáv: *A democratia Magyarországon*. Budapest, Rudnyánszky, 1881. (a továbbiakban Beksics 1881. A democratia) 1.

³²¹ A magyar és az angol alkotmányos fejlődés közötti párhuzam hangoztatására, mint korjelenségre hívja fel a figyelmet: John Lukács 1996. 97.

Magna Charta, bírói szervezet és igazságszolgáltatás), azonban ezután a két nép életfeltételeinek megváltozása miatt (azaz az ország török és osztrák uralom alá kerülése) a „csapások szétváltak”. Magyarország történelmében arisztokratikus színezett nyertek a politikai intézmények és a társadalmi folyamatok, mivel a választási törvény (egészen az 1878-as választásig) és a felsőház szerkezete a születési előjog alapján biztosított/biztosított politikai kiváltságokat, ugyanakkor a nemesség ifjai elzárkóztak a polgári pályák elől. A magyar nemesség tehát nem olvadt bele a polgárságba, hanem zárkózott testület maradt, az egyéni szabadság is nemesi kiváltsággént létezett. Beksics, aki szabadság ügyére nézve a francia forradalom alkotmányozását – gyakorlati szempontból – elítélte, az 1848-as magyar forradalmat mérföldkőnek tartotta. Mint megfogalmazta ezt: „Az 1848-diki törvények értelmében azonban a nemesi kiváltságok kiterjedtek az ország nem-nemes lakosságára is, [...] nem a nemesség vesztett jogokat, hanem a nem-nemes lakosság emelkedett fel a nemesség színvonalára.”³²² A Tripartitum nemesi kiváltságait, mivel a jogkiterjesztés folytán azokban részesült az ország egész lakossága, Beksics így sajátos magyar szabadságforrásnak tekintette.³²³

A nyugat-európai minták és a hazai történelmi fejlődés mellett előszeretettel kutatta az egyéni szabadság érvényesülését a korabeli jogrendszerben. A legnagyobb problémát abban látta, hogy az igazságügyi törvénykezés – igaz kényszerűen, de – letért a 48-as útról: „Az osztrák szuronyok élén behozott bünvádi eljárás nem volt rosszabb és reactionariusabb, mint a főbb continentalis perrendtartások, de teljesen elég reactionarius volt arra, hogy a magyar felfogás kifejlődését megállítsa. Mikor aztán ez a perrendtartás kilépett hatályból, a gyakorlatba átment intézkedéseiből – bár az országbírói értekezlet kizárta azokat – és az 1848 előtti magyar hagyományokból alakult egy bünvádi eljárási gyakorlat, mely különféle forrásokra visszavihető módosulásokkal, s a különböző bíróságoknál szokásos különféle eltérésekkel, mai nap is érvényben van, míg mellettünk a polgáriassult népek nagyszerű haladásokat tettek az egyéni szabadság biztosításának eszményi célja felé.”³²⁴ Beksics a forradalom előtti hagyományokon minden bizonnyal az 1843-as haladó szellemű büntetőjogi törvényjavaslatokat megelőző időszak viszonyait értette, de afelől kétséget sem hagyott, hogy az Ideiglenes eljárási szabályzat (Sárga könyv) rendelkezéseit, amelyek a hetvenes évek közepétől lassan átmentek a gyakorlatba, nem tartja korszerűnek.

Az első, s egyben a kor szellemének mindenben megfelelő, modern magyar büntetőeljárási törvény, a Bünvádi perrendtartás megszületéséig (1896:XXXIII. tc.) és

---

³²² Beksics 1879. 21.

³²³ Uo. 20. Megerősíti ezt pár évvel később álnéven írt művében Timoleon (Beksics Gusztáv): *Legújabb politikai divat*. Budapest, Zilahy, 1884. (a továbbiakban Timoleon) 80.

³²⁴ Beksics 1879. 22.

hatálybalépéséig (1900. január 1.) jogi és politikai téren több évtizedes vita zajlott a büntetőeljárás megújításának irányáról, részleteiről. Már a reformkorszak politikai harcai során világossá vált, hogy a büntető igazságszolgáltatás alapjává az írott büntetőjogot, a kodifikált büntetőtörvénykönyvet kell tenni. Szalay László, aki a legtöbbet tette ennek érdekében, alkalmasnak tartotta a feudális anarchiával való leszámolásra és a kialakulóban lévő polgárosuló magyar társadalom védelmére. Beksics maga is úttörő vállalásnak tartotta Szalaynak a *Budapesti Szemlében* közölt nagyszabású értekezését a bűnvádi eljárásról és a kodifikációról.³²⁵ A liberális ellenzék 1843-as javaslatából nem lett törvény, majd 1867 után újra sürgetővé vált a kérdés törvényi rendezése. Az igazságügyi kormányzat a közjogi munkásságával országos hírnévre emelkedett Csemegi Károlyt bízta meg a tervezet kidolgozásával.³²⁶ Az ő működésének volt köszönhető, hogy a parlament heves közjogi és politikai összetűzései után³²⁷, 1878-ban megszületett a liberális jogalkotás egyik legjelentősebb teljesítménye az 1878:V. törvénycikk, a büntetőtörvénykönyv (illetve az azt kiegészítő kihágásokról szóló törvénykönyv – 1879:LX. tc.).

Ám 1879-ben, mikor Beksics papírra vetette az egyéni szabadság helyzetéről megfogalmazott gondolatait, a Csemegi-kódex még nem lépett hatályba, így egységes szabályozásról nem lehetett beszélni. Nem véletlen, hogy az annak hiányából fakadó következetlenségekben ő a személyes szabadság sérülését látta: „Ha igaz az, mit Mittermaier mond, hogy a bűnvádi eljárás a nép közjogának sarkköve, úgy Magyarországon a közszabadságok rossz lábon állnak; mert ez idő szerint bűnvádi eljárásunk nem ismeri az egyén szabadságának, mindenkor és minden körülmény közt tiszteletben tartandó garantiáit. A bírót, saját belátásán kívül nem korlátozza semmi. S hogy ez az állapot nem vált tűrhetetlenné, s hogy Magyarországon az egyéni szabadság mégis elég tiszteletben részesül, s csak ritkábban fordulnak elő esetek, mikor e szabadság ecclatans sérelmeket szenved, ez, eltekintve bíróságainknak még a bizonyított bűnösség megbüntetésében is követett enyhe felfogásától, bizonyára a bírói és államügyészi kar érdeme, melyet valóban felettebb át kell hatnia a szabadság szellemének, hogy korlátlan hatalmával nem él vissza.” A szabadságjogok élharcosának számító német jogtudós (Carl Joseph Mittermaier) tételéből kiindulva Beksics leginkább a letartóztatás és a házkutatás terén megnyilvánuló bírói és rendőrségi munka szabályozatlanságát kifogásolta. Hiányolta, hogy sem a törvény, sem a gyakorlat nem ad

---

³²⁵ Beksics 1882. 54.

³²⁶ Horvát Tibor: Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly. In. *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2001. (a továbbiakban Horvát 2001.) 24–25.

³²⁷ Ismerteti Kovács Kálmán: Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában 1878-1879. In. *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Szerk. Csizmadia Andor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. (a továbbiakban Jogtörténeti tanulmányok II.) 99–115.

útmutatást arra vonatkozóan, hogy 1. mikor lehetséges, illetve mikor szükséges a letartóztatás, 2. kinek áll jogában elrendelni azt és a házkutatást, 3. milyen esetekben eszközölhető a vizsgálati és az ún. „praeventív fogság”, 4. milyen előzetes feltételei vannak a személyi motozásnak.³²⁸

A rendőrségről megállapította, hogy az előnyomozás kezdeti szakaszában bírói határozat nélkül alkalmazzák a letartóztatást és a házkutatást, ezért szomorúan jegyezte meg: „Íme az egyéni szabadság nagy veszedelme. A tettenérés és folytonos üldözés esetén kívül nem volna szabad betörnie a rendőri hatalomnak az egyéni szabadság két sánczába. Nálunk nincs törvény, mely ettől eltiltana. Hol van itt a garancia, hogy az egyéni szabadság nem sértetik meg?” Az előnyomozás további stádiumában tapasztalható visszaélések ugyanígy elkeserítették. A korabeli gyakorlatban az előzetes letartóztatások a Sárga könyvben szabályozott három nap helyett akár hetekig elhúzódtak, s eközben nem volt ritka a testi fenytések, kínzások alkalmazása.³²⁹

A tudományos és publicisztikai munkásságát statisztikai adatokra építő Beksics részéről nem meglepő, hogy az egyéni szabadság helyzetének tárgyilagosabb megismerése érdekében elvárta volna a rendőrségtől, hogy működéséről adatokat gyűjtsön, és hogy a belügyminisztérium ezek figyelembevételével gyakorolja felügyeleti jogkörét. Publicista értelmiségi pozíciójából következően a sajtó kötelességének tekintette a „felvilágosítást”, azt, hogy a belügyi tárca vezetőjét szembesítse a kaotikus állapotokkal. Az igazságügyi kormányzat ekkor csak 1872 és 1877 közötti időszakról rendelkezett statisztikai adatokkal. Ezekből vonta le következtéseit Beksics: A vizsgálati foglyok magas (az országos átlagot meghaladó) halálozási aránya az őrizetben lévők sanyarú helyzetét igazolta, sőt meglepődve tapasztalta, hogy a már elítélt feyencek jobb körülmények között élnek, mint azok, akiknek bűnössége még nem bizonyított. A számsorok szerint az adott hat évben több embert tartóztattak le egyszerű kihágás miatt, mint bűntett, vagy vétség okán. Ezért írta aztán, hogy „a vizsgálati fogság szabály, míg a le nem tartóztatás kivétel.” De nemcsak a letartóztatások ijesztően nagy számában, hanem a tömeges felmentésekben is a megalapozatlan, átgondolatlan bűnügyi eljárást látta igazolva. Az igazságszolgáltatás statisztikai adatai összességükben meggyőzték a reformok kidolgozásának sürgösségéről és életbe léptetéséről. Úgy vélte, amíg az nem történik meg: „a nemes és nem nemes egyenlő, de csak abban, hogy egyéni szabadsága egyiknek sincs védve.”³³⁰

Nem tántorította el igazságügyi reformtörekvéseitől az sem, hogy aggodalmait csak kevesen osztották. A politikában és még inkább az igazságszolgáltatás terén megmutatkozó

---

³²⁸ Beksics 1879. 23.

³²⁹ Uo. 24–25.

³³⁰ Uo. 25–29.

közönyt részben a jogi közvélemény hiányának, részben pedig az „intelligentia” arisztokratikus elzárkózásának tulajdonította. Érezte, hogy a főrendek, a nemesség kiváltságokat őrző magatartása felett eljárt az idő, de az erős közszellem megteremtéséért tenni kell. Sajátos módon a magyarosító politikát javasolta.³³¹

V. 2. 4. Szabadsággaranciák

„S aki azt mondja, hogy a társadalmi törvények megsemmisítik a szabadságot, ezt kell mondania az állami törvényekről is. Én ellenkező nézetem vagyok, s azt tartom, hogy a szabadság csak törvények mellett tartható fenn.” – hangzik el regényének, *A szabadság országának* egyik dialógusában³³² – és természetesen saját álláspontjáról van szó. Igazságügyi reformtervet dolgozott ki, amelyben figyelembe vette a nyugat-európai perrendtartások eredményeit és hiányosságait.

A nyugati államok közül Franciaország büntetőjogi viszonyait tartotta a legkedvezőtlenebbnek az egyéni szabadságra nézve. A napóleoni korszak nagy kodifikációs folyamatának meghatározó eleme volt az 1808-as bünvádi eljárási törvénykönyv. A Code d’instruction criminelle elsőként vezette be a vegyes perrendszert, amelyben a hivatalból indított bűnvizsgálat után a tárgyalás a vádló és a védő közreműködésével történt. Ennek ellenére Beksics kárhoztatta a kontinens büntetőjogi fejlődését nagyban befolyásoló jogintézményt. Kifejtette, hogy alapját a nyomozó eljárás képezi, így a vádlottat mindaddig bűnösnek tartják, amíg az ellenkezője ki nem derül, mindeközben a vizsgálóbíró, illetve az államügyész indokolatlanul nagy hatalmi jogosítványokkal rendelkeznek. Nem győzték meg a franciák újabb keletű törvényei sem, azt látta ugyanis, hogy az ötvenes-hatvanas években született jogszabályok csak a kisebb büntetendő ügyekben érték el az említett két nyomozóhatóság önkényes beavatkozásának korlátozását.³³³

Hasonlóan vélekedett a német eljárásjogról. Beksics a német kriminalisták elméleti munkássága és a perrendtartás ottani gyakorlata között éles ellentétet látott. Hiába érvényesítették – szerinte – az előbbieket a nyilvánosság és védelem egyenlőségének elvét a kodifikációban, hiába alkottak előremutató, szabadelvű reformokat, ha aztán azok következetes alkalmazását nem voltak képesek betartatni, és a nyomozó szervek túlkapasait sem tudták megszüntetni.³³⁴

---

³³¹ Uo. 31.

³³² Beksics Gusztáv: *A szabadság országa. Rajz az angol társadalmi életből*. Bp. 1881. (a továbbiakban Beksics 1881. *A szabadság*) 135.

³³³ Beksics 1879. 32–38.

³³⁴ Uo. 49–52.

Úgy ítélte meg, hogy e két országot három állam haladja meg az egyéni szabadság helyzetének tekintetében: Ausztria, Belgium és Anglia. A büntető perrendtartás 1873-as osztrák rendezése hiányai (az elővizsgálat nem volt nyilvános) ellenére a szabadsággaranciák érvényesülésének irányába hatott. Számára leginkább ezt az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság átgondolt szabályozása bizonyította: a letartóztatott egyént azonnali kihallgatás után vagy szabadon kellett bocsátani, vagy 48 órán belül a vizsgálóbírónak átadni, ezt követően 24 órán belül kellett kihallgatni és utána rögtön határozatot hozni a szabadon bocsátásról, vagy a vizsgálati fogság elrendeléséről. Ha a vádlott csak a vizsgálat meghúszása miatt került fogságba, akkor az nem tarthatott tovább három hónapnál – ez utóbbi szabályozást tekintette Beksics a legszabadelvűbb intézkedésnek. Ugyancsak az egyén szabadságának védelmét ismerte fel a kaució és a kezesség alkalmazásának osztrák változatában. Ott ugyanis a vádlottat, amennyiben az szökés, vagy olyan bűncselekmények elkövetésének gyanújával lett letartóztatva, amelyre a törvény halál, vagy öt évet meghaladó büntetést nem szabott ki, anyagi viszonyaihoz mért óvadék ellenében szabadon bocsátották. Továbbá haladó jogszabálynak tartotta azt, hogy Ausztriában a házkutatás és személymotoszás csak bírói végzés alapján volt végrehajtható, illetve, hogy a vádlott elkobzott postai küldeményeit, annak beleegyezése nélkül (ha sürgető veszély nem állt fenn) a vizsgáló bíró nem bonthatta fel.³³⁵

„Az egyéni szabadság második hazája Belgium. A kis királyság, mely a politikai és igazságügyi intézvények szabadelvűségének zászlóvivője.” – vélekedett Beksics. A belga törvényhozás 1874-ben alakította át az ország büntető perrendtartását (miután már 1852-ben szakított a francia mintákra épülő gyakorlattal). Az új törvény első cikke, az ún. mandat d'arrêt, a tartózkodási hellyel bíró egyének esetében nem engedte a vizsgálati (a vizsgáló bíró által vezetett kihallgatási utáni) letartóztatást, kivéve, ha tette 15 évi, vagy annál nagyobb büntetési tételt von maga után, illetve, ha azt a „kivételes körülmények és közbiztonság érdeke” megköveteli. Beksics annak ellenére, hogy az utóbbi kitétel értelmezése meglehetősen megosztotta a korabeli jogi közvéleményt és a belga jogi szakirodalomban nagy vitát kavart (Thonissen, D'Anethan, De la Court, Léonce Limelette, Bougard és Nypels értelmezéseit könyvében ő is ismertette), a letartóztatási rendeletet egészében az egyéni szabadság „védművének” tekintette. Dicsérte a törvényszéki és az adminisztratív rendőrség különválasztását is, azt a bűnesetek felderítésének hatékony és gyors eszközének tartotta.³³⁶

---

³³⁵ Uo. 46–49.

³³⁶ Uo. 38–46., B. G.: A szabadelvű áramlat és büntetőjogban és „practikusaink”. *Ellenőr*, 1880. 464. sz. szeptember 26. 5–6.

Belgium törvénykezése mintaszerű volt, de megítélése szerint az egyéni szabadság ügye Angliában állt a legjobban.³³⁷ Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy leginkább az angol példák alapján jelölte meg az elővizsgálatban szükséges változtatásokat. Reformtervezetében a következő általános garanciákat sorolta fel:

1. Követelte a helyes vádeljárási elvet, vagyis a szerepek (államügyész – bíró – védő) pontos felosztását, nemcsak a büntetőper tárgyalási-, hanem az azt megelőző vizsgálati szakaszában is. Szerinte a modern igazságügyi jogrendszerben bíró nem láthat el nyomozó és vádló feladatokat, hanem csak az államügyésznek lehet vádló funkciója, neki kell vezetnie a vizsgálatot, irányt adni a rendőrség kutatásának, vele szemben pedig a védő lép fel, aki ellenbizonyítékot gyűjt, és kidolgozza a védelem tervét. A bíró tehát kettőjük között foglal helyet, semleges félként, a törvény őreként.

2. Contardictorius eljárást szorgalmazott, arra az esetre, amikor a tárgyalás folyamán szükségessé válik, hogy valakinek a jogait korlátozzák, hogy valakit „egyéni szabadságában megszorítsanak” (mint pl. letartóztatás, házkutatás, tárgyak elkobzása). Ezeket csak bíró rendelhette el, de fontos, hogy ezt valamelyik fél kérése, illetve mindkét oldal képviselőjének meghallgatása előzze meg.

3. A büntetőper alapfeltételének tartotta a nyilvánosságot. Beksics nem értett egyet azokkal, akik a vizsgálati szakasz nyilvánosságának elutasításakor a „collusió”-ra (összejátszásra) hivatkoztak. Elgondolása szerint a nyilvánosság épp ellenkezőleg hatna, amennyiben azt, mint „valódi nyilvánosság” valósítják meg, tehát nem elégednek meg a védő, a tanúk és az érdekeltek jelenlétével, hanem mindenki, különösen a sajtó előtt megnyitják a tárgyalótermeket. Ilyen esetekben ugyanis a vádlott vagy a tanú nem mer vakmerően hazudni, mert tart attól, hogy valaki a jelenlévők közül megcáfolhatja, vagy a hírlapok tudósításait olvasó közönségből jelentkezők olyanok, akik megkérdőjelezhetik vallomását. Beksics meghagyta a bíró azon jogát, hogy rendkívüli esetekben, ha veszélyforrást lát benne, a nyilvánosságot korlátozhassa, ettől eltekintve alapelveként ragaszkodott – az angol modell mellett – Gneist 1873-as hannoveri nyilatkozatához, amely szerint: „Minden birói működés kifelé, céljánál fogva, nyilvános.” Programjában a nyilvánosság szükségszerű következménye volt a szóbeliség. Gneist fentebbi állítását így egészítette ki: „Minden ok, mely a szóbeliség mellett felhozható, s mely a szóbeliség elvét a büntető per második szakaszában diadalra segítette, érvet képez egyszersmind az elővizsgálat szóbelisége mellett.”

4. Ekkorra már a jogtudományban nem volt vita arról, hogy a védelmet egyenlő jogok illetik meg a tárgyalás során. Beksics ennek az elvnek következetes gyakorlati alkalmazását

---

³³⁷ Beksics 1879. 52–56.

sürgette, azt, hogy a védelem egyenjogú félként, időben ismerhesse meg a vádat, a tényeket, a vallomásokot és jelen lehessen a kihallgatásokon.

5. A nyugati törvényhozásnak leginkább a vizsgálati és a „praeventiv” fogság éles elkülönítésének hiányát róta fel. A téves értelmezések és a zavaros gyakorlat helyett ő fogalmi tisztázással állt elő: az előbbit arra az esetre alkalmazta, ha fennáll a vizsgálat megghiúsításának gyanúja, míg a másodikat számára csak a szökés gyanúja indokolhatta és csakis a legsúlyosabb büntettek esetében.

6. Beksics Angliát egyedül az óvadék-rendszer általánossá válása miatt bírálta: „Aki tud fizetni, az menekül, aki nem tud fizetni, az nem menekül”.³³⁸ Hogy a szabadság megváltása ne a vagyoni helyzet függvénye legyen, azt javasolta (túllépve a haladónak tekintett osztrák jogszabályokon is), hogy az öt évnél kevesebb börtönnel, vagy fogsággal sújtható cselekedet esetén, amennyiben a gyanúsított rendes lakhellyel rendelkezik, az óvadék nélküli szabadon hagyás elvét alkalmazzák, különben – mint megfogalmazta –: „az egyéni szabadság kérdése *pénzkérdéssé* fajul”.

A bűnvádi eljárás modernizációjára vonatkozó elképzeléseit 1879-ben így foglalta össze: „És ekként megjelölve az egyéni szabadság alapjait, azt mondom, hogy kevésbé fontos a két utóbbi, mint a *négy első*. S azért van előnyben Anglia minden continentalis állam, még Belgium felett is, mert a négy első, a büntető per valódi négy arany-szabályát feltétlenül és a *contradictio* némi korlátozásától eltekintve – minden megcsonkítás nélkül elfogadta. S el merem mondani, hogy a míg a continens, Anglia példáját követve, a büntető per első felében is el nem fogadja e szabályokat, hasztalan hoz bármily szabadelvű törvényeket: az egyéni szabadságot nem fogja megvédeni oly teljes mérvben, mint megvédi Anglia. A Habeas Corpus acták kevésbé védhetik meg az egyéni szabadságot, mint [a] vádper és [a] nyilvánosság, vagy helyesebben *a legszabadabb elvű acták is csak vádeljárás és nyilvánosság mellett védhetik meg az egyéni szabadságot*. A *contradictorius* per és a védelem egyenjogúsága pedig kiegészítik a vádeljárást és a nyilvánosságot.”³³⁹

Igaz, az egyéni szabadságot a legszélesebben vett szabadelvűség alapjának tekintette, tudta azonban, hogy bizonyos esetekben elkerülhetetlenek a megszorítások. Igazodott a klasszikus liberális filozófiához, Mill azon tételéhez, hogy a cselekvési szabadság csak a törvények által megszabott teljes korú egyénekre alkalmazható³⁴⁰, éppen ezért a büntethetőséget is csak a 12 évüket betöltött személyekre ajánlotta, s hangsúlyozta, e kor alatt nem a kriminalisztika, hanem a pedagógia világába tartozó eszközökkel kell eljárni. A magyar

---

³³⁸ Uo. 55.

³³⁹ A szabadsággaranciákról: Uo. 56–62.

³⁴⁰ Mill 1867. 19. Előszavában Kállay is helyeselte az egyéni szabadságnak a jog- és a közbiztonság érdekében tett ilyen korlátozását. Uo. XXXIV–XXXV.

és német gyakorlatnak megfelelő 12 éves korhatár haladó szellemű megoldás volt, hiszen Angliában 7., Spanyolországban 9. életév képezte a büntethetőség határát, ugyanakkor francia minta alapján készült büntetőtörvénykönyvek nem fogadtak el meghatározott életkort, csak egyes német államok kódexei állapították meg 14 évet.³⁴¹

A forradalom, a hatalommal szemben alkalmazott ellenállás a liberális, pozitivista történelemszemlélet központi problémája volt. Comte anarchiának, katasztrófának, Buckle a zsarnokság elleni egyetlen eszköznek, Spencer bomlásnak, rothadásnak tartotta. Kutatásaikkal megelőzni, kikerülni, áthidalni akarták az ilyen megrázkódtatásokat.³⁴² Beksics is foglalkozott az ellenállási jog problematikájával. Ő különválasztotta a politikai forradalmat, illetve az egyén ellenszegülését valamely állami döntéssel szemben. Az előbbivel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy annak egyetlen mércéje a siker, amely mindent legalizál, hiszen győzelme esetén teljesen érdektelen, hogy törvényes volt-e vagy sem, ellenben az egyén cselekménye esetén ezek a szempontok nem mellőzhetők. Abból indult ki újra, hogy a jog és a törvényesség által fenntartott rend az alapfeltétele a szabadságnak, tehát következtetése sem lehetett más, mint az, hogy a törvényes hatósági aktussal szembeni ellenállást büntetni kell, nem megengedhető, hogy a jogszerű állami működésben az egyén zavart okozzon (ennek rendezését a továbbiakban a büntetőtörvénykönyv hatáskörébe utalta). Viszont, amennyiben a hatósági közeg nem a törvény szerint jár el, azaz átlép a törvényes kereteken, az ellenállással nem jön lére büntett – ezzel Löw Tóbiásnak a hivatalos hatalom jogszerűségére vonatkozó nézetihez kapcsolódott.³⁴³

Beksics az egyéni szabadság védelme érdekében átgondolt programot dolgozott ki, ugyanakkor előrelátó volt, tudta, hogy a reform véghezvitelét parázs viták fogják kísérni. „Nálunk is elé fognak állni szabadelvű bünvádi eljár.[ási] javaslatunk közzé tétele után az ügynevezett gyakorlati férfiak, mint előállottak másutt, s azt fogják mondani, hogy a büntetéseknak való kedvezés az sérti, a társadalom érdekeit, s gátolni fogja az igazságszolgáltatás működését.” – jósolta könyvében.³⁴⁴ A liberális törvényhozást valóban lassították az általa előrevetített támadások, hírlapi publicisztikájában felszólalt ellenük, és a korszerű igazságügyi reformokat propagálta.

1880. szeptember 1-én életbe lépett a Csemegi-féle büntetőtörvénykönyv, amelyben a liberális szemlélet érvényesülése haladó jogtételeket eredményezett, így pl. a büntetőjogi felelősség határainak megvonásakor a hangsúlyt az állampolgári szabadság védelmére helyezte. Büntetési rendszere ugyanakkor racionális, a polgári társadalom értékrendszerének

---

³⁴¹ Beksics 1881. Büntetőjogi beszámítás 13.

³⁴² R. Várkonyi 1973. 87–88, 96–97.

³⁴³ Beksics 1879. 63–65.

³⁴⁴ Uo. 61.

megfelelően humánus volt. Következetes alkalmazása hozzájárult a feudális jogbiztonság felszámolásához és a törvényesség kiépítéséhez.³⁴⁵ Vele együtt életbe lépett a kihágásokról szóló törvénykönyv, és ugyanebben az évben Kozma Sándor, a királyi főügyész körrendeletében az ügyészségek, az igazságügyminiszter és a belügyminiszter a járási-, valamint a közigazgatási bíróságok előtti büntetőeljárást szabályozta. És ezek újra felpezsdítették a büntetőügy körüli vitákat.

A nyolcvanas évek elején már nemcsak a jogtudományban folyt a vita az egyéni szabadságról, de egyre inkább ráirányult a közfigyelem, és napirendre került a képviselőházban is. Beksicset, aki sokat tett azért, hogy felhívja a figyelmet az egyéni szabadság szomorú állapotára, örömmel töltötte el ez a jelenség, azonban azt szomorúan tapasztalta, hogy a szabadság ügyét a parlamenti ellenzék kisajátítja: „az ellenzék felkapta az egyéni szabadság kérdését, hogy abból zászlót csináljon pártczélokra.” – szolt bírálata az *Ellenőr*-ben 1881 márciusában. A fővárosi rendőrségről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor publicisztikájával verte vissza a kormányellenes támadásokat. Tétélesen cáfolta Grünwald Béla és vele az ellenzék vádjait, bemutatta, hogy a kormányjavaslat kifogásolt területei (bekísérés, házkutatás, személymotoszás, levelezési titok) megfelelnek az egyéni szabadság mércéjének, sőt nem egy ezek közül szabadelvűségben még a nyugati mintaállamok hasonló jogszabályain is tútesz. Beksics a jogszabályok mindegyikében megtalálta az egyéni szabadság védelmére irányuló részeket. A büntetőtörvénykönyv 10. fejezete tíz évig terjedő fegyházzal büntette az egyéni szabadság megsértését, a miniszteri rendeletek az előzetes letartóztatást vétség és kihágás esetén kizárták, kivéve, ha a vádlott rendes lak-, vagy tartózkodási hellyel nem bírt, amúgy a kihágás miatti letartóztatást 48 órában, a vétség miattit 8 napban maximálták (közigazgatási hatóság 48 órán túl senkit sem tarthatott letartóztatásban). Külön üdvözölte azt, hogy kötelezővé tették az ilyen jellegű ügyekben is az ügyvédi védelmet, ezáltal a szegényebb rétegeket védték az önkényes eljárásoktól³⁴⁶, és ugyancsak dicsérte, hogy a fővárosi rendőrkapitány megtiltotta a könnyelmű letartóztatásokat. Ezek biztató jelek voltak, azonban ő az egyéni szabadság további garanciáinak kiépítését sürgette.³⁴⁷

Míg a napi sajtóban a politikai támadásokkal szemben – érthető módon – a jogszabályok előnyeit sorolta, addig a szakmai közvélemény előtt nem titkolta csalódottságát. A *Magyar Igazságügy* oldalain részletesen elemezte a szeptember 1. utáni helyzetet. Az igazságügyminiszter rendeletében fájllalta, hogy az általa kárhoztatatott régi „inquisitorius” (nyomozó) elvet nem számúzta végleg a büntetőeljárásból, ugyanis a járásbírónak kötelezővé

---

³⁴⁵ Horvát 2001. 27–29.

³⁴⁶ Beksics Gusztáv: Az egyéni szabadság és az ellenzék. *Ellenőr*, 1881. 125. sz. március 11. 2.

³⁴⁷ B. G.: A szabadelvű áramlat a büntetőjogban és „parctikusaink” *Ellenőr*, 1880. 464. sz. szeptember 26. 5–6.

tette, hogy a vádra és a védelemre szolgáló adatokat hivatalból beszerezze. Beksics szerint ezzel a modern vádelv teljes kiépítésének folyamata félúton megrekedt. Szavaival azt is jelezte, hogy ez sokáig nem lesz tartható: „A rendelet készítői tehát középutat akartak követni. Ki akarták békíteni a múlt és a jövő, a maradiság és a haladás szellemét, elégséget akartak tenni a reform embereinek épp úgy, mint a praktikusoknak. Ez a kibékítés, ez az ellensarkok közti középút azonban képtelenség. A vádrendszerrel nem lehet alkudozni.” Liberális és haladó szabályozást várt el törvényszéki büntetőügyek területén is. Itt a korlátlan hatalmú vizsgálóbíró szerepét tarthatatlannak, a letartóztatások kérdését továbbra is rendezetlennek látta, sőt figyelmeztetett arra, hogy a Sárga könyv büntetési tételei sok esetben nem egyeztethetők össze az új büntetőkódexben előírt büntetésekkel.³⁴⁸

Beksics látta, hogy a kódex az esküdtbíráskodás ügyében sem hozott előrelépést. Ő az 1867-ben újra életre hívott, de a nyolcvanas évektől működésükkel egyre több kétséget kiváltó sajtóesküdtisékeket a magánérdek védelmére hivatkozva szervezetileg megújította, megerősítette volna, de a bűnügyi esküdtisékek létrehozását elutasította:

1. A szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát érintő sajtóeljárási gyakorlatot nem a politikai szabadságjogok oldaláról vizsgálta, hiszen az rendszerfenntartó funkciója ellenére liberális szellemben tág teret engedett a kormány elleni kritikának és a politikai támadásoknak³⁴⁹, hanem a személyes szabadság felől közelítette meg. A hírlapok útján elkövetett becsületsértésekben az egyén magánéletének sérülését látta. Ennek először a nyolcvanas évek elején adott hangot a *Magyar Népvilágban*³⁵⁰ (sőt regényében a szigorú angol szankciókkal ismertette meg olvasóit³⁵¹), majd a *Nemzetben* szólította fel a kormányzatot a hatályos sajtótörvény és az esküdtzéki eljárására vonatkozó miniszteri rendeletek megreformálására.³⁵² Az 1867. évi 307. számú igazságügyminiszteri rendelet a sajtóvétségekben ítélező esküdtbírókat a királyi és kerületi ítélőtáblák székhelyein szervezte meg. Ezek vegyes bíróságok voltak, mivel a vétség kérdésében 12 tagú laikus bíróság (esküdtzék) döntött, határozata alapján pedig a büntető törvénykönyv alkalmazását illetően 3 szakbíróból álló tanács ítél.³⁵³ Beksics 1887-ben ezt írta: „A magánélet Magyarországon nincs védve. Nincs, mint Royer-Collard kívánta, befalazva. Nyitva van

---

³⁴⁸ Beksics Gusztáv: Büntetőjogi szabadelvűségünk szeptember 1-je óta. Tekintettel a codexekre és az eljárást szabályozó ministeri rendeletekre. *Magyar Igazságügy*, 1880. XIV. köt. 6. 501–520.

³⁴⁹ Vő. Sarlós Béla: A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. In. *Jogtörténeti tanulmányok II.* 193–204.

³⁵⁰ Beksics Gusztáv: A sajtószabadság és a magánbecsületi sértések I–II. *Magyar Népvilág*, 1880. 9. sz. február 29. 138–139., 10. sz. március 7. 148.

³⁵¹ Beksics 1881. A szabadság 156–157.

³⁵² Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1882. 6. sz. szeptember 6. 2., B. G.: Cím nélkül. Uo. 1883. 342. sz. december 14. 1.

³⁵³ Csizmadia Andor: Az esküdtbírók Magyarországon a dualizmus korában. In. *Jogtörténeti tanulmányok I.* Szerk. Uő. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. (a továbbiakban Csizmadia 1966.) 134.

mindenki előtt. Nyitva vannak nemcsak a kapuk, hanem az ablakok is a magánélet házában. Akárki bekiálthat oda; sőt bedobálhat sarat is. A védelemre, a becsület oltalmazására pedig szükség van mindenütt. Szükség van a lehetőséggel s nem csak a tényleges támadásokkal szemben. Szükség van a politikai harcok közepett épp úgy, mint a szenzációvadászat ellenében.” Ezért egy fele részben lapszerkesztőkből és hírlapírókból, fele részben a társadalom jeles képviselőiből alakított „társadalmi jury” létrehozását szorgalmazta, amelyhez bárki fordulhatott volna, akinek magánéletét vagy becsületét a sajtó útján megtámadták. Elképzelése az volt, hogy a jury ezt követően meghozza döntését, és amennyiben a panaszos félnek ad igazat, ítéletét az elmarasztalt lap szó szerint köteles közölni. Úgy ítélte meg, hogy ilyen szankciók mellett feleslegessé vált volna magánügyekben a rendes esküdtszék.³⁵⁴

Több mint egy évtizeddel később a bűnvádi eljárást életbeléptető törvényjavaslat új helyzetet teremtett, ekkor ő is újabb elképzelést vázolt fel. A kormány ki akarta vonni a magánügyek ellen elkövetett becsületsértések ügyét az esküdtszék hatásköréből, és a rendes bíróságok illetőségi körébe utalta volna. Beksics fontosnak tartotta, hogy a hírlapok oldalán elkövetett rágalmazásoknál élesen el legyen választva a köz-, illetve a magánérdek, ezért a bírósági vádtanács kiegészítése mellett érvelt. Egy szűkebb körű (6 tagú), közönséges esküdtekből alakuló „vád-, vagy illetékességi jury” feladatkörébe sorolta annak eldöntését, hogy a szerzőt a közérdek, vagy magánérdek vezette-e írása közzétételében. Így egy ún. „közbenső fórum” jött volna létre, amely az előbbi esetében az esküdtszék elé, az utóbbiban a rendes bírósághoz utasította volna az ügyet.³⁵⁵

2. Mill üdvösnek tartotta, hogy az egyének szellemi fejlődésük és gyakorlati ismereteik gyarapítása érdekében (nem politikai esetekben) juryket hozzanak létre, még akkor is, ha az ezek által vállalt tevékenységi köröket a kormány sikerebben elvégezné.³⁵⁶ A bűnügyi esküdtszék intézményének elméleti hasznait, a szabadság ügyében tett szolgálatait elismerte Beksics is, de kiemelte, hogy a magyar társadalom történelme folyamán elzárkózott ennek kiküzdésétől. A szellemi elődjének tekintett doktrinerek, különösen Szalay László, illetve Deák Ferenc a reformországgyűlések idejében kialakított ez irányú javaslataiban sem látta az esküdtszék létének jogos történeti igazolását. Véleménye szerint az ellenérzéseket a magyarság (a korban általánosan használt „faj” terminológia után) „fajfenntartásának” még a szabadságvágynál is erősebb ösztöne váltotta ki. „Az ok igen egyszerű. A magyar mindig

³⁵⁴ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1887. 14. sz. január 15. 1–2. Három nap múlva közölte a *Székelty Nemzet* Társadalmi jury címmel. 1887. 10. sz. január 18. 1.

³⁵⁵ Hírlapi cikkei közül: A sajtó szabadsága. *Budapesti Napló*, 1897. 68. sz. március 9. 1., Uo. 72. sz. március 13. 1–2., Uo. 79. sz. március 20. 1–2., Közérdek és magánbecsület. Uo. 94. sz. április 4., A sajtó szabadsága. *Nemzet*, 1897. 76. sz. március 17. 1. (Erre reagált Friedmann Bernát. Uo. 1897. 78. sz. március 19. 1.), A sajtóreform. *Pesti Napló*, 1897. 118. sz. április 28. 1–2.

³⁵⁶ Mill 1867. 175.

szerette a szabadságot. De van valami, a mit ennél is többre becsült, inkább szeretett: ez a magyar faj. A fajfenntartás ösztöne sugallta legnagyobb férfijaink politikáját. A népképviselő, a parlament összhangban volt a magyar faj érdekeivel. Tehát legnagyobbjaink követelték és megvalósították ezt. A magyar faj és a liberalizmus solidarisak. De az esküdszéket nem lehetett 1848 előtt, nem lehet ma összhangba hozni a magyar faj érdekeivel.” – fogalmazta meg álláspontját az esküdszéki vitában.³⁵⁷ Mivel e szervezet létrejötte esetén csak egy nyelven működhetett, Beksics óvott attól, hogy az ország nyugalma ily nagy kihatással bíró fórumot a nemzetiségi vidékeken megfosszák magyar jellegétől, vagy éppen a magyar nyelv kötelezővé tételével korbácsoljanak tragikus végkifejletű indulatokat. Ellenvetéseit olvashatjuk a *Pesti Naplónak* címzett írásában: „*Esküdszék vagy magyar nyelvvel, vagy magyar nyelv nélkül. Középút nincs. Megalkuvásnak nincs helye, mert nincs. [...] Következnék tehát a magyar nyelv kötelezővé tételéből oly nemzetiségi gyűlölet, minőt ez az ország még nem látott. Következnék az egyenlőségi érzetnek jogos felháborodása. Következnék az, hogy azon 1 millió 798 ezer német, aki most oly lélekemelőleg tüntet a magyar állameszme, a magyar hazafiság mellett, az esküdti képességből túlnyomó részben kizáratnék.*”³⁵⁸

Aggodalmaival nem volt egyedül. Az esküdtbíráskodás kiterjesztését sem a Csemegi-féle 1882. és 1886. évi, sem az 1889. évi Fabinyi Teofil-féle büntetőeljárás javaslat nem támogatta. A szabadelvű kormányzat csak jóval később, a századfordulóhoz közeledve szánta el magát erre. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter 1896-ban a büntető perrendtartás korábbi, Fabinyi-féle javaslatát az esküdszéki intézménnyel kibővítette (1896:XXXIII. tc. 19. fejezete), majd a következő évben az országgyűlés – már Erdély Sándor minisztersége alatt – elfogadta az esküdtbíráskodásokról (1897:XXXIII. tc.), illetve a bünvádi perrendtartás életbe léptetéséről szóló törvényt (1897:XXXIV. tc.). A kormány ez utóbbi alapján 1900. január 1-től életre hívta az elnökből, három bírói tagból és 12 fős esküdszékből álló esküdtbíráskodásokat. A bűnösség és a minősítés kérdésében az esküdtek, a büntetés kiszabása kérdésében a bírói tanács határozott. A szervezet kialakítása így lényegében a 1867-es rendelkezés átvétele volt, hatásköre azonban jóval szélesebb lett. A legsúlyosabb bűncselekményekben hoztak döntéseket, és megtartották sajtóbíráskodási hatáskörüket is.³⁵⁹

³⁵⁷Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 16. sz. január 10. 2–3., ezt követte polémiája a *Pesti Naplóval*, lásd Cím nélkül. Uo. 35. sz. január 20. 2. Hírlap cikkei közül elsőként erről: A magyar büntető eljárás II. *Nemzeti Hírlap*, 1879. 37. sz. február 7. 1–2.

³⁵⁸B. G.: Esküdszék és grammatika. *Ellenőr*, 1882. 175. sz. április 7. 2., illetve hírlapi cikkei közül: A „Pesti Napló” jogászának. Uo. 179. sz. április 9. 2., A városok magyar eleme és az esküdszék. Uo. 198. sz. április 18. 2., Cím nélkül. Uo. 214. sz. április 29. 2., Cím nélkül. Uo. 274. sz. június 2. 2. Dell’ Adami Rezső nézetei ellen: Esküdszék és vádely. *Nemzet*, 1882. 50. sz. október 20. 5., lásd még: Cím nélkül. Uo. 119. sz. december 30. 2., Cím nélkül. Uo. 1883. 79. sz. március 21. 2.

³⁵⁹Csizmadia 1966. 133–134, 137–138.

V. 2. 5. A demokrácia gyökerei

A nemzeti érdekre felépített érvrendszerét következetesen alkalmazta a politikai szabadságjogok tekintetében is. De mielőtt erre rátérnénk, látnunk kell, hogy miként gondolkozott Beksics a demokrácia eszme kialakulásáról. Álláspontja szerint az európai és az észak-amerikai demokrácia közötti különbségek az eltérő történelmi fejlődésnek voltak köszönhetőek. Európában a hűbéri rendszeren alapuló feudalizmus a társadalmat szabadokra és nem szabadokra osztotta, ezt a „nagy szakadást” kellett a demokráciának áthidalnia. Létrejöttét így évszázados küzdelmek kísérték. Észak-Amerikában ezzel ellentétben más társadalmi alapokról kezdődött meg a változás, s ennek következtében eredménye is más lett. Beksicsnek Tocqueville puritán-szabadelvű kiindulópontjáról az volt a véleménye, hogy az egymagában nem magyarázza meg az amerikai fejlődést. Hiszen nemcsak angol bevándorlók érkeztek az új világba, és azok sem mind egységesen demokratikus eszméket vittek magukkal. Sőt, szerinte a monarchikus elveket valló jövevények ugyanúgy megteremtették volna a jobbágyrendszert, mint az óházában, ha a természeti és örökösödési törvények azt meg nem akadályozzák. Az indiánok elmenekülésével ugyanis a bevándorlóknak maguknak kellett az újonnan szerzett földeket megművelni, tehát egyfajta „fizikai kényszerűség” emelte érvényre a demokratikus szellemet. A jobbágyság hiányában valódi értelemben vett arisztokrácia sem jöhetett létre. Ő még a déli államok vagyonos rétegét sem tartotta annak. Érvéleése úgy szólt, hogy a rabszolgaság, mint társadalmon kívüli állapot nem képezheti a hierarchia legalsó osztályát, így kiváltságossá váló arisztokráciáról sem lehet beszélni, hanem csak nagybirtokos osztályról, mely „megmaradt a nemzet érdekközösségében” – ezt igazolta számára a függetlenségi háború, melyben jeleskedtek a déli földbirtokosok. Még ha Beksics nézetei valamelyest el is tértek Tocqueville-től, abban egyezett a véleményük, hogy az amerikai demokráciát, amely a korlátlan munkalehetőségeknek, földterületeknek köszönheti létét, épp ezeknek a beszűkülése fogja megingatni. Továbbá osztotta Macaulay azon jövendölését, hogy ez a változás egy gazdag kisebbség és egy létszámában hatalmas proletariátus kialakulását eredményezi, és így „vagy a zsarnokság menti meg a rendet, vagy a demokracia fogja kirabolni a társadalmat.” A tömegek lázadásának veszélyétől még inkább tartott Anglia esetében. Javasolta, hogy változtasson örökösödési és birtokátruházási törvényein, kormányzati súlypontját mielőbb helyezze át a nemességről a polgárságra. Azt gondolata ugyanis, hogy a tömegmozgalmakkal együtt járó anarchia csak a polgári rend megerősítésével kerülhető el. A történelmi múlt igazolta számára, hogy az egyenlőségi eszme érvényesülése az európai társadalmakban mindig a polgári osztály, illetve a városok súlyától függött. Így írt erről: „A democratia e renddel volt solidaritásban. E renddel fejlődött vagy

hanyagolt el, s végre mégis győzedelmeskedett. E rend szabadságai, mint a középkorban minden szabadság, kiváltságokon, a városok kiváltságain alapul[tak] ugyan; de saját kebelében bírt a democratia feltételével; bírt továbbá önkormányzattal, s ami fő, várnáján, belül nem léteztek *személyes* előjogok, kiváltságok. Ez az oka, hogy Európában mindenütt a városok voltak a democratia telepei, honnét kiindulva az meghódította az európai társadalom legnagyobb részét.”³⁶⁰

Ahogy az egyéni szabadságnál, úgy itt is hangsúlyozta a magyar fejlődés specifikus jellegét, vagyis a magyar városfejlődés sajátos vonásai és a polgárság gyengesége folytán a nemesség jellegadó szerepét. Történeti visszatekintésének eredményei a következő pontokban vázolhatók:

1. Korának történetírói vélekedését, miszerint a magyar városok keletkezése ugyanazokra az okokra vezethető vissza, mint a műveltebb nyugat-, délnyugat-európai városok esetében, s virágzásuk is egyszerre, egy időben a 12. században ment végbe, Beksics nem osztotta. Álláspontja szerint Európában kétféle városrendszer létezett: az egyik a római municipalitás maradványain alapuló, ahol a városok magukban koncentráltak minden politikai, gazdasági, társadalmi életet (hasonló ehhez a földművelő népnek otthont adó magyar mezőváros), illetve a hűbériség kialakulásával párhuzamosan haladó városképződés, amely valójában az új társadalmi szerkezet ellenére alakult ki. A berendezkedő feudális rendszer hierarchikus volt, s ez nehezen volt összeegyeztethető a közösségi elven alapuló városi élettel. A kettő közötti összeütközés pedig jobbra az előbbi javára ütött ki. Beksics ezért – részben Guizot kutatásaira hivatkozva – állította, hogy a kor jellemző folyamata inkább a decentralizáció volt, amelynek során a hűbéri rendszeren szerveződő társadalom megszállta a vidéket, ahova idővel a városok népe is beolvadt. Ezzel szemben Magyarországon a törzsszövetségi rendszer felbomlása után is érezhető volt az ősi magyar társadalmi szerkezet hatása. A magyar hűbérurak még egy ideig megmaradtak a közösségi keretekben, s csak később, a háborúk hatására kezdődtek meg a Nyugat-Európára jellemző „várakba, várkastélyokba zárkózások”.³⁶¹

2. Európában a hűbérrendszerrel körülvett városok a legtöbb helyen elveszítették önállóságukat. Franciaországban, Spanyolországban és a német államok többségében ez történt, kivételt képezett Itália, ahol a nemesség a városokba költözött, és Anglia, ahol nemesség egy része a polgárságba olvadt, más része pedig a polgársággal együtt küzdött a királyság ellen. A 11. században viszont megkezdődött a szabadságharcuk, ezzel együtt felvirágzásuk és politikai szereplésük. Beksics szerint ellenben a magyarországi városok nem

³⁶⁰ Beksics 1881. A democratia 9–14. Lásd még Gustav Beksics: Demokratie und Bürgerthum. *Neues Pester Journal*, 1885. 64. sz. március 5. 1–2.

³⁶¹ Beksics 1881. A democratia 15–17.

küzdelem árán érvényesültek. A törzsi szálláshelyek, a vásározóhelyek, a várak alakultak át városokká, a királyok pedig támogatták fejlődésüket (telepítések, kiváltságok, önkormányzati és egyéb jogok adományozása), nagy buzgalommal városokat alapítottak. Ösztönzőleg hatott a honfoglaláskor még maradványaiban meglévő római civilizáció, a „municipális szellem”, mely összeolvadt a magyar önkormányzati szellemmel.³⁶²

3. A magyar polgári rend megalakulásában Beksics a következő tényezőket vette figyelembe: a.) „A magyar faj [...] nem városalkotó faj”, a táborhelyekből kialakult városok sem emelkedek magasabb színvonalra, a magyarság önmagában nem hozott létre egy nagyobb várost sem. b.) A magyar városrendszer „külső és főleg nyugati impulsus” következtében jött létre. c.) A bevándorolók demokratikus eszméket hoztak magukkal. d.) A magyar nemesség és az idegen származású polgárság között igen hamar kialakult a szembenállás. e.) A városok virágzása csak másfélszázadot tett ki, az Anjouktól Zsigmond koráig tartott (szemben a nyugattal, ahol ez három évszázad volt, a 13. század elejétől a 15. század végéig). f.) A polgári elem ilyen rövid idő alatt nem szilárdulhatott meg eléggé és „nem lehetett nemzetivé”.³⁶³ g.) „A magyar faj bizonyára monarchikus”, de nagy municipális szellemmel bírt, amelynek a köznemesség lett a képviselője. A központi hatalom gyengeségének következtében (jórészt Mátyás uralkodása után) a municipális irányzat fennmaradt és „a századok folyamán összeforrta a nemzeti geniussal”.³⁶⁴

4. Beksics, mikor a magyar nemesség demokratikus irányultságának valódi okait kereste, alapelveként rögzítette: „A demokracia alapja az egyenlőség. Az egyenlőség pedig a vagyon nagymértékű oly felosztásában gyökeredzik, hogy a nép nagyobb számban vagyonos legyen, kevés kézben a közvagyon fel ne halmozódjék. [...] minden oly intézmény, mely kedvez a vagyonfelosztásnak, kedvez egyszersmind a demokraciának.” Tehát számára a demokracia – az individuális szabadsággal ellentétben – nem az emberekben kezdetektől meglévő vágy terméke, hanem konkrét társadalmi és gazdasági okok következménye volt („gazdasági és jogi kérdésekre redukálható”).³⁶⁵ Míg Angliát az egyéni szabadság, addig Franciaországot a demokracia „kifejlesztéséért” csodálta. A francia örökösödési törvények ugyanis a földtulajdonosok számának növekedését eredményezték, ellenben Angliában fogyás volt tapasztalható, részint a primogenitura élő hagyományának, részint a földbirtok elidegenítés rendkívüli nehézségeinek köszönhetően.³⁶⁶ A magyar nemesség demokratikus irányultságát is az öröklési és birtokátruházási törvényekből eredeztette. Az ősiség intézményét úgy állította be, mint céljaiban arisztokratikus, eredményeit tekintve

---

³⁶² Uo. 17–21.

³⁶³ Uo. 21–27.

³⁶⁴ Uo. 34–35.

³⁶⁵ Uo. 58–59.

³⁶⁶ Uo. 59–62.

demokratikus szabályrendszert, mivel hozzájárult a nemesség elszegényedéshez és elszaporodásához, s ezáltal fogékonyra tette azt az egyenlőségi eszmék iránt.³⁶⁷

5. Ebből következett Beksicsnél, hogy a nemesség, amely a demokrácia eszméjét sokkal inkább felfogta, mint a polgárság, a nemzeti ébredés korában több ponton épp a polgárság ellenében „pártokra oszolva, önmagával küzdve valósította meg a szabadelvű reformokat”.³⁶⁸ A reformországgyűléseken eltörölték a hivatalviselés, a nemesi birtok, az adómentesség kiváltásait, s ennek jelentősége az volt, hogy a nemesség előjogairól „nem egy hatalmas társadalmi osztály által kényszerítve mondott le, hanem önként, a haza oltárán áldozatot hozva. Oly esemény ez, melynek nincs párja a világtörténelemben. [...] lerombolta kiváltságainak sorompóit. Jogainak részesévé tette a nemzet minden tagját.”³⁶⁹

Összegzése végül szól: „A köznemesség demokratiai irányzatát létrehozták az ősiségi törvények, a köznemesség létrehozta a demokratikus átalakulást. Ez az okok és okozatok rendje.”³⁷⁰ A jogkiterjesztés folytán pedig: „Verbőczy populusának helyét a democratia alapján összeolvadt magyar nemzet foglalta el.”³⁷¹

V. 2. 6. A demokrácia határai

Beksics demokrácia felfogásának egyediségét a vázolt történelmi fejlődés mellett a demokráciával kapcsolatban alkalmazott megszorításai adják. Ő azon a véleményen volt, hogy ennek az eszmének voltak és mindig is lesznek határai.

Magyarország esetében – ugyanúgy, mint a büntető esküdszékeknél láthattuk – elsősorban az alkotmányörzésből fakadó (nemesi) nemzet- és szabadságvédelmet, az idegen elemeknek túlságosan nagy teret engedő, társadalmilag-politikailag mélyrehatóbb változásokkal szemben alkalmazott „fajconserválást” tartotta ilyennek. Azt tapasztalta, hogy amíg a fentebb vázolt külső nyomás, a magán- és közjogi kényszerek hatására meg nem indult a demokratikus fejlődés, addig: „A magyar conserválva alkotmányát egyszersmind védte fáját. Az alkotmány nálunk nemcsak szabadság, hanem fajkérdés volt. [...] A fajfentartási ösztön dominálta közjogi, magánjogi és büntető törvényhozásunkat. Ez az ösztön irányozta rokonszenveinket és ellenszenveinket, mivelődésünket, gondolkozásunkat, irodalmunkat.

---

³⁶⁷ Uo. 62–65. A nemesség demokratikus irányának okairól szóló fejtegetését dicsérte leginkább a *Századok* recenziója, amely *A democratia Magyarországon* című művének kisebb történelmi tévedéseire utalt, összességében azonban arról elismerőleg nyilatkozott. Lásd Z–i B–a írását: *Századok*, 1881. VII. sz. 628–631.

³⁶⁸ Beksics 1881. A democratia 53.

³⁶⁹ Uo. 55. Lásd még Beksics Gusztáv: *Alapeszme. Nemzet*, 1898. 300. sz. október 30. 1., egy évvel később ugyanez: Beksics 1899. 32–35.

³⁷⁰ Beksics 1881. A democratia 65.

³⁷¹ Uo. 66.

Századokon át múltjában élt a magyar”.³⁷² Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez a korlátozás nem jelentette a szabadságtól való elfordulást, mivel az nem állt kölcsönös viszonyban az egyenlőségi eszmével. Mint írta: „Ez annál kevésbé válik őseinknek szégyenére, mert a *democratia* és a *szabadság* nem correlativ fogalmak.”³⁷³ Ezt külföldi példákkal is igazolta.

Érvelésében mindig nagy szerepet kaptak az angol és francia történelmi folyamatok, azok tanulságai. Anglia példáján megmutatta, hogy a szabadság megfér a kiváltságokkal, illetve, hogy lehetséges a modern szabadság sarkalatos tételeit: a parlamentet és az esküdtszéket úgy működtetni, hogy közben az egyenlőség formájában jelentkező demokráciától elzárkóznak. Így újra megerősítette, hogy a „szabadság nem ily alaptétele a *democratiának*”, de megjegyezte azt is: „rendszerint mégis folyománya.” A francia forradalom és az azt követő császárság zsarnoki jellegével pedig azt bizonyította, hogy nem a legnagyobb egyenlőség állama egyszersmind a legszabadabb, hiszen „minden francia csak a közös elnyomásban volt egyenlő.” Beksics szerint a valódi demokrácia az, amikor a privilegizált osztályok helyébe törvényszerűen a szabad egyének közössége lép, amelyet a jog véd, és a szabadságában megsértett egyén mögött nem egy társadalmi osztály, vagy testület, hanem az egész nép áll – és ez az, ami véleménye szerint sokáig ismeretlen volt.³⁷⁴

Az 1848 utáni átalakulásról és saját koráról egyöntetűen vallotta, hogy az ókori „tisza demokrácia” működésképtelen a modern állam keretei között annak nagy kiterjedése, bonyolultabb igazgatási feladatai, társadalmi viszonyai miatt, ezért csak ún. „reprezentatív demokráciát” tartott megvalósíthatónak. Ennek jövőjét illetően még ő is igen bizonytalan volt. A tudományos tapasztalatban hitt, de az intézményesült demokrácia működéséről még nem álltak rendelkezésére olyan adatok, amelyek hosszabb távú következtetések levonását indokolhatták volna. Tocqueville-ből hiányolta, hogy csak a népuralom létfeltételeit fejtegette, és figyelme is csupán az Egyesült Államokra terjedt ki, Guizot-ból pedig, hogy a demokráciának csak hibáit, veszélyeit mutatta be, s nem foglalkozott annak előnyeivel. Egyes amerikai politikusok (John Adams), jogi szakemberek (John Kent, Joseph Story, John Marshall), a francia és svájci jogtudósok (Eduard Laboulaye, illetve Antonine Cherbuliez, Simon Kaiser, Johann Bluntschli) eredményei meggyőzték arról, hogy Észak-Amerikában és

---

³⁷² Uo. 3–4. Lásd még Beksics 1882. 69., Timoleon 86–87.

³⁷³ Beksics 1881. A *democratia* 6.

³⁷⁴ Uo. 6–8. Angliában tapasztalt társadalmi egyenlőtlenségről társalgott regényének két szereplője: „– A mi társadalmunknak, mondá mr. Raleigh, ki bár lelkesült bámulója volt hazája viszonyainak, a hibák felismerése elől sem zárkózott el – meg van azon árnyoldala, hogy felettébb egyenlőtlen. Nincs ország, melyben a teljes politikai egyenlőség mellett, oly óriási társadalmi különbségek léteznének, mint Angliában. Az általános szavazati joghoz közel állunk. A törvény előtt minden angol polgár egyenlő. Nincs oly, bármily alacsony születésű polgár, aki nőül nem vehetne egy királyi hercegnőt, s kinek ily házasságából származó fiai nem viselhetnék az angol királyi koronát. És még sem választ el akkora úr egyes társadalmi osztályokat sehol, mint nálunk. – Mert a demokrácia sehol sem hódította meg oly kevéssé a társadalmat, mint Angliában, hangzott mögöttünk.” Beksics 1881. A szabadság 163.

Svájcban a demokrácia szilárdnak mondható, illetve, hogy Franciaország a közeljövőben minden bizonnyal új tényeket fog szolgáltatni a tudományos elemzésnek. Lehetőségét látta annak, hogy a harmadik köztársaság „lesz az első példa, hogy népuralommal lehet egy nagy, hatalmas, egyöntetű, centralizált, s hozzá *katonai* államot kormányozni.” Szavait tíz évvel a párizsi kommün után vetette papírra, amikor Európában a népmozgalmak újabb formái bontakoztak ki. Nagy tanulsággal szolgáltak számára Anglia és Olaszország demokratikus áramlatai, amelyek, miután a születési előjogok nagy részét lerombolták, az általános szavazatjog követelésével álltak elő.³⁷⁵

Beksics jellegzetes történeti nézőpontjával eszméinek hátteret biztosított. Ilyen alapokon nyugodott szabadelvűsége és az egyre hangsúlyosabbá váló nemzeti (érdek) politikája, amely a sajátos magyar nemzetiségi viszonyokra való hivatkozással szelídítette a demokráciát az egyéni szabadság rendszerében feloldódó egyenlőséggé. Másrészt a vázolt hazai fejlődéssel és nyugat-európai párhuzamokkal indokolta korának politikai berendezkedését, – meghatározása szerint – a „királyi demokráciát”, ahol a fajfenntartási szempont kizárja a rebublikánus tendenciákat, védi a nemzetet a demokrácia túlzásaitól. A nyolcvanas évek elejének politikai viszonyai meg is győzték ennek működőképességéről. Beksics egy olyan országot látott, amelyben demokratikus pártok versengenek a hatalomért, de közöttük mégsem a demokrácia jelenti a legfontosabb politikai törésvonalat, ahol az általános választójogtól jócskán messze álló cenzusos választási törvény mindenki megelégedésére szolgál, a törvényelőtti egyenlőség megvalósult, az egyéni szabadság pedig igaz kiegészítésre szolgál, de az ország minden lakosára kiterjed. A magyar közszellem demokratikus igényeit kielégítettnek látta, mert – mint írta – a „legkevésbé kizárólagos, legkevésbé türelmetlen a magyar demokrácia”.³⁷⁶

Beksics tehát gondolataival kapcsolódott ahhoz a hatvanas évektől hazánkban és külföldön egyre nyilvánvalóbb felismeréshez, hogy a demokrácia és a liberalizmus nem függenek össze szükségszerűen, sőt egybefonódásuk veszedelmes, mert a szabadság rovására megy. És csatlakozott azokhoz a reformálókhoz, akik a demokratikus fejlődésben egy sajátos, nyugaton nem ismert veszedelmet láttak: a nemzetiségek öntudatosodását, szeparálódását. Az idegen elemekből összetett magyar államban sokan türelemmel, túlzott optimizmussal várták a helyzet megoldását (Terfort, Eötvös, Kerkápoly).³⁷⁷ 1881-ben még Beksics sem látta veszélyeztetve eszméit a nemzetiségi törekvések miatt, a demokráciáról szóló könyvének záró soraiban a fajkonzerválás élő hagyományát hordozó magyarságról írta: „És még így, a fajpolitika mellett is, nemcsak a legszabadabb, hanem a legszabadelvűbb és

³⁷⁵ Beksics 1881. A democratia 67–68. Lásd még B.G: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1881. 433. sz. augusztus 30. 2.

³⁷⁶ Beksics 1881. A democratia 69–70.

³⁷⁷ Halász 1977. 324.

legdemokratikusabb népek sorába küzdötte fel magát. A szabadelvűség és democratia jövője tehát Magyarországon nem lehet kétséges.”³⁷⁸ Nem egészen egy évtizeddel később ez az optimista hang azonban már egyre kevésbé lesz jellemző rá. A francia forradalom századik évfordulóján „Gefallene Ideale”(„bukott eszmények”)-ról, „a társadalom felbontásáról”, „a demokratikus eszmék leigázásáról” beszélt.³⁷⁹ És ezért főleg korának konzervatív és nemzetiségi mozgalmait tette felelőssé.

V. 3. Társadalmi reform

V. 3. 1. A társadalom ébresztése

Comte után a pozitivisták elméleti tevékenységének középpontjában a társadalom megjavítása állt. Látták, hogy valami nincs rendben a társadalommal. Látták, érezték a válságot, és hittek benne, hogy a tudomány és a civilizáció megoldást nyújthat. A javítás és nem a felforgatás vezérelte őket, javítani akartak, hogy ne kelljen változtatni. Sokan a problémák alatt azt értették, hogy az emberek nagyobbik fele nem élvezi a polgárosodás áldásait, sőt az iparosodás, a városiasodás csak növelte bajait.³⁸⁰ Beksics észrevette a modernizáció árnyoldalait, figyelmét nem kerülték el a szociális kérdések, foglalkozott a szocializmus terjedésével, és a századforduló táján nem vonhatta ki magát a munkáskérdés, vagy az alföldi agrárszocializmus okainak vizsgálata alól; mégis más okok vezették el a társadalomvizsgálathoz.

A pozitivista szemlélet Magyarországon is többekben megteremtette a társadalom feltérképezésének igényét. Említhetjük Beksics kortársai közül a komoly elméleti képzettséggel rendelkező Schvarcz Gyulát, aki a tudományos tapasztalatokat a társadalmi problémák kezelésében akarta hasznosítani. A hatvanas évek második felében megkezdett, statisztikai adatokra támaszkodó kutatásaival pontos képet rajzolt a korabeli magyar társadalomról. Nagyszabású reformot dolgozott ki: a közművelődéstől várta a polgári irányú fejlődés felgyorsulását. De az 1870-ben épp e területen megmutatkozó passzivitást tapasztalva jegyezte meg: „Magyarország még mindig el van zsibbadva; vagy ha úgy tetszik, Magyarország társadalma még mindig nem ébredt saját öntudatára.” Ezért is volt ő az állami kezdeményezés híve, az államtól várta, hogy a társadalmat kimozdítsa ebből a tespedt

³⁷⁸ Beksics 1881. A democratia 73.

³⁷⁹ Gustav Beksics: Gefallene Ideale. *Neues Pester Journal*, 1888. 98. sz. április 8. 1–2. Egy héttel később: Beksics Gusztáv: A bukott eszmények. *Székelly Nemzet*, 1888. 59. sz. április 15. 1. Ugyanekkor felszólalt a liberalizmus eszméit védve a Franciaországban erősödő radikalizmus ellen. B.G.: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1888. 88. sz. március 28. 1.

³⁸⁰ R. Várkonyi 1973. 39, 59.

állapotából.³⁸¹ Beksics – mint utaltunk rá – első nagy reformcsomagja az igazságügyi javaslatok kidolgozásakor hiányolta az „erős közszellem” támogatását. Csakúgy, mint Schvarcz, az „ébresztésben” nagy szerepet szánt az államnak, de nála az alulról jövő kezdeményezéseknek, a társadalmi mozgalmaknak is nagy jelentősége volt.

Idővel a modern állam mellé ő is modern társadalmat kívánt. Kritikája 1884-ben így szólt: „Az a prometheuszi tűz, melyet Széchenyi gyújtott fel benne, kialvóban van. Meglazultak a nemzet tetterő rugói. Nem csak lassúbbá lett, hanem részben megállt az átalakulási processus, mely a nemzetet feladatainak megoldására képessé tenné. A társadalom nem tart lépést az állammal. A kettő mindinkább szétválk, sőt ellentétbe jut. Az egyik, az állam, tart nyugat, a másik, a társadalom, kelet felé. Egyik Európába és a másik Ázsiába. Az első keresi a modern formákat, a jövőbe pillant Az utóbbi felteszi a vaskalapot s kezdi szeretni mindazt, a minek doh- és penészszaga van.”³⁸² Továbbá azt érzékelte, hogy egymás mellett él egy „legalább közjogilag eléggé demokratikus állam és egy egészen aristokratikus társadalom. Egy 1848-czas állam és egy 1847-es társadalom”, és a szakadás tényét megerősítette azzal a megállapítással, hogy „Ez a társadalom nem liberális.”³⁸³ Beksics azonban azt is tudta, hogy a hibák feltárása szükségszerű, de nem elégséges, azt a változtatásnak kell követnie. A jogi és politikai közönybe süllyedt társadalmat átfogó nemzeti cél megjelölésével próbálta mozdulatlanságából kimozdítani („Az eszme, a gondolat, a központ a nemzeti *czél*. Ez a magyar társadalom, a magyar nemzet lelke.”³⁸⁴). A „konzerválás” tényéből eredő statikus állapotból egy dinamikus program segítségével akart továbblépni. A közszellemet végül a pánszláv és dákoromán ideológiákkal szemben megfogalmazott magyarosító politika hívószavával ébresztette.³⁸⁵ Kezdetben a „grammatikai egység” megteremtésének hosszú távú feladatában, majd később a „politikai asszimilációban” várta – az állam mellett – a társadalom részvételét.

Asszimilációs törekvéseit programszerűen először 1883-ban *Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra* című röpiratában hozta nyilvánosságra. Ugyanazok a felismerések vezették ideáig, mint pár évvel korábban Grünwald Bélát (Beksics művének elején a magyarosítás lehetőségéről megjegyezte: „melyhez kitűnő barátom

³⁸¹ Schvarcz Gyula. Szerk. Miru György. Budapest, Új Mandátum, 2000. (a továbbiakban Miru 2000.) 12, 17, 79.

³⁸² Censor (Beksics Gusztáv): *Társadalmunk és nemzeti hivatásunk*, Budapest, Zilahy, 1884. (a továbbiakban Censor) 6.

³⁸³ Atticus (Beksics Gusztáv): *Új korszak és politikai programja*. Budapest, Athenaeum, 1889. (a továbbiakban Atticus) 55, 59.

³⁸⁴ Censor 5.

³⁸⁵ Beksics 1879. 31. Censor 5–10. Atticus 36–42. A közvélemény meggyőzéséről: Beksics Gusztáv: *A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk, különös tekintettel a mezőgazdaságra, birtokviszonyokra és a népesedésre*. Budapest, Athenaeum, 1896. (a továbbiakban Beksics 1896. A magyar faj) 97–98. A társadalmi akcióról: Beksics 1902. 8–13. Szépirodalmi művében példaként állította a magyar társadalom elé az angol közvélemény bámulatos erejét. Beksics 1881. A szabadság 98.

Grünwald Béla is hozzájárulni látszik³⁸⁶), aki a felvidéki megyék lakosságának összetételét vizsgálva tapasztalta, hogy bizonyos területeken a nemzetiségi túlsúly beolvadással fenyegeti a magyarságot, ugyanakkor a számszerű népesedési adatokon túl a nemzetiségek államellenes agitációjában is veszélyt látott, amely ellen mielőbb szervezett programmal kívánt fellépni. A magyarosodás fokozásának eszközeit a közigazgatás és az iskolarendszer átszervezésében látta (*A felvidék – 1878*).³⁸⁷ Beksics a magyar nyelv terjesztését ugyanezekkel az állami eszközökkel képzelte (sőt ide sorolta még az igazságszolgáltatást, ezt fogalmazta meg egy cikkében úgy, mint a nyelvterjesztés „hároms emeltyűjét”), de a társadalom szerepvállalásával is számolt.³⁸⁸ A „társadalmi akció” előnyeit azzal indokolta, hogy a társadalom, ellentétben az állammal, „mindenütt jelenlévő hatalom. Csendes tevékenysége állandóan működő erő. Finom szövetében fennakad az, ami az állami hatalom kezeiből kisiklik.”³⁸⁹ Tehát az állam mellé egy cselekvő és magyar társadalmat kívánt, mert úgy gondolta, hogy a modernizáció nem lehet eredményes a magyarság aktív közreműködése nélkül.

A magyarosítás „menetrendjének” kidolgozásakor elutasította az erőszakos eszközöket és a hangos sovinizmust. Érezte, hogy a „bűnös közönyből” nem szabad átvezetni a társadalmat „meggondolatlan türelmetlenségbe”.³⁹⁰ Önbizalmat akart önteni a magyarságba, amelyet élesen megkülönböztetett a sovinizmustól: „Az előbbi szükséges, az utóbbi felesleges, sőt veszélyes. Az előbbinek alapja az erő jogos érzete, a férfias erély öntudata: az utóbbi beteges hiúság eredménye. Az első gyökerezik az izomban, a második az idegben. Az első férfias, az utóbbi gyermekes. Az önbizalom erény, a chauvinizmus bűn. Az önbizalom nyugodtságra int, a chauvinizmus provokálásra vezet. Azzal megfér a más népek megbecsülése, ez kicsinyel, kicsúfol minden idegent, a nagy európai komplikációk magvait veti el.” – írta 1886-ban a *Pesti Hírlap*-ban. Ugyanitt figyelmeztetett arra is, hogy a sovinizmus mekkora veszélyeket rejteget magában a fiatal nemzedékekre nézve. Vakmerő vágyakat kelt, elbizakodottságot ültet az ifjúságba, amely aztán az iskolapadból kilépve más népek megalázásától sem riad vissza (utalt Anglia gyarmati politikájára és Németország keleti törekvéseire). Éppen ezért Beksics az önbizalom mellett az önismeret fontosságát hangsúlyozta, azt hasonló „nemzetfenntartó tényezőnek” ítélte.³⁹¹ (A korabeli és sajtó

---

³⁸⁶Beksics Gusztáv: *Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra*. Budapest, Athenaeum, 1883. (a továbbiakban Beksics 1883. Magyarosodás) 6.

³⁸⁷Baka 1985. 334.

³⁸⁸L. Nagy Zsuzsa is utal arra, hogy Beksics kezdetben Grünwald álláspontján volt a magyarosítás szükségét illetően, amíg azonban Grünwald a közigazgatási és a közoktatás átszervezését sürgette, addig Beksics főként olyan gazdasági feladatokat tűzött ki, amelyek közvettebb módon hatottak volna a nemzetiségekre. L. Nagy 1963. 1252.

³⁸⁹B. G.: Chauvinizmus és kislelkűség. *Pesti Hírlap*, 1885. 249. sz. szeptember 11. 1–2.

³⁹⁰Uo.

³⁹¹Beksics Gusztáv: Chauvinizmus és önbizalom. *Pesti Hírlap*, 1886. 256. sz. szeptember 15. 1. E témában lásd még: B. G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1883. 95. sz. április 7. 2., B. G.: Cím nélkül. Uo. 1885. 75. sz. március 17. 1.

viszonyokra jellemző, hogy ugyanebben az évben a *Pesti Napló* ezt írta róla: „A forradalom alatt a szlávoknak nagyobb gyűlölője nem volt, mint Damjanics. A magyar sovinszták közt első helyen áll Beksics.”³⁹²) Kerülni akarta a nemzetiségi, vallási és társadalmi viszályok felkorbácsolását, ugyanis csak nyugodt viszonyok mellett tartotta lehetségesnek a nyelvileg egységes Magyarország megvalósítását.

V. 3. 2. A magyarság számbeli felmérése

Beksics a harminc magyar többségű törvényhatóságban nem látott akadályokat a magyar nyelv teljes és általános elsajátítása előtt, sőt a többségében németek lakta Moson megyét is a könnyen meghódítható területek közé sorolta. Programjában a hazai német nemzetiség a magyarság „szövetségeseként” kapott helyet. Asszimilációs hajlandóságukat dicsérte és elismerte közvetett szerepüket más nemzetiségek megmagyarosodásában (azaz, hogy a románok és a szerbek közül sokan előbb lesznek németté és csak aztán magyarrá).³⁹³ Hivatalos részről ekkor nem is volt hiány a jóindulatú vagy elismerő nyilatkozatokban. Először 1868-ban Eötvös emelte ki a németységnek a haza iránt mutatott hű ragaszkodását, majd a következő évtizedek vezető politikusai is gyakran hangoztattá ezt, de mindig éles elkülönítést téve a becsületes és szorgalmas német polgárok, valamint a pángermán izgatók közé. A képviselőházban 1882-ben Hermann Ottó dicsőítette a németek hazafiságát, 1889-ben Tisza Kálmán sajnálatosnak tartotta, hogy az erdélyi szászokat vezetőik megnyilatkozásai gyűlöltté teszik. Kétségtelen, hogy a magyarországi németek kisebb ellenállást tanúsítottak a magyarosító kísérletekkel szemben (utaltunk erre már a főváros esetében). Ennek hátterében az állt, hogy a németység inkább nemzetiségi csoportok laza együttese volt, mint több szállal egymáshoz kötődő nemzeti közösség, betelepülésük évszázados, csaknem Magyarország egész történelmén át tartó folyamat volt, így történelmi közösségről, a közös múlt fontos tényezőjéről esetükben nem lehetett beszélni. Nyelvjárásuk, anyagi helyzetük, betelepülésük feltételei csoportonként mások és mások voltak, ugyanakkor nem rendelkeztek a nemzeti lét másik kritériumával sem: a terület közösségével. E tekintetben egyedül az erdélyi szászok jelentett kivételt, ennek is volt köszönhető nemzetiségi szervezetségük magas foka.³⁹⁴ Ezért lehetett, az, hogy Beksics sem sorolta őket az előbb említett „szövetségi” kategóriába.³⁹⁵ Mindenesetre az, ahogy a német-kérdést a magyar belpolitika irányához idomította, és hogy

³⁹² A kormánypárti íróról. *Pesti Napló*, 1886. 178. sz. június 29. 1.

³⁹³ Beksics 1883. Magyarosodás 8.

³⁹⁴ V. Windisch Éva: A magyarországi német nemzetiségi mozgalom előtörténete (1867–1900) I. *Századok*, 1964. 4. sz. 635–636, 656. Tanulmányában külön foglalkozik Beksicsnek a németység beolvasztására irányuló törekvéseivel. Uo. 657

³⁹⁵ Beksics 1883. Magyarosodás 8.

így a németiség felé békés hangot ütött meg, nagyban megkülönböztette őt a korban ugyancsak gyakori németellenes megnyilatkozásoktól.

Tehát a kisebb nemzetiségi töredékek magyarosodásával kapcsolatban optimista volt, sőt azt gondolta, hogy a szerbek és a rutének által lakott vidékek sem jelenthetnek gondot. Az akadályokat inkább a szlovák és a román területek meghódítása előtt látta. Ettől függetlenül úgy hitte, hogy a „fajküzdelmek” és „vallási viszálykodások” elkerülése esetén hosszú távú reformmal a nemzetiségi kérdés megszüntethető. Programját ezekkel a sorokkal vezette fel: „A munkafelosztás elvét természetesen érvényesíteni akarom a magyarosítás művénél is. Fokozatosan óhajtom, hogy előrevigyük a magyar nyelv zászlaját. Közvetlen cél gyanánt azt tekintem, hogy mindent, ami állami és társadalmi tényező megmagyarosítsunk. Magyarrá tegyük az intelligenciát, az ipart és kereskedelmet. E célra azonban előre veti fényét ama másik cél. Ha megvalósítottuk azt, el fogjuk érni emezt. Ha az értelmiség, a vagyon, az ipar és kereskedelem magyar lesz a nemzetiségi vidékeken is, ha ebben az országban a magyar szellem fog minden társadalmi funkciót végezni. Ha ez fog írni, szólni, oktatni, s a társadalmi organismus nagy gépezetének munkáját kizárólag ez fogja vezetni, a cél már megvalósítottuk. Gondolat, eszme nem lesz más ebben az országban, mint csak magyar gondolat, magyar eszme. Akkor nyugodtan várhatunk azon időre, mely egyszersmind a pigramassa felszívását meghozza. Hosszú idő lesz; mert a nyers tömegek soká ellentállnak, mint kétezer év története mutatja. De ugyanezen történet mutatja azt is, hogy *még a legnyersebb és legáthatlanabbaknak látszó tömegeket is lassankint szétbontja a folytonos hatás.*”³⁹⁶ A nyolcvanas években Beksics magyarosítás-programja tehát erőszakmentes volt és elsődlegesen nyelvterjesztésen alapult, ám csírájában már magában hordozta a magyarság jövőbeli civilizációs küldetését.

A századfordulóhoz közeledve az erősödő városi polgárság, értelmiség egyre hangosabban követelte a városok hatékonyabb támogatását, törvényi megerősítését.³⁹⁷ A centralista tanok modern képviselőjeként Beksics is felismerte a városok (főként Budapest³⁹⁸) szerepét a polgári életforma alakításában és terjesztésében³⁹⁹, azonban ez nála nemcsak egyszerű modernizációs szükségletként jelentkezett: „Létkérdésünk kulturai kérdés, mely első sorban a városokban nyer megoldást. Az volt a múltban, s az lesz a jövőre. *A magyar nemzet*

---

³⁹⁶ Uo. 9–10.

³⁹⁷ Vö. Pölöskei Ferenc: A rendezett tanácsú városok kialakítása Magyarországon a polgári korban. In: *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára.* Szerk. Sz. Jónás Ilona. Budapest, ELTE BTK, 1994. 177.

³⁹⁸ B.G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1883. 300. sz. november 1. 2. Lásd még Gustav Beksics: Nur eine Stadt. *Neues Pester Journal*, 1885. 271. sz. október 3. 1–2., Uő: Die Hauptstadt und die städtliche Autonomie. Uo. 1886. 299. sz. október 28. 1–2. Uő: Die Hauptstadt und die Regierung. Uo. 1887. 20. sz. január 21. 1.

³⁹⁹ A városfejlődésről: Hanák Péter: *A dualizmus korának történeti problémái.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1971. 47

sorsa városaiban dől el.” – írta 1883-ban.⁴⁰⁰ Mielőtt azonban a városok konkrét feladatait kidolgozta volna, számításokat végzett. Az foglalkoztatta leginkább, hogy ország lélekszámának növekedése milyen hatással volt nemzetiségi viszonyaira. Fényes Eleknek a harmincas évek végén közzétett adatait Keleti Károly 1870-es felméréseivel és az 1880. évi népszámlálás eredményeivel hasonlította össze. Komparatív elemzése során a népesség nemzetiségi megoszlása, illetve a városokban élő magyarságnak az országos átlagnál magasabb számaránya bizakodással töltötték el: az ország lakossága (Erdély és Horvátország nélkül, de a magyar örvidékkel) 1835-ben 7,5 millió volt, 45 évvel később azonban már több mint 11,5 millió; a magyarság ezen belül 3,5 millióról 5,5 millióra nőtt. Az még jobban erősítette reményeit, hogy a magyarok után a „szövetséges” németek következtek, számuk több mint megduplázódott, 900 ezerről 2,5 millió fölé emelkedett. Őket követték a szlovákok fél milliós növekedéssel, majd a román nemzetiség szinte stagnáló, elenyésző szaporodással, a horvát és szerb kisebbség pedig határozott hanyatlást mutatott. Táblázatának számsorai a ruténség megháromszorozódásáról vallottak, de ezt Fényes és Keleti pontatlan, a valóságosnál alacsonyabb, illetve magasabb adataival indokolta.⁴⁰¹

Az erdélyi magyarság számának népesség-arányos csökkenésében külön fájlalta, hogy az a román nemzetiség fogyását meghaladó mértékben történt. 1880-ban hatszázharmincezer magyar állt szemben majd egymillió kétszázézer románval. Egyedül a Háromszék, Udvarhely és Csík megyék által alkotott „székely védvonalban” bízott, amely megvédheti Erdélyt a románok „grammatikai” behatolásától. Horvátországról és Szlavóniáról azonban már lemondott. A magyar arisztokrácia és a középosztály bűnének tartotta, hogy birtokvesztések, eladások következtében e terület először gazdaságilag, majd társadalmilag és kulturálisan teljességében emancipálta magát. Nem sok reménnyel kecsegtetett a somogyi, baranyai és bácskai kivándorlás sem, mivel előre látta, hogy állami támogatás (iskolaalapítások) hiányában a térségbe letelepedő magyar népesség pár generáció múlva elhorvátosodik.⁴⁰² Vizsgálata közben meggyőződött arról is, hogy míg vidéken a nyelvhatárok nem változtak, csak egyes déli megyékben, Somogyban, Baranyában, és némileg Zalában sikerült a Dráva vonalra kiterjeszteni a magyar nyelv fennhatóságát, illetve Temes és Arad megyében volt mérhető számottevő magyarosodás, addig a magyar lélekszám növekedése főleg a városokban történt.⁴⁰³

---

⁴⁰⁰ Beksics 1883. Magyarosodás 34. Lásd még Beksics Gusztáv: A városok és a magyarosítás. *Pesti Hírlap*, 1882. 65. sz. március 6. 1-2. Uő: Városaink – váraink. *Pesti Hírlap*, 1883. 298. sz. október 29. 1

⁴⁰¹ Beksics 1883. Magyarosodás 36–40. Censor 26–29. Hírlapi cikkei közül: Die Zunahme der Bevölkerung in Ungarn. *Neues Pester Journal*, 1885. 283. sz. október 15. 2.

⁴⁰² Censor 32–35.

⁴⁰³ Beksics 1883. Magyarosodás 40–42. Censor 29–30.

A Budapestre irányuló tömeges bevándorlást hasznos folyamatnak tekintette, hiszen az megkilencvenszerezte a magyarságot, s a fővárost valóban magyar várossá tette: 1880-ban a háromszázhatvanezer lakosból közel kétszázezer a magyar. Ilyen növekedés mellett már nem aggasztotta a továbbra is tekintélyes számú (majd százhuszezres) németiség jelenléte, illetve a nyolcvanas évtizedben egyre inkább tapasztalható szlovák beáramlás. Az előbbi – mint már több alkalommal jeleztük – tervszerű asszimilálása különben sem tartozott programjának főbb céljai közé, és a szlovák elem szaporodásában sem látott veszélyeket, mivel a többségében építkezéseken dolgozó munkásokat Beksics nem sorolta a valódi városlakók közé. A vidéki városok közül a szinte teljesen magyar Szeged és Debrecen teljesítményét tartotta példaértékűnek, de a dunántúli városok magyarosodását találta a legszemléletesebbnek. A harmincas években a nyolc szabad királyi városból nem volt egyetlen egy tiszta magyar sem, a két püspöki várost német-magyar elem lakta, a 214 mezővárosból csak 110 volt magyar. Beksics adatai szerint a nyolcvanas évekre a németiség mindenhol visszaszorult: Sopron huszontháromezer lakosából már ötezer magyarral „büszkélkedhetett”, Győr és Szombathely majdnem teljesen, Pécs kétharmadában magyar lett, de kisebb városok: Kaposvár, Nagykanizsa, Veszprém, Pápa, Zalaegerszeg sem volt már vegyes összetételűnek mondható. Észak-Magyarországon Pozsony nemzetiségi változását meggyőzőnek tartotta: harmincezer magyarul tudó német mellett a szlovákokkal megegyező számban hét és fél ezer magyar található, és külön sikernek könyvelte el, hogy Nagyszombatban másfélezer magyarral számolhat. A Délvidék szerb városainak lakosságarányában beállt változások ugyancsak Beksics reményei szerint alakultak. Szabadkán a magyarság jelentékenyen túlhaladta a szerbséget, amely ötven évvel korábban még roppant túlsúlyban volt, hasonlóképp Baján és Zentán, de Újvidéken, Zomborban is jelentős haladást mutatott a magyar ügy. Temesváron a németekkel, Aradon a románokkal szemben „győzedelmeskedett” és Nagyváradon is elsőprő többséget szerzett. Ezek az adatok számára azt bizonyították, hogy a magyarosodás folyamata a német, szerb vagy román lakossággal szemben volt a legsikeresebb. A szlovák területek több városában (Zólyom, Trencsén, Bélabánya, Szokolca, Lőcse) még ekkor is csekély számú magyar lakott, de ő ezt előrelépésnek tartotta, hiszen félévszázaddal korábban magyar elem ezekben egyáltalán nem létezett. Végül 143 város nemzetiségi adatainak összesítéséből kimutatta, hogy az összlakosságot figyelembe véve 63 százalék a magyarság aránya, továbbá 18 a német, 7 a szlovák, 4 a szerb-horvát, 3 a román és 0,14 százalék az orosz lakosság, illetve 4,86 százalékban egyéb nemzetiségű csoportok jelenlétével kell számolni.⁴⁰⁴

---

⁴⁰⁴ Beksics 1883. Magyarosodás 43–48. Censor 28–30, 56–57, 74–76. Atticus 84. Beksics: *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon*. Budapest, Athenaeum, 1895. (a továbbiakban Beksics 1895.) 221–225. Hírlapi cikkei közül: *Városaink fejlődése I. Nemzet*, 1883. 337. sz. december 8. 5., *Die Entwicklung unserer Städte. Neues Pester Journal*, 1884. 119. sz. április 30. 1–2.

Tovább javította a magyarosítási program kilátásait azzal, hogy a 63 százaléknyi magyar elemhez hozzászámította a nemzetiségiak valamivel több, mint 11 százalékát, azaz a magyarul tudó, de nem magyar anyanyelvű polgárokat. Így jutott arra a következtetésre, hogy „a magyarosításnak számokban kifejezve még csak 25 % dolga van. Azután magyarrá lesz, vagy legalább tudni fog magyarul Magyarország összes lakossága.” A városokból kiinduló nyelvi asszimiláció létjogosultságáról pedig az győzte meg, amikor az országos nemzetiségi arányokat hasonlította a városokéhoz, így ugyanis a magyarok részarányát tekintve 44 százalék állt szemben a 63 százalékkal (a németeknél ez 13, illetve 18 százalék volt). Ebből következett, hogy Beksics demokrácia-történetének egyik alaptételét – „magyar faj [...] nem városalkotó faj” – meghaladva, a magyarságot most már „városalkotó faj”-ként definiálta és ebben a minőségében kizárólagossá tette. Mások fölé emelte azért, hogy az ipari és kereskedelmi tevékenységet, a vagyont és az intelligenciát – ezek voltak szerinte a valódi városok ismérvei – asszimilációs képességeknek minősítette, amelyekkel nála csak a magyarok rendelkeztek. Az, hogy a városi iparosok és kereskedők nemzetiségi megoszlásából a magyarság számára kedvező adatokat (48,6 és 54,4 százalék) tudott kimutatni, gondolkodásának egyik sarkalatos pontjából következett: a zsidóságot a magyarsághoz sorolta. A gazdasági pozíciókat nagy számban birtokló zsidók asszimilációját kulcskérdésnek tartotta, jól látta, hogy nélkülük kivitelezhetetlen lenne programja. Megelégedéssel figyelte, ahogy tömegesen elsajátítják az államnyelvet. Éppen ezért a gazdasági tevékenységek teljes elmagyarosodását nem látta lehetetlennek, sőt egy felmérése szerint az idegen anyanyelvű iparosokból és kereskedőkből átlagosan 30 százalék beszélte a magyart.⁴⁰⁵

V. 3. 3. A magyarosítás társadalmi eszközei

Beksics úgy érezte, hogy amennyiben a kedvező tendencia tovább folytatódik, a városok kultúra- és nyelvterjesztő hatásukkal meghódíthatják a vidéket, s akár még az állami eszközöktől (igazságszolgáltatás, közoktatás, közigazgatás, közlekedési politika) remélhető eredményeket is meghaladhatják.⁴⁰⁶ A súlypontot a megyékből a városokra helyezte: „*A magyar nemzet életerejének a megyékből át kell költöznie a városainkba.*” – írta programadó művében.⁴⁰⁷ S ugyanott olvashatjuk, hogy ettől a dinamikus modernizáció beindulását várta: „*Egy tuczat nagy és magyar város biztosabban fenntartja a magyar nemzetet a következő ezredévben, mint fenntartotta az elsöben az ösiség és a megye.* S a város nemcsak conservál,

⁴⁰⁵ Beksics 1883. Magyarosodás 49–53, 56–58. Atticus 80–81. Beksics 1895. 220. Választási programbeszéde, 1884. június 8. Közölte: *Székelly Nemzet*, 1884. 89. sz. június 10. 2.

⁴⁰⁶ Beksics 1883. Magyarosodás 54–55. Atticus 78–80. Beksics 1892. 309–312. Beksics 1895. 200, 207, 216.

⁴⁰⁷ Beksics 1883. Magyarosodás 65. Lásd még Atticus 78–80, 82, 85. Beksics 1892. 309.

mint conserváltak ezek, hanem fejleszt. Nemcsak a haláltól menti meg, hanem pezsgő vért is önt a nemzet ereibe.”⁴⁰⁸

Első ütemben különösen a főbb régióközpontokat kívánta magyarosítani: Pozsony és Trencsén segítségével az észak-nyugati, Kassa és Máramarossziget által az északi részekre terjesztette volna ki a magyar nyelv „uralmát”; az urbanizációban mintaadó főváros mellett több alkalommal nyomatékosította Szeged alföldi hivatását és dél-magyarországi küldetését. Biztos volt abban, hogy amennyiben a program a szorosabb értelemben vett Magyarországon sikert ér el, annak érezhető hatása lesz Erdélyben, ahol Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Brassó és Szeben szerepét hangsúlyozta.⁴⁰⁹

Ezek voltak programjának célterületei, amelyeket a „magyar culturöv” tartóoszlopainak szánt. Az igazságügyi reformok során, a királyi táblák decentralizációjakor új székhelyként vette számba őket⁴¹⁰, de az összes város megerősítésére gondolt, amikor szorgalmazta, hogy az önkormányzat terhével vagyoniilag megbirkózó városokat ki kell szabadítani a megye fennhatósága alól.⁴¹¹ A helyi önkormányzati szellem megszilárdításával⁴¹² párhuzamosan politikai súlyuk növelése érdekében országgyűlési képviselőik számának megemelését követelte. (Beksics maga is város, Sepsiszentgyörgy képviselője volt.) 22-vel több, azaz 100 városi küldöttre tett javaslatot, Budapestet 12 hely illette volna meg, vagyis a fővárosnak 3 új képviselői helyet juttatott, de tervezete tartalmazta azoknak a városoknak a listáját, amelyeknek a többi 88 képviselői helyet szánta. Már az 1848-as választójogi törvény kevés kerületet biztosított a polgárságnak, s azóta a városok lakossága majdnem megkétszereződött. A rohamos növekedés kétségtelenül indokoltá tette a mandátum elosztás korrigálását, de a magyar küldöttek potenciális növekedését nemzetiségi szempontból is hasznosnak ítélte.⁴¹³ Szintén megerősítésük érdekében sürgette a közegészségügyi helyzet javítását, abban és a közrend fenntartásában az állami szerepvállalást elengedhetetlennek tartotta: a megyei közegészségügy felügyelet szigorú centralizációja mellett érvelt.⁴¹⁴ Felemelte szavát a magyar tanintézetek és az állandó magyar színházak alapítása mellett. Az államot főleg a meglévő magyar társulatok segélyezésére szólította fel,

⁴⁰⁸ Beksics 1883. Magyarosodás 61.

⁴⁰⁹ Uo. 61, 64–65. Szegedről: B.G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1883. 282. sz. október 14. 2. Gustav Beksics: Szegedin. *Neues Pester Journal*, 1885. 128. sz. május 10. 2–3. Beksics Gusztáv: Szeged. *Székely Nemzet*, 1885. 75. sz. május 16. 1.

⁴¹⁰ Beksics 1883. Magyarosodás 63. B. G.: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1890. 15. sz. január 16.

⁴¹¹ Beksics Gusztáv: Városaink fejlődése II. *Nemzet*, 1883. 351. sz. december 23. 5. Uő: A városaink reformjához. *Székely Nemzet*, 1890. 124. sz. augusztus 9. 1.

⁴¹² Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1882. 13. sz. szeptember 13. 2.

⁴¹³ Censor 74–76. Timoleon 125. Atticus 82–92. Hírlapi cikkei közül: Városaink fejlődése III. *Nemzet*, 1883. 352. sz. december 24. 2. Városaink jelöltjei. *Pesti Hírlap*, 1884. 144. sz. május 25. 1–2. Előterjesztése a választási reform tárgyában. 1895. július MOL K-26 348. cs. – 2487.

⁴¹⁴ Hírlapi cikkei közül: Városaink fejlődése II. *Nemzet*, 1883. 351. sz. december 23. 5., Die Santitätszuflande in der Hauptstadt. *Neues Pester Journal*, 1886. 291. sz. október 20. 1–2., Cím nélkül. *Nemzet*, 1889. 260. sz. szeptember 21. 1., Városaink és a közegészségügy. *Pesti Hírlap*, 1892. 262. sz. szeptember 22. 1–2.

hogyan azok megbirkózhassanak a német konkurenciával. Tudta, nem várható el, hogy a központi költségvetésből minden fontosabb városban kőszínházak épüljenek, ezért a társadalmat buzdította adakozásra.⁴¹⁵ A magyar városok hálózatára épülő kultúrövek koncepciója természetesen kapcsolódott össze a gazdaság modernizációjának igényével, amellyel összefüggésben – mint előbb jeleztük – nagyra értékelte a zsidóság szerepét, de látta a nyolcvanas évektől újra fellendülő gazdaság okozta strukturális problémákat. A nagy ipari átalakulás Budapest és szűkebb környéke kivételével igen szerény mértékben járult hozzá a magyarországi városhálózat mennyiségi növekedéséhez, a meglévő városok urbanizációjához.⁴¹⁶ Beksics felismerte ezt, észlelte, hogy a főváros óriási gazdasági súlyával agyonnyomja a vidéki városokat, ezért fokozott állami segítséget várt el a helyi gazdasági központok létrehozásában, a legelmaradottabb gazdasággal rendelkező területek és városaik megerősítésében (Székelyföld – Sepsiszentgyörgy).⁴¹⁷

Beksics tehát a városok polgári jellegéből következő előnyöket a magyarosítás szolgálatába akarta állítani, de úgy vélekedett, hogy a közművelődési egyesületek is kedvezően hatnak a folyamat felgyorsulására és a társadalmi részvétel fokozódására. 1885. január 9-én a *Pesti Hírlapban* jelent meg *Közművelődési egyletek* című vezércikke a következő gondolatokkal: „Ha a társadalom gyöngye: meg kell erősíteni. Ha zilált, széthúzó, egyenetlen: szervezni kell. [...] Most kizárólag csak a társadalmi hatásról akarok beszélni. Az állam szervezve van a nemzetiségi vidékeken is: szervezni kell hasonlóképp a társadalmat. Ez pedig csak egyletek által lehetséges. Nálunk sok az egylet, de aránylag kevés hatást képesek felmutatni. [...] Legújabbban azonban ebben az irányban is történt kezdeményezés. Közművelődési egyletek alakultak. Ezekben nyilvánulhat leginkább a társadalom tevékenysége. Ezek képezhetik és kell képezniök a társadalmi organizmus idegszárait. Ezeken keresztül érezhet és hathat a magyar társadalom. Leginkább ezek segítségével szilárdíthatja meg a magyarságot a veszélyeztetett pontokon. A hatósági közegek lehetnek indolensek: a társadalom, ha akcióban van, élesen lát és tevékeny. Mindenütt jelen van s nemcsak a hivatali székhelyen és irodában. Az állam kezéből ami kisiklik, megragadhatja azt a társadalom ezer keze. De csak úgy, ha a társadalom éber és erélyes. Csak úgy éber és erélyes, ha eszme hatja át s organizmusa van. A közművelődési egyletek hálózatával kell tehát beborítani mindazon vidékeket, ahol a magyarságnak nehéz a helyzete. [...] Ez egyletek

⁴¹⁵ Beksics 1883. Magyarosodás 63–64.

⁴¹⁶ Vö. Gyáni Gábor: Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században. *Limes*, 1998. 2–3. sz. 87–89, 91.

⁴¹⁷ Hírlapi cikkei közül: Vidéki városaink. *Székely Nemzet*, 1885. 82. sz. május 30. 1., Andere Provinzstädte. *Neues Pester Journal*, 1885. 144. sz. május 27. 1–2., Ein Stück Statistik. Uo. 1886. 280. sz. október 9. 1–2. A székelyföldi városok elmaradottságáról ad áttekintést Pál Judit, tanulmányában gazdagon illusztrálja a társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyokat, érzékelteti, hogy az erdélyi városok történelme az egész korszak nagy társadalmi változását modellezi, azt a felemás urbanizációt, amely a gyarapodást és a megkésett fejlődést egyszerre jelentette. A székelyföldi városok a dualizmus alatt. *Limes*, 1998. 2–3. sz. 101–111.

közvetlen célja az lenne, ami most: a közművelődés terjesztése, a magyar kultúrának társadalmi úton való emelése. Ez teljesen törvényes cél.”⁴¹⁸

A kultúra terjesztés egyik célterületének Erdélyt tartotta, cikke négy nap múlva a *Székely Nemzetben* volt olvasható. Talán agitációja is szerepet játszott abban, hogy pár hónap múlva, április 12-én megtartotta alakuló közgyűlését a legnagyobb ilyen társulat, az EMKE betűnéven ismertté vált Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. Beksics üdvözölte az alakulást, tagjai sorába lépett és munkájához cselekvőleg hozzájárult. A fővárosi választmány tagja volt, majd bábáskodott a Debrecen magyar királyi városi és Hajdúvármegyei választmány megalakulásánál, illetve részt vett az irodalmi szakosztályban. Mindezek mellett a sajtó útján támogatta az egyesület hazafias ügyét.⁴¹⁹ A mozgalom intenzitására jellemző, hogy júniusban már százezer forint adomány gyűlt össze az új egyesület céljaira⁴²⁰ – Beksicset ez nagy meglepéssel töltötte el, hiszen ezt részben személyes sikerének tekinthette, de főleg a társadalom ébresztésének szándékával indított és annak aktivitására építő reformtörekvések visszaigazolásáról volt szó. Az országossá bővülő akció láttán írta a *Pesti Hírlapban*: „A magyar társadalom ébredése csak tegnap történt s ma már nemcsak szavak, hanem tettek vannak előttünk. Nemcsak a lelkesedés lángja lobog, hanem a cselekvés is kezdetét veszi. Nemcsak a szalmatűz füstoszlopa emelkedik fel, hanem a nagy nemzeti cél örökké világító oszlopa is. A magyar társadalom felébredt, s részt követel magának a nemzeti munkában. Részt követel magának a békés harcban, hogy részt követelhessen a békés diadalban. A magyar társadalom nagykorúvá lett.”⁴²¹ Lelkesültsége ellenére elvárásai a szervezetek küldetését illetően nem voltak túlzók, a magyarosítás hosszú távú képzetébe illeszkedtek. Az EMKÉ-ről írta választóinak: „... azt hiszem, működése nem terjedhet azon túl, mint hogy Erdély nem magyar megyéiben, a nemzetiségi áradat közepett, fuldokló kis magyar tömböket megmentse. Feladata inkább csak *defensiv* mint *offensiv* lehet. A magyarság védelme a Királyhágón túl, nem pedig a nagy célokat kitűző hódítás. És Erdélyt mégis meg kell hódítanunk. Közel egy ezred év előtt fegyveres kézzel hódította azt meg a magyar és most egy ezred év múlva ott vagyunk, hogy a Királyhágón túli, vagy itt Szentgyörgyön beszélve *innen* részeket *társadalmilag* csak ezután hódíthatjuk meg.”⁴²² Ebben az elsődlegesen „megtartáson” és/majd „visszahódításon” alapuló koncepcióban látta a

⁴¹⁸ Beksics Gusztáv: Közművelődési egyletek. *Pesti Hírlap*, 1885. 9. sz. január 9. 1–2.

⁴¹⁹ Sándor József: *Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése 1885-1910*. Kolozsvár, Emke, 1910. (a továbbiakban Sándor 1910.) 89, 132, 136, 313.

⁴²⁰ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1885. 175. sz. június 27. 1.

⁴²¹ Beksics Gusztáv: Közművelődési kongresszus. *Pesti Hírlap*, 1885. 252. sz. szeptember 14. 1.

⁴²² Beksics Gusztáv: A székelyföld érdekei. Beksics Gusztáv orsz. gyűl. képviselő nyílt levele választóihoz. *Székely Nemzet*, 1885. 100. sz. július 2. 1.

közművelődési egyesületek hivatását, egyúttal a magyarság három fő „reservoir”-ja, az Alföld, a Dunántúl és Erdély régi összeköttetésének helyreállítását.⁴²³

A gomba módra szaporodó, a népnevelés ügyének előmozdításáért fáradozó helyi egyletek munkáját nagyra becsülte, szélesebb társadalmi hatásuk érdekében számuk növelése mellett központosításukat sürgette. Dunántúli, észak-magyarországi (amelyre kezdeményezés már történt, 1882-ben létre jött Grünwald Béla szellemi közreműködése mellett a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület) és dél-magyarországi átfogó szervezetek megalakítását tartotta szükségesnek.⁴²⁴ 1890 decemberében a képviselőházban a közvetett állami támogatások (a sorsjegy-kölcsön kibocsátás) jelentőségét nem vitatta, de arra figyelmeztetett, hogy azokat koncentráltan, a valóban fontos társadalmi szerveződéseknek kell megadni, több humanitárius, vallási, kulturális szervezet egyidejű támogatása ugyanis a közadókön keresztül a magyarság túlzott megterhelését jelentette volna. Ugyanakkor a dekoncentráltágban és a széttagoltságban az erők szétforgácsolódásának veszélyét érezte.⁴²⁵

A kultúra és nyelvterjesztés alulról szerveződő fórumait hathatós eszköznek tekintette az ország számos területén kibontakozó kivándorlási mozgalom megfékezésére is. A magyar elem nagyarányú elvándorlása a Felvidék és Székelyföld mellett a Dunántúlon volt a legnagyobb mérvű. Az államalkotó faj számarányára oly érzékeny Beksics világosan látta, hogy a kormányzatnak javasolt betelepítések mellé az ipar- és kereskedelemfejlesztést, illetve a kultúra megkötő erejét is társítani kell⁴²⁶, s hogy a szülőföldjén zajló negatív folyamatot megállítsa, intenzíven agitált a dunántúli magyarosítás szervezeti kereteinek kiépítése mellett. A dunántúli egyesület létrehozásáért komoly mozgalom indult, és Beksics a kedvező fejlemények láttán még azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy az új szerveződés képes lesz megmenteni a Szlavóniába kivándorló magyarokat az elszlávosodástól; nem véletlen tehát, hogy a földrajzi közelség miatt székhelyének Pécs városát javasolta.⁴²⁷ A horvát nacionalizmus nyomásának valóban sokan nem tudtak ellenállni, magyarságukat elvesztették,

---

⁴²³ B. G.: A culturegyletek és a magyarosítás. *Nemzet*, 1887. 73. sz. március 15. 1–2.

⁴²⁴ B. G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1885. 190. sz. július 13. 1. Beksics Gusztáv: Közművelődési egyesületek. *Pesti Hírlap*, 1885. 208. sz. július 31. 1.

⁴²⁵ Felszólalása az Erdélyrészi Közművelődési Egyesület sorsjegy-kölcsön engedélyezése iránti kérvény tárgyalásakor. 1890. december 15. Képviselőházi napló 1887–1891. XXI. köt. 148–149., illetve Sándor 1910. 551.

⁴²⁶ Emlékirata a földművelési miniszterhez a dunántúli és a székelyföldi viszonyok tárgyában. 1891. augusztus 1. Közölte: Kivándorlás és telepítés. *Nemzet*, 1891. 223. sz. augusztus 15. 9.

⁴²⁷ B. G.: Dunántúli közművelődési egylet. *Pesti Hírlap*, 1885. 64. sz. március 6. 1–2. Beksics Gusztáv felolvasása Pécssett. *Székely Nemzet*, 1885. 89. sz. június 8. 2. B.G: Cím nélkül. *Nemzet*, 1885. 236. sz. augusztus 29. 1.

a második nemzedék tagjai közül jó néhányan elfelejtették anyanyelvüket és őseik szülőföldjével sem tartották a kapcsolatot.⁴²⁸

Lelkesítésére 1890. november 20-án megalakult a Dunántúli Közművelődési Egyesület, amelynek ő maga alelnöke lett, az elnöki székbe Széll Kálmánt (a szervezet későbbi díszelnöke), másodelnökül Pallavicini Ede örgrófot nyerte meg és idővel a vezetőség munkájába Rákosi Jenő is bekapcsolódott.⁴²⁹ Az alapítónak azonban hamar „távoznia kellett” a választmányból. A katolikus klérus felháborodva Febronius álnéven megjelentetett röpiratán (*Ultramontanismus és nemzeti állam* – 1891) – amelyben az alsó papság egy részének politikai támadásai ellen kelt ki – a *Magyar Állam* oldalain felszólította az egyházi rend tagjait, hogy maradjanak távol az egylettől. Beksics nem akarta elidegeníteni őket a szervezettől, ezért 1891 májusában lemondott tiszteréről, s ezután hírlapírói és politikai eszközökkel támogatta tovább a társadalmi elven nyugvó, pártok és felekezetek fölé emelkedő mozgalom „nemzeti hivatását”.⁴³⁰ Igaz, jóval később, de szemtanúja lehetett a magyarosítási terveiben fontos szerephez jutó dél-magyarországi szervezet zászlóbontásának: 1903 decemberében Szegeden alakult meg a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület.⁴³¹

Beksics az eredményeket leginkább a nyelvi asszimilációban várta, működésüktől hosszú távon az egységes magyar kulturövezet vissza/kialakítását remélte, de a mozgalomhoz fűzött reményei között szerepelt egy másik egység, a társadalmi megteremtése, vagyis, mint azt egy alkalommal a *Nemzetben* megfogalmazta: „az értelmiség egységének létesítése.”⁴³²

V. 3. 4. Az új és nemzeti középosztály

A nyolcvanas évek derekán, komoly történeti előzményekkel a háttérben került az értelmiségi viták homlokterébe a középosztály-problematika. Kossuth „nemzeti közeprend” megerősítését célzó törekvései óta számos vállalkozás próbálkozott a nemzeti haladás, a modern polgári átalakulás társadalmi bázisának elméleti megalapozásával. A szabadságharc bukása után Beksics mestere, Kemény Zsigmond a *Pesti Napló*ban készített európai összehasonlító mérleget a középosztály mobilitásáról. A nemzetek szellemi emelkedését két osztály: a nagypolgárság és a falusi közép- és kisbirtokosok műveltségi fokához kötötte. A passzív rezisztencia időszakában Mocsáry Lajos ugyancsak felismerte a műveltségi tényező

⁴²⁸ Vö. Szili Ferenc: Kivándorlás, mint vállalkozás Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországba. In. *Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában*. Szerk. V. Fodor Zsuzsa. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 1995. 85.

⁴²⁹ Beksics Gusztáv. *Dunántúli Képes Naptár*, 1892. 13. Fekete Sándor: A közművelődési egyesületek. *Nemzet*, 1896. 222. sz. augusztus 13. 5. Sándor 1910. 400, 406.

⁴³⁰ Lemondó nyilatkozatát közölte a *Budapesti Hírlap* 1891. 149. sz. június 1. 2.

⁴³¹ Megalakulásáról tudósít a *Budapesti Hírlap* 1903. december 8-i száma.

⁴³² B. G.: Cím nélkül. *Nemzet*, 1887. 277. sz. október 9. 1.

kulcsszerepét, éppen ezért volt lesújtó ítélete a középnemességről, amely szerinte korántsem bírt a vagyoni állásának „megfelelő” pallérozottsággal, és ezért mondhatta, hogy „nincs közvetítő osztály”, hiszen csekély számú művelt, vagyonos polgársággal számolt. A centralista Trefort Ágoston 1862-ben a *Budapesti Szemlé*ben négy csoportról: a parasztokról, urakról, mesteremberekről és zsidókról beszélt. Nem használta a középosztály kifejezést, mivel az urak kategóriáját széles sávban értelmezte: magába foglalta a mágnásoktól egészen a falusi jegyzőig terjedő kategóriákat, így a felső polgárságot is, amelybe nem sorolta be emancipációjának hiánya miatt a zsidóságot. Nála a professzionális képzettség fogyatékosága a mesterembereket és a kisebb kereskedőket is kizárta a polgárság soraiból. Kecskeméthy Aurél két évvel a kiegyezés után a politikai emancipáció ellenére a zsidóságot tette felelőssé a nemzeti polgárság kifejlődésének elmaradásáért. A szokásaival, vallásával kasztot képező „nemzettestben idegen osztályt” okolta, hogy megszakítja az alsóbb és felsőbb osztályok egymásba való átmenetét.

A nyolcvanas évek elején az agrárius mozgalom és a politikai antiszemitizmus zászlóbontása, és tőlük nem függetlenül a dzsentri körül fellángoló viták hatottak leginkább a középosztállyal kapcsolatos nézetek alakulására. 1880-ban a későbbi antiszemita-párti Simonyi Iván a *Havi Szemle* oldalain már nemcsak a dzsentri, hanem a polgári elem pusztulásáról is írt, azonban meggyőződése volt, hogy előbbi ennek ellenére még huzamosabb ideig döntő befolyást gyakorol a politikai élet alakulására. Erre predesztinálta Simonyi dzsentrijét a tradíció, illetve az ellen-elit hiánya, vagy legalábbis annak politikai gyengesége. A gyermekeiket tervszerűen az „uralkodó faj” iránti ellenszenvre nevelő és csak a saját gazdagodásukkal törődő zsidóságot látott, és úgy vélte, hogy ezek a magatartásformák az asszimilálást reménytelenné teszik. A kórjelenségekért a Tisza adminisztrációt, a megyei dzsentrit, illetve a liberális gazdaságpolitikát (közös vámterület) egyaránt okolta. Némileg meglepő, hogy egy évvel később a kormánypárti Láng Lajos *Társadalmi deficit* című brosúrája nem irányult a középbirtokosok ellen, sőt a függetlenségi érveléssel szemben a vámterület megszűnését épp ezen osztály elleni cselekedetnek tartotta. A gazdasági és társadalmi folyamatokat szemlélve következtetése az volt, hogy az ország nem szegényedik, hanem nem gazdagszik eléggé, mert a „legfontosabb termelő eleme”, a középrend egy gyötrelmes átalakulás közben van. Az átalakulás pedig „társadalmi deficitet” okoz azzal, hogy megbontja a háztartás mérlegét, azaz nagyobb igényeket támaszt az osztályhoz tartozókban szükségleteik tágítására, jövedelmi viszonyaik azonban ritkán engedik meg a kiadások fokozását. Sorait nyílt levélben bírálta meg Szontágh Pál. A képviselőház alelnöke hamisnak és méltánytalannak találta Láng állításait és határozottan kijelentette a dzsentri pusztulását, tönkrejutását, és azt, hogy politikai tényezőként napjai meg vannak számlálva. Láng

viszontválaszában egy lehetséges jövőképet vázolt fel, amelyben a dzsentri politikai hatalma kontinuum, de már nem kizárólagos (!), mert kénytelen magába fogadni és „áthasonítani” a polgárságból, vagy akár alacsonyabb osztályokból mindazokat, akik műveltségük és munkájuk által érvényesülnek. Ebben az évben szólalt meg a *Budapesti Szemlében* Asbóth János. Tágas horizontú nemzetközi és hazai történeti áttekintéssel vázolta fel a dzsentri útját. Eközben elismerte a válságot, beszélt a hanyatlás megindulásáról, és számított a kormányzat segítségére. Ám nem zárta ki azt sem, hogy a tönkre jutott nemesség végül „erejét és erényeit” átörökíti egy új nemzedékre, ami valójában az egész magyar nemzet lesz. Ezzel ő nem egy középosztályban oldotta fel a dzsentrit, hanem az egész társadalomban.

1881-re több álláspont körvonalazódott, de újabb középosztály-programokra, újabb vitákra 1884-ig várni kellett. Ekkor Berzeviczy Albert dzsentri-védő cikksorozta (*Nemzet* 1884. szeptember 28. – október 2.) mellett leginkább Beksics Censor álnéven megjelentetett *Társadalmunk és nemzeti hivatásunk* című röpirata adott újabb lökést a vitának. Berzeviczy hitt a dzsentri életrevalóságában, és a bajok leküzdésére buzdította. Helytelenítette az antiszemizmus iránti fogékonyságát, illetve közeledését az arisztokrácia nem liberális táborához. Arra figyelmeztette és kérte, hogy „simuljon” és „olvadjon össze” a középosztály többi elemével, úgy, hogy egyenlősitse magát, vegye fel velük a versenyt gazdasági és társadalmi téren egyaránt, de közben ragaszkodjon liberális elveihez, hagyományaihoz.⁴³³

Beksics munkája a magyar középbirtokos nemesség és a polgárság történeti szerepének már jelzett elemzése után a két rend társadalmi súlyának lemerésével megalkotott középosztályprogram-hirdetés szándékával született meg. Újra az európai párhuzamokból indult ki és a statisztikai módszerrel bizonyított. Tudta, hogy a társadalmi átalakulás mindenütt a polgársághoz volt köthető, sőt a nyugati államok polgárosodási tendenciái újra megerősítették abban, hogy egyedül a középrend képes megvédelmezni az államot és a társadalmat a demokratikus kilengésektől (chartizmus, szocializmus). Ám 1884-ben ő már nem csak nyugat felé tekintett. Új elemként jelent meg nála Oroszország, az orosz arisztokrácia és birtokos nemesség alászállt társadalmi presztízse, és az éppen ezért nagy feladatok előtt álló orosz polgárság. Számára most már kevésbé a nyugat, mint inkább a keleti birodalom társadalmi, gazdasági folyamatai váltak viszonyítási mércévé. A magyar városi lakosság számaránya (ami ekkor 15 százalék az ország össznépeességéből) az orosz mellett jónak volt mondható, de azt ő is látta, hogy ez nem fedi le a valóban polgári életforma szerint élőket, ezért azt a foglalkozási ágakban kereste. A fogalmat tágabb értelemben használta, az

---

⁴³³ Kövér 2003. Lásd még Hanák Péter: A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához. *Valóság*, 1962. 3. sz. 23–39., Halász 1977. 335–346., Németh G. 1981. 50, 76, 135., Huszár Tibor: A dzsentri fogalmáról. Az ún. történelmi középosztályról. In. Huszár 1984. 122–139., Buzinkay Géza: A középosztály kialakításának programjai. In. *Forradalom után – kiegészítés előtt*. Szerk. Németh G. Béla. Budapest, Gondolat, 1988. 286–312., John Lukács 1996. 197–198.

értelmiség és az önálló vállalkozók széles spektrumát ideértette, s nem szűkítette csupán iparral és kereskedelemmel foglalkozó egyének közösségére, így felmérése (az 1880-as népszámlálásból merítve) pontosan 650 ezer 618 főre tette a magyar polgári középosztály létszámát. Érdeemes bemutatnunk a részeredményeket: 70 ezren az értelmiség (tanárok, tanítók, írók, művészek, orvosok, mérnökök, köztisztviselők, ügyvédek és közjegyzők), 30 ezren a földművelés, 382 ezren az ipar (2000 tiszt és üzletvezető, a többi önálló vállalkozó) és 109 ezren a kereskedelem köréből (97 ezer önálló vállalkozó, 12 ezer tiszt és üzletvezető), továbbá 39 ezer jövedelemből élő és 20 ezer városi háztulajdonos, továbbá ide sorolt 618 főt a bányászatból (172 önálló vállalkozó, 446 bányatiszt). Az alacsony szám ellenére korának polgári középrétegét megkerülhetetlennek vélte a társadalom kulturális és főleg erkölcsi megújításában (ezért írta: „A magyar társadalom a polgári középosztály nélkül nem menthető meg”), viszont még elég gyengének ahhoz, hogy a nemzeti érdek mentén szerveződő politika misszióját egyedül vállára terhelhesse; továbbberősítésének zálogát az említett város-, illetve ipar- és kereskedelemfejlesztésben látta.⁴³⁴

A tradicionális vezetőréteg, a dzsentri (vagyis nála ez a vidéki nemesség) szerepét a hivatalvállalás tömeges jelensége miatt kontinuosnak ítélte: a „megyéből beköltözött az államba” – mondta. Az akkori az 1848 előtti mágnások és középnemesek névszerinti, megyénként összeállított listáiból azt olvasta ki, hogy 60 százalékuk megtartotta vagyonát, vagy más megyében szerzett birtokot, a 40 százaléknyi új földbirtokos pedig a polgárságból érkezett, amelynek országos átlagban 10 százalékát a többnyire ipari, kereskedelmi vállalkozásokból meggazdagodott zsidók tették ki. Az összesítések meggyőzték arról is, hogy ez utóbbi csoportból csak 20–30 fő sorolható a nagybirtokos réteghez, többségük a középföldbirtokos osztály középső vagy alsó rétegeihez tartozik. Az összes földtulajdont tekintve megállapította, hogy abból a zsidók által birtokolt rész 5 százalék, ami lényegében megegyezik a 4,55 százalékos országos népességi arányukkal. A megyei viriliszjegyzékek adatai inkább mutatták a zsidóság vagyoni izmosodását, és előtérbe kerülését. A földbérletekben, az iparban és kereskedelemben szerzett komoly pozícióik folyamányaként a statisztika a virilistáik számának a népességi arányt jóval meghaladó emelkedéséről tanúskodtak. Beksics elemzése – amelyek korántsem tartoztak a bevett gyakorlathoz⁴³⁵ – után jogosnak érezte az osztály pusztulásáról szóló panaszokat, azonban a veszteségeket a többségében keresztény elemek (magyar polgárok) térfoglalásával enyhítette, lajstromai ugyanakkor – az arisztokráciára komolyabb vagyonveszteségei mellett – a középbirtok

---

⁴³⁴ Censor 64–77. Lásd még hírlapi cikkei közül: Cím nélkül. *Nemzet*, 1885. 1. sz. január 1. 1., Nemes polgárság. *Pesti Hírlap*, 1892. 58. sz. február 27. 1., Nehéz földadat. *Pesti Hírlap*, 1899. 199. sz. július 20. 1–2.

⁴³⁵ Kövér György tanulmányában kiemeli, hogy Beksics vélhetően elsőként használt viriliszjegyzékeket a társadalmi átalakulás mérésére. Kövér 2003. 1140.

megszakítatlan súlyáról is informáltak, s mivel ebben a zsidó földbírok arányát nem tekintette zavarónak, megerősítették abban a meggyőződésében, hogy a dzscentri vagyoniilag számottevő csoport maradt.⁴³⁶

Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy kizárólagosan egyik osztályt sem nevezheti meg a korkövetelmények megvalósítására érett társadalmi alakulatnak: „A múltat nem lehet fenntartani sem az intézményekben, sem a társadalmi osztályokban. Nincs emberi hatalom, mely erre képes volna. A világ előre megy. És jaj volna nekünk, ha mi itt, a magyar globuson megtudnók kötni a verseny útján robogva előre forgó kereket. Ha meg tudnók állítani társadalmi és gazdasági átalakításunkat. Annyi volna ez, mint a civilizáció útján előre haladó rengeteg embertömegek mögött sereghajtónak sem lenni, hanem az útfélen fáradtan elmaradni, s ott meghalni. Egyetlen osztályra, bármily hatalmasra és érdemesre bízni a nemzet jövőjét, annyi volna, mint e jövőt kockáztatni. A modern állami és társadalmi igényeknek nyugaton sem képes egy, vagy akár több társadalmi osztály megfelelni. A nemesség az aristocrazia elég lehetett hajdan. Most már mindenütt elégtelen. Minden értelmi és vagyoni tényezőnek közre kell hatnia. Nálunk még sokkal inkább, mint másutt. Mert nálunk nem pusztán politikai és társadalmi feladatokról van szó. Nekünk, bár szerencsére mindig távozva, még mindig fejünk felett lebeg a nemzeti lét sötét ködgomolya. Nekünk tehát gondosan és tervszerűleg elő kell keresnünk minden alkalmas tényezőt, hogy beállítsuk a nemzeti munkába. Nekünk nem szabad ellöknünk senkit: meg kell nyernünk mindenkit, aki megnyerhető. És annál inkább, mert a gentry, mely régen egyedül volt társadalmi, politikai és nemzeti tényező, tagadhatatlanul tért vesztett az új elemekkel szemben. *Nem kell tehát egy társadalmi osztály sem kizárólagosan. Egy nagy, új középosztályba olvadva, vagy legalább abban érintkezve, s az által összekötve kell valamennyi.*” Programja amellelt, hogy valóban tervszerű volt, a korabeli tudományos gondolkozás pozitivista jegyeit viselte magán. Első lépésben a dzsentrinek össze kellett volna „olvadnia” az új földbirtokos réteggel – ami részben a birtokos zsidóság teljes asszimilálását jelentette – majd azt követően a polgársággal. Beksics valóban „összeolvadásról” ábrándozott. Olyannyira, hogy indoklásában Spencert hívta segítségül, őrá hivatkozott: „A tranzakció specifikus tulajdonságokat összesíti és újra egyesíti. Spencer, a darwinizmus alapján kimutatta, hogy a jellem számos nemzedék hasonló működése következtében fejlődik ki. Kétségtelen tehát, hogy más és más jellegük van azon társadalmi tényezőinknek, melyekből az új középosztálynak meg kell alakulnia. Más a gentrynek, a polgárságnak, s az új földesurak különböző árnyalatainak. Külön maradvány, elszigetelve egyik sem változtathatná meg soha, vagy sokáig jellemének alapvonását. De a

---

⁴³⁶ Censor 78–126. Lásd még Beksics Gusztáv: Nemzeti vagyoni. *Pesti Hírlap*, 1885. 213. sz. augusztus. 5. 1–2. Felszólalása Apponyi Albertre reagálva a felsőház szervezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 23. Képviselőházi napló 1884–1887. IV. köt. 333.

vegyülés közös eredőt szül, s *rendesen a legjobb és legerősebb tulajdonságok dominálnak a keresztezés eredményében.*”⁴³⁷ Beksics biológiai módszerrel konstruált új elitje a „keresztezés” következtében egyszerre volt új és nemzeti. Új, mert a polgárság és az új birtokosság által képviselt – a magyar dzsentri által lenézett – modernizációs igényeknek megfelelő vállalkozási szellem és munkaszeretet, azaz a származással szemben a munka útján való érvényesülés jellemezte, ugyanakkor nemzeti, mivel a dzsentri évszázados, többszörösen bizonyított hazafisága révén beépülő patrióta szellem is karakterjegye. Az arisztokrácia és a főpapság antidemokratikus természete miatt nem vehetett részt ebben a programban.

Beksics gondolata nem volt új, konklúziójában Kemény hatása érződött, amikor a polgári középosztálytól várta a „nemzeti genius” átalakítását (ugyanakkor dzsentri-képe aligha hasonlított Jókaiéra, aki a középnemességet még ekkor is nagy hagyományok, hősi elődök művének folytatójának tartotta). Egyénivé inkább az tette, ahogy a középosztályra vonatkozó elképzelései egy átfogó társadalmi reformba illeszkedtek, ahogy erős ipart, fejlett városi életet kívánt az új és nemzeti középosztály legfontosabb alkotóeleme, a polgárság megerősítésére, miközben a városok polgárosodását a magyarosítás szolgálatába akarta állítani.⁴³⁸

Elképzelése gyors válaszreakciókat váltott ki. A következő évben Grünwald Béla a *Budapesti Szemlében* elfogadta a polgári elem hivatására vonatkozó nézeteit, mivel ő is úgy vélte, hogy a „demokratikus átalakulást csak demokratikus elemektől lehet várni”, ezért óhajtotta, hogy mielőbb egy tekintélyes, öntudatos polgári középosztályra épüljön a nemzeti magyar állam épülete, de Beksics demokrácia-követelményeit és társadalom-bírálatát irreálisnak és igazságtalannak tartotta. Álláspontja az volt, hogy egy agrikulturnális társadalom természeténél fogva nem lehet demokratikus szellemű, és hogy nem tőle kell várni a nemzeti hivatás teljesítését, hiszen nem rendelkezik a szükséges eszközökkel. Kritikája így szólt: „A társadalomtól oly föladatokat megoldását követelte, melyekre ez képtelen; fölmentette az államot a nemzeti érdekek megvalósításától, melyre egyedül képes, ahelyett, hogy a nemzet figyelmét a bajok igazi kútforrására irányozta volna.” Ezek a problémák szerinte az állami szférában: az igazságszolgáltatás, közigazgatás és a közoktatás terén keresendők, melyeknek

---

⁴³⁷ Censor 127–131. Lásd még Timoleon 86–87., B.G.: Osztályérdekek. *Pesti Hírlap*, 1884. 89. sz. március 30. 1–2., Gustav Beksics: Die Mittelklasse in unserer Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 1884. 258. sz. szeptember 18. 1–2. Korábbi műveiben is felfedezhetjük középosztály elképzelésének szilánkjait: *A szabadság országának* főhőséről írta, hogy Angliában „megtanulta, hogy csak hatalmas társadalom teremthet hatalmas államot. A vagyonosság és kultúra alapfeltételei az állam kifejlődésének. Erős, vagyonos, művelt s magyar tradíciókon alapuló társadalmat kell építeni – mondá gyakran – mely társadalom viszont megteremté az erős, hatalmas Magyarországot.” Beksics 1881. *A szabadság* 8. A nagy elődről, Szalayról jegyezte meg: „A polgárságban akarta feloszlanni a nemzetet, s a nemzetben a polgárságot.” Beksics 1882. 109.

⁴³⁸ L. Nagy 1963. 1251–1252.

állapota nem felel meg az ország érdekeinek.⁴³⁹ Grünwald bírálata csak részben tekinthető jogosnak, hiszen 1885-ben finoman szólva sem volt túl elegáns Beksicsen számon kérni az állam modernizálását, azok után, hogy számos tanulmányában foglalkozott az igazságügy korszerűsítésének problematikájával. Kétségtelen, hogy ekkor Grünwald már előbbre járt ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatában és megválaszolásában, főleg ami a közigazgatást illette, de nemsokára (négy év múlva) Beksics is kiterjedt állami programot hirdetett.

Grünwald „még csak” figyelmét terelte volna a társadalomról az állam felé, Margitay Dezső a mesterséges társadalom építő törekvéseit: összeolvadás-elméletét már a dzsentr elleni nyílt támadásnak értékelte: Revisor álnéven megjelent *A gentry marad!* című válaszirata⁴⁴⁰ címadásával jelezte a merev elutasítást. Akcióját nem egyszerűen a „megmérés” miatti osztályérettetségre vezethetjük vissza, támadásának oka a polgárságot (vele együtt a zsidóságot) felemelő, s így egyenlősítő-helymegosztó gondolatban éppannyira kereshető, hiszen Margitay dzsentrije évszázados pozícióját leginkább a feltörekvő elemektől féltette. Beksics (vagyis Censor) középosztály koncepcióját legádázabbul a zsidóság beemelése miatt támadta: „De eltekintve attól, hogy hasztalan törekvés: egy minden ízében születés-arisztokratikus hajlamú nemzetnél a születés-arisztokráciának detronizálását akarni; Eltekintve attól, hogy helyébe úgy sem lehetne az ész-arisztokráciát ültetni, hanem majd odaülne helyébe az eszményekért nem valami nagyon lelkesülő pénz-arisztokrácia, – Mit gondol *Censor* úr: minő szolgálatot tenne a vezérszerep ilyenén átsanzsirozása által a nemzetnek? Most a vezérszerep a gentry kezében van, mely ízről-ízre magyar: egy ezredéven keresztül ontotta vérért a darab föld védelmében, melyet Magyarországnak neveznek; mely tudja, hogy az ő létjoga csak addig tart, míg ezt a darab földet Magyarországnak nevezik. Ha jönne egy nagy politikai földindulás, mely a gentryre nem csak rá kiáltana, mint *Censor*, hogy „pusztulj”, hanem igazán elpusztítaná azt; akkor – a pénzarisztokrácia vezérszerepre jutása által – kiknek a kezébe menne át Magyarország sorsának intézése? Zsidók kezébe. Mert a pénz náluk van s nincsen magyar osztály, mely a pénz terén nekik képtessé tehetné a diadalt.”⁴⁴¹ Margitay nem titkolta, hogy ellenszenve mélyebb okokból fakadt: „Ennek a népnek pedig sajátossága faj jellege, hogy nem olvad be a népek közé, melyek között él. [...] További individuális jellemvonásai e népnek, hogy nem bátor, pénzvágó, hazafiságot nem ismerő, hatalomvágó, minden befolyást és hatalmat a kezébe igyekszik keríteni, mint tette

⁴³⁹ Grünwald Béla kritikája Beksics *Társadalmunk és nemzeti hivatásunk* című könyvéről. *Budapesti Szemle*, 1885. 42. köt. 156–166. Grünwald Beksics személyéről is megnyilatkozott: az egyik legszemélyesebb, legtanultabb és legtermékenyebb publicistának tartotta, de felrótta a napi politika és a pártállás igényeinek tett engedményeket és túlzott doktrinerizmusát.

⁴⁴⁰ Részletesen ismerteti: Kövér 2003. 1145–1149. Utal rá több helyen: Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003. 117, 159.

⁴⁴¹ Revisor (Margitay Dezső): *A gentry marad! Válasz Censor „Társadalmunk és nemzeti hivatásunk” című röpiratára*. Budapest, Aigner, 1885. 20.

ezt a polgárosítás 17 éve alatt nálunk, ahol számarányát sokkal túlszárnyaló mértékben kezébe kerítette kereskedelmünket, iparunkat; az ügyvédi, az orvosi teendőket, a zsumnalisztikát, a földbirtok egy részét; (nem a Censor által kimutatott arányban!) a hivatalt, a pénzt s ezzel befolyást, kiszorítva térről a nem-zsidót. Ezek a vonások nem éppen rokonszenves vonások. Ezek a vonások nem-zsidó egyeseknél is mutatkoznak. De nem mutatkoznak tömegesen, mint faj-jelleg...⁴⁴² A kiegyezés utáni polgárosodás tehát számára a hazai zsidóság térnyeréséről, s vele a nemzeti elem kiszorulásáról szólt. A „vérben szunnyadó ösztön, a faji jelleg” lett hivatkozási pontja, amellyel kétségbe vonta a zsidóság asszimilációs hajlandóságát. Párttársa, Simonyi öt évvel korábbi tanulmányához hasonlóan az ő munkája is – Beksics társadalmi programjának elutasításán túl – a kormánypárti politika, a közös ügyek és intézmények, valójában az egész 1867-es rendezés vádirata volt.

V. 3. 5. Mérlegen az egyház és az arisztokrácia

Az Istóczy-párti Margitay kirohanásai a hagyományos politikai vezető réteg térvészési félelmeit, a magyar társadalomnak a korban jellemző, a kereskedelem és a pénzügyek iránt érzett megvetését csakúgy megjelenítették, mint az évtized új irányzatának, a polgári átalakulást kritizáló újkonzervativizmusnak a szellemét. Az ultramontanizmusban testet öltő egyházi vonal hangos politikai színrelépése, a nagybirtokos arisztokrácia birtokvédő agrárius mozgalma (és a velük kezet fogó antiszemizmus) ellen Beksics éles hangon kelt ki. Célja az volt, hogy a „divatos” eszmékről lerántsa a leplet, bemutassa igazi arcukat és a tevékenységükben rejlő veszélyeket. Érvrendszerében itt is nagy szerepet kapott a történeti visszatekintés, annak vizsgálata, hogy az irányzatok mögött meghúzódó társadalmi elemek milyen mértékben szolgálták a magyar érdeket! Mindezek foglalata a Timoleon álnéven 1884-ben közzétett *Legújabb politikai divat* című röpirata lett.

Láthattuk, ahogy Beksics a katolicizmust liberális alapállásból kárhóztatta. Olvashattuk véleményét kezdeti szocialisztikus jellegéről, az egyénnek a vagyonközösség által „egy közös személybe” olvasztásáról, illetve a feltétlen engedelmesség dogmájának érvényesítéséről, amely kizárta az egyéni vizsgálatot és a belátást a hit dolgában, az individualizmus teljes megsemmisülését eredményezte (ellentétben a hitkérdésekben szabad vizsgálatot hirdető reformációval).⁴⁴³ Társadalmi vizsgálata során az egyház (s így a főpapság) felé irányuló bírálata annak két alaptulajdonságát vette célba. Amellett, hogy elismerte az európai mintájú társadalom és állam kialakításában játszott érdemeit és azt, hogy

---

⁴⁴² Uo. 22–23.

⁴⁴³ Beksics 1879. 3–5.

gátját képezte a keleti egyházzal együtt járó „szlavizmus” terjedésének, egyetemes jellegét károsnak ítélte, és ebből arra a következtetésre jutott, hogy a magyar történelemben a katolikus egyház nem volt képes azonosulni a nemzeti ügyekkel. „A katholicizmus lehetett – és volt – államalkotó tényező – jegyezte meg Beksics – de nem volt *államfenntartó* sehol legkevésbé pedig Magyarországon. Ez nem is hivatása. A kath. egyháznak egészen speciális céljai vannak. Nem érdekli azt a nemzetek és az államok sorsa, hanem csak az egyházé. Ennek oka egyetemes jellegében van. Soha intézmény nem volt annyira egyetemes célokra alkotva, mint a katolikus egyház szervezete. Nemzetet, hazát nem ismernek sem a dogmák, sem az egyház intézményei. A kath. egyház, mint már neve is mutatja, az egész világot öleli át, alapeszméje a cosmopolitismus, vallási értelemben.”⁴⁴⁴ Merőben más volt a véleménye a protestáns egyházakról: „Minden más vallás alkalmas, hogy nemzeti egyház legyen, csak a katolikus vallás nem. A protestantismusnak erősen nemzeti jellege van minden államban; mert hierarchiájával nem központosul valamely világcentrum felé. [...] A protestantismus, melyet a kath. egyház ki akart irtani, másutt a vallási, lelkiismeret és politikai szabadság nagy kiindulási pontja, az átalakulási eszmékkel terhes századok regeneráló alkotása volt. *Nálunk egyszersmind nemzetmentő esemény.*”⁴⁴⁵ Meglepő, meghökkentő szavak egy valamikori papnövendéktől, de tény, hogy a magyar katolikus egyház múltja: hatalmi harcai, Róma és Ausztria idegen érdekeinek kiszolgálása, a magyarság küzdelmei mellett elkötelezett protestánsok elleni durva fellépése Beksicsból a nyolcvanas évektől mind gyakrabban a nemzetmentő szerepben tetszelgő klérus kritikáját váltották ki. A harmincas-negyvenes évek politikai küzdelmeiben elfoglalt állását, hasonlóan jelenkorának ultramontán törekvéseihez, a haladással és a korszellemmel egyaránt ellentétesnek tartotta, és ugyancsak fenntartásait erősítette az egyházi főrendek közadakozási hajlandóságának és tudományos teljesítményének elégtelensége. Az egyházi javakat Beksics két millió holdra becsülte (a 1848 előtti megyei összeírások adatait használta), de úgy látta, hogy ez az óriási tehermentes vagyon „csekély kamatot hajt a nemzeti ügynek”, mivel az igen jelentékeny magán (szegényügy) és felekezeti (iskolák, zárdák) adakozások mellett a klérus az állami célokra már sokkal kevésbé áldoz. A nagy múltra visszatekintő honvédelmi adakozás megszakadását bizonyította a Ludovika Akadémia alapítását követően készült főpapi adománylistákkal, és felemlítette a nemzeti ébredés két jelentős állomását: a Nemzeti Múzeum és az Akadémia alapítását (ez utóbbi esetében a tudós társaság alapítását és nem az építkezést), amelyek kevés kivételtől eltekintve inkább közönyt, mint lelkesedést váltottak ki az egyházi rend tagjaiból. „Ezzel vége. A főpapság többet nem adakozott.” – zárta visszatekintését. Hiányolta hozzájárulásait a

---

⁴⁴⁴ Timoleon 18.

⁴⁴⁵ Uo. 19, 22.

csángók, illetve a Szent István szobor javára indított gyűjtésekben és azt sem tartotta véletlennek, hogy a Mátyás-templomot kivéve a fővárosban, sőt az országban alig maradt középkori templom – ezzel is a templomépítészet körül történt mulasztásokat igazolta. Simor János hercegprímás, esztergomi-, Samassa József egri-, és Haynald Lajos kalocsai érsek működését sem nemzeti, sem pedig tudományos szempontból nem tartotta kielégítőnek. A magyarosítás ügyére nézve örömteli kivételt csak a besztercebányai püspök, a neves folklorista Ipolyi Arnold tevékenységében látott, illetve biztató jeleket fedezett fel az alsópapság körében, az egyes plébánosok magyar nyelvű misézési gyakorlatában. Dicsérettel szólt Kovács Zsigmond veszprémi püspökről, aki egyedülként bocsátott ki pásztorlevelet, azzal a szándékkal, hogy egyházmegyéjének papsága világosítsa fel a zsidóellenes izgatók által félrevezetett tömegeket. Beksics ezentúl kiábrándító tudományos teljesítményekről, az egyházjog elhanyagolásáról, a kánonjog hanyatlásáról írt.⁴⁴⁶

A nagybirtokos arisztokrácia történelmi szerepének áttekintése hasonlóan lehangoló eredmény kimondására indította. Értékelésében kimutatta, hogy az ország főurai a párharcaikkal, a trónviszályokkal századokon keresztül gyengítették a központi hatalmat, s vele az ország védelmi képességét. Úgy vélte, hogy a középkorban nem létezett magyar arisztokrácia, csak olygarchia. Rájuk gondolva tette fel a kérdést: „És hová vezette a hazát? A mohácsi vészbe. A nemzeti bukás örvényébe. A nagy és hatalmas monarchia enyészetére.” Majd portréjukat a következő megállapításokkal gazdagította: „Hogy milyen ez az olygarchia, ha a történelem fel nem jegyezte volna, megmondaná a Corpus Juris. *Lopott, rabolt, uzsoráskodott.* [...] A Corpus Juris poros pergamenjén leginkább visszatükröződik ennek az olygarchiának képe. *Ez a törvénykönyv a főrangú gonosztevők ellen alkotott codex.* Az olygarchia és a kis nemesség küzd egymás ellen annak minden lapján.” A főrangúak visszaélései ellen hozott törvények a nemesség időleges győzelmeit jelezték, de a rend lesüllyesztésére irányuló törekvések folyamatosak voltak, s ezt találta az „olygarchia” legsúlyosabb vétkének. Beksics szerint ugyanis a „haza végső oszlopát” akarták ledönteni. Panaszolta azt is, hogy mily kevesen vették ki részüket a 48-as átalakulásban és a fegyveres szabadságharcban (ez utóbbit névlistával is igazolta, amely szerint az erdélyi mágnás családok és sarjaik majd kivétel nélkül vállalták a harcot, míg a magyarországi főurak jobbra távol maradtak).⁴⁴⁷ Önzése és kizárólagossága ellenére e társadalmi csoport magyar jellegét, s főleg a negatív réteg-specifikus tulajdonságok fölé emelkedő képviselőit nagyra értékelte, sőt elismerte helyüket a „fajkonzerválás” hagyományában. Az 1867-es kiegyezést ezért a megbocsátás nagy művének ruhájába öltöztette, ahol a bűnök feledésének ára az ország

⁴⁴⁶ Uo. 29–70. Gustav Beksics: Die Einkünfte der Bischöfe. *Neues Pester Journal*, 1886. 344. sz. december 13. 1–2.

⁴⁴⁷ Timoleon 70–85.

irányításában vitt szerepek megosztása, vagyis a köznemesség politikai helyzetbe hozása volt. Így írt erről: „Magyarország, a magyar közvélemény és törvényhozás a múltakra fátyolt vetett. A kiegyezés idején helyesen történt ez. A feledés fátyolának azonban feltétele volt. Az a feltétele, hogy aristocratiának a nemzettel nem szövetkezett része félre vonul s teljesen átengedi a tért a középosztálynak s az aristocratiának azon részének, mely a középosztályal solidáris volt. Csak így jött létre a hallgatag megegyezés. Csak e feltétel alatt ígértük meg, hogy nem bolygatjuk meg a múltakat. A túloldalon elkövetett szerződészegés tehát felmenti ezt az oldalt az egyezés megtartásának kötelezettsége alól. Szabad tehát, sőt szükséges figyelmeztetni a nemzetet: kik akarják vezetni s kik után indul. Az Andrássy által képviselt liberális és hazafias aristocratiának mindig díszje volt, díszje most is a magyar politikának. Örjögő democratia volna az, mely ezzel az aristocratiával szakítani akarna. De mily joga lehet a szereplésre a »másik« résznek? S mily jogcíme, hogy a nemzet utána induljon? Ez a nemzet aristocratikus nem annyira benső meggyőződésénél fogva, mint inkább azért, mert a faj konzerválásának egyik eszközét látja az aristocratiában. Kétségkívül szerencse az, hogy Magyarországon – az indigénáktól eltekintve – más történeti aristocratiának nincs, mint csak a magyar.”⁴⁴⁸ Beksics felismerte, hogy a polgárosodó, de még számos feudális örökséggel terhelt nemzet nem mutatja a főnemesség iránt más európai államokban tapasztalható gyűlöletet, de ez nem jelentette azt, hogy ő ne akarta volna politikai szerepüket korlátozni.

A két hagyományos vezetőréteg politikai befolyásának megmetszése jelent meg főrendiházi reformelképzeléseiben. Cikkeiben, illetve a Tisza-kormány által beterjesztett törvényjavaslat képviselőházi vitájában a testület modern, mégis nemzeti szellemű átszervezésének igényével lépett fel. 1881-ben az *Ellenőr* oldalain több alkalommal buzdított a főrendiház „anakronisztikus” intézményének átalakítására. Az európai szintéren feltalált két végletes módozatot, az angol születési alapú Lordok Házát és a császári kinevezés túlsúlyával terhelt osztrák Urak Házát egyaránt elvetette, de az olasz vagy a francia szenátus sem célképzetként lebegett a szeme előtt. Álláspontja az volt, hogy a magyar felsőház csak akkor felelhet meg a korszak igényeinek, ha a születési és egyházi jogalap történelmi folytonossága – számbeli csökkentés mellett – fennmarad, de királyi kinevezéssel a vagyon, a tudomány, a közigazgatás, az igazságügy és a katonaság reprezentánsai is beléphetnek a Nemzeti Múzeum nagytermébe.⁴⁴⁹

1883-ra elképzelése egyre konkrétabb formát öltött. A *Nemzet* május 3-i számában a kinevezéssel kapcsolatos ún. kategória-rendszert részletezte. Sajátos rendezőelve alapján a következő kategóriákkal és feltételekkel számolt: 1. Nagybirtokosi: a 10.000 forint adót fizető

---

⁴⁴⁸ Uo. 86–87.

⁴⁴⁹ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1881. 604. sz. december 1. 2. Uő: Cím nélkül. Uo. 1882. 178. sz. április. 6. 2.

nem mágnások. 2. Tudományos, irodalmi: 5 éves akadémiai tagsággal rendelkezők. 3. Bírói: a Legfőbb Ítélszék elnökei, a Budapesti Királyi Tábla elnöke és a Kúria tanácselnökei, illetve a koronaügyész, a budapesti főügyész és a leendő kúriai ügyvédek. 4. Közigazgatási: főispánok, miniszteri tanácsosok. 5. Politikai: volt miniszterek, államtitkárok és volt alsóházi képviselők, akik több cikluson keresztül rendelkeztek mandátummal. 6. Katonai: a közös hadsereg és a honvédség magyar állampolgársággal rendelkező és legalább öt évi szolgálattal bíró közös tábornokai.⁴⁵⁰

1884. november 1-én, nem sokkal a törvényjavaslat betérjesztése után Beksics a *Székely Nemzetben* a leendő felsőház képét rajzolta meg. Létszáma 800 főről 500-ra csökken, ez leginkább a születési jogon bekerült elemet érintette, mivel 630 tagjának több mint felét elvesztette. A kinevezendő tagok száma előbb 100, majd a legvégső határa 130 lenne. Ez utóbbiról jegyezte meg: „s így a reform valódi sikere attól függ, mily egyénekből fog állni ez új kontingens, melynek hivatása lesz, hogy a demokracziát, a tudományt, az érdemet s a fáradságon szerzett vagyont vigye az eddigi kasztszerű érdekek közé. E tagok kinevezése fogantyúja az egész reformnak. Ha a kinevezés főleg csak azokat vinné be az új felsőházba, a kiket onnét a cenzus ki fog zárni, úgy a reformnak kevés haszna lenne a gyakorlatban. Ellenkező esetben az új felsőház alkalmas lehet arra, hogy a magyar társadalom kivonatává, exponensévé váljék s tranzakciót hozzon létre a feudalismus zord exkluzivitása és a modern korszellem között.”⁴⁵¹

Ezekkel a gondolatokkal érkezett meg Beksics az 1885. február 10-én kezdődő képviselőházi vitához. A kormánypárti felszólalók következetesen elutasították a választási elv bármilyen alkalmazását, s ez soraikban időnként zavart okozott, hiszen gyakran hangoztatott szabadelvűségüket kellett összeegyeztetni a konzervatív színezetű törvényjavaslattal. A javaslat előadója Láng Lajos a kormányzati rendszerbe beépítendő „korrektívumok”, stabilizáló elemek jelentőségét hangoztatta, Beksics ilyennek tartotta a kinevezési elvet. A második napon adta elő gondolatait, hosszas okfejtésében – amellyel Szilágyi Dezső előző napi beszédére reagált – az ellenzék választásos módszerét antidemokratikusnak (!) nevezte. Egyedi érvrendszere a következő logikát követte: „És hogy milyen rossz ez [...] Semmi sem mutatja ezt mint az, hogy a skót és ír lordok, egyes kivételektől eltekintve – tehát kivételeket elismerek – rendszeren a legfeudalisabb részt küldik a felsőházba, úgy hogy a liberalis skót aristocrazia valóságos ostracismus alá került. Ez az oka t. ház annak, hogy Angliában mindazok, akik az angol felsőház eltörlését vagy reformálását követelik a főpontot, melyből kiindulnak, az képezi, hogy rossz a skót lordok választása.

⁴⁵⁰ B.G.: A felsőház kinevezett eleme. *Nemzet*, 1883. 121. sz. május 3. 5.

⁴⁵¹ Beksics Gusztáv: Az új felsőház. *Székely Nemzet*, 1884. 168. sz. november 1. 1.

Azért [sic!] tartanám én nagy bajnak azt, ha a magyar felsőház reformja a testületi választás alapjára helyeztetnék át. És nemcsak az elvek szempontjából mondom. Nemcsak azért, mert a születési jog meg nem fér a választással, hanem practicus következmények miatt is. [...] a testületi választást nem volna szabad elfogadnunk; mert ugyanazon hatása volna nálunk, mint melyet előidézt Scótiában, t. i. magyar aristocratiának éppen a legfeudalisabb részét küldeni a felsőházba, míg a liberalis aristocratiát nálunk is osrtacismus alá kerülhetne. [...] Íme tehát t. ház, egy választás, mely nemcsak nem democraticus, nemcsak nemliberalis, hanem határozottan reactionárius.” Beksicset törekvéseiben kielégítette az, hogy a felsőházban az arisztokrácia megossza helyét a kinevezett elemekkel, a demokrácia megerősítését inkább az alsóházban tartotta szükségesnek, ahol ezért a városi képviselők számának szaporítását látta volna hasznosnak.⁴⁵²

A törvény (1885:VIII. tc.) szövegébe végül az örökös jogú és méltóság alapján érkező tagok, a Horvátország által választott személy és a régi intézményből választott 50 tag mellé 50 érdemeikben elismert tag élethossziglani, uralkodó általi kinevezéséről rendelkező szakasz került be. A lényeges módosítások ellenére a reform eredménye abban állt, hogy ezután az arisztokráciához való tartozásnak nem volt automatikus velejárója a főrendiházi tagság, mivel az örökös jogú tagoknál cenzust állapítottak meg. Az arisztokrata családoknak csak azon 24. életévüket betöltött férfitagjai kerülhettek be, akiknek egyenes állami földadójuk a rajta lévő épületekkel legalább évi 3000 forint. Ennek következtében a tagsági joggal bírók száma jelentősen csökkent. A reform másik jellemzője pedig a szoros kormányzati és uralkodói kontroll volt, amely a későbbiekben sikeresen megakadályozta, hogy az újkonzervatívok politikai bázisként használhassák fel a főrendiházat.⁴⁵³

V. 3. 6. Társadalmi izgatások hálójában

Beksics *Legújabb politikai divat* című könyvében egész munkásságára kiható érvénnyel vallotta: „E sorok írója liberalis egész lelkületében; de ha a liberalismus és a magyar érdek ellentétben volna egymással, akkor minden fontolódás nélkül feláldozná az előbbit az utóbbinak oltárán. [...] Magyar politikában bármily nagy a liberalismus hitvallása, a hazaszeretet hitvallásának mégis hatalmasabbnak kell lenni.”⁴⁵⁴ Gondolkodása e két kohéziós

⁴⁵² Felszólalása a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 11.

Képviselőházi napló 1884–1887. IV. köt. 75–80.

⁴⁵³ Püski Levente: A liberális alkotmányosság és az 1885. évi főrendiházi reform. In. *Történeti tanulmányok I.* Szerk. L. Nagy Zsuzsa és Veress Géza Debrecen, KLTE Történelmi Intézete, 1992. 67–81. Püski itt ismerteti a képviselőházi vitát, benne Beksics felszólalását is. Lásd még Szalai Miklós: Az 1885-ös főrendiházi reform. In. *Múltból a jövőbe. Tanulmányok.* Szerk. Pölöskei Ferenc és Stemler Gyula Budapest, ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék, 1997. 28–43.

⁴⁵⁴ Timoleon 11, 12.

pont köré rendeződött, de a modernizáció és a nemzetiségi kérdés teremtette kihívások bármikor megbillentették az egyensúlyt – az utóbbi javára. Az 1867-ben megszületett társadalmi kibékülést, liberalizmusának alappillérét és a nemzeti érdeket együtt érezte veszélyeztetve, amikor a csoportérdekű ideológiák ellen fordult. 1884-ben így fogalmazta meg félelmeit: „Európa szerte a vörös rémet üldözik. Ez ellen védi magát állam és társadalom. A socialismus az, a mivel rémítgetik az ijedősöket. Tény, hogy a socialismus létezik. Tüzes kohója dolgozik, dübörög a föld mélyében. Egy-egy merénylet, egy-egy gyalázatos bűn pedig jelzi, hogy már a felszínre is ellátogat. Ez a rém azonban még sokkal inkább le van bilincselve az államot és a társadalmat tartó szikla-oszlophoz, hogysen lánczait elszakíthatná és egész hatalmával törhetne elő. S az állam és társadalom törvénye, kardja mindig elég hatalmas lesz, hogy leverje. Közvetlenebb fenyegetést intéz a társadalmunk ellen a másik két kísértet. A vörös rém lángköpenye mögött meglebben a fekete és a fehér köpeny. Az ultramontanizmus és a feudalizmus köpenye. E lebbenés által felidézett szélroham kiolthatja a liberalizmus és a democratia világosságát.”⁴⁵⁵ A pápai hatalom szolgálatában álló és a nyílt politikai katolicizmusnak megágyazó ultramontán világjelenséget a vallásháború és a kultúrharc fellángolásának rémképével kötötte össze.⁴⁵⁶ Könyvében félreérthetlenné tette, hogy mekkora veszélyt lát a hatalomközpontú mozgalomban, s egy évtizeddel később az egyházpolitikai küzdelmek igazolják ezeknek az éveknek a nyugtalanságát. Az agráriusokról lerántotta a közép- és kisbirtok védelmezőjének álarcát. Számításai szerint 1848 előtt az összes termőföld 50 százaléka volt nagy, uradalmi birtok, a nyolcvanas évek elején 39 százalék. Adataival bizonyította a nagybirtokok rovására meginduló – a középosztály és a parasztság megerősödésével együtt járó – birtokaprózódási folyamatot, amellyel megpróbálta leleplezni az agrárius körök dzsentri hívogató jelszavait, és igazolni azok valós, az említett folyamattal ellenirányú, nagybirtokot konzerváló hivatását (azt, hogy „házi politikája a trónjukban fenyegetett földbirtokos dynasziáknak”).⁴⁵⁷ Az említett két irányzat okozta belviszályokat és szociális feszültségeket nemcsak a szabadelvű nemzeti haladás fundamentumának, a társadalmi nyugalomnak megzavarásával vádolta meg, de azt a sötét jövőképet is felvázolta, amikor azok keserű hozadékaként az állami hatalom meggyengül és a nemzetiségek kényének-kedvének („harmadik szövetséges”) szolgáltatódik ki az ország.⁴⁵⁸

Aggódása a nemzetiségi aspirációk miatt nem volt alaptalan. A birodalom cseh részéből indított egyenjogúsítási kísérletek mellett a közép-európai szláv népek

---

⁴⁵⁵ Uo. 112.

⁴⁵⁶ Uo. 113–117.

⁴⁵⁷ Uo. 89–108. Az agrarizmus „retrográd” mozgalma ellen kelt ki hírlapi cikkében: *Nemzetalkotás. Pesti Hírlap*, 1897. 166. sz. június 17. 1–2.

⁴⁵⁸ Timoleon 118. Gustav Beksics: Das konzervative Bündnis. *Neues Pester Journal*, 1884. 61. sz. március 2. 1–2.

összetartozását hirdető pánszláv eszme térhódítása, illetve a hatalompolitikailag kevésbé aktív, de az ország határain belül nagy számban élő román kisebbség dákoromán múltteremtése nyomot hagytak a hazai modernizációs elképzeléseken (és természetesen a környező országok liberális politikai gondolkodásán is⁴⁵⁹). Számtalan válasz született Eötvös Józseftől Bánffy Dezsőn és Rákosi Jenőn keresztül egészen Jászi Oszkárig, s Beksics eszmetereplő tevékenységének mindvégig középpontjában állt a nemzetiségi kérdés megoldása. Társadalmi szempontból nem pusztán a népességi szám adatok riasztották, hanem a gazdasági- és főként a kultúrbefolyás összeolvasztó hatásának várható eredményei izgatták, mivel úgy gondolta, hogy „sokkal veszélyesebb az a pánszlavismus, mely a kard helyett tollat forgatja. Mely ágyú helyett eszméivel lö.”⁴⁶⁰ Ezért különös hangsúlyt fektetett Oroszország műveltségi, gazdasági mutatóinak vizsgálatára és azok összehasonlítására a magyar statisztikai adatokkal. Intő jelnek tartotta a szláv nemzetiségi, de még inkább az orosz irodalom kibontakozását, illetve a keleti birodalom előnyét az egyetemek és a felsőbb szakiskolák terén. Gazdaságának méretei, könnyű és nehéziparának kapacitása ugyancsak elrettentették, és Magyarország tőkeerősségének sem tudott felhőtlenül örülni, az orosz kereskedelmi potenciál és városfejlődés láttán. „A kultúrbefolyás az ipar és a kereskedelem útjait követi” – folytatta gondolatmenetét, de ilyen szempontból Ausztria-Magyarország keleti külkereskedelmi mérlegét felettébb kedvezőtlennek tartotta. Románia és Szerbia felé jelentős aktívumot mutatott, ám Oroszország vonatkozásában nagyobb volt a behozatal, mint a kivitel, és az adatok Magyarország önálló keleti kereskedésének csekély mértékéről is informáltak. Az irodalmi és művészeti tárgyak be/kihozatalán mért kultúrforgalom pedig a társországok mindegyikére nézve lehangoló volt.⁴⁶¹ A pánszlávizmusra és annak háttérében az Orosz birodalom fenyegető súlyára a magyar társadalom kulturális és vagyoni megerősítésének, majd számbeli növekedésének programjával válaszolt, a biztosítékot az új és nemzeti középosztályban látta.

A formálódó középosztály védelmében ítélte el a germanizáció élharcosát, a Schulvereint és az egyre nyíltabb, a politika színpadára is fellépő antiszemitizmust. Az erőszakos ideológiákat a magyarosodási folyamat kerékkötőjének tekintette. Mindkettőben a magyarság „legnagyobb szövetségesei”, azaz a magyarosítással szemben kevésbé tartózkodó

⁴⁵⁹ Részletesen: *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. Szerk. Dénes Iván Zoltán Budapest, Gondolat, 1993. Összefoglaló jelleggel: Rátz Kálmán: *A pánszlávizmus története*. 1941.

⁴⁶⁰ Censor 14.

⁴⁶¹ Uo. 48–62. Az orosz és pánszláv kérdéstről lásd még Atticus 23–35., Beksics 1892. 313–316., Beksics 1895. 151., Beksics Gusztáv: *A dualisztikus monarchia*. Sepsiszentgyörgy, Jókai Nyomda, 1896. (a továbbiakban Beksics 1896. A dualisztikus monarchia) 9–52, 65–85, 119–125., Beksics 1905. 138–152. Hírlapi cikkei közül: Cím nélkül. *Nemzet*, 1882. 48. sz. október 18. 2., Cím nélkül Uo. 1885. 3. sz. január. 3. 1., Felvidék és pánszlávizmus. Uo. 1885. 227. sz. augusztus 20. 5., Cím nélkül. Uo. 1887. 109. sz. április 21. 1. Felszólalása az 1885-i állami költségvetés általános tárgyalásakor. 1884. november 29. Képviselőházi napló 1884–1887. I. köt. 312–315.

népcsoportok elidegenítését kárhoztatta. Beksics nem a német nyelvi asszimilációtól féltette az országot, hiszen mint 1893-ban megfogalmazta: „*A német nyelv a Duna vonalát soha nem volt és nem lesz képes áttörni. Magyarország a nyugatot meg tudta védeni a török hódítástól, a keletet a nyelvi germanizációtól*”, hanem a kultúra, a tudomány, illetve az intézmények (közigazgatási szervezet) területén jelentkező erős német hatásban fedezte fel az ország szellemi önállóságára, „a nemzeti génuszra” leselkedő veszélyeket.⁴⁶² A magyar nyelv védelmében már korán, legelső igazságügyi tanulmányában felszólalt, ebben a tudóstársadalmat kérte, hogy a német tudomány elvei mellett ne sajátítsák el a már ott is túl szabatos nyelvi formákat, írjanak érhetően, világosan, mindenekelőtt magyarul.⁴⁶³ A Schulvereinről így vélekedett: „*midőn egy idegen állam belügyeibe avatkoznak, annak polgárai közt izgatottságot támasztanak, a nemzetiségi agitáció üszkét vetik közénk.*”, de vádolta azzal is, hogy megbontja a két állam közötti évszázadokra visszanyúló stratégiai együttműködést, a közös pánszláv fenyegetettségéből és a hatalmi törekvésekből, azaz a németek közép-európai befolyásából, illetve Magyarország közép-dunai pozíciójából fakadó „érdeksolidaritást.” Az iskolaegylet német nyelvű oktatást számon kérő követeléseivel szemben a hazai németség – érzelmi és nyelvi – asszimilációs képességét hangsúlyozta.⁴⁶⁴

A hasonló hajlandóságot mutató hazai zsidóságot pedig ipari és kereskedelmi súlya miatt védelmezte, miután eszmerendszerében e két terület a kulturális asszimiláció legfőbb hordozójának szerepét látta el. Szívesen fogadta a zsidóknak a magyarságba való beolvadását, ő is úgy gondolkodott, mint sok szabadelvű akkoriban, hogy a nemzet csak nyer az asszimilálódott zsidók jelenlétével, ezért a germanizáció („német import”) egyik melléktermékének tekintett antiszemitizmust, s annak minden formáját elítélte.⁴⁶⁵ Az általa igényelt magyar nemzeti társadalom kötőszövetének megbontásán túl vele kapcsolatban messzire mutató végzetes következményekkel is számolt, úgy vélekedett ugyanis, hogy az antiszemitizmus „semmi egyéb, mint a socialismus úttörője. Egyelőre a zsidó tőkét támadja, de meg fogja támadni általában a tőkét. Egyelőre a zsidó vagyona akarja tenni kezét, de ha sikert arathat, elkobozna csakhamar minden vagyont. Egyelőre csak a zsidók ellen emeli fel a kezét: de megfenyegeti az összes társadalmat. A felizgatott szenvedélyek nem különböztetnek. A felbátorított bírvágy ott akar harácsolni, ahol lehet. Az őrzöngésnek ha van logicája, ez rettenetes logica.”⁴⁶⁶ A fajgyűlölet okozta „fekélyeket” (mint a tisztaeszlelő per esetében tapasztalta) gyors és határozott eszközökkel akarta kimetszeni a közéletből, s így

⁴⁶² Beksics Gusztáv: Szellemi önállóságunk. *Pesti Hírlap*, 1893. 208. sz. július 30. 1–2.

⁴⁶³ Beksics Gusztáv: Büntetőjogi műszavaink. *Magyar Igazságügy*, 1877. VIII. köt. 475.

⁴⁶⁴ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 116. sz. március 3. 2. Lásd még B.G.: A drezdai tüntetés. *Pesti Hírlap*, 1885. 202. sz. július 20. 1–2.

⁴⁶⁵ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 30. sz. szeptember. 30. 2.

⁴⁶⁶ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1883. 250. sz. szeptember 12. 2.

megóvni az izgatásoktól a társadalmi nyugalmat. Az antiszemitizmus okozta bajokra liberális gyógymódot ajánlott: hatásos gyógyírnak (1883-ban) a keresztények és a zsidók közötti házasság lehetővé tételét találta.⁴⁶⁷

Beksics a nyolcvanas évek elején a szocializmus célkitűzéseit még annyira abszurdnak tartotta, hogy inkább volt számára elméleti probléma, mint közvetlen veszélyforrás, bár a francia forradalom és a párizsi kommün példája ott lebegett a szeme előtt, mint az elmélet gyakorlattá válása. A társadalmi rend védelme érdekében kárhóztatta az anarchizmussal egyetemben. A két európai jelenségről írta: „Lerombolják a hitet, hogy lerombolhassák a *rendet*. Széttörik az *oltárt*, hogy széttörhessék a *társadalmi kapcsolatok*. Hogy detronizálhassák a földi magasságokat, detronisálják az *istent*.” 1883-ban papírra vetett soraiban már ott volt a félelem, a szocializmus jövőbeni „diadalmas korszakának” rémképe.⁴⁶⁸ Majd egy évtizeddel később, 1892. május 3-án a *Székely Nemzet*ben ezekkel a sorokkal kezdte vezércikkét: „Május elseje egész Európában megszűnt a tavasz költészetének ünnepe lenni. Majdnem mindenütt átalakult a társadalmi forradalom tüntetésének napjává.” Írása a magyar történeti fejlődés vázlatával folytatódott, ezzel a sajátos, Európában egyedülálló nemzeti érdekeket szem előtt tartó, így nagyobb társadalmi kilengéseknek teret nem engedő folyamattal indokolta, hogy a magyar munkásosztály nem csoportosul a szocializmus és az anarchia zászlaja alá.⁴⁶⁹ Álláspontján három év múltán sem változtatott, de már nagyobb nála a bizonytalanság: „A küzdőtéren megjelent *egy új eszme*, mely régebben csak az utópisták agysejtszövetében rejtőzött, a szocializmus eszméje. A szocializmus minden egyes lépése, melyet még ma kiszámíthatatlan útjain tesz, háttérbe szorítja a nemzeti s a most vele szövetséges vallási eszmét; sőt háttérbe szorítja a szabadság küzdő és diadalmas korszakának vívmányait. Nem akarok mélyen behatolni a jövő alakulásának ködképeibe s nem is vonok következtetéseket a magyar nemzeti eszme sorsára a jövőt illetően; de kétségtelen, hogy a társadalmi nagy kérdések még inkább alá fogják ásni a talajt a már is hanyatlásnak indult régi eszmék alatt. A nyugati szocializmus meggyengítette a nemzetiségi ellentéteket, s ekképp a nemzeti eszme hanyatlását jelenti a civilizáció élén haladó nagy nemzeteknél”⁴⁷⁰ Beksics 1895-ben nem hagyott kétséget afelől, hogy a nyugati országok gyökeres, de egyelőre még beláthatatlan

⁴⁶⁷ Az antiszemitizmusról és a hazai zsidóság szerepéről: Beksics 1883. Magyarosodás 57–58., Timoleon 4–5. Hírlapi cikkei közül: Das Urtheil. *Neues Pester Journal*, 1883. 214. sz. augusztus 4. 1–2., Antiszemitizmus és nemzetiségi kérdés. *Pesti Hírlap*, 1883. 226. sz. augusztus 16. 1–2., Cím nélkül. *Ellenőr*, 1883. 261. sz. szeptember 23. 2., Cím nélkül. Uo. 274. sz. október 6. 2.

⁴⁶⁸ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1883. 250. sz. szeptember 12. 2. Lásd még Timoleon 112., Beksics 1895. 157. Hírlapi cikkei közül: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 333. sz. július 5. 2., Die Bekämpfung der Anarchie. *Neues Pester Journal*, 1884. 178. sz. június 29. 1–2., Sozialismus und Demokratie. Uo. 1886. 149. sz. május 30. 2–3. Der bedrohte Parlamentarismus. Uo. 1886. 168. sz. július 7. 1–2., Szocialis forradalom. *Aradi Közlöny*, 1893. 91. sz. április 21. 1.

⁴⁶⁹ Beksics Gusztáv: Május elseje. *Székely Nemzet*, 66. sz. 1892. május 3. 1.

⁴⁷⁰ Beksics 1895. 157.

kimenetelű társadalmi változásai nem állnak meg az országhatároknál, nem lehet azokat figyelmen kívül hagyni. Ebben a dekádban a nyugati ipusztriális államokban valóban növekedett a szocialista eszmék szerepe, s a munkáskérdés Magyarországon is előtérbe került, miután a gyárakban dolgozók létszáma rohamos emelkedésnek indult. A vidéki fiatalok tízezreit vonzották az új ipari létesítmények, de csak a századfordulóra lehetett viszonylag öntudatos proletariátussal számolni, s azt is inkább a fővárosban.

Bekicsre közvetlenebbül hatottak ekkor az alföldi agrárszocialista megmozdulások, amelyek mögött részben az említett nyugati változásokat, de még inkább a hazai agrárviszonyok problémáit fedezte fel. Az 1891. május elsejei orosházi, majd az 1894. április 22-i hódmezővásárhelyi zavargást elszigetelt jelenségnek tartotta, viszont annyira azért jelzésértékűnek, hogy okaival foglalkozzon. Megítélése szerint a fő ok, hogy a szegény napszámos, illetve bérlő réteg a 48-as átalakuláshoz, az úrbéresek tulajdonossá válásához hasonló rendezést sürget, így a szocializmus e magyar változata, a „paraszt-szocializmus” egyedülálló módon nem az egyéni tulajdon megszüntetésére, hanem a földosztásra törekszik. A mozgalom ezen uradalomellenes vonásával kapcsolatban említette a további „mellék okokat”: 1. Legjellemzőbb a magyar, különösen az alföldi földműves réteg „földéhsége”. Ennek legfőbb gazdasági hátrányát abban látta, hogy kevés szabadforgalmú birtok lévén, a maradék földeket hihetetlenül magas árakon veszi a parasztság, a szegényebb rétegeknek így esélyük sem marad tulajdonszerzésre, ezek után pedig nem csoda, hogy a szocialista eszmék felé sodoródnak. Ezt az expanzív, földszerző tulajdonságot azonban politikai és nemzeti szempontból olyannyira előnyösnek tartotta, hogy legszívesebben a nemzetiségi tájak meghódítása felé terelte volna. 2. Következő ok, illetve jellemvonás a tulajdonszerzésből kizárt parasztság „bérletéhsége”. A verseny következtében kialakult magas bérösszegek, illetve a gazdag parasztság bérletuzsorája pedig megint csak a mezei munkásságot hozta nehéz helyzetbe. 3. A gépesítés terjedése, illetve a nagyobb szabású munkálatok (vízszabályozások, vasútépítések) befejeződése kedvezőtlenül hatott a munkabérvizonyokra: a bérek lecsökkentek, a napszámosok már a nyári időszakban is csak a korábbiakhoz képest töredék összegeket kaptak. 4. Végül a szociális agitációt tette felelőssé. Panaszolta, hogy a törvénytelen cselekedetekre és hazájuk megtagadására indítják a szegény paraszti rétegeket. A „külföldi eszmecsempészek” és sajtójuk ellen hatósági fellépést követelt, de szorgalmazta a bérlők és a munkások jogvédelmét a velük szemben mutatkozó urasági, illetve állami önkénnyel szemben. Az már csak sajátos bizonyítási rendszerének volt köszönhető, ahogy statisztikai adatokkal kimutatta e „ragállyal” megfertőzött megyék születésszámának csökkenésében a magyarságellenes jelleget (Arad, Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Csongrád,

Pest, Temes és Torontálmegye 1880, 1890 és 1893-as születetési adatait vizsgálta). Az agrárszocializmust telepítésre és parcellázásra alapuló földbirtokpolitikával akarta letörni.⁴⁷¹

Beksics a társadalom kötőszövetét lazító betegségek és a fejlődési rendellenesség kortüneteként jelentkező gyengeség ellenszereként – számos hazai és nyugat-európai kortársához hasonlóan – az állam szerepének felértékelése felé fordult.

V. 4. Állam és modernizáció

V. 4. 1. Az állam „új korszaka”

A század második felében a liberális gondolkodók közül egyre többen jutottak el egy olyan aktív állam igényléséig, amely a polgárosodást a nemzeti érdekek figyelembevételével valósítja meg. A modernizáció során különböző reformterületekre helyezték a hangsúlyt, így például Grünwald Béla közigazgatási koncepciója, Schvarcz Gyula közművelődési reformprogramja, vagy Irányi Dániel egyházpolitikai elképzelései az állami feladatok egy-egy részterületét jelenítették meg. Beksics 1889-ben hirdette meg átfogó nemzeti programját. Az *Új korszak és politikai programja* című munkája azontúl, hogy Tisza Kálmán politikájának hangzatos elismerésével nyitott, az állam reformfeladatainak lajstromszerű summázatát tartalmazta. Az új korszak, azaz „a békés nemzeti munka korszakának” beharangozása mögött nagyfokú optimizmus húzódott, amelynek okait Beksics nem is rejtette véka alá. Két, akkori hangulatára igen jellemző mondatot idézzünk: „És most a pénzügyi egyensúly helyreállításával egyszerre szárnyra kél a reformok friss szellője.”, illetve „A kiegyezés óta nem volt ily nagy tehetségekből és kipróbált szakerőkből álló kormánya Magyarországnak.”⁴⁷² A reformfolyamat anyagi és személyi biztosítékai tehát szerinte rendelkezésre álltak. A költségvetési hiány minimálisra csökkent és az adminisztrációban felkészült szakértelmiségiek dolgoztak, többen Beksics egykori publicista társai. Ő a miniszteri és államtitkári kar jelesei közül külön számon tartotta Szilágyi Dezsőt, Baross Gábort, Wekerle Sándort, Csáky Albint, illetve Berzeviczy Albertet, Teleszky Istvánt, Láng Lajost és Tibád Antalt. Felkészültségüket, munkájukat dicsérte, de tudta, hogy koordinátorra is szükség van. 1889-ben Tisza Kálmán és a Szabadelvű Párt rendíthetetlen uralma jelentette számára a stabilitási tényezőt, a reformhoz nélkülözhetetlen nyugodt közélet hosszú távú fenntartásának zálogát.

---

⁴⁷¹ Beksics 1896. A magyar faj. 53–63. Hírlapi cikkei közül: Cím nélkül. *Ellenőr*, 1882. 333. sz. július 5. 2., Agrár-szocializmus. *Pesti Hírlap*. 28. sz. január 28. 1–2., Agrarfragen. *Neues Pester Journal*, 1897. 216. sz. augusztus 6. 1–2., Die Waffen des Fortschritts. Uo. 1897. 229. augusztus 19. 1–2.

⁴⁷² *Atticus* 4, 5.

Ebben a művében a liberális „jogállam” fogalma mellé új jelszavakat rendelt. De lássuk ezeket logikai rendben, figyeljük meg hierarchiájukat: „Mi lehet, sőt mi kell, hogy legyen a magyar nemzeti eszme? A cél, melyre törekednünk kell? A gondolat, mely lelkesítse a magyart? *A magyar nemzeti és nemcsak a politikai állam. A magyar nemzeti társadalom. A magyar nemzeti kultúra.* Mindezt együtt fejezve ki: *a magyar nemzeti kultur-állam.* Ami nem készült el egy ezred év, annak létre kell jönnie pár évtized alatt. Létrejöttétől függ jövőnk. A többi csak következmény. Ha egyszer a magyar nemzeti kultur-állam létrejött, nemzetünk nagy hivatása Európa közepén s különösen világrészünk keleti részében önmagától képződik. A feltétel a kiindulási pont a magyar nemzeti állam. Nem pedig a pusztán politikailag magyar állam. Amíg a magyar nemzet nem kész, addig nem lehet *kifelé* nemzeti politikát csinálni. Addig céljaink, törekvéseink nem törhetnek ki a haza határain túl. Addig csak mint a monarchia egyenjogú állama léphetünk fel a külviszonyainkban. Van és lesz dolgunk itthon is elég. Dolgoznunk kell a nemzeti kultur-állam kifejlésén. [...] Az új korszak vezéreszméit hosszú időre kell megállapítanunk. Fel kell állítani a *nemzeti programot* és nem pusztán csak *pártprogramokat.*”⁴⁷³ Előtérbe került a nemzeti érdek, a „magyar nemzeti kultúrállam”, avagy a „nemzeti állam” céleszméje, és beharangozta a „nemzeti politika” megindítását, az eszközt, amely a célhoz vezet, ugyanakkor felsejlik már a nagyobb távlati cél: a Monarchián belüli súlyponteltolódás – Magyarország irányába. Ezután gondolkodása és politikai propagandája a „nemzeti állam” és az azt megvalósító „nemzeti politika” fogalompárra épül, s megkezdődik az itt papírra vetett ideák részletes kibontása. Programjának részterületei közül többel már foglalkoztunk, azokkal, amelyek szorosan kötődtek a társadalmi reformhoz (városi, illetve parlamenti reform), és vannak olyanok, amelyeket a későbbiekben lesz alkalmunk részletesebben bemutatni, mivel azok már a magyar birodalmi képzettel állnak szorosabb kapcsolatban (közjogi kérdés, magyarság expanziója). Itt Beksics közigazgatási, kultúr- és egyházpolitikai, illetve gazdaságpolitikai elképzeléseiről lesz szó. A magyar érdekpolitikának alárendelt tervek ezek, ugyanakkor még kitapintható bennük az egyéni szabadság, az autonómiák tisztelete, a liberális érvrendszer: a szabadelvű meggyőződés.

V. 4. 2. A közigazgatási reform

Beksics a jogállamot az egyén és a közösség javára egyaránt fel kívánta használni, amelyről az 1867 óta zajló közigazgatási vitában folyamatosan szó esett. Grünwald Béla történet-szociológiai művekben értekezett erről, középpontban a modern, egységes és racionalizált

---

⁴⁷³ Uo. 12–13.

közigazgatás megteremtésével. Úgy látta, hogy Magyarországon ezt két alapvető tényező akadályozza: az egyik az ország nemzetiségi megoszlása, a politikai és a helyi hatalomból kiszoruló nemzetiségek magyar hegemonia iránti ellenszenvé, a másik a kormánypárt és az ellenzék bázisát adó dzsentri, illetve vele kapcsolatban a dualizmusba átmentett régi rendi érdekek és hátszáguk, a vármegyei önkormányzat. Programjának alappillére épp ezért az államosítás és a szakszerű közszolgálat lett, ennek alapján hirdette a kinevezett, kormánytól függő és szakképzett közigazgatási tisztviselők alkalmazását. Mindez olyan fontosságú volt, hogy az egész korszak központi kérdése maradt. Eközben voltak, akik tartottak a túlzott állami beavatkozástól, a klasszikus liberális értékek, az egyéni szabadság és az autonómiák sérülésére hivatkoztak. Mocsáry Lajos a hagyományos vármegyei önkormányzat következetes és elkeseredett híve volt, mélyen hitt a közép- és kisbirtokos nemesség politikai és kulturális felkészültségében és a vármegye ősi szabadságjogokat védő funkciójában. A szervezeti- és személyzeti centralizációt önmagában elégtelen eszköznek találta a jól működő közigazgatás kialakításához, viszont hajlamosnak arra, hogy egy érzéketlen bürokráciát építsen ki. Egyedülálló módon felvetette a nemzetiségek védelmét is a magyarosító közigazgatással szemben.⁴⁷⁴

Kettőjük álláspontja az évtizedekig elhúzódó vita két végpontjaként értelmezhető, miközben párhuzamosan folyt a kormányzati munka is. Az Andrássy-kormány első lépéseit (1870:XLII. és 1871:XVIII. tc.) Tisza Kálmán közigazgatási törvényei követték, úgymint a megyék önállóságának csorbítását célzó közigazgatási bizottsági (1876:VI. tc.), a főispánok jogköréről szóló második törvényhatósági (1886:XXI. tc.), illetve a virilis intézmény nagyarányú kiterjesztésével járó második községi (1886:XXII. tc.) törvény.⁴⁷⁵ Az államhatalom megerősítésének igényét a Szapáry kormány idején a kinevezési rendszer bevezetésére tett kísérletek bizonyították. Beksics másfél évtizeddel a közigazgatás nemzeti feladatainak első kinyilvánítása után – Grünwald legkorábbi két műve, a *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség* első kiadása 1874-ben, a *Közigazgatásunk és a szabadság* 1876-ban jelent meg – a kormánytervezet, a „lex Szaparyana” külső támogatása mellett döntött.⁴⁷⁶ Javaslatát 1890-ben, miután a *Neues Pester Journal*-ban, a *Nemzetben* és a *Székely Nemzetben* már több részletet közölt (1890. július 9. – szeptember 29.), *A Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk* című röpiratában foglalta össze. Ő is úgy gondolkodott, hogy a jó közigazgatás a legfőbb eszköze az állam megszilárdításának, a nemzetiségi, társadalmi

---

⁴⁷⁴ Mindkettőjükéről, illetve részletek Grünwald *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség* és Mocsáry *Az állami közigazgatás* című művéből: *A magyar közigazgatás tudomány klasszikusai 1874–1947*. Szerk. Lőrincz Béla. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988. 21–89.

⁴⁷⁵ A korszak közigazgatási törvényeit részletesen ismerteti: Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, Akadémiai, 1976. (a továbbiakban Sarlós 1976.) 117–169.

⁴⁷⁶ Beksics centralizációs programjáról, Grünwald elképzeléseivel való párhuzamról: Baka 1985. 350–357.

ellentétek kibékítésének. Konceptiója az államhatalom – autonómia – jogvédelem egyensúlyára épült, amelyet azonban sajátos módon a nemzeti eszme céljaihoz idomított. Reformterve megalkotásakor ezek, mint „fő szempontok, irányeszme” vezették. Haladjunk tehát sorban:

Első szempont: a közigazgatás államosítása, „vagyis – szavaival élve – nemcsak a közigazgatás állami közegeinek kinevezése, hanem mindazon functióknak az állam számára való lefoglalása, melyek nem a társadalmat, hanem az államot illetik meg.”⁴⁷⁷ Ennek megfelelően a reform elé kitűzött alapelve: „kinevezés, választás helyett az egész vonalon.”⁴⁷⁸ A liberalizmus és a haladás érdeke nála egyfajta paradoxonként azt követelte, hogy az államhatalom erősödjék, a társadalom, mely fékező, ne legyen képes azt meggátolni a modernizációban. Az állami érdek megvalósítása a törvényhatóságokon belüli centralizációt tette szükségessé, ezért a kinevezett főispán hatalmának megerősítése a választott alispán kezének megkötésével párosult. A hatályban lévő 1886:XXI. törvénycikk már lényegesen kibővítette a főispán ellenőrző jogát, intézkedési hatalmát a törvényhatósági tisztviselők felett. Míg az 1870-es rendelkezés még csak a kivételes esetekre szorította a főispán közbelépését, addig az új törvény szerint már felügyeleti jogánál fogva is kibocsáthatott rendelkezéseket az alispánhoz, vagy a polgármesterhez. Ugyanebben a jogszabályban kapta azon jogát, hogy amennyiben az állam halaszthatatlan érdekei megkövetelték és az alispán nem volt jelen, vagy nem akart intézkedni, akkor ő rendelkezett az összes tisztviselővel, továbbá felfüggesztő hatállyal terjeszthette fel belügyminiszternek az általa törvénybe vagy rendeletbe ütközőnek tartott közgyűlési határozatot. Kinevezési jogköre kiterjedt a tiszteletbeli és segédhivatalnokokra, járási írnokokra, közegészségügyi és rendőri tisztviselőkre; az alszolgabírákat az alispán, vagy az illetékes főszolgabíró meghallgatása mellett osztotta be, vagy helyezte át más járásba. Ellenben az állami tisztviselők esetében kisebb hatáskört kapott: felügyeleti jogot gyakorolt, közreműködött kinevezésüknél, vagy előlépetésüknél, felvilágosítást kérhetett tőlük, sőt az illetékes miniszterhez jelentést írhatott velük kapcsolatban, de a törvény szerint nekik a miniszter parancsolt. Beksics ezen akart változtatni: az államilag kinevezett főispán alá rendelte a megyei közigazgatási gépezetet, és a felelősségi és fegyelmi törvény rá is vonatkozó kiterjesztésével a „megye teljhatalmú urává” akarta tenni, az alispánt pedig helyettesévé; az ő hatásköre legfeljebb (!) az alsóbb szintekre terjedhetett ki: alatta állnak majd a járások az élükön álló főszolgabírókkal, szolgabírókkal, illetve a

---

⁴⁷⁷ Beksics Gusztáv: *Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk*. Budapest, Grill, 1890. (a továbbiakban Beksics 1890.) 5.

⁴⁷⁸ Uo. 201.

községek a szintén államilag kinevezendő csoportbiztosokkal.⁴⁷⁹ Beksics ezzel egyszerre decentralizált és centralizált. A közigazgatás minisztériumokban összefutó szálaiból nagyobb szeletet akart kihalászni a főispánnak, a helyi rendelkezések lehetőségének növelésével, a törvényhatóságon belül pedig ugyancsak köré akarta csoportosítani a hivatali ágazatokat. Arra a konklúzióra jutott, hogy „csak így érhető el a *közigazgatás egysége*. A megyéből csak így lehet egységes és teljes individualitással bíró terület.”⁴⁸⁰

A második szempont: a helyi önkormányzat, ahol nála „a fősúly a társadalom öntevékenységén van.”⁴⁸¹ Megyei javaslata a működő gyakorlattal szemben az államot végrehajtó, a társadalmat pedig ellenőrző funkciójában erősítette volna. Az állami és törvényhatósági tisztviselőkből, illetve a törvényhatósági bizottságok delegáltjaiból álló közigazgatási bizottságok bürokratikus átalakítása, hatáskörük bővítése mellett érvelt. Az egyes alosztályok helyett igazgatási területekre szakosodott szakosztályok (4, vagy 5 ilyen tartott szükségesnek), illetőleg szaktanácsok rendszerét dolgozta ki (az egyik lett volna a közigazgatási bíróság is). A szaktanácsok hivatalnokait kizárólag központilag kinevezett személyek adták: a pénzügyi igazgató, a tanfelügyelő, vagy éppen a postaigazgató az állam meghosszabbított kezeként intézték az adó- tan-, vagy posta- és táviráügyeket, vagyis az állam megyei hivatalnokaként bírtak a helyi végrehajtó hatalommal. A bizottsági szaktanácsok választott bizalmi emberei pedig, akár többségbe jutva, érvényesíthetik befolyásukat az ügyek intézésére, és továbbra is gyakorolhatják ellenőrzési jogukat.

A közgyűlés Beksicsnél változatlanul megtartotta politikai jellegét, ahogy ezt megfogalmazta: „Nálunk a politizálást okvetlenül meg kell engedni, mert maga az önkormányzat [értsd az önkormányzás, mint feladat – MR] – ami elég sajnos – nem volna képes a társadalom kellő érdeklődését ébrentartani. Parlamentarizmusunk pedig annyira megszilárdult, hogy a megyei közgyűlésektől egyáltalán nem félhető”, ám a kormány által lefoglalt kinevezési rendszer miatt – elvesztett jogainak mintegy kárpótlásaként – szerepét autonómia ügyekben domborította ki: szabályrendeletek alkotását, vagyongazdálkodást, továbbá kulturális és gazdasági feladatok ellátását rendelte ide. Így látta megvalósíthatónak, hogy a hatáskörök éles szétválasztása mellett a helyi társadalom mind az ön-, mind a

---

⁴⁷⁹ Az alispán állására vonatkozó érveléséről Sarlós Béla megjegyzi, hogy az „komolytalan”, hiszen már a korábbi törvények szerint is az alispán a főispán helyettese volt. Kritikájára a továbbiakban jellemző, hogy Beksics könyvét inkább tekinti „soviniszta frázisok puffogatásának”, mint jogi munkának, a tiszta nemzeti állam megvalósítására vonatkozó elképzelését pedig a kilencvenes évek elején már irrealitásnak gondolja. Egyedül a törvényhatóságok nagyságát, lakosságának számát, az állami egyenes adót és a közigazgatási költségeket, valamint a tisztviselők javadalmazásának összegét tartalmazó statisztikai kimutatásait tartja használhatónak. Sarlós 1976. 264.

⁴⁸⁰ Beksics 1890. 173–180.

⁴⁸¹ Uo. 6.

közkormányzatban jelen lehessen.⁴⁸² De a kinevezési rendszer általánossá tétele és voltaképpen a közigazgatási bizottság súlyának növelése, kitágult hatásköre is a közgyűlés jogkörének szűkítésével járt, és ezek együttesen – meglehetősen ellentmondásosan – a régi megyei igazgatási technika és a modern autonómia szigorú „beszabályozását” egyaránt jelentették.

A járási önkormányzat társadalmi előnyeit a porosz Kreis-ek példáján ismerte, de a történelmi gyökerek hiánya és az ország nemzetiségi viszonyai meggátolták egy hasonló kistérségi autonómia igenlésében. Nem látta biztosítva bennük a megyékhez hasonló magyar jelleg, „sajátságos nemzetkarakter” biztosítását. Ezért a járást továbbra is önkormányzati önállóság nélkül az állami adminisztráció megyei alosztályaként képzelte el. Legfeljebb kísérleti jelleggel ott, ahol a belügyminiszter megengedi alakulhattak volna a közgyűlés által választott, igen kevés hatalommal rendelkező járási tanácsok.⁴⁸³

Beksics a községi szerkezet két típusát: a falut és a várost az önkormányzás szempontjából is eltérően kezelte. Úgy gondolkodott, hogy miután előbbinek a magyar történelemben nem alakult ki elkülönített léte (a megye olvasztotta be), komolyabb autonómia rá nem épülhet, ellenben a királyi városok már megalapításuk óta privilégiumokkal rendelkeztek (területkivüliségük volt)⁴⁸⁴, ezért a községi önkormányzat hiányát most a városoknak kell pótolni, lényegileg jelenkori alapon való továbbfejlesztésük és önálló törvényhatósággá alakulásuk megkönnyítése révén. A megyéből viszont csak azokat a városokat emelte volna ki, amelyek a községi feladatok terheit hosszú távon el tudják viselni, azaz megfelelő értelmi és anyagi erővel bírnak.⁴⁸⁵

Végül a harmadik tagolat: a sérelmek orvoslása. A sorban nagyon értékes intézménynek tekinthető a kormányzati hatalom korlátozására hivatott közigazgatási bíróság. Ennek hatáskörét illetően Beksics a kodifikátoroknak az ügyek taxatív felsorolását tanácsolta, s hogy csak e törvényi korlátok között kapjon szabad kezét a polgárokat ért közigazgatási jogsérelmek orvoslásával megbízott szervezet. Tartott ugyanis attól, hogy amennyiben nem a legszorosabb értelemben vett vitás közigazgatási ügyre terjed ki a bíróság működése, akkor az állami (és az általa közvetített nemzeti) érdek sérül. A bírói függetlenség terén még a rendes bíróságokénál is nagyobb garanciákat igényelt. Porosz minta alapján törvénnyel szabályozta volna e bíróság tanácsokba való osztását, hogy ne lehessen tetszés szerint megváltoztatni ezek tagjait. Az eljárási garanciáknál a teljes szóbeliség és az írásbeliség elve közötti középút megtalálására bízta a kormányzatot. „*A közigazgatási bíróság minél előbb való*

---

⁴⁸² Uo. 161–173.

⁴⁸³ Uo. 181–187.

⁴⁸⁴ Uo. 83, 90.

⁴⁸⁵ Uo. 109. Atticus 85–87.

életbeléptetése azonban oly alaptétel, mely ellen nemcsak pártok, hanem még egyének sem foglalhatnak állást. Nem lehet véleménykülönbség a dolog lényegére nézve.” – írta könyvében.⁴⁸⁶ Kívánalma azonban csak öt évvel később vált realitássá. Az 1896:XXVI. törvény hívta életre a szervezetet, amely nem bírt elég széles hatáskörökkel és – Beksics ideájának megfelelően – egyáltalán nem érintethetett politikai természetű ügyeket, valójában soha nem lett az 1869-es Deák-féle állambírószági javaslat megvalósulása. Kisebb mértékben járult hozzá a formális polgári jogegyenlőség biztosításához, az állampolgári jogok garantálásához – mint például a büntető perrendtartás – mégis valamelyest csökkentette a kormány legfőbb felügyeleti és döntési jogkörét, ezáltal fontos jogállami intézménnyé vált.⁴⁸⁷

Reformtervezetének további három jellegzetes vonását emelhetjük ki:

1. A kormánytól ekkor annyit várt el, hogy a reform vázát a parlament és a közvélemény előtt bemutassa, majd a kivitelezéssel átgondolt lépésekben haladjon, illetve, hogy a sorrendben lefelől álljon a két legfontosabb: a megyei és a közigazgatásról szóló reform, hátrébb pedig a községi és a városi reform. Egy ilyen tervszerű megvalósulás képezte volna Beksics szerint a reform „organizmusát”.⁴⁸⁸

2. Reformtervébe csak magyar tradíciókhoz alkalmazható nyugat-európai mintákat építette be. Az Elbától keletre fekvő német tartományok sajátos porosz községi modernizációjának, az 1872-es Kreisordnungnak a „katonakabátját” nem akarta rászabni a nemzetre⁴⁸⁹, ugyanakkor a parlamentnek nagymértékben alárendelt angol grófságokat sem tudta a megyék modernizációjában figyelembe venni és az autonómiát nélkülöző francia területi rendszert sem tartotta önmagában alkalmazhatónak. Tervezetére leginkább az angol, községi szinten igen fejlett önkormányzati szellem és a francia centralizáció egyedülálló összeolvadása volt jellemző.⁴⁹⁰

3. Reformjának határmezsgyéjén a nemzetiségi szempont állt őrt. Beksics még ha a megyék belső reformja mellett kardoskodott is, azok új területi felosztásától mereven elzárkózott, hiszen minden olyan rendezést, amely „nemzetiségi megye” felé mutatott az „egységes nemzeti állameszme” és a „magyar uralom” védelmében következesen elutasított: „Nálunk a legnagyobb reformeszmébe is belejátszik a nemzeti szempont” – írta könyvében.⁴⁹¹ És ennek lett a hozadéka az is, hogy később az egybefüggő tót, román nyelvterületekre a

---

⁴⁸⁶ Uo. 188–199.

⁴⁸⁷ Sarlós 1976. 172–173.

⁴⁸⁸ Beksics 1890. 123–125. A fokozatosság jelentőségét hangsúlyozza: Atticus 38.

⁴⁸⁹ Beksics 1890. 4.

⁴⁹⁰ Uo. 46.

⁴⁹¹ Uo. 126.

kinevezési rendszerrel „a magyar adminisztratív intelligencia virágát” ültette volna.⁴⁹² A nemzetiségi korlát ebben az időben mások gondolkodásába és reformelképzeléseibe ugyanígy beépült. A kezdeményező és a legnagyobb hatású e tekintetben is Grünwald volt, akiről Beksics a pálya végén megkezdett, de befejezetlenül maradt visszatekintésében megjegyezte, hogy „névéhez fűződik a kinevezési rendszer nemzeti tartalmának felismerése”⁴⁹³, de hasonló nézeteket képviselt Arany László és Asbóth János is. Mindketten óvtak a centralizáció elhanyagolásától és a helyi önkormányzat – akár modern – megerősítésétől, mert hitték, hogy ez a magyar elemet egyes területeken visszaszorítaná, másutt meg egészen kiszorítaná a hatalomból.⁴⁹⁴

Beksics az egykori centralisták megyék elleni hadjáratáról, az ősi intézménnyel szemben munkáló gyanakvásáról részletes ismeretekkel rendelkezett.⁴⁹⁵ Miután javaslatai, ideértve a más összefüggésben már bemutatott városfejlesztési elképzeléseit, a reformkori elődök szándékaihoz hasonló súlyos polgári érdekeket jelenítettek meg (!), lényegében a hagyományos municipalizmus elleni támadások voltak. Könyvében a közigazgatás zűrzavaros helyzetéért nyíltan a municipalisták téves politikáját, jelszavait kárhóztatta és ezek befolyását a későbbiekre nézve is veszélyesnek tartotta. Konceptiójából adódott, hogy az általuk képviselt „választók kötelező megkérdezésének” programját egyrészt feleslegesnek ítélte arra hivatkozva, hogy a polgároknak eddig is volt lehetőségük, hogy választási aktus nélkül megnyilatkozhassanak (pl. a sajtóban, gyűléseken, és a képviselőjük vagy a parlamenthez való felírás által), másrészt károsnak gondolta, mert a legfontosabb belreformok megalkotásában továbbra is fenn akarta tartani azt a lehetőséget, hogy az csak az általános közvéleményre támaszkodjon. „A választási rendszer kedvéért fel akarják áldozni a parlamenti rendszert” – vádolta őket. Meggyőződése volt továbbá, hogy a másik jelszó: a törvényhatósági tisztségek betöltésének „választásos rendszere” ugyancsak tarthatatlan, hiszen éppen az okozza a nagy centralizációt, hogy a választott tisztségviselővel a miniszter rendelkezik (amit persze a közigazgatás hatásossága megkíván), de a választott testület iránti bizalmatlanság és az állam érdekének féltése miatt a helybenhagyási rendszer annyira kiterjed az önkormányzati ügyekre, hogy komolyabb önrendelkezési jog, autonómia nem alakulhat ki.⁴⁹⁶ Nem csoda, hogy a – Beksics szája íze szerint való – Szapáry-féle javaslatot az ellenzék nem támogatta, sőt sorra támadta azt, azon vonásai miatt, amelyek a városok megerősítésével,

---

⁴⁹² Beksics 1899. 140–143, 145. Az erdélyi és felvidéki igazgatási reformról lásd még Beksics 1892. 305–306. Beksics 1895. 56., illetve Beksics Gusztáv: A megye reformja és Erdély. *Székely Nemzet*, 1891. 50. sz. április 2. 1.

⁴⁹³ Beksics 1907. 45–46.

⁴⁹⁴ Németh G. 1981. 58.

⁴⁹⁵ Beksics 1882. 64–78.

⁴⁹⁶ Beksics 1890. 25–36.

a megyék jogainak csorbításával jártak volna együtt. Beksics a több hétig húzódó képviselőházi vitában 1891. július 26-án szólalt fel: a függetlenségi ellenzék autonómia-meghatározását „theoreticus” volta miatt alkalmazhatatlannak bélyegezte és megvádolta őket a régi vármegye restaurációjával, amelyet ő a „közigazgatási slendriánnal”, a „clique-rendszerrel”, a „sógorsággal és komasággal” és a „megyei corruptioval” azonosított. Mondandója konklúziójaként kijelentette, hogy a kormányt nem rombolás: az autonómia lerombolása, hanem épp ellenkezőleg, az építkezés: a „nemzeti állam” és a jogállam együttes kiépítése vezet, s e két fogalomnak Beksicsnél két szabadság-értelmezés felelt meg: „Az ekként konstruált nemzeti jogállam fogalma óva int bizonyos túlzásoktól. Igaz, hogy a jognak és szabadságnak meg kell adni a garantiákat, hogy komoly szabadság legyen; mert Magyarország nemcsak nemzeti állam, nemcsak jogállam, hanem kell hogy szabad állam is legyen. [...] Nemzeti öntudatban talán culturában komoly veszély nélkül is versenyezhetnek velünk a keleti népek, versenyezhet velünk a slavismus; de szabadságban nem szabad nekik győzedelmesen versenyezniök [...]...az államnak is meg kell adni a kellő garantiákat, hogy saját legégetőbb, legszükségesebb érdekeit minden támadás ellen megvédelmezhesse.”⁴⁹⁷ Az elhangzottak alapján az egyén szabadságának védelmére a jogállam hivatott; a közösség és állam, együttesen: a nemzet szabadságát, amellyel lehetőséget kap a környező „fajokkal” folytatott létharcában az általa legmegfelelőbbnek vélt stratégiák kialakítására és alkalmazására, a „nemzeti állam” garantálja. A kettőt együtt nála: a nemzeti jogállam.

Miután az obstrukció megtörte a reform lendületét és a tervezetnek csak az elvi rendelkezései váltak törvényé (1891:XXXIII. tc.), Beksics épp a jelzet okokból, a nemzetiségi fenyegetettségre hivatkozva követelte a felemás megoldás helyett a kinevezési rendszer mielőbbi bevezetését.⁴⁹⁸ Jellemző módon a millennium idején, amikor a hátrahagyott harminc év eredményeit sorolta, az államosítási folyamat betetőzésének elmaradásáért nemcsak a modernizációra kedvezőtlen parlamenti- és pártviszonyokat tette felelőssé, hanem a történelmi okok folytán a konzervatív nemzetkarakterre is hivatkozott: „Nemzeti szellemünkben különösen is sok van az angol geniusból, amely nem szereti az általános elvekre reducált, széleskörű reformokat, hanem csakis a fokozatos és a viszonyok parancsoló hatalmától követelt fejlődést. Nagyrészt ennek tulajdonítható az úgynevezett organikus reformtörekvések folytonos bukása a jelen század elejétől kezdve szinte napjainkig.”⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁷ Felszólalása „A közigazgatás és önkormányzat rendezéséről a vármegyékben” címen beterjesztett törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. június 26. Képviselőházi napló 1887–1892. XXV. köt. 124.

⁴⁹⁸ Beksics Gusztáv: Közigazgatási reformok. *Aradi Közlöny*, 1893. 248. sz. október 26. 1. Miniszteri tanácsosként 1896-ban a magyar közigazgatási rendszer egészét ismertető tanulmányt készített: Előterjesztése a Public Service Inquiry Commission kérdőpontjaira adandó válasz tárgyában. 1896. január. 5. MOL K-26 371. cs. – 3093.

⁴⁹⁹ Beksics 1898. 823.

V. 4. 3. A közoktatás kettős küldetése

Kultúrpolitikai elképzelésein éppannyira nyomot hagytak az ország nemzetiségi viszonyai, mint a liberális szabadság gondolat, s e kettős hatás a közoktatás kétirányú küldetéséhez vezetett. Szerepet kapott, mint nemzetfenntartó tényező, és mint az individuum kifejtésének eszköze.

Mill állította fel azt az alapelvet, hogy „egyedül az egyéniség művelése folytán válnak vagy válhatnak az emberi lények fejlettebbekké”, és ugyanezzel az eredetiséggel, a különbözőséggel akarta megtörni a közvélemény zsarnokságát, amelynek jellege a középszerűség. Az egyéniség elszürkülését a polgári társadalom legnagyobb veszedelmének tartotta.⁵⁰⁰ Évtizedekkel később Beksics még mindig az individuum uniformizálásáért aggódott, 1889. december 19-én a *Nemzet* vezércikkében az egyéniség érdekében szólalt meg. A modernizáció, a polgári haladás okozta problémákról értekező sorait idézzük: „Tapasztaljuk azt, hogy ez eszme míg az egyén *értékét* valóban felemeli, elnyomja, szinte megsemmisíti magát az *egyéniéget*. A nagy egyenlősítés, melyet zászlajára ír, s mely alatt meghódítja az egész művelt világot, felolvasztja a tömegben az egyént. Az *individuum* érdekeiért harcol és lefaragja az *individualitásról* az egyéni vonásokat. Még akkor is, ha a társadalmi egyenlőség oly messze elmarad a politikai egyenlőség mögött, mint – nálunk, ahol a társadalom még egyáltalán nem homogén, sőt a legnagyobb ellentéteket rejt, még akkor is megteremti az egyénnek a tömegekbe való olvasztását felidéző kulturai homogenitást. Az emberek kezdenek nem egyenlők, hanem *egyformák* lenni. Egyformák gondolkodásra, felfogásra, észjárásra, sőt formára. A kiválóság mind kevesebb, a kiemelkedő alak mind ritkább. Ugyanazon méretek nemcsak a testben, hanem a lélekben is; ugyanazon öltözet, frizura, nemcsak a külsőn, hanem a belsően is. A tuczat-, szinte mondhatni gyárilag készült emberek sétálnak az utcákon. Ezek ülnek a köz- és magánhivatalokban, a törvényhozásban, a köz- és magánéletnek majd minden polczán és alsó régióiban. Igaz, hogy jól, pontosan és sokat dolgoznak. Hasonlíthat[anul] többet, mint a régi nemzedékek, melyek erősebb testalkatúak, frissebb szellemük daczára, ekkora munka terhe alatt összeroskadtak volna. De a hatalmasabb egyéniség és ennek tevékenysége ritkán lép fel. A millió kezű társadalom tesz, gondolkodik, alkot, gyakran nagy és mindenestre tömeges dolgokat: de szinte csak gyárilag, míg az erős individualitásból kivillámló lángész fénye ritkán ragyog. A társadalom óriási gyáranak lámpái világítanak s nem a genius. De ez még nem volna baj. A jövő iránya ez: sok dolgozó középszerűség, kevés és nem ritkán dologtalan kiválóság. Nagyobb általános műveltség, kevés világító szellem. A baj abban van, hogy a középszerűség kihat az ész és jellem tulajdonságaira. Az észben

---

⁵⁰⁰ Mill 1867. 103, 106–109.

kevesebb az eredeti, önálló felfogás; a jellemben kevesebb az erő. Az élet mezejének lassanként elhervad minden virága. Csupa szürke színe kiirtja annak minden költészetét. A lélek nem képesebb magasabb szárnyalásra, a kedély benső melegének kisugárzására. Az érdek vezet, nem az eszme. A haszon, vagy siker, nem az eszmény. Valami egyforma sivárság az, mely hatalmába ejti a társadalmat nemcsak nálunk, hanem másutt is. Az idealismus fénye társadalmunkból még nem vészett ki; de e fény nem az ifjabb, hanem a régibb nemzedékek arcán ragyog. Az öregekén, kiké a múlt s nem az ifjakén, kiké a jövő. A fejlett character, s kidomborodó egyéniség szintén a régibb s nem az újabb nemzedékek sajátja.” Cikkének további részében a bajok legfőbb okozójával, az egyoldalú oktatási-nevelési rendszerrel foglalkozott. Az individualitás megsemmisítését egyrészt pedagógiai okokra vezette vissza: a diákok túlterhelésére, és a felesleges ismeretek sulykolásra hivatkozott, másrészt a német mintájú közoktatási rendszert hibáztatta, amelynek bevezetése a magyar hagyományok nem kellő figyelembevételével történt. Valamelyest bizakodással töltötték el a kultúrpolitikai adminisztráció legfelsőbb köreiből – Csáky Albin miniszter és Berzeviczy Albert államtitkár szájából – elhangzó nyilatkozatok, amelyek a középiskolákban a tömegoktatás helyett a minőségi képzést célozták meg, de ő az egész nevelési rendszer (beleértve abba a magán, egyházi, állami sőt a családi nevelést) általános színvonalemelését követelte. Az egyéniségért küzdött, miközben a klasszikus liberalizmustól idegen eszközhöz folyamodott: az állami beavatkozástól remélt segítséget.⁵⁰¹

Utaltunk már Schvarcz Gyula közművelődési programjára, mint a polgárosult középosztály kialakításának egyik lehetőségére. Ő 1865-től foglalkozott a közoktatásügy átalakításának módozataival és 1869-ben az oktatás egészét átfogó reformtervet dolgozott ki. Az államot arra ösztönözte, hogy minden községben létesítsen ún. nemzeti iskolákat, korszerű technikai háttérrel, ezzel egyidejűleg egységesítse az elemi oktatás sokféle, bonyolult szervezetét. A középfokú oktatást a tanulók műveltségigénye és pályaválasztása szerint alakította volna át, eszerint a kereskedelmi, iparos vagy gazdasági pályára készülőknek a polgári iskolát, a köz- és magánhivatalok majdani tisztviselőinek a felsőbb polgári iskolát, az egyetemre, műegyetemre készülőknek a főgimnáziumok/főreáliskolák létrehozását tanácsolta. Az első kivételével ezeket egy közös intézményben, a megyei főtanodában integrálta volna. Továbbá az államot arra is buzdította, hogy centralizált szerkezetű, nem felekezeti színezetű főtanodát, nemzeti egyetemet állítson fel. De az állami szerepvállalást fokozta volna a művelődés más területein is: művészeti akadémia, nagy nemzeti könyvtár és megyei, illetve városi könyvtár hálózat, a Nemzeti Múzeum fejlesztése, tudományos társaságok támogatása,

---

⁵⁰¹ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1889. 349. sz. december 19. 1.

több új csillagvizsgáló, meteorológiai állomás, földtani intézet, szakmúzeum, képtár, gyűjtemény, állatkert, színház szerepelt reformcsomagjában.⁵⁰²

Beksics nem dolgozott ki ilyen szerteágazó és többszintű közművelődési programot, elképzeléseit – a fentebbi hosszabb idézethez hasonló – publicisztikai írásaiban, vagy a nagyobb reformkérdésekről értekező köteteinek részfejezeteiben hozta nyilvánosságra. Abban azonban mindketten hittek, hogy az oktatási rendszer jótékony hatással lehet a nemzetiségek asszimilációjára. Schvarcz a már említett polgári szellemű iskolázástól várta, hogy a német ajkú városi polgárság magyarosodása felgyorsul⁵⁰³, Beksics viszont még ennél is nagyobb távlatokban gondolkodott. Látókörének horizontján a nemzeti kultúrák versenyének képe derengett, ahol csak a kulturálisan egységes népek-népcsoportok lehettek eredményesek. A *Nemzet* 1889. november 14-i (tehát az egyéniség-nevelés érdekében írt cikkével közel egy idejű) vezércikkéből idézünk: „Culturai disharmóniánkat megszüntetni, de főleg meggátolni, hogy a disharmónia szakadássá legyen, vagyis fenntartani a magyar nemzeti cultura óriási fölényét, melynek fénye elhomályosít minden más fényt: ez a nemzeti feladat, melynek megoldásától függ jövőnk. Mi vezet e célra? Két eszköz: helyes közoktatási, culturai politika és a culturállam megvalósítása. Közoktatási politikánk célja világosan meg van jelölve a nemzeti célban. A szokott és bevett fogalmaktól eltérő feladat ez; de a nemzeti cél igazolja.” Épp ezért a népoktatás fontosságának elismerése mellett az államtól a közép- és felsőoktatás magyar jellegének megőrzését, kiterjesztését is várta. A felsőoktatásban a magyar oktatási intézmények számának és színvonalának emelésére, a magyar nyelv általánossá tételére gondolt, s ez kétségtelenül a nemzetiségi középiskolákat korlátozta volna.⁵⁰⁴ Sőt egy évvel később már félreérthetetlenül kijelentette: „Nemzetiségi középiskolának a magyar állam területén nincs jogosultsága.”⁵⁰⁵, majd ugyanez a határozott hang szólalt meg 1892-ben, megint csak a *Nemzetben*: „...a haza földjén nincs jogosultsága másnak, mint csak magyar kultúrának. [...] A modern műveltségnek jellege az erős központosítás.”⁵⁰⁶ Jórészt ilyen, vagy ehhez nagyon hasonló célok vezérelték a kilencvenes évek második felétől Wlassics Gyulát, aki kultuszminiszterként az állami oktatásban látta az erősödő nemzetiségi és szociális problémák megoldásának kulcsát. Sokat tett új állami népiskolák felállításáért, és tevékenysége folytán az Alföldön és a Székelyföldön már meglévő községi és felekezeti iskolák is tömegesen kerültek át állami kezelésbe – Beksics örvendve látta viszont saját

---

⁵⁰² Miru 2000. 19–22.

⁵⁰³ Uo. 19.

⁵⁰⁴ Beksics Gusztáv: Cím nélkül. *Nemzet*, 1889. 314. sz. november 14. 1. Lásd még *Culturánkról* I. Uo. 1889. 141. sz. május 23. 1., illetve *Atticus* 140–142. Felszólalása az 1890. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor 1890. január 22. Képviselőházi napló 1887–1892. XV. köt. 210.

⁵⁰⁵ Beksics 1890. 113.

⁵⁰⁶ Beksics Gusztáv: Egységes középiskola. *Nemzet*, 1892. 52. sz. február 21. 5. Lásd még Beksics 1892. 300–302., Beksics 1905. 196–198.

elképzeléseit, nem győzte hangsúlyozni a sajtóban a „nemzeti politika” ügyéért tett szolgálatait.⁵⁰⁷ Így tehát Beksics közoktatási reformjának vezérlő elve a nyelv kultúraterjesztő és asszimilációs szerepének általános tézisében gyökerezett, s a nemzeti kultúr állam értelmiségének grammatikai-érzelmi összecsiszolását, a kultúra homogenizálását szolgálta volna. Ilyen formában, amikor a polgárosodás e fontos területén állami beavatkozást sürgetett, már nemcsak a klasszikus liberális doktrínával szakított, de a felekezeti iskolák felügyeletét illetően átlépte az egyházi autonómia határait is.

V. 4. 4. Egyházpolitikai elképzelések

Nincs abban semmi meglepő, hogy Beksics az egyházpolitikai harcok idején a társadalmi béke fenntartása és az eredményes „nemzeti politika” érdekében sürgős kormánylépéseket követelt. 1891-ben, Csáky Albinnak a vegyes házasságokból született gyermekek hovatartozását szabályozó rendelete után, *Ultramontanismus és nemzeti állam* című iratában – mint Febronius – azt fejtegette, hogy az állami és az egyházi funkciók törvényi elhatárolásának útján tovább kell haladni: „Minden állami funkciót [...] el kell vonni a felekezetektől, s magának az államnak kell végeznie azt.” – szólította fel a Szapáry-kormányt⁵⁰⁸, ugyanakkor leszögezte, hogy a lelkiismereti kérdésekbe továbbra sem szabad beleszólni. Művével fél évtized „szünet” után újra az 1868-as vallási törvény (1868:LIII. tc.) revíziójára törekvő ultramontanizmus ellen lépett fel, de most már tartott attól is, hogy az alsópapság mozgalma karöltve az ellenzéki pártok radikális egyházpolitikai nézeteivel még jobban megzavarja a politikai közéletet, hátráltatja a nemzeti és liberális modernizáció kibontakozását. „Az egyházi radikalizmus és a fekete demagógia most háborút visel, még a modus vivendi-k ellen is, nemcsak az engedmények ellen. És a politikai radicalismus segítségére megy. Valódi célja, melynek elérésében a politikai radicalismus megfontolatlanul támogatja, az egyház és az állam teljes különválását, mely a clericalis demagógia diadala lenne.” – írta a két jelenségről, ezzel szemben hangsúlyozta, hogy a „kormány és a szabadelvű-párt a történeti liberalismus alapján maradtak. Ez alapon fogják megoldani függőben maradt problémáinkat. [...] *nem hirdeti az állam és az egyház különválását; mert e szétválás nem felel meg a magyar nemzeti érdekeknek.*” Nem értett egyet tehát a teljes

⁵⁰⁷ Hírlapi cikkei közül: Új kultúrpolitika. *Székegy Nemzet*, 1896. 154. sz. október 14. 2., Kimagasló eszmék. Uo. 1896. 162. sz. október 28. 1., Nemzeti politika. Uo. 1897. 83. sz. június 4. 1–2., Politika a kultúrában. *Budapesti Hírlap*, 1897. 58. sz. február 27. 1–2., Nemzeti politikánk lényege. *Pesti Hírlap*, 1897. 59. sz. február 28. 1–2., Versenyfutás. Uo. 1897. 66. sz. március 7. 1–2., Kultúránk nemzeti hivatása. Uo. 1899. 136. sz. május 17. 1–2., Nemzeti kultúrpolitika. *Nemzet*, 1897. 134. sz. május 15. 3., Erős egyéniségek. *Magyar Nemzet*, 1901. 47. sz. február 16. 1–2., Intézmények és kultúra. Uo. 1901. 321. sz. december 29. 1–2. Lásd még Beksics 1907. 88.

⁵⁰⁸ Febronius (Bekics Gusztáv): *Ultramontanismus és nemzeti állam*. Budapest, Grill, 1891. (a továbbiakban Febronius) 13.

szakítással, mert úgy látta, hogy ezzel az episzkopátus elvesztené egyházi és vagyoni jelentőségét, s ezáltal a súlypont az ultramontanizmus bázisára, az alsó papságra, illetőleg az autonómiára helyeződne. Másrészt nemzeti szempontrendszeréből fakadt, hogy nem támogatott olyan törekvéseket, amelyek az apostoli király, így a magyar állam egyházi befolyásának megszűnését eredményezték volna, attól tartott ugyanis, hogy ilyen esetben a nemzetiségi területeken a nem-magyar katolikus felekezetek a szervezetet és a vagyont immáron szabadon, saját nemzeti céljaikra használnák fel.⁵⁰⁹ Úgy gondolta, hogy a katolikus autonómiát nem lehet bevezetni, miután a 48-as rendezésen túllépni lehetetlenség (sőt az apostoli királyi jogok tekintetében még addig sem lehet elmenni), viszont az anyakönyvezés és a házasság intézményeinek állami kézbe adását elengedhetetlennek tekintette. Az autonómia és a polgári házasság kérdése az egyház – állam viszony körül kiszélesedő politikai viták gyújtópontja lett.

A Wekerle-kormány alatt egy nemcsak a címében terjedelmes írással jelentkezett (*A magyar nemzet függetlensége az állami és egyházi (külső) kormányzatban különös tekintettel a magyar király apostoli jogaira és a kath. autonómiára* – 1893), amellyel a helyzet tisztázásához szeretett volna hozzájárulni. Az akut problémává váló közjogi és egyházpolitikai vitákban már a modernizáció kerékkötőjét látta, ezért próbálta a lehető legnagyobb részletességgel megvilágítani a „homályban” maradt területeket. Ausztriával kapcsolatban a fennálló közjogi kapocs és az ország államiségének megszilárdításáról, Róma irányában a sajátos magyar függetlenség érvényesüléséről értekezett. Jogi vizsgálódásai közben igyekezett a liberális egyházügyi törvények körül kialakult félreértéseket tisztázni. A bevett vallások egyenjogúságáról (1848:XX. tc.), a legfőbb kegyúri jog gyakorlásának miniszteri felelősség alá helyezéséről rendelkező (1848:III. tc.), és a bevett felekezetek számára a szabad áttérést és házasodást biztosító (1868:LIII. tc.) jogszabályok elemzésével cáfolta, hogy általuk a világi és az egyházi hatalom között megszüntek volna a belső kapcsolatok. Álláspontja az volt, hogy csak módosulás történt: „a kath. egyház helyzete épp oly módosítást szenvedett, mint a többi rendé, de jogokat nem vesztett, csak megosztott. Sőt valamint a főrendek, úgy a főpapok is megtartották privilégiumaik igen lényeges alkatrészeit.” Érvei között a főrendiházi tagság, a hercegrímás és a veszprémi püspök koronázási szerepe, illetve a magyar közjognak az a kötelező szabálya szerepelt, hogy a királynak katolikusnak kell lenni. A hanyatlást épp az ellenkező oldalon az uralkodó egyházi téren elkülönített jogainak érvényesítésénél tapasztalta. Mivel az 1848-as törvényi szabályozás szerint a király főkegyúri jogait (jus supremi patronatus) a vallás és közoktatási miniszter útján gyakorolta,

---

⁵⁰⁹ Uo. 43–45. Hírlapi cikkei közül: Pax-fax. *Pesti Hírlap*, 1892. július 5. 1–2., Cím nélkül. *Neues Pester Journal*. 1893. 137. sz. május 19. 1–2.

ezért ezek állami jogosítványokká is váltak. Beksics pedig az egyházügyi kormányzatban is határozott államot szeretett volna. A püspökök, érsekek, apátok kinevezését ő továbbra is kizárólag a korona, egyszersmind a felelős kormány jogkörébe sorolta, és a főpapok áthelyezését, az egyházmegyék kikerekítését, újak alkotását, valamint a javadalmak adományozását is a csorbíthatatlan állami jogosítványok között tartotta számon, olyannyira, hogy ezeket önálló nemzeti, s nem pedig Ausztriával közös intézményeknek tekintette.

A katolikus egyház úgynevezett külső kormányzatát érintő jogok körébe tartozott a pápa megerősítési joga (*jus confirmandi*). Beksics könyvében többször is hangoztatta a szentszék iránti tisztelet fontosságát, de a lehető legkisebb mértékűre akarta szorítani a pápai állam beavatkozásának lehetőségét az egyházpolitikába. Az állami érdek lebegett a szeme előtt, amikor a hagyományos történelmi joggyakorlatot akarta újból viszontlátni. Eszerint a király által kinevezett főpap azonnal elfoglalhatja méltóságát és bírhatja annak minden javadalmát, a pápa előzetes megkérdezése csak udvariassági tény, azonban a „lelkiekben való joghatóságot” mindaddig nem gyakorolhatja (nem válik valóságos püspökké), amíg a pápai beleegyezés meg nem érkezik, vagyis amíg a szentszék ki nem nyilvánítja, hogy vele kapcsolatban nem áll fenn semmiféle kánonjogi akadály. De ami a legfontosabb: a magyar apostoli király által kinevezett püspöktől a pápa a kinevezést nem tagadhatja meg; amennyiben mégis megvonná a helybenhagyást, kánonjogi eljárással kell bizonyítani az illető alkalmatlanságát.⁵¹⁰ A jogok pontos elhatárolásával a két fél között nem teremtett egyensúlyi helyzetet, de éppen az volt a cél, hogy a keresztény univerzalizmus szempontrendszer helyett a nemzeti alapon szerveződő magyar állam érdekei érvényesüljenek.

Ugyanez a szándék vezérelte a magyar apostoli királynak, kormány által gyakorolt legfőbb felügyeleti jogának megerősítésekor. A papnövédek nevelése, tananyaga, a káptalanok és szerzetesrendek önkormányzata, illetőleg az összes egyházi javak és közalapítványok ellenőrzésének gyakorlatát már nemcsak a katolikus, de az összes felekezet tekintetében fontosnak tartotta. Felszólította a kormányt, hogy a káptalan kezelésében lévő vagyon és alapítványok felügyeletét ne hanyagolja el, és hogy szigorúan érvényesítse azt az egyházi iskolák, szervezetek felett is, mert csak így akadályozhatja meg az „államellenes tanok” terjedését.⁵¹¹ Az egyház nemzeti elkötelezettségében való bizalmatlanság munkált benne akkor is, amikor – szemben az egyházi állásponttal – a felügyeleti jogból származó királyi tetsvényjog (*jus placetii regii*) történeti kontinuitása mellett érvelt. Eötvös József kultuszminiszteri előterjesztésére (amely a vatikáni zsinat és a pápai csalatkozhatatlansági

---

⁵¹⁰ Beksics Gusztáv: *A magyar nemzet függetlensége az állami és egyházi (külső) kormányzatban különös tekintettel a magyar király apostoli jogaira és a kath. autonómiára*. Budapest, Athenaeum, 1893. (a továbbiakban Beksics 1893.) 40–66. Lásd még Beksics 1892. 318–321., Előterjesztése a nemzetiségi kérdés tárgyában. 1895. március 1. MOL K-26. 343. cs. – 728.

⁵¹¹ Beksics 1893. 98–99.

dogma kimondása után az állam jogainak megoltalmazását kívánta) a király 1870. augusztus 9-én rendelete el a placetum gyakorlatát. Beksics mégsem erre, hanem a Zsigmond óta létező gyakorlatra hivatkozott. Annak ellenére, hogy megsértésére a praxis nem alkalmazott büntetőjogi szankciókat (amennyiben az egyházi rend valamely tagja állami jóváhagyás nélkül hirdette ki a pápai, vagy zsinati rendeleteket, illetve iratait világi kontroll nélkül küldte meg a szentszékhez, azt leginkább csak királyi audienciára rendelték) Beksics jelezte, hogy legvégső esetben – ugyancsak történelmi hagyományok folytán – a fegyelmi büntetés kiterjedhet még a püspöki címtől való megfosztásra is.⁵¹² Könyvének záró fejezetében a felügyeleti joggyakorlás nyugat-európai mintáit ismertette.⁵¹³

Egyházpolitikai elképzeléseinek másik sarokpontja a katolikus autonómia volt. Nála a katolikusok egyházi önkormányzata nem bírhatott olyan hatáskörrel, mint a protestáns felekezeteké, nem engedte kiterjeszteni a hitelvekre, a belső adminisztrációra és az egyházi jogalkotásra, és nem hagyta, hogy csorbítsa az állam jogait és érdekeit, vagyis határát szabták az apostoli királyi jogok. Ebből következett, hogy ő csak szűk körű autonómiában gondolkodott: abba kizárólag az apró javadalmak kezelése (de közalapítványok már nem), az alsó papság választása, a nem közalapokból fenntartott felekezeti iskolák, középiskolák irányítása tartozott bele. „A helyi egyház és iskola: ez a két sarokkő az, melyen kell, hogy nyugodjék a kath. egyházi önkormányzat.” – összegezte mondandóját, majd hozzátette: „De nagyon természetes, hogy az állam felügyeleti jogát a kath. autonómia még e térről sem zárhatja ki. Az államnak joga kell, hogy legyen ezentúl is felügyelni arra, miképp az iskola-ügy megfeleljen érdekeinek, s hogy a helyi autonómia révén pánszláv, vagy dáko-román törekvések ne osonjanak a népoktatásba.” Az így jobbra csak helyi ügyekre szorított önkormányzást szervezetileg az egyházi hierarchiához igazította. Beksics egyházi önkormányzatai három szinten szerveződtek: eszerint a helyi ügyekkel, a felekezeti iskolával és a templommal a községi szervezetek foglalkoznak, ezekhez képest felsőbb fórumot képez a püspökmegyei szerv, amelynek hatásköre kiterjed a hozzá tartozó iskolákra, egyházi ügyekre, a legfőbb fellebbezési fórum pedig az országos hatáskörű központi autonómia, élén a primással, tagjai az érsekek és a püspökök. Mindegyikben a választási elvet kívánta érvényesíteni, de elfogadta, hogy a legfelső „katolikus parlament” egyes tagjai kinevezéssel jussanak „mandátumhoz”. Azért képzelte el a protestánsoktól eltérő egyházi igazgatást, mert a katolikus egyház megítélése szerint: „nem egyenlő a többi felekezettel. És nem egyenlő nem azért, mert el van nyomva, hanem mert nagy előnyeinek birtokában túl hatalmas. Nem

---

⁵¹² Uo. 78–81. Lásd még: Atticus 148. Hírlapi cikkei közül: Állami függetlenségünk és valláspolitikánk. *Pesti Hírlap*, 1893. 48. sz. február 17. 1–2., Mi a nemzeti politika? Uo. 187. sz. július 9. 1–2.

⁵¹³ Beksics 1893. 99–108.

egyenlő azért, mert ez idő szerint még oly benső szálak fűzik az államhoz, minők a többi felekezeteket nem kapcsolják az állam organizmusába.” – írta 1893-ban⁵¹⁴

Ugyanebben az évben a polgári házasságnak egész kis irodalma kerekedett. Cikkek, röpiratok jelentek meg pro és kontra, legtöbbjük semmi irodalmi értékkel nem bíró pamflet volt, de szenvedélyes hangon igyekezett propagálni eszméjét; még Gárdonyi Géza is jegyzett, igaz „Egy római katolikus polgár” álarcában, egy ponyva-röpiratot.⁵¹⁵ Novemberben, a házassági javaslat képviselőházi tárgyalásának előestéjén Beksics a kormány-előterjesztésre reagáló főpapi memorandumra válaszirattal fellelt (*Severus: A kötelező polgári házasság és az ultramontán reakció. Válasz Schlauch Lőrincz bíbornok, nagyváradi püspök emlékiratára*); részletes programot ajánlott fel, etatista szellemben az állami funkciók körének bővítését javasolta. Nem osztotta az egyházi körök aggályait, amelyek szerint a kötelező polgári házasság az egyház dogmaival ellenkezik, illetve magát a római katolikus vallást és a lelkiismereti szabadságot sérti. Nekik „Severus” azt üzenté, hogy az „*egyház erkölcsi birodalma teljes épségben marad akkor is, midőn az állam saját részről, polgári kötésnek deklarálja a házasságot és önmaga bíraskodik annak polgárjogi vonatkozásai fellett. Az állam nem mondja, hogy a házasság, mint vallási tény, nem szentség. Nem állítja s nem is állíthatja, hogy az egyház törvényei nem kötelezik a hívek lelkiismeretét. Hiszen, ha állítaná is, nem volna kényszerítő hatalma, hogy a kath. egyház híveit az egyházi törvény hatalma alól felszabadítsa. De a házasság polgárjogi vonatkozásai, a kötés civilis aktusától kezdve egész végig, (törvényesség, leszármazás, rokonság, felbontás, öröklés stb.) mind az ő hatáskörébe tartoznak.*” Tehát érvelésében világosan szétválasztotta az erkölcsi, vallási, illetve a polgárjogi tartalmakat, és szilárd hite volt, hogy a „határvillongásokat” csak egyféleképp lehet kiküszöbölni: az egységes házassági jog égisze alatt az általános állami anyakönyvezés és a kötelező polgári házasság bevezetését szorgalmazta, minden más átmeneti megoldást következetesen elutasított. A kiegészítő polgári házasságra tett kísérlet már 1883-ban elbukott, s ő ezt tíz évvel később sem tartotta alkalmazhatónak (Apponyi javaslatát), ugyanúgy, ahogy a fakultatív megoldást sem. Nem értett egyet azokkal, akik az angol modellre hivatkozva ez utóbbi mellett kardoskodtak, az angol valláspolitikai rendszer (anglikán egyház) és az államosság csekély foka véleménye szerint nem hasonlítható a magyar viszonyokhoz, tehát példaként sem állítható elé. Az ilyen intézmények kialakítását különben is a hazai jogfejlődés

---

⁵¹⁴ Uo. 82–89. Lásd még Febronius 52–65. Hírlapi cikkei közül: Die katholiken Autonomie. *Neues Pester Journal*, 1897. 156. sz. június 16. 1–2., Die katholiken Autonomie. Uo. 1897. 311. november 10. 1–2. A képviselőházban Polónyi Géza támadásával szemben magyarázta a katolikus autonómiáról írt röpiratát, lásd Felszólalása az állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1893. március 13-i ülésén. Képviselőházi napló 1892–1897. X. köt. 160–161.

⁵¹⁵ Salacz Gábor: *A magyar kultúrharca története 1890–1895*. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1938. 291.

alapján képzelte el, ebből adódott, hogy az osztrák mintában sem gondolkodott, sőt az egyházpolitikát helyezte legelőre, amikor az Ausztriától való függetlenség megőrzéséről beszélt. És a nemzeti nézőpont is azt követelte, hogy a társadalom „összeolvasztását” előmozdító megoldást pártoljon. Arra gondolt, hogy a magyarosítás folyamatában kimagasló szerepre hivatott zsidóságot a polgári hatóság előtti házasság kötelezővé tételével és a zsidó vallás recepciójával a nemzeti törekvések mellé lehet állítani.⁵¹⁶

Beksics az állam és a katolikus egyház között kialakult sajátos történelmi kapocs szétbontásától ugyan elzárkózott, de a feladatok elkülönítését nagyon is üdvösnek tartotta. „A magyar állam és a kath. egyház szerkezetileg nem válhatnak külön; örök frigyben kell hogy maradjanak. A tisztelt fekete demagógia hasztalan hirdeti az egyházi dogmával ellentétes *divorcons!* jelszavát. Nem, állam és egyház Magyarországon nem válnak szét. A mindkettőre nézve terhes, sőt kellemetlen házasság megmarad, mint annyi más hasonló házasság az életben. Csak a *functiók* választandók szét. Az egyház dolgában az államnak semmi köze; de viszont az állam saját feladatainak megoldását vegye kezébe s ne bízza azokat az egyházra.” – szögezte le 1891-ben. S ennek fényében a már említett oktatásügyi centralizáción, illetve a papnevelés és az egyházi jövedelmek felügyeletének jogán túl a lelkiismereti szabadság fontos tételét is a kormányzat kezébe helyezte volna, hiszen a liberális szabadság gondolattal szerette volna átszöni és megerősíteni a nemzeti szerkezet laza hálóját. Lényegében a dogmatikus kérdések és a belső hierarchia területét kivéve mindent (közvetlenül vagy felügyeleti joggal) az uralkodó és a kormány kezébe adott volna, ezért szabta olyan szűkre a katolikus autonómia határait is!

A Wekerle kabinet – a házassági jogról (1894:XXXI. tc.), a gyermekek vallásáról (1894:XXXII. tc.) és az általános állami anyakönyvezésről (1894:XXXIII. tc.) alkotott – törvényhozási aktusaiban kiteljesedett, s nem sokkal később Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt a szabad vallásgyakorlat (1895:XLIII. tc.) és az izraelita vallás (1895:XLII. tc.) elismerésével befejeződött a törvényalkotás folyamata. A liberális szellemű jogalkotás azonban újabb lökést adott a politikai katolicizmus kibontakozásának: már 1895 januárjában megalakult a Katolikus Néppárt, és intenzív tevékenységbe kezdett. Követelte a polgári házasság és az állami anyakönyvezésről szóló törvények revízióját és a katolikus autonómiát,

---

⁵¹⁶ Severus (Beksics Gusztáv): *A kötelező polgári házasság és az ultramontán reakció. Válasz Schlauch Lőrincz bíbornok, nagyváradi püspök emlékiratára.* Budapest, Athenaeum, 1893. (a továbbiakban Severus) 30–37, 51–56. Lásd még Atticus 146–147. Hírlapi cikkei közül: Die Civilehe. *Neues Pester Journal*, 1883. 317. sz. november 17. 1–2., Die Civilehe. Uo. 1887. 216. sz. augusztus 7. 1–2., Die Rezeption der jüdische Religion. Uo. 1893. 342. sz. december 11. 2–3., Politikai kényszerűtlével. *Pesti Hírlap*, 1892. 263. sz. szeptember 23. 1–2., Izzgatás a polgári házasság ellen. Uo. 1893. 32. sz. február 1. 1–2., A zsidó vallás recepciója. Uo. 1893. 125. sz. május 7. 1–2., A függetlenségi párt és az egyházpolitikai programm. Uo. 1893. 164. sz. június 16. 1., A nagy nap. *Nemzet*, 1893. 334. sz. december 3. 1., Polgári házasság és alkotmány. Uo. 1894. 61. sz. március 2. 1–2. (cikke ugyanazon a napon a *Pesti Hírlapban*, majd három nap múlva a *Székely Nemzetben* is megjelent), Felszólalása a felirati javaslat tárgyalásakor. 1892. március 17. Képviselőházi napló 1892–1897. I. köt. 210.

kiállt a földművelő réteg mellett, de főleg a kiscgazdák támogatását hangsúlyozta, programjában tőzsdei ügyletek megadóztatását hirdette és ellenezett minden olyan igazgatási reformot, amely az állami onnipotenciát növelte volna. Ellenezte a kormány nemzetiségi politikáját, megalakulásának pillanatában a türelmes bánásmód, az előzékenység, és méltányos eljárás követelményét hangoztatta.⁵¹⁷ Még ha később ez valamelyest halványul is, programszerűen a legelfogadhatóbb magyar párt volt a nemzetiségek, a nemzetiségi pártok szemében – a Dunántúl mellett legerősebb bázisa éppen ezért a Felvidék volt.⁵¹⁸ A magyar katolikus párt szembefordult a liberalizmussal, agrárius volt, de törekedett a gyári munkásság befolyásolására is, és az antiszemita eszmék ugyancsak képviseltre találtak soraiban.

Beksics, mint miniszterelnökségi tanácsos követte az eseményeket és egy – Bánffy felkérésére készített – memorandumában elítélte az újkonzervatív szervezet tevékenységét. A legnagyobb problémát abban látta, hogy ellensúlyként más felekezeti pártok is létrejöhetnek, ezáltal a parlamentarizmus kialakult keretei és a magyarság hegemoniája sérülhet, ami végső soron az egész Monarchia tekintélyének meggyengüléséhez vezethet. A közjogi struktúra védelmében kemény kritikával illette a néppárt szociális üzeneteit: úgy vélte, hogy azokkal kezdet nyújt az agrárszocializmusnak, antiszemitizmusával élesíti az osztálygyűlöletet, s így gyengíti az intelligencia és a parasztság közötti kapcsolatot.⁵¹⁹ Káros társadalmi hatására ekképp figyelmeztetett: „A felekezeti izgatás legyőzhető szellemi és erkölcsi fölényrel a parlamentben, de nem azon kívül. A sárkány megölhető a Sándor-utczi palotában, de kicsorduló vére a felekezeti izgatás csatornáin át s a művelt értelmiség megkerülésével beszivárog a nép alacsonyabb rétegeibe. Ott minden cseppből új és új sárkány keletkezik. Ezek legyőzésére már nem vonulhatnak ki a parlament vezérfiai, sőt ott szó vagy erkölcsi fölény mit sem ér.”⁵²⁰

Az egyházpolitikai küzdelmek viszontagságos éveit *A magyar nemzet történetének* külön fejezetében írta meg, az egyházügyi centralizáció pártpolitikai hátterébe – a halála után megjelent – *A szabadelvűpárt története* című könyvében nyújtott bepillantást.

V. 4. 5. Gazdaságpolitikai megközelítések

A kiegyezés után az ipar közvetlen állami támogatása jó ideig nem emelkedhetett a kormánypolitika szintjére, igaz, a gazdasági fejlődés iránya sem vethette fel az ilyen gondolatokat. Ám a fejlesztés szüksége vitán felül állt. 1876-ban létrejött – az 1844-es

⁵¹⁷ Mérei 1971. 148.

⁵¹⁸ Szabó Dániel: A Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok*, 1978. 2. sz. 748, 754.

⁵¹⁹ Előterjesztése a néppárttól. MOL K-26 343. cs. – 925. Ismertette és kritikáját adta: Salacz Gábor: *Báró Bánffy Dezső római akciója a Néppárt ellen 1895-ben*. Budapest, Stephaneum Nyomda, 1943. 10–14.

⁵²⁰ Beksics Gusztáv: A sárkány vére. *Székely Nemzet*, 1899. május 6. 1.

Védegyelet nyomdokain – az ipart pártoló és terjesztő egyesület, amely tagjainak előírta hazai iparcikkek vásárlását, a megfelelő informálódást és tájékoztatást a magyar iparról. A képviselőházban ugyanebben az évben jelentkeztek az első ipartámogatásra irányuló kezdeményezések a közszállítások terén, majd a gazdasági kiegyezés 1878-as vitája hozta ismét felszínre az iparfejlesztés kérdéseit. A következő évtől számos beadvány érkezett a képviselőházba, felvetették az adókedvezmény gondolatát, a hazai beszerzések kizárólagosságát az állami szükségleteknél. A kormány nem zárkózott el ezek elől, de a mezőgazdasági és az ipari érdekek összehangolását tekintette fő feladatának, a másik oldalon ugyanakkor egyre nőtt az ellenállás az iparfejlesztés nem kívánatos irányával szemben: Istóczy a zsidó tőkét támadta, amelynek úgy vélte a magyar földbirtok áldozatul esik. Mindenesetre az ipar állami támogatásának ügye egyre szélesebb köröket mozgatott meg, s ennek eredményeképpen megszületett az első ipartámogatási törvény (1881:XLIV. tc.), amely 15 évre szóló adómentességet adott azoknak a Magyarországon új korszerű iparágat meghonosító vállalatoknak, illetve az olyan új vagy már fennálló korszerű gyáraknak, amelyek a törvényben felsorolt iparágakban működtek, vagy termékeket állítottak elő⁵²¹ – a kormánypárt merkantilistái azonban további kedvezményeket sürgettek.

Beksics 1889-ben a gazdaságpolitika területén is egy „új korszak” nyitányában reménykedett: „...akarnunk kell [...] gazdasági viszonyaink átalakítását, az agrikultur-államnak összekapcsolását az iparos állammal, az agrikultur társadalom összeolvasztását az iparos társadalommal. Vagyis akarnunk kell a modern állam modern segélyforrását, a modern társadalomnak összeolvasztó és kifejtő erejét az ipart. Állami és társadalmi eszközeinkkel mindent el kell követnünk iparunk kifejlesztésére. De természetesen ezt könnyebb kimondani, mint a tényt megvalósítani. Pedig sem a jámbor óhajítás, sem a kalandos tervek magukban mitsem érnek. A tényt is el kell fogadnunk, *legalább egyelőre*, hogy Ausztriával vámközösségben élünk. A másik ténnyel pedig szintén számolnunk kell, hogy saját erőnk nem elégséges iparunk felvirágoztatására.” Beksics nem hagyta figyelmen kívül a vámközösség tényét, kiindulási pontja mégsem a gazdasági kiegyezés ezen sarkalatos rendelkezése volt. Nála az állami beavatkozás a társadalom-fejlesztési koncepcióból következett: ipar → városfejlődés → nemzeti középosztály → magyarosodás, s gondolkodásának e sajátossága meg is különböztette mindazoktól, akik az általánosan elfogadott korabeli érvelést hangoztatva az állami ipartámogatást a közös vámterület kompenzációjaként igényelték. És a felemlegetett tökehiány ugyanúgy inkább csak kerete, mintsem mozgatórugója gazdaságpolitikai elképzeléseinek. Az alkalmazni kívánt eszközök

---

⁵²¹ Varga László: Állami ipartámogatás a dualizmus korában (1880–1900). *Történelmi Szemle*, 1980. 2. sz. (a továbbiakban Varga 1980.) 197–199, 202.

tekintetében tartotta magát az elvi liberalizmushoz, következetesen távol maradt a direkt beavatkozástól, a magántevékenységek által szabadon hagyott területeken keresztül igyekezett volna befolyást gyakorolni a gazdaságra. Az állami kedvezmények kiterjesztésétől, a szállítási tarifapolitikától remélte a külföldi tőke és szakértelem ide csalogatását, és gondolatrendszerében nem okozott feszültséget az sem, hogy ettől ő a magyarosodó ipar és a kereskedelem korszerűsítését várta. Sőt azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy amennyiben az Ausztriával való vámközösség e programot lehetetlenné teszi, Magyarország külön vámterületet létesítsen.⁵²² A képviselőház nem sokkal az *Új korszak* megjelenése után fogadta el az újabb ipartámogatási törvényeket (1890:XIII. és XIV. tc.), amelyek a korábbinál jóval tudatosabban, következetesebben és szélesebb alapon szolgálták a magyar ipar megteremtését, illetve modernizálását.⁵²³

Beksics a kezdetektől fokozott érdeklődést tanúsított a földbirtokviszonyok iránt. A magyar demokrácia-fejlődés nála elválaszthatatlan volt a birtoköröklési törvényektől, majd a nyolcvanas évek közepén a földtulajdon és a konzervativizmus összefüggéseivel foglalkozott. Az évized végére szempontjai bővültek, javaslatai konkrétabbá váltak.⁵²⁴ Az Országos Statisztikai Hivatal adatai a korábbi – az agrárizmus ellen felhozott, a közép- és kisbirtok erősödésével számoló – érveinek részleges átgondolására készítették. A Jekelfalussy József és Vargha Gyula által nyilvánosságra hozott 1870 és 1889 közötti birtokstatisztika ugyanis a középirtok két százalékos fogyásáról, s vele szemben a kis- és nagybirtok növekedéséről tanúskodott – ez pedig középosztály-koncepcióját alapjaiban érintette. A fő problémát abban látta, hogy a hitbizományok azokat a nagy birtoktesteket kötik meg, amelyekből a középirtok kárpótlást nyerhetne. Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter eltökélt volt a hitbizományok eltörlését illetően, de mielőtt konkrét lépéseket tett volna a téma több szakértőjétől kért tanácsot, megbízást adott Beksicsnek is egy emlékirat megírására.⁵²⁵

Beksics az *Új korszak*ban jelentette meg a hitbizományokra vonatkozó adatgyűjtését, s e számsorokból kiderült, hogy a több mint kétmillió holdat kitevő ilyen jellegű művelt terület az ország összes földterületének 4 százalékát tette ki, szemben a hetvenes évek elején mért 1 százalékkal. Egy évvel később Móricz Pálnak – aki a *Nemzet* húsvéti számában reagált birtokpolitikai nézeteire – írt nyílt levelében az ország termőföldjeinek nem kevesebb, mint 10 százalékát sorolta ide, és összesen 40 százaléknyi lekötött (latifundiális, holtkézi) birtokról beszélt.

---

⁵²² Atticus 93–96.

⁵²³ A két törvényt részletesen ismerteti: Varga 1980. 211–226.

⁵²⁴ Rámutat erre: L. Nagy 1963. 1256.

⁵²⁵ Halász Imre 1911. 378–379.

A hitbizományok jövőjéről élénk vita alakult ki a politikában és sajtóban. A jogi és közgazdasági érdekek sérülésével szinte mindenki egyetértett, azzal, hogy a birtokmegkötések ellentétben vannak a jogegyenlőséggel, hiszen kivételes helyzetet biztosítanak egyeseknek a nemzet más tagjainak rovására, másrészt nagy földterületet vonnak ki a forgalomból, gátolják a lakosság szaporodását, kivándorlásra készítik a néptömegeket. Mint kiváltságot tehát alig védte valaki, de a helyzet orvoslásával kapcsolatban már megoszlottak a vélemények. Az egyik irány a középbirtokosok megerősítésére hivatkozott, az elsőszülöttségi jog általánosításával a hitbizományokat ki akarta terjeszteni rájuk. Beksics álláspontja az volt, hogy ez a megoldás életképtelen, mivel a másod-, harmadszülött fiúknak kárpótlásként juttatandó évi járadék, vagy egyszeri pénzösszeg nagyon megterhelné a középbirtokot. Az angol típusú szabályozással szemben a teljes eltörlés pártján álltak azok, akik abban reménykedtek, hogy a nagybirtok oszlása új elemeket adna a földbirtokos osztálynak, és kedvezően hatna a parasztság fejlődésére, megszüntetné a kivándorlást. Közéjük tartozott Móricz Pál is, aki újabb válaszlevelében közölte Beksiccsel, hogy sem erkölcsileg, sem pedig a tradíciók oldaláról nem látja igazoltnak a majorátus intézményét. Elvetette, hogy a véletlen játéknak tegyék ki a családok sorsát, hiszen megtörténhet, hogy a hitbizomány várományosa, a majoresco épp a leggyarlóbb fiúgyermek; ugyanakkor utalt arra, hogy nem egyezik a magyar örökösödési jog szellemével, azaz a különösen lovagias bánásmóddal, amely a családok női tagjainak sorsa iránt mindig is megnyilvánult (leánynegyed, hajadonjog, hitvestársi örökösödés). Harmadrészt pedig nemzetgazdasági érdekeket hangoztatott, ő ugyanis a jövedelmezőséget tekintve kisebb, jól felszerelt, korszerű gazdaságokban gondolkodott. Beksics elvileg egyet értett azzal, hogy a megszüntetés lenne a leghatásosabb módja a közép- és kisbirtok megerősítésének, de gyakorlati szempontból ennek kevés esélyét látta. Móricznak írta: „Ha te látsz, vagy képzelsz a közel jövőben pártot, kormányt, parlamentet és *főleg felsőházat*, mely a hitbizományok eltörlését keresztülviszi, megszavazza, akkor azonnal azon kevesek (alig néhány férfiú) sorában állasz, kik az eltörlést indítványozzák.” Az aktuális politikai légkörben és az apátiába süllyedt közvéleményből adódó valós társadalmi támogatás hiányában Beksics csak a korlátozást vélte kivitelezhetőnek. Mivel úgy gondolta, hogy a területi maximalizálás önmagában nem megfelelő, hiszen az csak több kisebb hitbizomány alapítását eredményezné, az összes földbirtokhoz képest megállapított határértéket javasolt. Először az igazságügyi bizottságban az öröklésről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor, majd azt követően publicisztikájában is azon az állásponton volt, hogy amíg a „*numerus clausus*” be van töltve, magyarán amíg egy régebbi hitbizomány meg nem szűnik, addig újat alapítani ne lehessen, viszont, hogy a lehetőség megmaradjon, a kötöttség alóli fölszabadítást törvényileg megkönnyítette volna. A

2 százalékos limit bevezetését tartotta olyan áthidaló megoldásnak, amely még nem távolítja el az arisztokráciát véglegesen a nemzeti érdektől, de már jótékony hatással lehet a középosztály-képződésre. Jelezte, hogy egy ilyen rendezéssel még nem omlik le minden akadály a földbirtok teljes felosztása elől, a forgalomból kiesett ugyanis az egyházi személyek és szerzetesrendek kezében lévő elidegeníthetetlen holtkézi birtok is, ami országos viszonylatban megint csak jelentős súllyal bírt. Számításai szerint a főpapok, különböző egyházi alapok birtokában közel 1 millió hold volt, azaz az összes földbirtok 2 százaléka.⁵²⁶

A kilencvenes évek további aggodalmakat keltettek Beksicsben. Hiába ajánlotta – a politikai realitásokkal számolva – a hitbizományok korlátozását a birtokmegkötések körül zajló vitában, hiába sürgetett a külföldi tőke és szakértelem megnyerésével összekapcsolt ipar- és kereskedelem pártoló állami politikát, sepsiszentgyörgyi képviselőként közvetlenül szembesült Székelyföldnek és egész Erdélynek az ország többi részéhez mért súlyos gazdasági elmaradottságával és nemzetiségi problémáival. Már a nyolcvanas évek közepétől küzdött a nagyarányú halálozási és kivándorlási tendencia visszafordításáért, miközben felrajzolta a Királyhágón túl az erdélyi románság kimutatható szaporodásának várható súlyos következményeit. A magyarosodó-magyarosító „nemzeti állam” keleti bástyájának megerősítéséért ezért részletes akciótervet dolgozott ki, amelyben az állam mellett a székelyek közreműködésével is számolt. „A magyar politika nem ismerhet partikuláris, hanem csakis országos szempontokat. A helyi patriotizmus, vagy partikulárizmus kiváltságát Erdélynek sem adjuk meg. Helyi érdekek lehetnek ott is, de ezek az országos érdekek magaslatáig nem emelkednek. Ami nagy állami érdek, az Erdélyben sem erdélyi, hanem magyar érdek. [...] *Székely kérdés nincs [...] Ha nem van Erdélyben magyar kérdés*” – vezette be cikksorozatát 1885-ben.

Véleménye az volt, hogy a közigazgatás és az igazságszolgáltatás általános színvonal-emelése elodázhatatlan feladatként hárul az államra – ez lényegében a magyar adminisztráció „bevitelét” jelentette, de a legfontosabb és legelső teendő a háziipari termékek előállításában jeles, viszont nagyiparral nem rendelkező vidék gazdasági megsegítése, alkalmazható hitelrendszer kidolgozása és pénzintézet alapítása lenne (ellensúlyozva így a

---

⁵²⁶ Atticus 119–139. Beksics Gusztáv: Liberalizmus és oportunizmus. Nyílt levél Móricz Pálhoz. *Nemzet*, 1890. 97. sz. április. 9. 5., Móricz Pál: Nyílt levél Beksics Gusztáv barátomnak. Uo. (esti szám) 1. Hírlapi cikkei közül lásd még: Földbirtok-viszonyaink I-III. *Székely Nemzet*, 1887. 197. sz. december 25. 1–2., 198. sz. december 29. 1–2. 199. sz. december 31. 1–2., Fideikomisse und mittlerer Grundbesitz. *Neues Pester Journal*, 1887. 349. sz. december 10. 1–2., Cím nélkül. *Nemzet*, 1889. 322. sz. november 22. 1–2. 1895-ös szabad vallásgyakorlatról szóló törvény az elismert felekezetek ingatlanszerzését templomok, iskolák és egyéb egyházi épületek, illetve temetők céljára szükséges területekre korlátozta. Beksics a rá következő évben miniszteri tanácsosként Bánffy megbízására végig követte a holtkézi törvényhozás alakulását, s kimutatta, hogy az egyházak és a szerzetesrendek, mint közjogi testületek nem, ám tagjaik, mint magánégyének birtokába juthatnak újabb földtulajdonnak. Előterjesztése a holtkézi törvények és azok mai jogérvénye tárgyában. 1896. február 11. MOL K–26 371. cs. – 2830.

román Albina tevékenységét). A fa- és a szövőipar továbbfejlesztéséért emelte fel szavát, utóbbit különösen Csíkban és Háromszéken tartotta lehetségesnek, Sepsiszentgyörgyön ugyanezen okból fonalgár felállítását tanácsolta. Nagy jövőt látott a szőnyeg-, agyag-, kocsis- és szíjgyártóipar támogatásában, illetve a műfaragás, a műlakatosság és a gazdasági eszközgyártás nagyobb mérvű kibontakoztatásában.

A szakértelmiséget kinevelő ipari iskolák létesítése ugyancsak elengedhetetlen feltételként került reformcsomagjába. Indítványozta sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégium szakirányú kiegészítését és egy háromszéki főgimnázium felállítását. A kormányzatnak a román gabona kitiltására tett javaslatot, a vasúthálózat kiépítésének (illetőleg magánvállalkozók által épített vonalak bérlésének) igényét pedig már nemcsak a folyamvölgyi mezőgazdaság és az ipar együttes fejlesztésével indokolta, hanem a keleti országrész katonai jelentőségével is. Fejtegetései az orosz, román veszélyről szóltak, és a Székelyföld tradicionális stratégiai helyzetére hívták fel a figyelmet, ezért kijelölte „az erdélyi katonai diszlokáció” új irányát. Javaslatában a már tervbe vett Marosvásárhely – Tölgyes pálya a Toplica – Sepsiszentgyörgy – Földvár vonallal kiegészülve csatlakozott be az országos vasúti vérkeringésbe, s e székelyföldi vázra pedig a helyi érdekű vasutak kapcsolódtak. Sürgette a Háromszék megyei katonai reáliskola mielőbbi megalapítását, a magyar delegáció 1893. június 16-i nyilvános ülésén a hadügyminisztert próbálta meggyőzni annak gyakorlati hasznairól. A kadétiskola felállításától sem zárkózott el, de mivel annak német tannyelve megnehezítette volna a székely fiatalok dolgát, akik a középiskolai tanulmányaik során csak kis százalékban sajátították el a német nyelvet a megfelelő színvonalon, egy alsóbbrendű katonai nevelőintézetet hozta volna kapcsoltsba. Elképzelése szerint a székely tanoncok ott egészen kis gyermekkorban, 8–10 évesen megtanulhatják a későbbi haditudományok tannyelvét. A tanácskozás második napján Apponyi germanizálási vádjait visszaütve előadta, hogy az intézmény sajátos helyzeténél fogva a tárgyak egy részét azért magyar nyelven oktatná.⁵²⁷

---

⁵²⁷ Beksics Gusztáv: Magyar érdek Erdélyben. *Székely Nemzet*, 1885. 160. sz. október 17. 1–2. és 161. sz. október 18. 1–2. (Megjelent önálló kötetként azonos címen, ugyanebben az évben Sepsiszentgyörgyön a Jókai Nyomda kiadásában.), illetve Beksics Gusztáv: *A nemzeti politika programja Erdélyben és Székelyföldön*. Budapest, Athenaeum, 1896. Lásd még Atticus 149–155. Beksics 1892. 305–309. Beksics 1899. 137–146. Beksics 1902. 36–40. Hírlapi cikkei közül: A székelyföld érdekei. *Székely Nemzet*, 1885. 100. sz. július 2. 1–2., Erdély hadi jelentősége. Uo. 1885. 152. sz. október 3. 1., Beksics Gusztáv beszéde választóihoz. Uo. 1885. 154. sz. október 6. 1–2., Nyílt levél tek. Benedek János pártelnök úrhoz. Uo. 1887. 87. sz. június 11. 1–2., Beksics Gusztáv beszéde. Mondotta Sepsi-Szentgyörgyön, jun. 17-én mandátuma átvételekor. Uo. 1887. 92. sz. június 19. 1–2., Sepsi-szentgyörgyi választóihoz. Uo. 1889. 59. sz. április 14. 1–2., Határszéli ipar. Uo. 1890. 90. sz. június 10. 1., Nyílt levél sepsi-szentgyörgyi választóihoz. Uo. 1890. 101. sz. június 29. 1., A megye reformja és Erdély. Uo. 1891. 50. sz. április 2. 1., Alku, vagy nemzeti politika. Uo. 1892. 150. sz. október 4. 1–2. Katonaiskolát a Székelyföldnek. Nyílt levél Potsa József főispán úrhoz. Uo. 1893. 83. sz. június 7. 1., Székely katonai iskola. Nyílt levél Potsa József főispán úrhoz. Uo. 90. sz. 1893. június 21. 1., Gazdasági motívumok. Uo. 1896. 139. szeptember 8. 2., Cím nélkül. *Nemzet*, 1886. 176. sz. június 27. 1., Cím nélkül. Uo. 1886. 207. sz. július 28. 1., A földvár–sepsi-szt-györgyi vasút. Nyílt levél Benedek János úrhoz, a sepsiszentgyörgyi

A térség válságos helyzete a nyolcvanas évektől a kormányzatot is foglalkoztatta, eleinte alkalomszerű ipartámogató intézkedések történtek, majd Darányi Ignác a korszak meghatározó földművelésügyi minisztere szorgalmazta a gazdaságilag elmaradott vidékek központi erőforrásból történő fejlesztését, a segélyprogram koordinálására állami intézmények létrehozását. Az 1897 elején megindított „hegyvidéki (rutén) akció” tapasztalati alapján négy évvel később az állam növekvő szerepvállalásának köszönhetően kezdetét vette a már összetettebb „székely akció” is. Tevékenysége a házipar és a kisipar támogatása, a székely ipari oktatásra irányult, de tervezték az erdőgazdálkodás, az állattenyésztés, a növénytermesztés (elsősorban a takarmánytermelés), a vízrendezés, a szőlészet és a méhészet támogatását és erőfeszítések történtek a székelyek romániai kivándorlásának megakadályozására (munkaközvetítés, munkásviszonyok javítása), tervbe vették a nemzeti emlékhelyek gondozását is. Az akciót már a kezdetektől sok kritika érte, s elmondható, hogy majd két évtizedes működése során a Székelyföld átfogó gazdasági, társadalmi és kulturális fejlesztésének programjából csak kevés gyökeres átalakulás valósult meg.⁵²⁸ Beksics 1905. január 22-én választóinak elmondott programbeszédében a képviselőként maga mögött hagyott időszakot értékelve részint saját érdemeinek tudta be Sepsiszentgyörgy kulturális és ipari intézményeinek gyarapodását. A kollégium építése, az iskolák államosítása és a tanítónőképző alapítása, vagy a dohánygyár letelepítése kétségtelenül hozzájárultak a háromszéki város modernizációjához, ám még ekkor sem bírt királyi törvényszékkel, és a nemcsak helyi, de országos és katonai érdekű földvári vasút építése is váratott magára.⁵²⁹

---

szabadelvű-párt elnökéhez. Uo. 1900. 19. sz. február 7. 1–2., Román vámszerződés és Erdély. *Pesti Hírlap*, 1885. 315. sz. november 16. 1–2., Segély a székelyeknek. Uo. 1886. 150. sz. május 31. 1., Erdély és a keleti kérdés. Uo. 1886. 317. sz. november 16. 1–2., Szászok és románok. Uo. 1886. 330. sz. november 29. 1–3., Társadalom és állam Erdélyben. Uo. 1886. 344. sz. december 13. 1–2., Baross és Erdély. Uo. 1891. 318. sz. november 9. 1–2., Erdély megerősítése. Uo. 1892. 213. sz. augusztus 2. 1–2., Hangulatok politikája. Uo. 1899. 242. sz. szeptember 1. 1–2., Erdély magyarsága. Uo. 1899. 185. sz. július 6. 1–2., Die Industrie an unserer Südost-Grenze. *Neues Pester Journal*, 1886. 195. sz. július 16. 1–2., Siebenbürger Industrie. Uo. 1887. 129. sz. május 11. 1–2., Erdély. A székely kongresszus előkészítésének alkalmából. *Magyar Nemzet*, 1902. 185. sz. augusztus 5. 1–4. Felszólalása az 1887. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1887. február 12. Képviselőházi napló 1884–1887. XV. köt. 150–154, 166. Felszólalása a magyar delegáció 1893. június 16-i ülésén. *A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felseje által 1893. évi május hó 25-ére Bécsbe összehívott bizottság naplója*. Szerk. Maszák Hugó. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1893. 53–55, 109–110, 112.

⁵²⁸ Balaton Petra: *A székelyföldi akció története. I. Források. 1. Munkaprogram és kirendeltségi jelentések*. Budapest, Cartofil, 2004. (a továbbiakban Balaton 2004.) 29–85.

⁵²⁹ Beksics Gusztáv programbeszéde. Elmondotta 1905. január 22-én. *Székely Nemzet*, 1905. 12. sz. január 23. 1–2.

V. 5. Magyarság és birodalom

V. 5. 1. Pozitivisták módszere

Bekszics társadalomfelfogását, benne a magyarság és a nemzetiségek viszonyát a pozitívizmus, majd a szociáldarwinizmus szelleme hatotta át.⁵³⁰ Nagyon hatékonyan érvényesültek gondolkodásában a pozitív tudományok, már korán szerepet játszottak programalkotásában (etatizmus), majd az etnográfia, a demográfia tovább szélesítették eszköztárákat. Kezdetektől használta a statisztikát a társadalom mozgásainak figyelemmel kíséréséhez; rendszerint az Országos Statisztikai Hivatal tárgyiszervi és megbízható adataira alapozta érvrendszerét, de maga is végzett számszerű kutató-statisztikai felméréseket, korszerű összehasonlító elemzéseket. Munkássága során a statisztikatudomány mind a négy tárgykörét érintette, foglalkozott a népességgel, a gazdasággal, alkalmazta a kulturális és a politikai statisztika eredményeit.⁵³¹

Modern politikát akart folytatni, modern politikus akart lenni. Olyan, aki a történelemtudomány segítségével feltárja a múlt perspektíváit, egyben a pozitívizmusra támaszkodva előre látja a jövő fejleményeit, és eszerint készítheti el terveit. Úgy érezte, az ilyen korszerű értelmiségi magatartásra van szükség egy olyan korban, ahol „csakis az a diplomácia lesz győzelmes a jövőt illetően, amely a demográfia, statisztika és szociológia pozitív tanaira támaszkodik. Az államokat alkotó és fenntartó belső erők épp úgy változnak, mint változnak a nemzetek és államok közti viszonyok. Csak az lát be messze a jövőbe, aki az adott viszonyok befolyását a leendő alakulásokra ki tudja számítani és gyakorlatilag alkalmazni.” Hitte, hogy a pozitív tudományokkal fel lehet építeni a küzdelemben álló népek fejlődési és visszaesési állapotának rendszerét, előre meg lehet mondani melyik „faj” lesz képes a győzelemre, és melyik ítéltetett bukásra. E módszerrel egyébként Ausztria és Magyarország népességi, kulturális és nemzetiségi viszonyairól is igyekezett beszélni. S nem a közjogról, vagy a közös ügyekről, hanem a két (birodalom)fél saját politikai, igazgatási berendezkedéséről, ugyanis ilyen módon tudományosan alátámaszthatónak és igazolhatónak vélte az egységes, centralizált magyar „nemzeti állam” és a tartományi rendszerrel működő Ausztria ellentétét.⁵³²

Miután eredményei egy erősen közösségi szellemű, fajkonzerválást hirdető „nemzeti politikát” alapoztak meg, szerzőjük egyre vékonyodó szálon kapcsolódott a liberalizmushoz.

⁵³⁰ Bekszics és Aurel C. Popovici gondolkodásának szociáldarwinista alapú összehasonlító elemzését adja: Turda 2004.

⁵³¹ A statisztika korabeli állapotáról és irányairól: Láng Lajos és Jekelfalussy József: *Magyarország népességi statisztikája*. Budapest, Athenaeum, 1884. 22–28.

⁵³² Erről lásd Bekszics 1896. A dualisztikus monarchia 86–89.

A századvéghez közeledve egyre jobban Spencer evolucionista eszméi uralják el gondolatvilágát; ez leginkább az 1895-ben megjelent *A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon* című művében érezhető. „A fajok küzdelme azonban korántsem ért véget a nyugati nemzetek megalakulásával. És az örök törvény sem szűnt meg, hogy csak összetett, vagy különböző fajokból keletkezett népek lehetnek nagy és hatalmas nemzetekké. A fajok békés vagy harcias küzdelme egykorú magával az emberiséggel. Elpusztulnak vagy felszívódnak a gyenge fajok, fennmaradnak s nem csak a természetes propagáció, hanem egyszersmind a beolvasztás által növekszenek a hatalmas népegyéniségek. Még a nyugati küzdőtéren is van mozgalom. Végleg felszívódik a keltaság, melyet talán azért boríthatott el olyan könnyen az indogermán népözön, mert túlságosan tiszta faj volt. Folyik vagy meg-megújul a küzdelem a francia-német és a német-szláv határvonalon. Egész Ausztria darabokra látszik töredezni a faji küzdelem hatása alatt, s Magyarországon újabban, szintén már évtizedek óta folyik, bár szelídebb formákban, a fajok harca. A fajokból nemzeteket gyúró örök törvény működik az egész Keleten, hogy szintén egységes nemzetalakulásokat hozzon létre, mint létre hozott Nyugaton. A magyar fajnak jövődöbeli sorsa attól függ, miképp lesz képes megállani helyét ez örök törvény által felidézett küzdelemben. De ettől függ egyszersmind a többi fajok sorsa. A románoké is.”⁵³³ A fajok globális harcának víziójába illesztette az áthidalhatatlan magyar–román antagonizmust, európai léptékűvé nagyítva ezzel a dákoromán egységtörekvésből adódó veszélyeket (ellensúlyozandó a román liga nyugati agitációját), s így kimutatva a Monarchia, mint a keleti végeken őrt álló kultúrállam nagyhatalmi státusának erős indokolhatóságát. Az expanzióra kész „nemzeti állama” egyértelmű üzenet és válasz volt a térség román és szláv nemzeti mozgalmainak.

Meggyőződése volt, hogy a fajokat a vallás és a nemzet eszméje kovácsolhatja egységbe, más oldalról viszont fontos szerepet játszik a szabadság is egy nép életében. A történelmi fejlődést az ideológiák „harca”, versenye kísérte végig, hol egyik, hol másik került előtérbe. A vallás szerepét a magyar nemzeti érdek szempontjából kedvezőtlennek ítélte, mivel nála a katolicizmus a jól ismert okok miatt alkalmatlan volt arra, hogy nemzeti egyházként működjön. Ellenben tisztán látta, hogy a nemzetiségeknél a vallás igenis egységesítő erő, a legerősebb kapocs, amely őket a környező országok népeivel, végső soron pedig az orosz birodalommal összefűzi: „A fajrokonság és nyelvközösség is foszló szál e kötelékhez képest.”⁵³⁴ S gondjait fokozza, hogy a nemzet, mint „fajfenntartó erő” a jövőben egyre bizonytalanabbnak tűnik számára: „Korunknak még mindig uralkodó eszméje a nemzeti

---

⁵³³ Beksics 1895. 129–130. Lásd még Beksics 1899. 11.

⁵³⁴ Beksics 1895. 151.

eszme; de *hanyatlásának már minden előjele mutatkozik*. A múlt század óta a nemzeti eszme nevében folyó nagy és véres küzdelmek félreszorították gyakran a vallás, sőt a szabadság eszméjét; épp úgy, mint a vallási eszme zenitjén háttérbe szorult a szabadság eszméje és a nemzet eszméje. A nemzeti eszme hanyatlását azonban mi sem bizonyítja annyira, mint hogy már is versenytársára, a vallás eszméjére szorul; sőt komoly jelek vallják, hogy a vallás eszméje részleges diadalokat vív ki a nemzeti eszme fölött.” És újabb zavart okoz a szocializmus európai felerősödése, amely a három történeti eszmét egyaránt háttérbe szoríthatja.⁵³⁵

A szociáldarwinista gondolatok térhódításával párhuzamosan zajlik az asszimilációval kapcsolatos nézeteinek átformálódása: Továbbra sem tartotta alkalmazhatónak az erőszakot, nem hitt annak asszimilációs hatásában („az erőszak, mint beolvasztó eszköz történeti mese”⁵³⁶), sőt kontra-produktivitását hangoztatta. Ezzel el is ütötte a románság azon vádjait, amelyek a durva magyar asszimilációs politikát kifogásolták. Létharc felfogásában még mindig kulturális teljesítmények összecsapásáról van szó, ahol a civilizáltság foka ad elsőbbséget, vagy alávetettséget.

Azonban lényeges változás, hogy Beksics „nemzeti állama” ebben az időben már nem „grammatikai” kohézióval működött; a nyelvi asszimiláció csekély eredményét maga is érzékelte, s a nemzeti fenyegetettség erősödése új cél-érdek kidolgozására készítette. „A magasabb kultúra fel fogja szívni magába az alacsonyabb kultúrákat s az e kultúrák körében élő fajokat. És mi magyarok nyugodtan nézhetünk a jövőbe, kulturái és gazdasági fölényünk gyümölcseit meg fogja érlelni az idők fája. A kulturái hatások azonban hosszú időt tételeznek fel. E hatások a nyugati országokban is csak századokon át szüremlettek le. Aktuális politikát tehát ezekre nem lehet alapítani. A nyelvi asszimiláció célja megjelenhetik a magyar politika távoli horizontján; de ezt nem lehet állami és nemzeti konszolidációnk közvetlen alapjává tenni. Ellenben van egy másik asszimiláció, amely komoly és szilárd *közvetlenül elérhető* alapját képezheti nemzeti célunknak s melylyel nemzeti és állami konszolidációnk épülete felépíthető. *Ez a politikai asszimiláció.*” – jegyezte le a kilencvenes évek derekán. Szavait statisztikai felmérésekkel igazolta, amelyek arról tanúskodtak, hogy 1880 és 1890 között az állam hivatalos nyelvének elsajátítása a németeknél 5, a szlovákoknál 2,5, a románoknál 1,24 százalékos arányban haladt csak előre. A magyar állam és a nemzeti törekvések iránti lojalitást várt el nyelvtudástól, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. Szerinte ez teremtette meg az évszázados magyar nemzeti egységet, ugyanis a nemesi intézményen keresztül mindenki politika szerephez juthatott nemzetiségi, vagy nyelvi

---

⁵³⁵ Uo. 156–157.

⁵³⁶ Uo. 146.

különbség nélkül.⁵³⁷ Ennek a tradíciónak a század közepén történt megszakadásával, (amelyért a nemzetiségi törekvéseket tette felelőssé), illetve feltámasztásának szükségével indokolta most újabb nemzeti célkitűzését. Az volt a meggyőződése, hogy a „politikai asszimiláció sikerének van Magyarországon, s úgy a Felvidéken, mint Erdélyben, sokkal hatalmasabb garanciája, *s ez a magyar fajnak nemcsak kulturái és gazdasági fölénye, hanem oly nagymérvű szaporodása, melynek arányai, ha változatlanok maradnak, vagy éppen öregbednek, aránylag rövid idő alatt minoritásra szorítják vissza a legnagyobb oláh vagy tót nemzetiségi tömörüléseket is. [...]* A magyar nemzet 1/5 része ma még alá van vetve a nemzetiségi izgatásnak. Akkor magyar területről ki lesz zárva mindennemű izgatás s valójában létesül állami és nemzeti konszolidációnk, s a magyar nemzeti állam.”⁵³⁸

A szláv, de főleg a román nemzeti mozgalmakat tehát a századforduló hajnalán a magyarság számbeli súlyával kívánta ellenpontoszni, s ezért a demográfiai természetű gondok megoldására különösen nagy figyelmet fordított!

V. 5. 2. A magyarság teljesítménye

Beksics nem kételkedett a magyar kultúrfőlényben keleti összefüggésben, és úgy vélte, hogy a környező népek közül egyedül a románságnál érdemes megvizsgálni, hogy fennáll-e olyan kulturális teljesítmény, amely a horvát nemzeti fejlődés mintáját követve először kulturális szakadást, majd különálló társadalmat, végül önálló nemzetet eredményez. (A szerbek, illetve más népcsoportok kultúráját nem látta alkalmasnak társadalomképződésre vagy nemzetalkotásra.) Statisztikai adatai szerint a román királyságban ebben az időben 2500 népiskola volt, kevesebb, mint a magyarországi román nemzetiségnek, az írni-olvasni tudók aránya pedig Románia összlakosságának 13 százalékát tette ki, ez Magyarországon a férfi lakosság körében 60 százalék volt. Ebből adódott, hogy Beksics a román állam kultúra- és szabadságintézmények terén nyújtott teljesítményét nem tartotta a modern civilizációs versenyben ütőképessnek és veszélyesnek.

Az erdélyi megyék adatait figyelembe véve arra a következtetésre jutott, hogy a román lakosság számarányának emelkedésével együtt növekedik az analfabétizmus. „Kultúrképességük” elégtelenségére vonatkozó megállapítását megerősítve látta a román nyelvvidék szellemi, művelődési központjainak népességi adataiban, az ide sorolt 18 város lakóinak csak igen csekély része volt ugyanis román anyanyelvű. Tagadhatatlan, hogy ez előrelépés volt az évtizedekkel korábbi állapotokhoz képest, mint ahogy a román intelligencia

⁵³⁷ Beksics 1896. A magyar faj 2–8., illetve Beksics 1899. 29–32.

⁵³⁸ Beksics 1896. A magyar faj 14. Asszimilációs politikájáról kortársi reflexió: Demkó Kálmán: *Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kultúrpolitika*. Budapest, Lampel (Wodiáner), [1897]

lélekszámában is növekedés volt tapasztalható. A Bach-korszakban összeírt néhány száz hivatalviselésre képes egyénhez képest az 1890-es adatok szerint már több ezerre rúgott a községi és körjegyzők, lelkészek, tanítók, ügyvédek, orvosok és a más értelmi keresetből élők száma, s e fejlődés még a romániai mutatókat is meghaladta, ám Beksics ezt a tendenciát a magyarság műveltségi túlsúlyának biztos tudatában nem érezte veszélyesnek. Nagy magabiztossággal vetette papírra: „Nem büszkeség, hanem a nyilvánvaló tények mondatják velünk, hogy mi magyarok vagyunk Európa keletén a kultúra határőrsége.”⁵³⁹

Beksics az ipar és a kereskedelem területén hasonló román elmaradottságot figyelt meg, amelyet a közterhekről készült kimutatásokkal bizonyított. A túlnyomóan román lakosságú vármegyék igen csekély mértékben járultak hozzá az ország költségvetéséhez és a legtöbb adót fizető városok Erdélyben magyar vagy szász többségűek voltak. De ugyanez volt elmondható a szlovák és horvát többségű megyékről, mert táblázatai kétségtelenné tették, hogy az egyenes adók tekintetében a nemzetiségi vidékek elenyésző hányadát viselik az ország közterheinek.

Hivatalos úton adatokat gyűjtött a magyarországi román közép- és nagybirtokosokról. Számításai szerint a magyar királyság 27 millió kateszteri holdat kitevő közép- és nagybirtok állományából 0,5 százalékot képviselt a román kézben lévő földterület. A román pénzügyek számának növekedése, tőkeforgalmuk kevésbé zavarta annyira, mint pénzügyi politikájuk. Bizonyos célzatosságot látott abban, hogy a román bankok szinte kizárólagosan földbirtokszerzési ügyleteket finanszíroznak. Nem a hangos vádaskodásoktól, a külföldi lejárató kampánytól, vagy a nemzetiségi gyűléseiktől tartott, mivel úgy vélte, hogy ezek túlzásaikkal inkább rontották a román, mint a magyar kormány hitelét, hanem azt a tudatos politikát érezte fenyegetőnek, amelyik Erdély gazdasági és társadalmi meghódítására irányul.⁵⁴⁰

A kilencvenes évek közepétől egyre gyakrabban és egyre tudatosabban alkalmazza a statisztikai módszert az ország demográfiai és ethnográfiai viszonyainak feltérképezéséhez. Az 1880-es és az 1890-es népesedési adatok összehasonlító elemzése alapján a magyar elem az ország egész népességének átlagos szaporodását 4 százalékkal felülmúlta, a románoké viszont 3 százalékkal kevesebb volt annál, s a magyarnak csak felét képezte. Szerinte ennek okai a „magyar faj nagy propagatív erejében” keresendők, s hogy ezt még inkább megerősítse, a szlovák többségű Árva-, a magyar Szabolcs- és a román Krassó-Szörénymegye születési és halálozási arányait állította egymás mellé. Ez utóbbi Szabolcsban volt a legnagyobb és a tipikus román megyében a legkisebb, viszont az ezer lélekre kivetített születésekben épp

---

⁵³⁹ Beksics 1895. 158–165. B.G.: Kultúránk számadása. *Nemzet*, 1896. 359. sz. december 30. 1.

⁵⁴⁰ Beksics 1895. 165–187.

ellentétes volt az eredmény, illetve a kettő összevetéséből eredő természetes szaporodási ráta is jócskán a magyarság felé billent (Árva: 4,5 százalék, Szabolcs: 20,5 százalék, Krassó-Szörény: 6 százalék). Ugyanezt mutatta két tipikus erdélyi megye összevetése is: a szinte teljesen magyar Csíkban 19,6 százalékos, a román Fogarasban 11,9 százalékos természetes népességnövekedést mértek. A két népcsoport közötti szaporodási különbséget minden további számítás csak még jobban alátámasztotta: a legkisebb születési számmal rendelkező 9 járásából 5 erős román többséggel bírt, világviszonylatban – a francia Levasseur-féle rangsorolás alapján – a huszonötödik helyet foglalták el, míg a magyarok a negyediket, nagyobb időtávlatban pedig, vagyis 1840 és 1890 között a magyarság 54,31 százalékos, a románság 18 százalékos növekedést produkált. Nem hozott más eredményt a népszaporodás vallások szerinti osztályozása sem: a legnagyobb gyarapodást a kisebb halálozási aránynak köszönhetően a zsidóság tudhatta magáénak, őket követték a többségében magyar római katolikusok, és csak utánuk következtek a görög katolikus vallásúak, de Beksics megjegyezte, hogy ebben a románok mellett a ruténokkal és sok magyarral is számolni kell. Az unitáriusok és reformátusok mögött a legkisebb lélekszám-emelkedést a görög-keleti és az ágostai felekezet mutatta, amelyben újra a románság, illetve a szlovák nemzetiség alacsony gyarapodási képességét fedezte fel. (Így cáfolta azokat a – többnyire francia statisztikusok, Dupin, Duval, Legoy, által hangoztatott – nézeteket, hogy a katolikusok esetében kisebb népességnövekedés mérhető, mint a protestánsoknál.)

Az eredményekből végül azt a következtetést vonta le, hogy a „magyar faj tehát születésénél és öröklött tulajdonságainál fogva hódításra van hivatva. És pedig nemcsak fegyveres hódításra, hanem egyszersmind arra, hogy a meghódított országot benépesítse. Kultúra tekintetében is a vele szövetséges német elemmel együtt óriási fölényben van a többi fajok fölött, elannyira, hogy maga e kultúrai fölény biztosítaná a magyarság hegemoniáját. Fajunk nagy, természetes szaporodása pedig fizikailag és anthropológiailag is a fajok élére állítja. Nincs itt szó történeti jogról, ami miatt a románok panaszkodnak, mihelyt ez a magyarok mellett szól. A *természet* ad jogcímet a magyar fajnak, hogy szent István birodalmában vezérszerepre vállalkozzék. A fajok küzdelme tehát a faji erők szempontjából is csak kedvező kimenetelű lehet a magyar fajra nézve.” A természet adta tulajdonság Beksicsnél a „faji erő”, „őserő”, vagy „propagatív erő”, egyfajta öröklött tehetség, amely nélkül a magyarság elbukna a népek közötti létküzdelemben, de annak birtokában átlép a „konzerválás” szűk határain, terjeszkedésbe kezd.⁵⁴¹

---

⁵⁴¹ Beksics 1895. VII, 188–194., illetve Beksics 1899. 46–59, 86. Hírlapi cikkeiben először: *Statistica és politika*. I–II. *Nemzet*, 1887. 248. sz. szeptember 10. 5., 249. sz. szeptember 11. 5., illetve *A magyar faj*. *Székely Nemzet*, 1889. 63. sz. április 25. 1–2., *A magyar faj jövője*. *Pesti Hírlap*, 1897. 1. sz. január 1. 1–2.

V. 5. 3. Expanzív birtokpolitika és választási reform

Az állami kultúrpolitika, a közigazgatási centralizáció, az erdélyi program továbbra is fontos maradt számára, sőt a népszaporodás elősegítése, a nagyarányú halálozás megfékezése miatt még hangsúlyosabb az állami közegészségügyi program⁵⁴², mégis a század utolsó évtizedének közepétől leginkább a gazdaságpolitika, azon belül is a földbirtokviszonyok átalakításának sürgető feladatával foglalkozott. Agrárgondolatait számos cikksorozatban tárta a nyilvánosság elé, majd ezek mondanivalóját önálló kötetekben összesítette (*A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk, különös tekintettel a mezőgazdaságra, a birtokviszonyokra és a népesedésre* – 1896., *A magyar politika új alapjai, kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal* – 1899., *Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján* – 1900).

Beksics a magyarság országos szaporodási arányával elégedett volt, azonban nyugtalanította, hogy a Dunántúlon már régebb óta tartó születésszám visszaesés az Alföldön is megmutatkozott. „Azon nagy és hatalmas medencében, melyben a magyar faj megifjodása és megerősödése várható” – írta az ország mezőgazdasági súlypontjáról. A két térségben lévő huszonöt agrárjellegű vármegyében mért 1881 és 1893 közötti születési arányok a nyolcvanas évek közepéig emelkedést mutatattak, majd – egy-két megye kivételével – stagnáltak vagy hanyatlásba fordultak. Benne is felvetődött, hogy ez az aggasztó jelenség nem áll-e összefüggésben az éppen egyidejű mezőgazdasági válsággal, de az ország 1883-tól 1893-ig lejegyzett termelési eredményeit, aratási viszonyait és a gabonaárait áttekintve azt tapasztalta, hogy a rossz mutatók ellenére a mezőgazdaság egésze határozottan fejlődött, egyszersmind intenzívebben produkált. A földbirtok- és a bérletárak növekedésével is bizonyította, hogy a válság nem okozott olyan súlyos rombolást, mint ahogy azt sokan hirdették.⁵⁴³ Meggyőződése volt, hogy a valódi és döntő okot a mezőgazdaságban kell keresni, hiszen elsődleges hatással bír a népesedésre (az ipar még nem képezhetette a lényeges tényezőjét a szaporodásnak), de nem a termelékenység, hanem a birtokviszonyok területén. „A mezőgazdaságunk és fajunk szaporodása közt szoros összefüggés van, s különösen a mezőgazdaság az, a melyen a magyar faj szaporodása s a többi nemzetiségek fölé való kerekedése nyugszik. A mezőgazdaság nagy emeltyű, amely fajunkat a kis, sőt törpe népek sorából fel fogja emelni a nagy nemzetek erkélyére. De máris bajok jelentkeztek; a mezőgazdaság által fajunknak adott előnyöket veszélyeztetik a földbirtokviszonyok.” Vagyis az „egészségtelen állapot” következtében az összes földbirtok majd 40 százaléka és a szántóföldek több mint 60 százaléka korlátolt

⁵⁴² A közegészségügy államosítását sürgeti: *Nemzet-erő. Pesti Hírlap*, 1897. 35. sz. február 4. 1–2.

⁵⁴³ Beksics 1896. *A magyar faj* 21–28

forgalom alá esik, és az uradalmi és egyházi földek nagysága európai összehasonlításban is kimagasló. Beksics biztos volt abban, hogy erre vezethető vissza a népességcsökkenést előidéző kivándorlás és a születésszám visszaesés.⁵⁴⁴

A hitbizományok, az erdőgazdálkodás és a népszaporodás mutatóinak elemzése után merész tervvel állt elő. Az addigi telepítéseket inkább csak tanulságosnak tartotta, mint eredményesnek, és a bérletrendszerrel is komoly fenntartásai voltak (a nemzetkaraktertől idegennek érezte), ezért a hagyományos tulajdonszerzést támogatta. Elgondolása az volt, hogy a születésszámban visszaesést mutató Alföldön és Dunántúlon előbb az állami, községi birtoktestek egy részének parcellázásával kell teret nyitni az agrárnépesség növekedésének, majd ezt követően, mikor e kategóriák már kimerültek, a magán jellegű kötött és uradalmi földekből kell csillapítani a földéhséget. Fontosnak tartotta, hogy ez önkéntes alapon és megfelelő kárpótlás mellett menjen végbe, mert „a tulajdonjog szentségét még e nemzeti munkánál is tiszteletben kell tartani.” A parcellázás során az államnak csak közvetítő és ellenőrző funkciót szánt, a fő szerepet a parasztságra osztotta, amelynek vagyoni erejét elegendőnek tartotta a telekkivásárlási akcióhoz. Abban reménykedett, hogy a hitbizományosok és más nagybirtokosok az anyagi érdekeltség fejében, illetve a felvidéki és erdélyi prosperáló erdőterületekért készek lesznek részben vagy egészben átadni földjeiket. Lényegében „értékkicserélésben” gondolkodott, ezért számításba vette Bedő Albert erdőstatisztikáit, a magyar királyság területén elterülő erdőségek jövedelmezőségi viszonyait. A szántóföldi hitbizományok átköltöztetését minden esetben a reális értékarány figyelembevételéhez, az egyenértékű erdőterület nagyságának megállapításához kötötte.

A sajátos helycsere mellett a dél-magyarországi és az erdélyi régió betelepítését is tervezte. Az olcsó föld és az etnikai tényező volt telepítési akciójának alapfeltétele, mert csak alacsony összegű törlesztő részletek és letelepítésre hajlamos magyar népelem esetén számíthatott sikerre. Erdélyben a földárok megfelelőek voltak, a Délvidék esetében a jóval magasabb értékű földek miatt nagy nehézséggel számolt, de bízott az államban, amelytől a román pénzüzetekhez hasonló „ügyességet” és „előrelátást” várt el a földfelvásárlások lebonyolításakor. A székelységet, egyes szlovák vidékek lakosságát és a dunántúli svábságot érezte telepítésre alkalmasnak, sőt még egyes dél-német régiókból is „importált” volna telepéseket, azzal a fenntartással, hogy az erdélyi szászokkal ne érintkezzenek. A gazdasági és politikai érdekek tudatos egybekapcsolásának programja ez, amelyben a telepek ragaszként kapcsolják össze a heterogén részeket, s a homogén területeket még inkább összeforrasztják. Az állami koordinátoroknak (Darányinak és apparátusának) javasolta, hogy alkalmazzanak

---

⁵⁴⁴ Uo. 42–52. Beksics 1899. 98–101.

előre felkészített minta-telepeseket, akik majd az új kolóniák lakosságát helyben oktatják.⁵⁴⁵ Irodalmi tevékenységének részben kudarcát jelezte, hogy az 1900 januári települési anketon javaslatai alig találtak meghallgatásra, pedig mindent megtett annak érdekében, hogy közelítse álláspontját a mértékadó politikai körökhöz (főleg Károlyi Sándort próbálta meggyőzni), de a nagybirtokrendszer megbolygatásától az arisztokrata elit hamar elzárkózott, és érvelése az agrárius körök félelmeit sem oszlatta el.⁵⁴⁶ A kivándorlás megállítására irányuló állami lépések is eredménytelennek bizonyultak, a „székely akció” kezdetben kiemelt jelentőségű területe a székelyföldi munkaközvetítés ügye – s annak keretében a cselédközvetítés és elhelyezés – abbamaradt.⁵⁴⁷

Beksics a telepítési-akciótól a nemzetiségi vidékek magyarságának számbeli növekedését, egyúttal a paraszti tulajdonosi réteg kiszélesítését remélte. A középbirtokos nemesség vagyoni romlása korábbi középosztály-elgondolásait, az intelligencia vagyontalansága pedig annak függetlenségét kétségtelenül veszélyeztette. Ezért azt az évtized második felében új elemekkel óhajtotta felfrissíteni, morálisan megújítani; a regenerálás nagy művéhez immár a munkája révén gazdagodó parasztságot hívta segítségül. Érvelése így hangzott: „Parasztságunk az, amely, bár öntudatlanul, napról napra, lépéséről lépésre hódítólag viszi előre a nemzeti eszme zászlóját. A benne rejlő faji erők hatalmának engedelmessé válik, de mégis a nemzeti ügyet juttatja diadalra. A midőn önmagára szabott keserves nélkülözésekkel és túlfeszített munkaerővel terjeszkedik a földbirtokban, a nemzeti eszme a magyar nemzeti állam számára dolgozik, küzd, sanyarog, szenved. Mint a véderő anyaga, az összes hazai fajok közt a legjobb és legkiválóbb elemet szolgáltatja a hadsereghez, kimutatva ekképp a bámulatos hadratermettségét. Mint a művelődésben gyorsan előre haladó népelem, megmutatja szellemi fölényét a többi fajok felett. – Mint a szaporodás és gazdasági fejlődés csodálatos mintaképe, biztosítja nemzetünk számára a fényes jövőt.”⁵⁴⁸ A nemzeti középosztály épületén a dzsentri által okozott töréseket tehát egy hasonlóan nemzeti érzületű csoporttal pótolta volna. A birtokviszonyok átalakításával kívánta megnyitni az utat a hatalmas réteg szaporodása és gazdagodása előtt, s akarta az így kiemelkedő művelt és

---

⁵⁴⁵ Beksics 1896. A magyar faj 73–88. Beksics 1899. 102–135. Beksics Gusztáv: *Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján*. Budapest, Atnenaeum, 1900. (a továbbiakban Beksics 1900.) 9–10, 27–60. Beksics 1902. 21–28, 53–55. Beksics 1903. 68–69. Beksics 1905. 191–192. Beksics 1907. 110. Hírlapi cikkei közül: Földbirtok-viszonyok. *Pesti Hírlap*, 1899. 107. sz. április 18. 1–2., A nagybirtok helycseréje. *Budapesti Hírlap*, 1902. 23. sz. január 24. 1–2., Nemzeti önvédelem. Uo. 69. sz. március 11. 1–2. Ipar és földbirtokpolitika. Uo. 1904. 166. sz. június 16. 1–2., Új birtokképződés. Uo. 183. sz. július 3. 1–2.

⁵⁴⁶ Beksics telepítési nézeteit és a vitát részletesen ismerteti Szabó A. 1992. 237–258.

⁵⁴⁷ Balaton 2004. 77.

⁵⁴⁸ Beksics 1896. A magyar faj 64–70. Beksics 1899. 32–45, 147–158. Hírlapi cikkei közül: Nemzeti középosztály. *Budapesti Napló*, 1896. 131. sz. december 29. 1–2., Nehéz föladat. *Pesti Hírlap*, 1899. 199. sz. július 20. 1–2.

vagyonos elemeket összeforrasztani a polgársággal. A magyarság Kárpát-medencei hódításának bázisnövelésével tehát párhuzamosan haladt a beksicsi középosztály átalakulása.

Az új telepések soraiba a középirtokosság és a parasztság másod-, harmadszülött fiait várta, a hitbizományok átköltöztetése ugyanakkor az arisztokrácia együttműködési készségét feltételezte. A főnemesi családok leszármazottainak a nemzetiségi vidéken szánt hivatást, bízott benne, hogy a mágnás családfők sarjaiknak majd a jól jövedelmező erdős területeken alapítanak hitbizományt. Különösen számított azokra a főrangúakra, akik addig egyáltalán nem éltek a birtokmegkötéssel, vagy csak egy ilyen elkülönített tulajdont hoztak létre. A grófi és bárói családokra vonatkozó adatgyűjtése meggyőzte, hogy jelentékeny részük e körbe sorolható.⁵⁴⁹

A nemzedék tagjai közül többen gondolták, hogy a nemzeti kihívásra expanzív gazdaságpolitikával kell felelni. Beksics a mezőgazdaságra, azon belül a parcellázás – értékkicserélés – telepítés hármasságára helyezte a hangsúlyt, Asbóth János pedig a székely kivándorlás gyógyszeréül ugyancsak elképzelhetőnek tartotta az állami birtokok helyi parcellázását. Arany László érezte, hogy az osztrák ház nem jelent veszélyt többé a magyar államra, illetve, hogy a német politikai-, gazdasági terjeszkedés, illetve az orosz hatalmi, területi törekvések ellen, amelyek a nemzetiségek csalogatása jegyében hatottak, csak a magyar társadalom polgári és gazdasági modernizálása lehet hathatós fegyver. Arany elég éles szemű gazdasági szakember volt ahhoz, hogy lássa: a nemzetiségi előretörés igazi ereje a polgári tőkés gazdaság jegyében megy végbe.⁵⁵⁰ Említhetjük Beöthy Leót is, aki 1876-os *Nemzetlét* című művében a nemzetek versenyében az iparosodás és a védővámrendszer jelszavával próbálta „győzelemre” vezetni országát. Külföldön List, Carey és Mill is az ilyen védelem híve volt, de Beöthyre az életre valók fennmaradásáról szóló modern darwini felismerés ugyanúgy hatott.⁵⁵¹

Mivel Beksics a mezőgazdaságot és a földbirtok felosztását elsőrangú tényezőnek tekintette a népszaporodás előmozdításában, nem volt híve Malthus népesedési tanának, ami egyetlen okra (élelmiszerek) akarta azt visszavezetni. Ezt több alkalommal rögzítette írásaiban, és biztosak lehetünk abban is, hogy nem értett egyet az angol közgazdász tanításainak gyakorlati megvalósítására törekvő neomalthusianizmussal sem, ami a születések számának korlátozására irányult (amit olyan gondolkodók is hirdettek, mint Spencer és Mill). Elutasított minden nemzetgazdasági iskolát, amely figyelmen kívül hagyta az agrikultúrát a népességvizsgálatok során, e tekintetben egyedül Leonce Lavergne francia tudós hatvanas évekbeli tevékenységében látott biztató jeleket (1884-ben az Akadémia megbízásából

---

⁵⁴⁹ Beksics 1900. 21–26.

⁵⁵⁰ Németh G. 1981. 58, 79.

⁵⁵¹ Halász 1977. 330–331.

fordította le *Az angol mezőgazdaság* című könyvét).⁵⁵² Vizsgálata alapvetően a comte-i pozitivizmus fejlődéelméletéből eredeztethető, hiszen lényegében a népességszaporodás és a társadalmi fejlődés összefüggésének tételéből indult ki, de érezzük Buckle hatását is, aki a történelmi fejlődés indítékai és hajtóerői között elsődlegesen természeti és földrajzi tényezőket vett figyelembe, nála a talaj és az éghajlat, illetve a táplálék döntő befolyással bírt a népszaporulatra.⁵⁵³ Beksics 1904-ben Rákosi *Budapesti Hírlapjában Klímánk és a magyarság* című írásaiban a csapadékviszonyok jelentőségét, az esőhiányos Alföldön öntözésekre alkalmas csatornarendszer és a kis- és kerti gazdálkodás megteremtését hangsúlyozta.⁵⁵⁴

A korszak erősen deformált választási rendszere időről-időre felszínre dobta a választási bíraskodás és a választókerületek arányosításának kérdését, majd a századelő válságai közepette jórészt az általános választójog került a politikai harcok középpontjába. A sokat vitatott választási rendszernek Erdélyben külön sajátosságai voltak. Annak ellenére, hogy 1874-ben egy módosító törvény szerény mértékben bővítette a jogosultak körét, a választók száma mégis jó ideig csökkent, mert más vonatkozásban viszont a cenzust országosan megemelték. De nemcsak a cenzus, hanem az erdélyi társadalom viszonylagos szegénysége is magyarázta, hogy a hetvenes évek elején alig negyedszázezer választó volt. A román anyanyelvű választók vidéken mindenütt többségben voltak, ezért sok magyar úgy vélte, hogy a rendszer nekik kedvez, csak nem élnek vele.⁵⁵⁵ Beksics jól tudta, hogy a szabadelvű kormányok hatalmi kontinuitása részben a nemzetiségi megyék kormánypárti „hűségének” fenntartásával biztosítható, és azt, hogy a magyarság szupremáciája a peremterületek választókerületeinek nemzetiségi megoszlásától függ. Az ellenzéki és nemzetiségi oldalról egyaránt követelt parlamenti reform lehetséges változatait végiggondolta. Az egyenlenségek megszüntetése érdekében éppannyira nyitott volt az új választókerületek létrehozását ajánló részleges reformra, mint a szavazati jog általános kiterjesztésére. Előbbi Bánffy részére 1895 júliusában szövegezett elaborátumában maga is felvetette, az erdélyi cenzus kis mértékű leszállítását még elfogadhatónak, a magyar lakta vidékek kerületeinek megszorítását kifejezetten üdvösnek vélte, és az általános választójogban sem látott veszélyeket, amennyiben az a lakosság számhoz igazított kerületi beosztásra épül, mert ez utóbbival (sőt akár az egyenlő cenzussal) – fejtette ki a kilencvenes évek derekán – a románságra kevesebb választókerület jutna. Egy ilyen horderejű reformnál a pártpolitikai

---

⁵⁵² Beksics 1896. *A magyar faj* V–VI., Beksics 1899. 84–85.

⁵⁵³ R. Várkonyi 1973. 107, 113.

⁵⁵⁴ Beksics Gusztáv: *Klímánk és a magyarság. Budapesti Hírlap*, 1904. 186. sz. július 8. 1–2. 187. sz. július 7. 1–2. Cikkeinek részletei később megjelentek: Beksics 1905. 210–219.

⁵⁵⁵ Szász Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918)*. In: *Erdély története. III. köt. 1830-tól napjainkig*. Szerk. Uő. Budapest, Akadémiai, 1986. 1631–1632.

érdekeket sem téveszthette szem elől: az új választókerületeket városok köré szervezte volna, így elkerülhetőnek tartotta, hogy a kerületszám emelkedése a szélsőbal vidéki táborát növelje.⁵⁵⁶ Beksics elfogadta ezeket a demokratikus irányba mutató elképzeléseket, mivel azok saját nemzeti programjába beleilleszkedtek, vagyis, mert a törvényhozás magyar jellegének fenntartását biztosították.

V. 5. 4. A közjogi keret

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a felvázolt eszmék, reformprogramok, de mindenekelőtt a népszerű expanzióra ítélt ország közjogi beágyazottságát sem. Beksics a dualista rendszer olyan védelmezője volt, aki fontos feladatának tartotta a Monarchia két része közötti egyensúly fenntartását, miközben nagy energiát fektetett a magyar „nemzeti állam” szuverenitásának jogi és történeti védelmezésére is. Bár azt is látni kell, hogy idővel a magyarság terjeszkedése elkerülhetetlenül változásokat hozott a Lajta két partján elterülő birodalomrész egymás közötti viszonyában.

Indulásakor írt történeti munkáiban nem csupán a centralisták emlékének megörökítésére, hanem saját szellemi-politikai orientációjának a megalapozására is törekedett. Később közjogi rendszerelemző munkákat írt. A XIX. századról készített történeti dolgozataiban, mint *A dualismus története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink* (1892)⁵⁵⁷, vagy a nagy millenniumi vállalkozás, *A Magyar Nemzet története* című sorozat Szilágyi Sándor által szerkesztett tizedik kötetének általa írt fejezetében a történeti jogfolytonosság szálait bogozta ki. A közös osztrák-magyar történelem számára két dolgot bizonyított: egyrészt azt, hogy a Habsburg királyok megválasztása a szuverén nemzeti akarat megnyilatkozása volt, másrészt, hogy politikai, önvédelmi küzdelmeink egyszer sem a dinasztia, hanem mindig Ausztria és a német birodalmi eszme ellen irányultak, és hogy ezeken az I. Ferdinánd megkoronázásával egyidejűleg kezdődő elnyomatási kísérletek, majd pedig a *pragmatica sanctio* sem változtatott. Ez utóbbit a „monarchia sarkkövének” definiálta, amely „monarchia két államának a personál-unió és a kölcsönös védelem alapján való egyesülését létesítette anélkül, hogy egyiket a másiknak alárendelte, vagy egyiket a másikba olvasztotta volna. Két független államnak a kölcsönös s állandó változhatatlan kötelező védelemre való egyesülése a personál-unió, tehát több, mint az időhöz és feltételekhez kötött véd- és dacszövetség; de mégsem közös állami szerkezetbe való olvadás, sőt még az állami

---

⁵⁵⁶ Beksics 1895. 105–119. Beksics 1899. 73–76. Hírlapi cikkei közül: Nemzeti alap. *Pesti Hírlap*, 1899. 115. sz. április 26. 1–2., Az általános szavazati jog és a magyar érdek. *Budapesti Hírlap*, 1905. 317. sz. november 16. 1–3., Az általános szavazati jog. Uo. 1906. 125. sz. május 8. 1–2. Előterjesztése a választási reform tárgyában. 1895. július MOL K-26 348. cs. – 2487.

⁵⁵⁷ Számos fejezete a *Pesti Hírlap*ban 1892 közepétől megjelent cikkeiből állt össze.

souverenitásnak részleges feláldozása sem.”⁵⁵⁸ Felfogása szerint az akkori, nem-parlamentáris rendszerek a függetlenségen eleve csak a belkormányzati önrendelkezést értették, tehát Magyarország így értelmezett függetlenségét sem lerombolta, hanem megerősítette a szerződés.⁵⁵⁹ Az 1848-as átalakulásban az ország államiságának és függetlenségének további megszilárdítását fedezte fel, ami nem volt egyéb, „mint a parlamenti és felelős miniszteri rendszernek a régi magyar közjogra való alkalmazása”, vagyis 48-ban nem új jogok kiharcolása, hanem a régiak hatályosabbá tétele történt meg. Bizonyítva látta ezt abban, hogy az alkotmány-törvényekben a király külügyre vonatkozó felségjoga érintetlen maradt, a hadügy tekintetében pedig semmilyen határozott intézkedés nem történt.⁵⁶⁰ A folyamat utolsó láncszeme: 1867. Beksics csodálta a kiegyezési mű közjogi tökéletességét. Úgy vélte, Deák páratlan munkát végzett, mivel bizonyította, hogy Magyarország államisága nem fenyegeti a Monarchia létét, a Habsburgok hatalmát, hogy a védelmi közösség miatt egyik ország államisága sem szenved csorbát, és ami a legfőbb, mindezt a magyar alkotmány változása nélkül, sőt számos jogi hézag kitöltésével.⁵⁶¹ Így áll össze a történelmi dualizmus, amely kezdetét vette abban a pillanatban, amikor Magyarország érintkezésbe került az osztrák impériummal, de ez alapján épült fel a 1848-as parlamentáris állam is, majd a forradalom által feldúlt közjogi alap restaurálójá, egyben kiegészítője a 1867-es kiegyezés. Már ebben a művében megfogalmazza közjogi és alkotmányos tantételeinek alap gondolatát, azaz, hogy nincs olyan, államra vagy egyházra vonatkozó „fejedelmi” jog, amelyet a korona ne a nemzettől kapott volna, és amely a nemzeti kontroll alól kivonható volna.⁵⁶²

Másik politikai rendszerhordozó fogalmát, a kettős egységre épülő közösség elgondolását, tíz évvel később, az 1903-ban kiadott *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* című művében fejtette ki. Ennek lényege, hogy a két ország egysége a lekötött nemzeti jogokban testesül meg, azaz a nemzet a jogátruházás, joglekötés aktusával (tehát a jogvesztés – *Verwirkung* – elméletét kizárta), valamelyest a szerződéselméletekre emlékeztető módon a külügyet és a hadügyet nem örök időre, csupán a szükségesség és célszerűség mértékéig átengedte az uralkodónak. Könyvéből kiemelt két idézettel illusztrálhatjuk ezt: „Bármily jogokat ruházott a nemzet a koronára, ezek soha sem évülhettek el. Ha tehát bármily hosszú időn át, mint például a 18-ik században, nem gyakorolta az alkotmányos jogait s a korona végezte az alkotmányos intézmények funkcióit is, elévülés vagy jogvesztés a nemzetre nem

⁵⁵⁸ Beksics 1892. 30. Hírlapi cikkei közül: *Pragmatica sanctio. Pesti Hírlap*, 1897. 285. sz. október 14. 1–2., *Közös ügyek Budapesti Napló*, 1897. 294. sz. október 23. 1–3.

⁵⁵⁹ Beksics 1892. 44–45.

⁵⁶⁰ Uo. 54–55.

⁵⁶¹ Uo. 81, 104–105.

⁵⁶² Uo. 6.

következett be. Nem következett be sem jogilag, sem tényleg. De csakis a korona és nemzet közti jogviszony, a teljes egység miatt. Ez volt az oka, amiért szinte összes közjogi munkáimban a magyar alkotmány alaptételét vettem kiindulópontul. A korona és nemzet közti jogviszonyt nemcsak alap gyanánt használtam közjogi munkáim megszerkesztésénél, hanem egyszersmind *eszközül* a magasztos célra. *A magyar nemzet szuverenitásának bizonyítására.*”, illetve: „Az a lényeg, hogy Magyarország független és semmi másnak alá nem rendelt szabad állam. Közjogunkban, habár nem is mindig a törvénytelen gyakorlatban, állandóan létezett és létezik a magyar állami szuverenitás. Létezik a dualizmusban is és Deák Ferencz alkotása e szilárd és állandó alapon épül fel.”⁵⁶³

Ezekből az alapvetésekből következnek a kiegyezési művel kapcsolatos főbb megállapításai: 1. Beksics hite szerint a rendszerbe beépülő praktikus szempontok eredménye, hogy a Monarchia két államát együttesen nem érintő külügyi kérdések a nemzet hatáskörében maradtak (ebből következett a közös külügyminiszter csupán reprezentatív funkciója), mint ahogy a vér- és a pénzadó is, illetve kiemelte a honvédséget, ami további nemzeti jelleget biztosított. 2. Beksicsnél a joglekötés fontos ismérve az időbeli korlát, és hogy a közös intézmények csak a király és a magyar nemzet viszonyában értelmezhetők, harmadik faktor nincs, Ausztriának ezekbe nincs beleszólása. Figyelmeztetett, hogy a korona a rábízott nemzeti jogokat nem birtokolhatja el, sőt a nemzet alkalomadtán korlátozhatja, sőt visszaveheti azokat, de ragaszkodott hozzá, hogy ezt konszenzusos folyamat előzze meg. 3. Bizonyos volt abban, Deák műve növelte az alkotmányos garanciákat, a külügynél és a hadügynél egyaránt.⁵⁶⁴

Legélesebben Kalmár Antal bírálta Beksics közjogi tanait. „Történelem és közjog: két ikertestvére a magyar alkotmánynak. De míg a történelem lemarad az idő kerekéről, s csak a nemzet emlékezetében él tovább: addig a közjog századokig szövődik, s vagy selyemmel, vagy daróczal vonja be a nemzet testét. És én úgy érzem, hogy az a közjogi ruha, amelyet a nemzet most visel: ha nem is darócz, de bizonyára nem is selyem. Beksics Gusztáv pedig azt mondja, hogy selyem.”– kezdte mondandóját a zentai jogász, hírlapíró 1902-ben. *Beksics Gusztáv történet- és közjogírása* című vaskos tanulmányában közjogi, történeti és politikai tévedésekre hivatkozott, de főleg a felség- és a nemzeti jogok kifejtésének támadt neki, elsősorban azok 1848-előtti értelmezését kifogásolta. Anélkül, hogy a bírálat közjogi fejtegetéseinek ismertetésébe mélyednék – megtette azt a *Jogállam* ismeretlen recenzense,

---

⁵⁶³ Beksics 1903. 5–6, 52., Beksics Gusztáv: Az 1867:XII. t-cz. közjogi tartalma. *Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle* 1905. március. 161–170. Hírlapi cikkei közül: Korona és nemzet. *Magyar Nemzet*, 1902. 261. sz. november 2. 1–2., A dualizmus nemzeti tartalma. *Budapesti Hírlap*, 1903. 20. sz. január 20. 1–3.
⁵⁶⁴ Beksics 1903. 42, 50. Hírlapi cikkei közül: Jogok és óhajítások. *Budapesti Hírlap*, 1903. 31. sz. január 31. 1–2. A parifikált alkotmány. *Magyar Nemzet*, 1903. 278. sz. november 21. 1–2.

védelmébe véve Beksicset⁵⁶⁵ – azt látnunk kell, hogy Beksics közjogi működése nem volt hatástalan, nagy hullámokat vert fel a politikában és a közéletben egyaránt, adott esetben odáig jutott a dolog, hogy izgatásért és a király személyét sértő megállapításaiért Kalmárt hat hónapi államfogházra ítélték, könyvét – az 1903-as második kiadással együtt – elkobozták. A függetlenségi oldal nemtetszését ezen kívül parlamenti viták, hírlapi polémiák sora bizonyítja, amelyek újabb és újabb alkalmat teremtettek Beksicsnek (miképp egy ideig tanácsosi beosztása), hogy magyarázza, tisztázza tanait, s közben további részleteket bontson ki. Három ilyen esetet emelünk ki: elsőként az ország nemzetközi egyéniségéről értekező képviselőházi beszédét, majd a hadsereg közjogáról írt cikksorozatát, végül a Monarchia nagyhatalmi státusát igazoló publicisztikai akcióját:

Az önálló diplomáciai képviselet időről-időre a közjogi harcok homlokterébe került, a baloldalon a Monarchia külképviseleteinél a magyar jelleg fokozottabb reprezentálását, a címer és a zászló használatát szerették volna elérni. Ezért lehetett, hogy 1891. február 18-án, amikor a képviselőházban a konzuli bíraskodás szabályozása volt terítéken, az ellenzék egy újabb közös-ügy lehetőségétől mereven elzárkózott; Beksics ellenben előnyeit hangoztatta: „Valamely államnak államjoga csak úgy ismertetik el nemzetközileg, hogy ha azt a nemzetközi jog consumálja, vagyis csak úgy lesz valamely állam igazán állammá, hogyha az beleszővődik a nemzetközi jog által a külállamokkal való egyenrangúság szövetébe. Már most tegyünk két történelmi különbséget és a történelemben időszakos különbséget. Vizsgáljuk, hogy a régi magyar államjog miképpen consumáltatott a nemzetközi jogban? A régi magyar közjog nem ismert, legalább nyíltan nem ismert közösügyet. A Corpus Juris tele van törvényekkel, melyek Magyarország államiságát teljesen függetlennek mondják és hirdetik a világnak. De mi történt? A nemzetközi jogba tényleg nem hatott be ez a felfogás. Magyarország – tessék végignézni a jelen század és a múlt századok összes történetét – rendszeresen csak úgy szerepelt a nemzetközi jogviszonyokban, mint Ausztriának tartománya. *(Élénk mozgás a szélső baloldalon.)* Ellenben a függetlenségi padokról annyira lenézett dualismussal mi történt? Midőn ez a dualismus létrejött: Magyarország egyszerre elkezdett szerepelni a nemzetközi jogviszonyokban. Ott volt a királynak, az uralkodónak címe, ott voltak a követségek, a consulatusok címei, a tengerészeti lobogó, de legkivált a nemzetközi szerződések s ezek vitték be a magyar közjogot a nemzetközjogi viszonyok szövetébe.”⁵⁶⁶ Beksicsnél a delegáció és a felelős kormány a korábbi király mellé rendelt miniszterrel szemben szélesebb alkotmányos mozgásteret nyújtott, a nemzetközi távlat pedig még

---

⁵⁶⁵ Lásd kg. ismertetését. *Jogállam*, 1902. 838–842.

⁵⁶⁶ Felszólalása a consuli bíraskodás szabályozásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. február 18. Képviselőházi napló 1887–1891. XXII. köt. 167–168. Lásd még a külügyi kérdéstről: Beksics Gusztáv: Külügy és nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 1896. 333. sz. december 3. 1–2.

határozottabbá tette az ország önállóságát. A dualizmus a külügyek területén nagyobb befolyást biztosított, a diplomáciában sem, mint osztrák tartományt tartják már számon Magyarországot, hanem a közös intézmények ellenére ott külön szuverenitással bír, azaz nála nem államok fúziójáról, hanem csak funkciók összeolvadásáról van szó.

A kiegyezési törvény megszületésétől a közjogi problematika legneuralgikusabb pontja a véderő kérdése volt. Beksics nagy figyelmet fordított ennek tisztázására. Úgy vélte, hogy hamis a függetlenségi ellenzék azon jelszava, amely az önálló hadsereget az 1848-as alkotmányozáshoz köti, és ahhoz mérten 1867-et visszalépésnek értékeli. A *Nemzetben* 1896. decemberben közölt cikksorozatának érvelése, a fentebbi képviselőházi beszédéhez nagyon hasonló: „Az 1715.:VIII. t. cz. megteremtette ugyan a cs. k. hadsereget, melyre Magyarországnak semmi befolyása sem volt, de nem törölte el a nemzeti véderőt, a nemesi fölkelést és az ennek kapcsán létesíthető rendkívüli magyar hadseregeket. A nemzet a dinasztia megszorultságait felhasználva koronként talpra is állított magyar haderőket, ezek azonban beolvadtak a cs. kir. hadseregbe, s később az ú. n. magyar ezredek képezték. Nagy alkotmányos átalakulásunk, a 48-iki egészen érintetlenül hagyta a hadsereg tekintetében a fennállott közjogi homályt, melyet a pragmatika szankció által deklarált kölcsönös védelmen túl semmiféle pozitív intézkedéssel nem tisztított meg. Magyar hadsereg tényleg nem létezett 48-diki törvényeink létesülésének idején. Még a magyar ezredek nem képeztek külön magyar nemzeti hadsereget; mert hisz nem is a m. k. honvédelmi miniszter, hanem a közös intézésére a felség személye [mellé] rendelt miniszter hatalma alatt állottak. A 48-diki legális alap nevében tehát legkevésbé lehet követelni a különvált magyar nemzeti hadsereget. Amidőn a függetlenségi párt mégis külön hadsereget követel, nem a 48-iki törvények nevében beszél, hanem összezavarja 48-at a 49-el. [...] A dualizmus nem tett egyebet, mint javított kiadásban törvénybe iktatta Magyarország régi jogait a véderőt illetőleg. A megszűnt magyar ezredek helyére tette a honvédséget, mely sokkal nemzetibb, mint voltak amazok.” Beksics az újonclétszám és a hadügyi kvóta megajánlásában közvetlen, a delegációban közvetett magyar befolyást mutatott ki, számos írásában emlegette az új magyar honvédség nemzeti vonásait (nemzeti zászló, magyar vezényleti nyelv), a közös hadsereg német vezényleti nyelvét illetően pedig megint csak nem érzékelte a nemzeti érdek sérelmét, hiszen véleménye az volt, hogy inkább legyen az német, mint szláv.⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁷ Beksics Gusztáv: Kétes állapotok. (A hadsereg közjoga). *Nemzet*, 1896. 341. sz. december 11. 1–2., illetve: Quid juris publici? (Még egyszer a hadsereg közjoga). Uo. 1896. 343. sz. december 13. 1–2., 1848 és 1867 (Befejező közlemény a hadsereg közjogáról). Uo. 1896. 345. sz. december 15. 1. Lásd még Beksics 1892. 198–208., Beksics 1896. A dualisztikus monarchia 18–20. Hírlapi cikkei közül: Hova sorozandó a rendkívüli véderő? *Pesti Hírlap*, 1892. 210. sz. július 30. 1–2., Nemzeti aspiráczióink és a véderő. *Nemzet*, 1893. 94. sz. április 6. 1., Ütköző-pont. *Magyar Nemzet*, 1903. 48. sz. február 24. 1–2. Továbbá: Sepsiszentgyörgyi választóimhoz. Közölte: *Székely Nemzet*, 1889. 59. sz. április 14. 1–2., Előterjesztése „A dualizmus és politikai pártjainkról” 1895. február 5. MOL K-26 340. cs. – 504.

A nemzetiségekkel szembeni fenntartásai erősebbek voltak annál, mint hogy a rendszer közös-ügyi alapjait megkérdőjelezze. Sőt a millenniumhoz közeledve félelme odáig fokozódik, hogy az osztrák válságjegyek és az egyre önállóbb „nemzeti politika” ellenére az egyensúly, a közjogi alap érintetlenségének megőrzését látja a legfontosabb feladatának.⁵⁶⁸ 1895-ben Nyugat-Európa felé a konszolidált Monarchia képét rajzolta meg (*La consolidation intérieure de l'Autriche-Hongrie – 1895*, magyar nyelven: *A dualisztikus monarchia – 1896*). Ausztria belső erőinek hatalmas kibontakozásáról, konszolidációról, hivatásról, szerepkörökről ír. A nehéz megpróbáltatások után úgy látja, hogy „a dualizmussal tett kísérlet bevált”, a bontó erőnek szánt szláv nemzetiségi mozgalmak végül az erkölcsi és politikai válság sajátos logikája és ellentmondása folytán „Ausztria regenerátorává és egyesítő erejévé” váltak.⁵⁶⁹ A magyar közjogi ellenzékét sem tekinti már a birodalom bomlasztójának, hiszen kijelenti róluk, hogy nem ápolnak elszakadási törekvéseket, és amúgy is „dekadencia szélén vannak”.⁵⁷⁰ Beksics a politikai rendszereket tekintve nem gondolkodott nagy változásokban, a „fajok jövőbeli alakulásának” megítélése szerint Magyarországon az egységes centralizált állam, Ausztriában a tartományi rendszer felel meg; a nemzetiségek számarányára vonatkozó „arithmetikai bizonyítással” (Ausztria tartományainak népességi statisztikája nemzetiségi megoszlás szerint) a föderatív átalakulás minden lehetőségét kizárta.⁵⁷¹ Beksics konszolidált monarchiája már nem nyögte a sadowai és sedani katasztrófák nyomasztó terhét, és nem felelt meg azoknak az európai diplomáciai elképzeléseknek, amelyek keletre helyezték volna súlypontját, cserébe az öt osztrák-német tartományért. Szerinte abban pillanatban, amint megszűnne német jellege, képtelen lenne betölteni „ellensúlyozó” hivatását a német és szláv nagyhatalom között, ezért vallotta, hogy „német és szláv elemeknek kell lenni a Habsburgok monarchiájában, hogy a két nagy faj ellentétei között semleges zóna támadjon s a magyarok hivatása, hogy a két nagy faj monarchiai törmelékét szintén ellensúlyozza s ekképp létrejöjjön azon egyensúly és harmónia, amelyet Ausztria-Magyarország két világhatalom közt, Németország és Oroszország közt, képvisel.” A súlypont áthelyezés elvetése nem jelentette a balkáni hivatásról való lemondást. Beksics vezérszerepben, de nem hódításban gondolkodott; nem az expanzív erőt hiányolta, hiszen a szükséges népességi és kulturális adottságokkal meg volt elégedve, hanem a nemzetiségi és alkotmányos viszonyok zárták ki számára a balkáni nemzeti államok meghódításának

---

⁵⁶⁸ L. Nagy 1963. 1269.

⁵⁶⁹ Beksics 1896. *A dualisztikus monarchia* 8, 27.

⁵⁷⁰ Uo. 53–60.

⁵⁷¹ Uo. 88–96.

lehetőségét. Attól tartott, hogy minden ilyen akció megbolygatná a határokon belüli nemzetiségi viszonyokat, az államalkotó „faj” számarányára kedvezőtlenül hatna.⁵⁷²

Számára a kiegyezés közjogilag befejezett, szorosan körülhatárolt alap volt, amelyre az ország alkotmánya épült. A dualizmus ő nála nem ideiglenes természetű, hanem a magyar államiság és a Monarchia másik részéhez való viszony állandó kerete. Az 1889-ben beharangozott „új korszak” sem hozott e téren újdonságot. Ekkor még Magyarország a stabil alapok és a következetes modernizáció ellenére „soká nem” pótolhatja az osztrák-magyar monarchiát; a dualizmus megbontása ellentétben áll a magyar nemzet érdekeivel, meggyőződése, hogy csak az „ábrándozók” vannak más hitben, csak ők nem látják a föderalizmus és a szlávizmus veszélyét.⁵⁷³ Ebből következett, hogy később is elutasította a függetlenségi közjogi aspirációit, hangsúlyozva, hogy a dualizmust egyoldalúan megváltoztatni nem lehet, de még inkább kárhoztatta Apponyi Nemzeti Pártjának közjogi programját, a bizonytalan jövővel kecsegtető „fejlesztési” szándékot.⁵⁷⁴ Beksics fejleszteni csak nemzeti értelemben tudott és akart, s idővel ez egyre nagyobb távlatokat nyitott meg.

A dualizmus rendszerének számos vonását a virtuális világba emelte, hogy ott a nézeteinek megfelelő vonásokkal ruházhassa fel, így járt el akkor, amikor a reál-uniót perszónál-unióvá szelídítette, külön magyar királlyal, külön magyar törvényhozással, külön magyar állammal, és ebben a „nemzeti államban” más „faj” államalkotó jogokkal nem rendelkezhetett, még a helyi autonómiánál bővebb önkormányzattal rendelkező horvátság sem. Figyelmeztetett, hogy a horvát-kiegyezés biztosította állami tulajdonságok még nem jelentik magát az államiságot, sőt minden olyan közjogi fejtegetést tételesen megcáfolt, amely a két ország szerződéséből dualizmust olvasott ki. Azt azonban a törvényalkotók mulasztásaként róta fel, hogy nem gondoskodtak egyfajta közjogi bíróságról, amely a két ország közötti államjogi konfliktusokban döntene.⁵⁷⁵

A századelőn már az önállóság attribútumaival felvértezett ország és a szaporodó magyarság ideáját egy új eszmében, a magyar birodalom formájában képzelte el. Beksics egyre bizonyosabb lett abban, hogy Ausztria belső problémáit képtelen megoldani, ezért élete utolsó éveiben a birodalom irányításának átvételét propagálta. A dinasztiahoz, a kiegyezés betűihez továbbra is ragaszkodott, ám azt hangsúlyozta, hogy a Monarchia csak a magyarság vezetésével lehet képes civilizációs szerepének betöltésére.

---

⁵⁷² Uo. 126–128, 135–136.

⁵⁷³ Atticus 17.

⁵⁷⁴ Előterjesztése „A dualizmus és politikai pártjainkról” 1895. február 5. MOL K-26 340.cs – 504.

⁵⁷⁵ Beksics 1892. 243–251. Spartacus (Beksics Gusztáv): Horvát közjogi agyrémek. *Pesti Hírlap*, 1892. 126. sz. május 6. 1–2. Beksics Gusztáv: Közjogi bíróság. *Pesti Hírlap*, 1893. 93. sz. április 5. 1–2.

V. 5. 5. Súlypont-eltoldódás és történeti előkép

Beksics már a nyolcvanas évek közepén eljátszott a gondolattal, hogy amennyiben a „nemzeti állam” valóban egységessé tudna válni társadalmi és kulturális értelemben, de leginkább politikailag, akkor megnyílhatna előtte a monarchián belüli vezérszerep lehetősége.⁵⁷⁶ Lelkesedését valamelyest csillapította az évtized végi nagy leltár, ezért programművében, az *Új korszakban* még korainak tartotta, hogy az államiságában kellően meg nem erősödött magyar nemzet kiálljon a világpolitika színpadára; úgy ítélte meg, hogy „Magyarország még soká nem pótolhatná az osztrák-magyar monarchiát.”⁵⁷⁷ A *dualisztikus monarchia* című művében jelezte, hogy a birodalmon belül idővel Magyarország előnyösebb helyzetbe kerül, a társadalmi és politikai konszolidációjával képes lesz megoldani a nemzetiségi problémákat, míg Ausztriában a németiség gyengülése és a szláv elem súlyának erősödése lesz tapasztalható, ám mivel könyve leginkább a külföldnek szólt, politikai hatását illetően még óvatos, és egyenlőre nem von le következtetést Ausztria irányában.⁵⁷⁸ A millenniumi ünnepek elmúltával azonban egyre kétkedőbb, ez oda vezet, hogy 1896 decemberében a *Pesti Hírlapban* újra a monarchián belüli súlypont-eltolódásáról cikkezik, majd egy évvel később nyíltan kijelenti, hogy csak Magyarország képez teljesen „kiszámítható faktort”, míg Ausztria az elhúzódó belpolitikai válság következtében kiszámíthatatlan. Az előnyt biztosító stabil politikai szerkezet és geográfiai elhelyezkedés mellől már csak a gazdasági fejlettséget hiányolta.⁵⁷⁹ Az év végén a *Budapesti Napló* főszerkesztőjéhez írt nyílt levele már a függetlenségi gazdaságpolitikai követeléseinek jogosságát sem vetette el, úgy látta, hogy hosszú távon lehetetlenség fenntartani a gazdasági közösséget, az önálló intézmények azonnali bevezetésétől azonban még elzárkózott.⁵⁸⁰ A kvótaharcok után, a két kormány megegyezése és az „ischli klauzula” ellenére Beksics érezte, hogy az „utolsó kiegyezésre” készül az ország; ekkor írja: „A bontó erő Ausztriában tombol eszeveszett haraggal, tehát a monarchia azon államában, melynek legnagyobb szüksége volna a gazdasági közösségre. Csehek és németek egyenlően önzőnek mutatkoztak minden gazdasági alku idején, kapzsiságukat azonban most hatalmas politikai indok paralizálja. A németek a monarchia fölbontására törnek, a szlávok pedig névszerint a csehek csak úgy vélik politikai céljukat, a föderalizmust, megvalósíthatónak, ha Magyarország mindinkább külön válik Ausztriától. A

⁵⁷⁶ B.G: Cím nélkül. *Nemzet*, 1886. 350. sz. december 19. 1.

⁵⁷⁷ Atticus 16–17.

⁵⁷⁸ Beksics 1896. A dualisztikus monarchia 106–107.

⁵⁷⁹ B.G: A gyöngébb. *Pesti Hírlap*, 1896. 336. sz. december 6. 1–2., illetve a kvóta tárgyalások időszakában megjelent cikkei közül lásd A zűrzavar. Uo. 1897. 121. sz. május 2. 1–2., Kiszámíthatatlan tényező. Uo. 1897. 128. sz. május 9. 1–2., Igazolás. Uo. 1897. 193. július 14. 1–2.

⁵⁸⁰ Beksics Gusztáv: Közjogi aggodalmak. Levél a *Budapesti Napló* szerkesztőjéhez. *Budapesti Napló*, 1897. 339. sz. december 8. 1–2.

két népfaj kölcsönös és Magyarország elleni gyűlölködése valószínűleg megmarad, ha ugyan nem fokozódik. A politikai tendenciák sem fognak változni, s így ugyanazon tényezőkkel fogunk szemben állani a közel jövőben.” Ez készíteti arra, hogy a „nagy válópör” mielőbbi előkészítését indítványozza, bízik abban, hogy az elkövetkező évek tudatos alapozása után az önálló magyar bank és valuta, valamint a külön vámterület nem lehetetlen. Ennek arányában növekszik meg a súlya a Dunának, mint az ország szabad és független kereskedelmi „országútjának”, és a fiumei tengeri kikötőnek, illetve felértékelődik a nyugat felé futó és Ausztriát átszelő vasútvonalak feletti tarifa-befolyás.⁵⁸¹

Beksics jövőbeni „nemzeti állama” nemcsak gazdaságilag és kereskedelmileg önállósodik, hanem számbeli expanzióra is ítéltetett. Reformjavaslatainak megvalósulása esetén ugyanis nem tartotta lehetetlennek, hogy a magyarság, amely a balkáni népeket már minden szinten meghaladta, a következő lépésként teljes „túlnyomóságra” tegyen szert. 1899-től írásaiban rendre megjelenik az 1890-es népszámlálási adatokra épített távlati jóslata, miszerint megfelelő gazdasági fejlődés esetén a magyarság a 20. század közepére a szoros értelemben vett Magyarország lakosságának 72 százalékát, a Szent István-i birodalom egészének 65 százalékát fogja alkotni, vagyis számokban kifejezve a 24 illetve a 30 milliós népességéhez viszonyítva több mint 17 milliós magyar elemet prognosztizált. Sőt 1905-ben megfelelő ipari és mezőgazdasági fejlődés esetén már a 20 milliós magyarság kifejlődését sem tartotta elképzelhetetlennek. Tehát ha a szűkebb Magyarországon mért 1890-es eredményeket vesszük alapul (15 milliós népesség, amiből 7 millió 300 ezer a magyar), akkor Beksics ötven év alatt közel dupla nagyságú lakossággal és majd háromszoros magyar népelemmel számolt, a Statisztikai Hivatal 1900-as népszámlálásának 51,4 százalékos magyar arányszámához képest pedig 13,6 százaléknyi növekményben gondolkodott.⁵⁸² Úgy vélte, európai érdek és történelmi szükségszerűség, hogy a beteg Ausztria helyett Magyarország ragadja magához a Monarchia gyepeljét és lássa el annak közép-dunai hivatását, vagyis szlávok és németek, kelet és nyugat közötti egyensúlyozóként lépjen fel. A „kényszerű fejlődés” következtében Beksics egységes „nemzeti állama” a birodalom központjává alakul.

Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy a történelmi múlt iránt igen fogékony Beksics a Bécszet hódolásra kényszerítő Mátyás politikájában találta meg az új magyar hatalmi törekvések történeti előképét. „Ha a nagy király soká él, vagy méltó utóda lesz az ország trónján, Mohács nemcsak el nem következik, hanem Magyarország megtöri az ozmán hatalmát. Ez volt Mátyás monarchiája! Álomnak is szép, igaz valóságnak világ csodája. Hát

---

⁵⁸¹ B.G.: Utolsó kiegészítés. *Pesti Hírlap*, 1899. 157. sz. június 8. 1–2.

⁵⁸² Beksics 1899. 173. Beksics 1900. 52–53. Beksics 1903. 70–71. Beksics 1905. 223. Beksics Gusztáv: A nemzeti konszolidáció útján. *Székely Nemzet*, 1902. 18. sz. február 3. 1–2. Beksics Gusztáv: A magyarság hivatása. *Politikai Hetiszemle*, 1904. 27. sz. július 3. 1–2.

még e monarchia nagy kultúrája, művészete, ipara, költészete (a látszólagos szegénység egyes jelei ellenére), nagy jóléte, hatalma és dicsősége: Ez nem volt pusztán álmok. Évek sorozatán át valóság volt. A bécsi Burgból a legnemzetibb magyar király kormányozta Magyarországot és Ausztriát. Onnét hallották meg parancsoló szavát a Balkán-félszigeten. Onnét folyt be Európa ügyeire a német birodalmi ügyek által.” – írta 1905-ben a *Mátyás király birodalma és Magyarország jövője* című könyvében.⁵⁸³ Nem valódi értelemben vett történeti munkáról van szó, nem a történetírői megismerés vezérli, hanem arra kereste a választ, vajon meg lehet-e találni, össze lehet-e még kötni ezt a megszakadt történelmi fonalat. A négyszáz évvel korábbi események, történelmi mozzanatok felelevenítése szándékolt aktuálpolitikai céllal történik. A népesség arány, a vagyoni és kulturális súly, a külpolitikai helyzet (török helyett szláv veszély) összehasonlító elemzésének végkövetkeztetése ugyanis az, hogy Mátyás birodalma olyan eszmény, amely teljesen valóra már nem váltható, azaz a magyar politika vezérelve a századfordulón nem lehet a nyugati hódítás, és az örökös tartományok bekebelezése, viszont reális követelmény a monarchián belüli vezérszerep, illetve a „tekintély és a bizalom” visszaállítását a balkáni népek irányában. Az ilyen értelemben vett középkori magyar állam újjáélesztését kívánja Beksics; változatlanul programot, célokat akar adni társadalomnak és államnak egyaránt: „*Ez a lélek nagyhivatású, sőt nagy nemzet lelke, de mely kis testbe szorult. Ez magyarázza meg a magyar eszmények és vágyak túlcsapongásait fizikai erőnk felett. De a magyar nemzetnek nemcsak lelke, hanem teste is nagyvá lehet. Fajunk lelke és anyaga közt az egyensúly és helyes arány helyrehozható. Egész fejezeteket szenteltem e tétel bizonyítására. Sőt egy évtized óta publicisztikai tevékenységem fő tartalmát e bizonyítás képezi. Évek sorozata óta igyekszem a nemzeti nagyság és dicsőség kialakuló képe felé irányítani a nemzet és vezéreinek figyelmét. Gondos szemmel igyekszem meglátni minden ködarabot, melyből a nagy Magyarország és a nagy magyar nemzet hatalmas épülete megépíthető. Mert hazafiúi aggodalmam sugalja azt számtalanszor ismételt tételemet, hogy *Magyarország vagy nagy lesz – vagy nem lesz soká állam.*”⁵⁸⁴ Az új évszázad hajnalán a nemzeti kibontakozásba vetett hittel, de a nemzethalál fenyegető víziójával tekintett a jövőbe, s Magyarországot, illetve a magyarságot a nagyhatalmi státusz vagy a pusztulás kényszerű választási lehetősége elé állította.*

---

⁵⁸³ Beksics 1905. 60.

⁵⁸⁴ Uo. 238. Lásd még Beksics 1900. 53. Hírlapi cikkei közül: Magyarország jelentősége. *Budapesti Hírlap*, 1904. 125. sz. május 5. 1–2., Kényszerű fejlődés. Uo. 1904. 249. sz. szeptember 9. 1–2., Örök törvények. Uo. 1904. 258. sz. szeptember 18. 1–2., Becsvágy. *Magyar Nemzet*, 1904. 81. sz. április 3. 1–2.

VI. Tipológia

VI. 1. Az érvényesülés lehetősége, útjai Beksicsnél (Egy értelmiségi típus)

Beksics meglehetősen korán kijelölte saját helyét a közjogi törésvonalak mentén rendeződött közéleti-, illetve párt-struktúrában. Eszmeremtő értelmiségiként hamar találkozott az eszmék érvényesítésének problematikájával, és miként számos pályatársa, ő is a „részvétel”, a nyílt politikai és állami szerepvállalás mellett döntött. Ám ennek következtében a politikai függetlenséghez közelebb álló szerepkörben valójában csak a pályája elején és végén tudott helyet találni magának, amikor is a hivatal – párt – vezér iránti kötődés még nem, illetve már nem képezte az érvényesülés feltételét.

Munkásságának nagyobb részében tehát a kritikai tartalom csak szűk térben érvényesült, mégis markáns személyiségjegyévé vált. Ő ugyanis igyekezett tartani magát saját eszmerendszeréhez, és ez olyan jellemzője volt, amely a kor több gondolkodójától megkülönböztette. Középosztály-programjával kapcsolatban jegyezte meg: „Aki pártszempontot keres abban, pártszempontot visz a nemzeti létkérdésbe. E kérdésnek pedig felette kell állnia minden: főleg a pártviszályok, a harag és a gyűlölködés sötét gözkörén.”⁵⁸⁵

Eszméinek értelmezési keretét a Szabadelvű Párt és a fennálló közjogi berendezkedés képezi, mégis túlzónak kell tartanunk azokat a kortársi, vagy későbbi véleményeket, amelyek uralkodó politikai párt, a liberális hatalmi berendezkedés szolgálóként állítják be („mameluk skriblernek” bélyegezték 1904-ben⁵⁸⁶, illetve „egy letűnt korszak politikai szolgájának” nevezte közjogi tételeinek bírálója, Kalmár Antal⁵⁸⁷). Inkább azokkal érthetünk egyet, akik kiemelték munkásságában azt, ahogy az a pártpolitikai szolgálatokon túlnőtt, és ahogy az eszmékhez való ragaszkodásával műve általános érvényűvé emelkedett. Saját korában⁵⁸⁸ és a szakirodalomban egyaránt megtalálhatók ezek a vélemények.

Halász Gábor a századvégi magyar irodalom „kísérletezői” között tartotta számon. Megítélése szerint a Jósika Kálmán, Asbóth János és Beksics a korszerűség erőtlén hirdetői voltak, változtatni nem tudó reformerek. Reformokat dolgoztak ki, de „jámbor Don Quijoték” lettek, „örök harcban az uralkodó szélmalomokkal”. Így tehát Beksicsre is áll, hogy

---

⁵⁸⁵ Censor 134.

⁵⁸⁶ A vád elleni tiltakozást lásd *Székely Nemzet*, 1904. sz. 186. sz. december 16. 1.

⁵⁸⁷ Kalmár Antal: Beksics Gusztáv. *Magyarország*, 1906. 113. sz. május 9. 10.

⁵⁸⁸ Ezt hangsúlyozták még életében: A kormánypárt íróiról. *Pesti Napló*, 1886. 62. sz. június 29. 5., Kovács Péter: Erdélyi hírességek. Képek, kép nélkül. Beksics Gusztáv. *Erdélyi Képes Újság*, 1889. 20. sz. szeptember 5. 1–2. A halálakor megjelent írások közül: *Székely Nemzet*, 1906. 70. sz. május 9. 2., *Magyar Hírlap*, 1906. 112. sz. május 8. 8–9., *Polgár*, 1906. 125. sz. május 8. 5., *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 2–3., Egy olvasó: Szegevény Bé Gé. Uo. 135. sz. május 18. 2., *Ország-Világ*, 1906. 20. sz. május 13. 399.

moralistaként, gondolatvilága szigorú belső rendjét és fegyelmét szerette volna mindenütt viszontlátni: saját becsületességét emelte általános normává. Az elmélet embere volt, de nem állt tőle semmi távolabb, mint az üres teoretizálás. Buzgalma az életnek szól, de látszólag kerüli annak zűrzavarát. Javítani akaró, segíteni szerető humanista, akinek természetes sorsa a meg-nem értés és a csalódás.⁵⁸⁹

A politikailag „súlytalan” szerep értelmezéséhez járul hozzá L. Nagy Zsuzsa, amikor rámutat Beksics kritikai szemléletének társadalmi gyökereire, figyelembe veszi származását, az úri társadalomból való kirekesztettségét. Véleménye szerint, még ha idővel „maga is asszimilálódni kényszerült és igyekezett”, mindvégig megőrizte a szegény értelmiségi lázadó-bírálo magatartását a politikai vezetőréteggel szemben.⁵⁹⁰ Egyes modernizációs korproblémákra adott válaszai: a középosztály „kialakítása”, a dzsentri hivatása és azok megítélésére vonatkozó elgondolásai, vagy az egyházzal szemben megfogalmazott programja saját pártjában és az uralkodó körökben is ellenérzéseket keltettek.⁵⁹¹

Bírálo, vitatkozó temperamentumából következett, hogy a kormánypárti sajtóban eltöltött hosszú évek során (csak felsorolásszerűen: a deákpárti *Pesti Napló* 1869–1875, közben *Reform*, majd a *Nemzeti Hírlap*, *Ellenőr* 1875–1882, *Pesti Hírlap* 1881–1889, *Nemzet* 1882–1899, *Magyar Nemzet* 1899–1904, de ide sorolható a *Neues Pester Journal* 1880–1900, *Székely Nemzet* 1884–1906 és a *Magyar Hírlap* 1893) Beksics sajátos technikákat alakított ki, hogy kritikáját nyilvánosságra hozza. Megtörtént, hogy egy-egy kormányzati intézkedéssel kapcsolatos ellenvéleményét egy radikalizmusra fogékonyabb lap oldalán fogalmazta meg (1897-ben például a földművelési miniszter, Darányi Ignác leiratát a *Budapesti Napló*ban támadta⁵⁹²). Máskor cikkekkel látta el az elégedetlen polgárok szócsövét, a *Pesti Naplót* (1897). Nem véletlen az sem, hogy több könyvét, cikksorozatát álnéven jelenttette meg. Az antik világból kölcsönzött beszédes nevek, mint a polgárok erkölcsi életét felügyelő „Censor”, a demokratikus államrend felett őrködő „Timoleon”, a kultúraterjesztő „Atticus”, vagy a pápa politikai szerepét támadó Hontheim koblenzi püspöktől átvett „Febronius” mögé „rejtőzése”⁵⁹³ egyben sajátos munka-kultuszának⁵⁹⁴ jellegzetes megnyilvánulása volt.

---

⁵⁸⁹ Halász 1977. 356–359.

⁵⁹⁰ L. Nagy 1963. 1243. Hangsúlyozta azt is, hogy eközben liberális meggyőződése megkülönböztette őt az „uralkodó osztályokat” bírálo dzsentritől.

⁵⁹¹ Vö. L. Nagy 1963. 1253–1254.

⁵⁹² Beksics Gusztáv: Kapkodás. *Budapesti Napló*, 1897. 8. sz. január 8. 1–2.

⁵⁹³ A fentebb említetteken kívül Spectator (a nyilvános játékok nézője), Severus (Sulpicius Severus: a jogászból lett történetíró), illetve hírlapíróként a Spartacus (*Pesti Hírlap* – 1892) és Hungarus (*Nemzet* – 1890) álnéveket is használta. A szakirodalomban több helyen is neki tulajdonították a Tisza Kálmán kormányzásának első tíz évéről megjelent Memor álnéven írt *Tíz esztendő 1875–1885* című emlékezőt. Azonban ez a stílusában Beksicstől teljesen idegen könyv valójában – a hozzá hasonló pályaindulású – a kaposvári születésű, majd a *Nemzet* indulásánál főszerkesztőként bábáskodó (később felelősszerkesztő), 1884-től képviselő Visi Imre munkája.

⁵⁹⁴ Hírheht munkabírálatát kiemelte szinte minden róla készült írás, megemlékezés.

„Csodálatos energia uralkodik az erkölcsi és fizikai világon. Hanyatló, sőt elhalt népek föltámadnak, az élők örökre élnek, ez energia hatása alatt. Ledönti ez a lét és nem lét rejtelmes s áttörhetetlen választófalát, belevezet az öröklét titkába. Sőt halhatatlanná képes tenni az egyént, átröpülve az arasznyi lét porszemnyi területen. Világokat mozgat, világokat szüntet meg s új világokat teremt ez az erély. Istennél úgy hívják ezt az energiát: teremtő hatalom. Embernél: a munka. Egyesülve a kettő: teremtő munka nevet visel s közel hozza egymáshoz az istent és az embert. De akképp, hogy nem az isten száll le, hanem az ember emelkedik föl az Istenség szédítő magassága felé.” Ez a munkába vetett, szinte vallásos hit mondatta ki vele: „... a munka ösztönének és vágyának hatalmas fölpezsdülése jelenti új egyének, vagy új népek dicső föllépését, avagy régiek újjászületését. *Minél előre haladottabb a nép, annál többet dolgozik.* A civilizáció központjain csodás mozgalmú és erélyes munka folyik. Tudományos, irodalmi, földművelő, ipari, kereskedelmi s a többi munka. A művelődés központjaitól távolodva, minden mérőföldmutató a munka erélyének csökkentését jelzi. A barbár perifériák nem dolgoznak, tehát nem élnek. A munka a nagy egyenlősítő erő, a demokráciának célja és eszköze.”⁵⁹⁵ Az egyén és a közösség számára tehát a munkát tartotta egyedüli érvényesülési eszköznek. S ezek után természetes, hogy önmagára alkalmazta erkölcsi mérceként és a polgárosodó társadalom kiépülésében is alapvetőnek tekintette.⁵⁹⁶

Érvényesülésének azonban gátját képezte egy lelki sajátossága, azaz, hogy többre értékelte eszméi megvalósulásáért – akár a névtelenségbe burkolva – tett erőfeszítéseket, mint a már kiküzdött siker babérjainak learatását: „Amikor valamely nemzeti ügynek megindításáról, diadalra juttatásáról van szó, akkor a munkánál szóval, tettel mindig ott szoktam lenni. Amidőn azonban a siker már ki van küzdve, mikor már az ünnepek és az ünnepeltetések sora következik, akkor másoknak adom át a tért, bármennyire elismerem, hogy a közszellem emelése céljából szükséges lehet többé-kevésbé zajos ünnepélyekre és ünnepelt férfiakra.” – nyilatkozott meg egy alkalommal.⁵⁹⁷

Beksics teljes mértékben függetlenné soha nem válik, azonban pártkötődése, a politikai elit egyes szereplői iránt mutatott elkötelezett publicisztikai tevékenysége ellenére mindvégig érezhető személyiségében az autonóm vonások, erről visszavonulásai, vitái, tollharcai, ellentétei vallanak, s ez az alkati sajátosság, illetve polgári értelemben vett munkakultusza, továbbá származása együttesen rontották annak esélyét, hogy értelmiségi szerepeiből a politika legfelsőbb vonalába kerüljön.

⁵⁹⁵ Beksics Gusztáv: Örök élet. *Magyar Nemzet*, 1902. 78. sz. március 30. 1–2.

⁵⁹⁶ Az új középosztályban szerette volna látni a munkaszeretetet: Censor 131. Erős kritikát fogalmazott meg a munka nélküli érvényesülésről: Beksics 1899. 153.

⁵⁹⁷ Így indokolta az Erdélyi Közművelődési Egyesület közgyűléseitől való távolmaradását 1893-ban. *Székely Nemzet*, 1893. 80. sz. június 3. 2.

VI. 2. Beksics Gusztáv liberális nacionalizmusa

Beksics szellemi tájékozódása a 19. század második felének egyik jellemző eszmeáramlatában haladt előre. Pályáját az egyéni szabadság bővítésében kezdte, jogállami intézményekben gondolkodott, és egy modern polgárosult társadalommal számolt, de annak gyengesége folytán liberális szellemben a nemzet-problematikát nem tudta megoldani, s az etatizmus felé fordult, amely viszont az állam és a társadalom közötti egyensúly megbillenéséhez vezetett. Az állam meghatározó szerepet kapott közigazgatási, közoktatási és egyházpolitikai elképzeléseiben, de a gazdaságban is nélkülözhetetlennek tartotta jelenlétét. Beksics annyiban maradt liberális, amennyiben a korszak, és amennyire az intézményeket működtető elit hangoztatta az utolsó pillanatig liberális elkötelezettségét. 1901-ben a nemzet fennmaradásának két kritériuma közül az egyik nála még mindig a „szabadság és az egyenlőség talajának” sérthetlensége (a másik a magyarság „faji értelemben vett fejlődése”)⁵⁹⁸, de a nemzeti eszmének már a kezdetektől elsőbbséget adott a szabadelvűséggel szemben. Így haladt a liberálisok jelentős részéhez hasonlóan modernizációs programja mindinkább a nacionalizmus, nacionalista ábrándképek felé.

Erősen kötődött a kor historizáló gondolkodásához, hiszen a magyar parlamenti demokrácia gyökereit a köznemesség rendi küzdelemben fedezte fel, pályája végén pedig a Hunyadi-kor magyar államhatalmát állította példaként a nemzet elé, stilizálta politikai mítosszá. Az ehhez hasonló jelenségeket sorolja Anthony D. Smith a nemzetnevelő értelmiség „etnikai eredet-leszármazás mítoszai” közé, amelyekben a közös történelem egyes fejezetei a hősök kultuszaként jelennek meg, illetve olyan aranykorként, amelynek inspirálnia kell a jelen megújulását, és létrehozni a történelmi sorsközösséget.⁵⁹⁹ Beksics történelmi írásai nem tekinthetők teljes mértékben fikciónak, a múlt képzeletbeli rekonstrukciójának, de mindenképpen arra irányultak, hogy a nemzeti újjászületés üzenetét célba juttassák.

Főrendiházi reformterve a választási elv elutasításával konzervatív színezett nyert, a dzsentrizáció kérdésben viszont nem osztotta a konzervatív nézeteket, nem értett egyet azokkal, akik elfogadták a polgárosodást, de kizárólagossá tették a nemesi értékrendet, nem tették magukévá a polgári etoszt, lenézték a szorgos és rendszeres munkán alapuló pénzszerzést. Ő a polgárosodás nagy eszméit vette figyelembe társadalmi reformjában is, az egyenlőség, a

---

⁵⁹⁸ Beksics Gusztáv: *Átültetés. Magyar Nemzet*, 1901. 95. sz. április 7. 1.

⁵⁹⁹ Anthony D. Smith: A nemzetek eredete. In: *Nacionalizmuselméletek* 223.

liberalizmus és a tolerancia szerepének köszönhető, hogy befogadja a hazai németiséget és rokonszenvező az elmagyarosodó zsidókkal.⁶⁰⁰

Liberális alapértékekhez való ragaszkodása a pozitivista természettudományossággal kiegészülve hatott középosztály-konceptiójára; a polgárság és a középbirtokos nemesség biológiai módszerességgel végrehajtott összeolvasztása az új és nemzeti értékeket együttesen hordozó középosztályt eredményezett. Még ha nem is volt minden elemében újdonság Beksics középosztálya, a nyolcvanas évek egyik jellegzetes társadalmi reform elképzelésének számított, s majd évekkel később a polgárság és a gazdagodó parasztság sajátos mixtúrája is inkább különösnek (de nem egyedinek!) tekinthető. Elgondolásai egy alapvetően modern, ha teljesen nem is egalitárius, de mobilis társadalmat feltételeztek, az igényelt összeolvadási folyamatok azonban a század végéhez közeledve egyre inkább ellentétes tendenciába fordultak. Felfogását mindinkább áthatotta a középbirtokos, a polgár, illetve a parasztság előnyös tulajdonságait hordozó nemzeti karakter, amely kiegészült azzal, hogy ő a magyar alkat műveltségében indogermán, a hazáért és a szabadságért tanúsított rajongásában hunyor gyökerekre épített.⁶⁰¹ A nacionalizmusban lejátszódó változások eredménye, hogy a századvégi nemzetkarakterológiákban hangsúlyossá váltak a tradicionális elemek; Rákosi Jenő ugyancsak egy idealizált parasztképben találta meg a nemzeti jellem kifejeződését, Beöthy Zsolt volgai lovasa rendi-nemesi hagyományával a magyar nemzetkarakter klasszikus mítoszfigurájává vált (*A magyar irodalom kis-tükre* – 1896).⁶⁰²

A magyar vezető réteg felismerte az országot veszélyeztető dezintegrációs tendenciákat, a határain felemelkedő nemzeti államokat (Románia, Szerbia), és a szlovák középrétegek egyesülési igényét a csehekkel, de történelmi megalapozottságát és jogosságát nem ismerte el. A nacionalizmus természetének megfelelően ezeket az érdek-konfliktusokat a területi integritás és a nemzeti hegemonia megőrzésével és megerősítésével kívánta megoldani.⁶⁰³ Beksics kezdetben nyelvi asszimilációt hirdetett, majd az evolúciós tanokból származó fajok közötti létharc-elmélet átvételével eljutott a politikai asszimiláció gondolatához. Ennek megértéséhez szükséges látnunk, hogy Beksics ekkor már „nemzetet” nem „grammatikai” közösséget értett, számára az inkább geográfiai, kulturális és történelmi fogalom, a nyelvet inkább a „nemzetiség” alkotóelemének tekinti. Épp ezért elvetette azt a felfogást, amely az államot és a nemzetet nyelvi alapon azonosította.⁶⁰⁴ A nemzetiségektől a

---

⁶⁰⁰ Ezt a politikai vezetőréteg jellemző tulajdonságnak tekinti: Hanák Péter: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). *Századok*, 1985. 5–6. sz. 1091.

⁶⁰¹ Beksics 1905. 42.

⁶⁰² Polgárosodás és szabadság 292.

⁶⁰³ Hanák Péter: *A dualizmus korának történelmi problémái*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1971. 23.

⁶⁰⁴ Beksics Gusztáv: Nemzet és nemzetiség. *Nemzet*, 1893. 204. sz. július 28. 1.

nemzeti érdekekkel való azonosulást várt el (Smith nacionalizmus-meghatározásának egyik alapelve, hogy a nemzeti iránti lojalitás minden egyéb lojalitás felett áll⁶⁰⁵), a magyarságtól pedig olyan mérvű szaporodást, amely egy idővel kikapcsolja a nemzetiségi problémát. Az „új korszak” új kihívásai: a fajok élesedő nemzetközi küzdelme közepette a nemzeti politikát „új alapokra” akarta fektetni (félreérthetetlen e tekintetben 1899-es könyvének címe: *A magyar politika új alapjai kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal*), nem csodálkozhatunk, hogy ebben a témakörben kifejtett merész elképzelései rögzültek leginkább az utókorban, s összekapcsolódott olyan politikusok nevével, mint Rákosi Jenő vagy Hoitsy Pál.

Az etatisták romantikus nemzetépítési stratégiáiból az erősödő nacionalizmus áramában és a szociáldarwinizmus hatására birodalmi tervek születtek. Rákosi *Budapesti Hírlapja* 1901. február 24-én bontotta ki a magyar imperializmus zászlaját. Dalmácia és Bosznia-Hercegovina megszállását tette a magyar nagyhatalmi politika sarkpontjává, mivel hite szerint ez az egyetlen nyitva álló útvonal; csak a déli irányába terjeszkedő Magyarország erősítheti csak meg a legyengült „asztmás embert”, Ausztriát. Névtelen vezércikkíróinak (köztük Hoitsynak és Beksicsnek) optimizmusa részben a magyar népesség imponáló szaporodási adataiból következett, de írásaikat egyre inkább áthatották az uralkodó érzelmek, a szélsőséges és hangzatos nemzeti büszkeség és a magyar mindenhatóság érzése⁶⁰⁶; Rákosi 1902. július 6-án az amerikai magyaroknak küldött zászló búcsúztatásakor 30 millió magyarral egy csapásra megoldotta volna „Európa Keletének” meghódítását.⁶⁰⁷ Pár hónappal korábban Hoitsy közreadta a magyar birodalom létrehozásának kézikönyvét, összegezve mindazt, amivel a terjeszkedésre hivatott magyarságnak tisztában kell lennie (*Nagymagyarország. A magyar történet jövő századai*). Klimatikus állapotokra, történelmi hagyományokra, európai szükségszerűségekre hivatkozott, a szocializmus veszélyére figyelmeztetett, és a szláv összefogás lehetőségét vizsgálta. Erősödő értelmi és vagyoni tőkével, számbeli növekedéssel számolt, nagyszabású állami tevékenységben gondolkodott. Függetlenségi nézeteiből következett, hogy a reál-unió felbomlását, Magyarország teljes állami függetlenségét hirdette, nemzetivé váló dinasztiaival, amely Budapesten rendezze be királyi székhelyét. Hoitsy emellett egy bölcs magyar államférfiúra, egy elszánt vezérre bízta volna a hódítás koordinálását, az említett déli területek visszacsatolását az „anyaországához”. Gondolatrendszerében a nagy célok megvalósítására hivatott magyarság ősi faj-specifikus

---

⁶⁰⁵ Anthony D. Smith: A nacionalizmus. In. *Eszmék a politikában* 10.

⁶⁰⁶ A magyar imperium. *Budapesti Hírlap*, 190. 55. sz. február 24. 1–3. Lásd még Magyar imperializmus. Uo. 1901. 85. sz. március 27. 1–2., Magyarság fejlődése. Uo. 1902. 176. sz. június 29. 1–2., Magyar imperializmus. Uo. 1902. 273. sz. október 5. 1–3., Magyar imperium. 1904. 356. sz. december 25. 1–3.

⁶⁰⁷ Az eseményről beszámolt a *Budapesti Hírlap* 1902. július 7-i száma.

tulajdonságai, a bátorság, vitézség, a hazaszeretet a modern polgári erényekkel egészültek ki: a munkabírás, becsületesség, puritanizmus jelentőségét hangsúlyozta.

A logikai rendszer közel azonos volt mindannyiknál, Beksics a nemzetet, mint egyéniséget ugyancsak „erővel” ruházta fel, amelynek birtokában az képes a heterogén összetevőkből egy magasabb fokú individualitás kialakítására, a magyar birodalom létrehozására. És a sor folytatható, hiszen említhetnénk Kállay Béni bosnyák nemzetkoncepcióját, vagy a liberalizmussal végképp leszámoló Réz Mihály nemzetiségpolitikai nézeteit.⁶⁰⁸ Egyáltalán nem meglepő, hogy az új imperializmus korában, a világban uralkodó expanzionista ideológia és gyarmatosító külpolitikai gyakorlat hatására, a nyugati mintákra igen fogékony magyar értelmiség, mind függetlenségi, mind pedig 67-es oldalon egyaránt, a nemzetiségi problémák megoldásakor egy magyar többségű birodalomra gondolt, és az uralkodásra kész magyar „nemzeti jellem” történeti kontinuitását hangoztatta.

---

⁶⁰⁸ Kállay nézeteit elemezte Németh G. Béla: Kállay Béni a nagy balkánismerő című előadásában az 1998. áprilisában a KLTE-en rendezett *1848 eszméinek megteremtői és továbbvivői* című konferencián, lásd még Dán Károly: Kállay Béni és a magyar imperializmus. *Aetas*, 2000. 1–2. sz. 182–205., illetve Varannai Zoltán: A nemzetiségi kérdés mint a fajok harca. *Európai Utas*, 2000. 4. sz. 52–54.

Felhasznált irodalom

1. Beksics Gusztáv összegyűjtött írásai és beszédei

Szépirodalom

Önálló kötetei:

Barna Atrhur. Budapest, Nagel, 1880. (Közölte az *Ellenőr* 1879-ben folytatásokban)

A szabadság országa. Rajz az angol társadalmi életből. Budapest, Aigner, 1881.

Ködös problémák. Budapest, Wodiáner, 1904.

Irodalomtörténeti tanulmányai:

Desdemona és Dona Mencia. I-III. *Reform*, 1872. 28. sz. január 30. 1–2., 29. sz. január 31. 1–2., 30. sz. február 1–2.

Magyarok a spanyol színpadon. *Reform*, 1872. 354. sz. december 25. 1–2.

J. L. von Klein: *Spanisches Drama* (Lipcse, 1872) *Figyelő*, 1873. 31. sz. augusztus 3. 363–365., 32. sz. augusztus 10. 378–380.

„Don Quijote”. *Figyelő*, 51. sz. december 21. 614–617., 52. sz. december 28. 626–630.

Calderon de la Barca, *Ellenőr*, 1881. 261. sz. május 25. 2–3.

Műfordításai:

Cid. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1872. 4. sz. január 28. 41.

A Cid-románcokból. *Hazánk s a Külföld*, 1872. 7. sz. február 15. 65.

Dona Jimena panasza. *Hazánk s a Külföld*, 1872. 9. sz. február 29. 70.

A „Szép Diegő”-bül. Fővárosi Lapok, 1872. 286. sz. december 13. 1.

Cervantes: Előkelő szolgáló. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1875. 44. sz. október 31. 550–552., 45. sz. november 7. 566–568., 46. sz. november 14. 579, 582–583., 47. sz. november 21. 599., 48. sz. november 28. 610–612.

Castelar Emilio: *Egy szív története*. 1–2. kötet Budapest, Athenaeum, 1874.

Manzoni Alessandro: *A jegyesek. Milánói történet a XVII. századból*. Budapest, Ráth, 1874.

Cid bosszúja. In. Györy Vilmos: *Koszorú a magyar versköltés utóbbi századának virágaiból*. Budapest, Légrády Testvérek, 1875. 810–812.

Moreto y Cabana Ágost: *A szép Diegő*. Budapest, Kisfaludy Társaság, 1876.

Cid. Spanyol románcok. Budapest, Aigner, 1885.

Gyűjtemény a Cid-Románczokból. *Koszorú*, 1885. 38–51. sz.

Calderon Pedro de la Barca: *A saját becsületének orvosa*. Győr, Gross, 1888.

A Cid-románczokból. *Ország-Világ*, 1888. 50. sz. december 8. 811.

Versek, elbeszélések, színművek:

A hűtlenhez. In. *Évkönyv. Kiadja Pécs-Lyceumi Irodalmi Kör*. Harmadévi folyam. Pécs, Lyceumi, 1864. 155.

Két Beatrix. In. *Évkönyv. Kiadja Pécsi Ifjúsági Önképző Egylet*. Ötödik évfolyam. Pécs, Lyceumi, 1866. 9–74.

Kék és barna szem. *Fővárosi Lapok*, 1875. 44. sz. február 24. 1.

A tánc. *Fővárosi Lapok*, 1876. 188. sz. augusztus 18. 1.

Nő aki igazán szeretett. *Ellenőr*, 1881. 338. sz. július 8. 2., 340. sz. július 9. 2-3.

A tudás fája. *Ellenőr*, 1881. 648. sz. december 25. melléklet.

A hitves. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1882. 50. sz. december 10. 794., 51. sz. december 17. 810.

Nem látott férfit! *Székely Nemzet*, 1885. 201. sz. december 29. 5-6.

A Quarnerotól az afrikai partokig. *Nemzet*, 93. sz. április 3. 1–2.

A felhők. *Nemzet*, 1886. 225. sz. augusztus 15. 1.

A Tátrában. *Magyar Salon*, 1888/89. 6. évf. 11. kötet 449-451.

Medveadászat. *Nemzet*, 1891. 3349. sz. december 25. 6.

Álom. *Politikai Hetiszemle*, 1904. 12. sz. március 20. 11-12.

Itt kell utalnunk Beksics levelezésre: 1903. december 24-én a kolozsvári színház művészi vezetőjének, E. Kovács Gyulának számolt be elkészült darabjairól. (OSZK Kézirattár, Levelestár.) Somló Sándornak, a Nemzeti Színház igazgatójának 1905. december 15-én, és 1906. január 13-án írt leveleiben Kék-vér, illetve Zrínyi Miklós című színművéről tett említést. (OSZK Kézirattár 24/69. f.)

Politikai, jogi és történeti irodalom

Önálló kötetei:

Az egyéni szabadság Európában és Magyarországon. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1879.

Gladstone és a keleti válság. Budapest, Franklin, 1880.

A 12 éven alóli életkor és a büntetőjogi beszámítás. Budapest, Magyar Jogászegyleti értekezések. IV., Franklin, 1881.

- A democratia Magyarországon.* Budapest, Rudnyánszky, 1881.
- A magyar doktrinairek. Csengery Antal, B. Eötvös József, B. Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston.* Budapest, Rudnyánszky, 1882.
- Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra.* Budapest, Athenaeum, 1883.
- Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés.* Budapest, Athenaeum, 1883.
- (Censor:) *Társadalmunk és nemzeti hivatásunk.* Budapest, Zilahy, 1884.
- (Timoleon:) *Legújabb politikai divat.* Budapest, Zilahy, 1884.
- (Timoleon:) *Die neuste politische Mode.* Budapest, Zilahy, 1884.
- Magyar érdek Erdélyben. Cikksorozat a Székely Nemzet-ből.* Sepsiszentgyörgy, Jókai Nyomda, 1885.
- (Atticus:) *Új korszak és politikai programja.* Budapest, Athenaeum, 1889.
- (Spectator:) *Parlamentarismusunk veszedelme. Őszinte szó Apponyi Albert grófról.* Budapest, Révai, 1889.
- Közigazgatásunk reformja és nemzeti politikánk.* Budapest, Grill, 1890.
- (Febronius:) *Ultramontanismus és nemzeti állam.* Budapest, Grill, 1891.
- A dualismus története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink.* Budapest, Athenaeum, 1892.
- (Severus:) *A kötelező polgári házasság és az ultramontán reakció. Válasz Schlauch Lőrincz bíbornok, nagyváradai püspök emlékiratára.* Budapest, Athenaeum, 1893.
- A magyar nemzet függetlensége az állami és az egyházi (külső) kormányzatban különös tekintettel a magyar király apostoli jogaira és a kath. autonómiára.* Budapest, Athenaeum, 1893.
- La question Roumaine et la lutte des races en Orient.* Paris, Chailley 1895.
- A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon.* Budapest, Athenaeum, 1895.
- La consolidation intérieure de l'Autriche-Hongrie et son role dans la question orientale.* Paris, Chailley, 1896.
- A dualisztikus monarchia.* Sepsiszentgyörgy, Jókai Nyomda, [1896]
- La Hongrie millénaire et les garanties de son existence.* Paris, 1896.
- A nemzeti politika programja Erdélyben és Székelyföldön.* Budapest, Athenaeum, 1896.
- A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk különös tekintettel a mezőgazdaságra, birtokviszonyokra és a népesedésre.* Budapest, Athenaeum, 1896.
- A magyar politika új alapjai kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal.* Budapest, Athenaeum, 1899.

Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján. Budapest, Athenaeum 1900.
Nemzeti akció. Budapest, Athenaeum, 1902.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk. Budapest, Athenaeum, 1903.
Mátyás király birodalma és Magyarország jövője. Budapest, Franklin, 1905.
A Szabadelvű Párt története. (poszthumusz műve) Budapest, Budapesti Hírlap, 1907.

Fordításai:

Carrara Francesco: *A büntető jogtudomány programja.* 1–2. kötet. Budapest, Franklin, 1878–1879.
Carrara Francesco: *Az indulatok hevében elkövetett kísérlet.* *Magyar Igazságügy*, 1879. XII. k. 1. 40–51.
Carrara Francesco: *A kísérlet különös esete.* I–II. *Magyar Igazságügy*, 1879. XII. k. 3. 177–185., 1880. XIII. k. 5. 450–459.
Lavergne Leonce: *Az angol mezőgazdaság.* Budapest, MTA, 1884.

Periodikákban megjelent tanulmányai:

Büntetőjogi műszavaink. *Magyar Igazságügy*, 1877. VIII. k. 6. 459–475.
Büntetőjogi szabadelvűségünk szeptember 1-je óta. Tekintettel a codexekre és az eljárást szabályozó ministeri rendeletekre. *Magyar Igazságügy*, 1880. XIV. k. 6. 501–520.
Der Dualismus, seine Gesichte staatsrechtliche und unsere nationalen Bestrebungen. *Zeitschrift für Ungarisches öffentliches Privatrecht*, 1895. I. sz. 24–30, II. sz. 65–77, IV. sz. 177–203, V–VI. sz. 264–288, VII. sz. 338–346.
Die rumänische Frage und der Kampf der Racen in Europa und Ungarn. *Zeitschrift für Ungarisches öffentliches Privatrecht*, 1895. IX–X. sz. 433–530.
Az egyéni szabadság fejlődése és jelen állása Európában. *Magyar Igazságügy*, 1879. XII. k. 309–328, 393–432.
Az olasz büntető jogtudomány és törvényhozás. I–III. *Magyar Igazságügy*, 1878. X. k. 1. 1–18., 1878. X. k. 2. 114–135., 1878. X. k. 5. 358–375.
A lénytani iskola a büntetőjogban. *Budapesti Szemle*, 1881. LVI. sz. 184–211.
Polgári elem a magyar társadalomban. (Felolvasatott a budapesti VI–VII. polgári körben, 1885. március 14.) *Magyar Salon*, 1885. 2. évf. 3. köt. 44–56.
Az 1867:XII. t-cz. közjogi tartalma. *Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle*, 1905. március 161–170

Hírlapi cikkei:

A felsorolásban csak a névvel, vagy monogrammal, illetve azonosítható álnévvel ellátott írásai szerepelnek.

1879

A magyar büntető eljárás I. *Magyar Hírlap*, 1879. 34. sz. február 4. 1–2.

A magyar büntető eljárás II. *Magyar Hírlap*, 1879. 37. sz. február 7. 1–2.

A magyar büntető eljárás III. *Magyar Hírlap*, 1879. 43. sz. február 13. 1–2.

I. Ferencz József és Erzsébet. *Ellenőr*, 203. sz. április 24. 1.

1880

A sajtószabadság és a magánbecsületi sértések I. *Magyar Népvilág*, 9. sz. február 29. 138–139.

A magánosok elleni sajtó vétségek és a „Pesti Napló” I. *Ellenőr*, 89. sz. február 22. 1–2.

A magánosok elleni sajtó vétségek és a „Pesti Napló” II. *Ellenőr*, 91. sz. február 24. 2.

A sajtószabadság és a magánbecsületi sértések II. *Magyar Népvilág*, 10. sz. március 7. 148.

A szabadelvű áramlat a büntetőjogban és „parctikusaink”. *Ellenőr*, 464. sz. szeptember 26.

5–6

1881

Törvényes volt-e Martinovics és társainak elítélése? I. *Ellenőr*, 71. sz. február 10. 2–3.

Törvényes volt-e Martinovics és társainak elítélése? *Ellenőr*, 75. sz. február 12. 5–6.

Cím nélkül. 90. sz. február 20. 2.

Az egyéni szabadság és az ellenzék. *Ellenőr*, 125. sz. március 11. 2.

Cím nélkül. 176. sz. április 8. 2.

Nők kik szavaztak I. *Ellenőr*, 185. sz. április 13. 2–3.

Nők kik szavaztak II. *Ellenőr*, 187. sz. április 14. 2–3.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 226. sz. május 6. 2.

A menedékjog Magyarországon I. *Ellenőr*, 241. sz. május 14. 5.

A menedékjog Magyarországon II. *Ellenőr*, 248. sz. május 18. 5.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 377. sz. július 29. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 388. sz. augusztus 4. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 392. sz. augusztus 6. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 422. sz. augusztus 24. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 433. sz. augusztus 30. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 446. sz. szeptember 6. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 455. sz. szeptember 11. 2–3.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 473. sz. szeptember 21. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 538. sz. október 26. 2.
Deák Ferencz. *Ellenőr*, 546. sz. október 30. 2.
A magyar doktrinairek. *Ellenőr*, 561. sz. november 8. 5.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 565. sz. november 10. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 567. sz. november 11. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 574. sz. november 15. 2.
A régi „Pesti Hírlap”. *Pesti Hírlap*, 319. sz. november 19. 1–2.
A régi „Pesti Hírlap”. *Pesti Hírlap*, 320. sz. november 20. 1–2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 587. sz. november 22. 2.
Szerbia jog- és törvénykezési viszonyai. *Ellenőr*, 595. sz. november 26. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 604. sz. december 1. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 608. sz. december 3. 2.
Királygyilkosság és menedékjog. *Ellenőr*, 620. sz. december 10. 5.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 642. sz. december 22. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 648. sz. december 25. 2.
Karácsony napján. *Pesti Hírlap*, 355. sz. december 25. 1–2.

1882

Cím nélkül. *Ellenőr*, 16. sz. január 10. 2–3.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 50. sz. január 28. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 90. sz. február 19. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 114. sz. március 3. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 116. sz. március 5. 2.
A városok és a magyarosítás. *Pesti Hírlap*, 65. sz. március 6. 1–2.
Kossuth iratai. *Ellenőr*, 140. sz. március 18. 2.
Közjogi vitatkozás. *Pesti Hírlap*, 80. sz. március 21. 1–2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 173. sz. április 6. 2.
Esküdszék és grammatika. *Ellenőr*, 175. sz. április 7. 2.
A „Pesti Napló” jogászának. *Ellenőr*, 178. sz. április 9. 2.
Az állam nyelve. *Pesti Hírlap*, 99. sz. április 11. 1–2.
A városok magyar eleme és az esküdszék. *Ellenőr*, 193. sz. április 18. 2.
Cím nélkül. *Ellenőr*, 242. sz. május 14. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 245. sz. május 16. 2.

A „kibonyolódás” politikája. *Pesti Hírlap*, 137. sz. május 19. 1–2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 252. sz. május 20. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 274. sz. június 2. 2.

Garibaldi. *Ellenőr*, 278. sz. június 4. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 290. sz. június 11. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 301. sz. június 17. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 333. sz. július 5. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 337. sz. július 7. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 348. sz. július 13. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 361. sz. július 20. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 363. sz. július 21. 2.

Kemény Zsigmond, mint történész I. *Ellenőr*, 365. sz. július 22. 2–3.

Kemény Zsigmond, mint történész II. *Ellenőr*, 370. sz. július 25. 2–3.

Kemény Zsigmond, mint történész III. *Ellenőr*, 372.. sz. július 26. 2–3.

A sajtószabadság és Tisza Kálmán. *Ellenőr*, 376. sz. július 28. 2.

Kemény Zsigmond, mint történész IV. *Ellenőr*, 378. sz. július 29. 2.

Az ismeretlen mennyiség. *Ellenőr*, 385. sz. augusztus 2. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 389. sz. augusztus 4. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 402. sz. augusztus 11. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 404. sz. augusztus 12. 2.

Cím nélkül. *Ellenőr*, 409. sz. augusztus 15. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 3. sz. szeptember 3. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 6. sz. szeptember 6. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 8. sz. szeptember 8. 2.

A nemzetközi hecc. *Pesti Hírlap*, 251. sz. szeptember 12. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 13. sz. szeptember 13. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 15. sz. szeptember 15. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 21. sz. szeptember 21. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 22. sz. szeptember 22. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 26. sz. szeptember 26. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 28. sz. szeptember 28. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 29. sz. szeptember 29. 2.

Tarthatatlan állapot. *Pesti Hírlap*, 268. sz. szeptember 29. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 30. sz. szeptember 30. 2.

A magyar jogászgyűlésről. *Nemzet*, 34. sz. október 4. 5.
A magyar jogászgyűlés. *Nemzet*, 35. sz. október 5.
Cím nélkül. *Nemzet*, 36. sz. október 6. 2.
Prottmann. *Pesti Hírlap*, 276. sz. október 7. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 38. sz. október 8. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 40. sz. október 10. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 41. sz. október 11. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 43. sz. október 13. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 44. sz. október 14. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 47. sz. október 17. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 48. sz. október 18. 2.
Esküdszék és vádelv. *Nemzet*, 50. sz. október 20. 5.
Cím nélkül. *Nemzet*, 51. sz. október 21. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 54. sz. október 24. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 57. sz. október 27. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 58. sz. október 28. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 59. sz. október 29. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 75. sz. november 14. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 86. sz. november 25. 2.
Új találmány-e a nemzetiségi eszme? *Nemzet*, 87. sz. november 26. 5.
Cím nélkül. *Nemzet*, 119. sz. december 30. 2.

1883

Cím nélkül. *Nemzet*, 11. sz. január 12. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 26. sz. január 27. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 30. sz. január 31. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 31. sz. február 1. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 40. sz. február 10. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 50. sz. február 20. 2.
A magyar földbirtok. *Pesti Hírlap*, 54. sz. február 23. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 79. sz. március 21. 2.
Mailáth György. *Nemzet*, 87. sz. március 30. 5–6.
Cím nélkül. *Nemzet*, 88. sz. március 31. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 94. sz. április 6. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 95. sz. április 7. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 119. sz. május 1. 2.

A felsőház kinevezett eleme. *Nemzet*, 121. sz. május 3. 5.

A mozdulatlanság államférfia. *Nemzet*, 141. sz. május 24. 5–6.

Polgári házasság, vagy József-féle pátenz. *Nemzet*, 165. sz. június 17. 5.

A magyar társadalom. *Pesti Hírlap*, 201. sz. július 22. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 206. sz. július 28. 2.

Szeyffert Endre. *Pesti Hírlap*, 207. sz. július 28. 1–2.

Eduard Sezyffert. *Neues Pester Journal*, 207. sz. július 28. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 213. sz. augusztus 4. 2.

Das Urtheil. *Neues Pester Journal*, 214. sz. augusztus 4. 1–2.

Der mittlere Grundbesitz. *Neues Pester Journal*, 224. sz. augusztus 14. 1–2.

Antiszemitizmus és nemzetiségi kérdés. *Pesti Hírlap*, 226. sz. augusztus 16. 1–2.

Kovács Zsigmond püspök. *Pesti Hírlap*, 250. sz. szeptember 11. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 250. sz. szeptember 12. 2.

Die serbische Element in Kroatien. *Neues Pester Journal*, 254. sz. szeptember 15. 1–2.

Die kongregation des Szabolcser komitats. *Neues Pester Journal*, 260. sz. szeptember 21. 2–3.

Cím nélkül. *Nemzet*, 261. sz. szeptember 23. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 274. sz. október 6. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 282. sz. október 14. 2.

Der Köing in Szegedin. *Neues Pester Journal*, 282. sz. október 18. 1–2.

Ki mennyit fizet? *Pesti Hírlap*, 296. sz. október 27. 1–2.

Der Friede die materiellen Interessen. *Neues Pester Journal*, 296. sz. október 27. 1–2.

Ein ungarisches Reichsgericht! *Neues Pester Journal*, 297. sz. október 28. 1–2.

Városaink – váraink. *Pesti Hírlap*, 298. sz. október 29. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 300. sz. november 1. 2.

Die letzte Beamtenrestauration. *Neues Pester Journal*, 303. sz. november 3. 1–2.

Die Czivilehe. *Neues Pester Journal*, 317. sz. november 17. 1–2.

A liberalizmus harca. *Pesti Hírlap*, 318. sz. november 18. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 317. sz. november 18. 2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 323. sz. november 23. 1.

A politechnikum ünnepén. *Pesti Hírlap*, 326. sz. november 26. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 330. sz. december 1. 1.

Folternde Stuhlrichter. *Neues Pester Journal*, 331. sz. december 1. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 334. sz. december 4. 1.

Városaink fejlődése I. *Nemzet*, 337. sz. december 8. 5.
Cím nélkül. *Nemzet*, 342. sz. (esti) december 14. 1.
Im interesse des Grundbesitzes. *Neues Pester Journal*, 344. sz. december 15. 1.
Nemesség és polgárság. *Pesti Hírlap*, 350. sz. december 21. 1–3.
Aristokratie und Demokratie. *Neues Pester Journal*, 352. sz. december 23. 1–2.
Városaink fejlődése II. 351. sz. december 23. 5.
Városaink fejlődése III. 352. sz. december 24. 2.

1884

Die Konzervativen. *Neues Pester Journal*, 6. sz. január 6. 2–3.
A főrendiház ülése. *Pesti Hírlap*, 11. sz. január 11. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 17. sz. január 17. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 19. sz. (esti) január 19. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 22. sz. (esti) január 22. 1.
Unser kultureller Fortschritt. *Neues Pester Journal*, 25. sz. január 25. 1–2.
Die äuserste Linke und der Liberalismus. *Neues Pester Journal*, 33. sz. február 2. 1–2.
Apponyi und der Agrarismus. *Neues Pester Journal*, 40. sz. február 10. 2–3.
Die Geisterbeschwörer. *Neues Pester Journal*, 47. sz. február 17. 1–2.
Drei Hinrichtungen. *Neues Pester Journal*, 53. sz. február 24. 1–2.
Das konzervative Bündnis. *Neues Pester Journal*, 61. sz. március 2. 1–2.
Der 15. März. *Neues Pester Journal*, 74. sz. március 14. 1–2.
Politische Flüchtlinge und Anarchien. *Neues Pester Journal*, 88. sz. március 29. 1–2.
Osztályérdekek. *Pesti Hírlap*, 89. sz. március 30. 1–2.
Die Wahlen. *Neues Pester Journal*, 109. sz. április 20. 1–2.
A székely nép szava. *Székely Nemzet*, 63. sz. április 24. 1.
Das Bürgerthum. *Neues Pester Journal*, 115. sz. április 26. 1–2.
Die Entwicklung unserer Städte. *Neues Pester Journal*, 119. sz. április 30. 1–2.
Az új parlament épülete. *Pesti Hírlap*, 121. sz. május 2. 1.
A választók és a kerületek száma. *Pesti Hírlap*, 124. sz. május 5. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 127. sz. május 8. 1.
A városok jelöltjei. *Pesti Hírlap*, 144. sz. május 25. 1–2.
Das Kapitel von den Wahlkosten. *Neues Pester Journal*, 144. sz. május 25. 1–2.
Sprache und Natinalität. *Neues Pester Journal*, 149. sz. május 30. 1–2.
Neue Männer. *Neues Pester Journal*, 161. sz. június 12. 1–2.
Beksics Gusztáv s.-szentgyörgyi választóihoz. *Székely Nemzet*, 94. sz. június 19. 1.

Der Klerus und der moderne Staat. *Neues Pester Journal*, 173. sz. június 24. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 174. sz. (esti) június 25. 1.
A bereczki eset. *Székely Nemzet*, 99. sz. június 28. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 177. sz. június 28. 1.
Die Bekämpfung der Anarchie. *Neues Pester Journal*, 178. sz. június 29. 1–2.
A bereczki eset. *Székely Nemzet*, 102. sz. július 3. 1.
Parlamentsreform. 185. sz. július 6. 1–2.
Négy évi mandátum. *Pesti Hírlap*, 190. sz. július 11. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 192. sz. július 13. 1.
Die Ernte. *Neues Pester Journal*, 192. sz. július 13. 1–2.
A földbirtok terhe. *Pesti Hírlap*, 198. sz. július 19. 1–2.
Die Fälschung der Lebensmittel. *Neues Pester Journal*, 199. sz. július 20. 1–2.
A census. *Nemzet*, 221. sz. augusztus 1. 1.
A négyéves mandátum. *Pesti Hírlap*, 218. sz. augusztus 8. 1.
Stadt und Land. *Neues Pester Journal*, 220. sz. augusztus 10. 2.
Parlamentarische Disziplin. *Neues Pester Journal*, 224. sz. augusztus 14. 1–2.
Unsere Landwirtschaft und unsere Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 233. sz. augusztus
23.
Landwirtschaftliche Reform. *Neues Pester Journal*, 240. sz. augusztus 30. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 251. sz. szeptember 11. 1.
Die Berufswahl. *Neues Pester Journal*, 252. sz. szeptember 12. 1–2.
A megfélemezendő sajtó. *Pesti Hírlap*, 252. sz. szeptember 12. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 252. sz. szeptember 12. 1.
Die Mittelklasse in unserer Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 258. sz. szeptember 18. 1–
2.
A földbirtok és a magyar érdek Horvátországban. *Pesti Hírlap*, 259. sz. szeptember 19. 1–
2.
Die deutschen Parteien und der Parlamentarismus. *Neues Pester Journal*, 265. sz.
szeptember 25. 1–2.
Ein neues Kunstheim. *Neues Pester Journal*, 267. sz. szeptember 27. 1–2.
Unabhängigkeits und Achtundvierzigpartei. *Neues Pester Journal*, 271. sz. október 1. 1–2.
A verifikáció. *Pesti Hírlap*, 273. sz. október 3. 1–2.
Die konservative Idee in Europa. *Neues Pester Journal*, 278. sz. október 8. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 279. sz. október 9. 1.
Die Parlaments-Jugend. *Neues Pester Journal*, 289. sz. október 19. 2–3.

Társadalmi átalakulások. *Pesti Hírlap*, 290. sz. október 20. 1.
Horvát Boldizsár és Sennyey Pál. *Pesti Hírlap*, 292. sz. október 22. 1–2.
Ladislaus Szögyény-Marich. *Neues Pester Journal*, 301. sz. október 31. 1–2.
Az új felsőház. *Székely Nemzet*, 168. sz. november 1. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 307. sz. (esti) november 7. 1.
Der Sturm gegen das englische Oberhaus. *Neues Pester Journal*, 309. sz. november 9. 1–2.
Der künftige Akademie-Präsident. *Neues Pester Journal*, 313. sz. november 13. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 317. sz. (esti) november 17. 1.
Der öffentliche Geist. *Neues Pester Journal*, 320. sz. november 20. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 324. sz. november 24. 1.
Das bürgerliche Element in der Politik. *Neues Pester Journal*, 334. sz. december 4. 1–2.
Soziale Aktion. *Neues Pester Journal*, 342. sz. december 13. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 345. sz. december 16. 1.
Die Jury. *Neues Pester Journal*, 346. sz. december 17. 1–2.
Leo XIII. *Neues Pester Journal*, 358. sz. december 30. 1–2.

1885

Cím nélkül. *Nemzet*, 1. sz. január 1. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 3. sz. január 3. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 4. sz. január 4. 1.
Neue Gesellschaft und altes komitat. *Neues Pester Journal*, 6. sz. január 6. 1–2.
Erdély és a magyarság. *Pesti Hírlap*, 7. sz. január 7. 1–2.
Közművelődési egyletek. *Pesti Hírlap*, 9. sz. január 9. 1–2.
Erdély és a magyarság. *Székely Nemzet*, 7. sz. január 11. 1–2.
Közművelődési egyletek. *Székely Nemzet*, 8. sz. január 13. 1–2.
Bischof Strossmayer. *Neues Pester Journal*, 14. sz. január 14. 1–2.
Strossmayer püspök. *Székely Nemzet*, 10. sz. január 17. 1.
Ipar és nemzeti érdek. *Pesti Hírlap*, 19. sz. január 19. 1–2.
Bischof Schlauch und das Parlament. *Neues Pester Journal*, 21. sz. január 21. 1–2.
Ipar és nemzeti érdek. *Székely Nemzet*, 13. sz. január 22. 1.
A tekintélyek. *Székely Nemzet*, 19. sz. február 1. 1.
Állameszme Erdélyben. *Pesti Hírlap*, 34. sz. február 4. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 34. sz. február 4. 1.
Az állameszme Erdélyben. *Székely Nemzet*, 21. sz. február 7. 1.
Parteien und Losungsworte. *Neues Pester Journal*, 43. sz. február 13. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 47. sz. február 17. 1–2.

Sankt Methud und die kroaten. *Neues Pester Journal*, 57. sz. február 27. 1–2.

Magyarellenes tüntetés. *Pesti Hírlap*, 57. sz. február 27. 1.

Demokratie und Bürgerthum. *Neues Pester Journal*, 64. sz. március 5. 1–2.

Dunántúli közművelődési egyesület. *Pesti Hírlap*, 64. sz. március 6. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 75. sz. március 17. 1.

Die Niederlassung der Fremden. *Neues Pester Journal*, 78. sz. március 20. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 84. sz. március 26. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 91. sz. április 2. 1–2.

A társadalom mozgalma. *Pesti Hírlap*, 92. sz. április 3. 1–2.

Állam és társadalom I. *Nemzet*, 97. sz. április 9. 1–2.

Állam és társadalom II. *Nemzet*, 100. sz. április 12. 5.

Gesellschat und Beitgeist. *Neues Pester Journal*, 102. sz. április 14. 1–2.

Unschuldig Berurtheiste. *Neues Pester Journal*, 106. sz. április 18. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 114. sz. április 26. 1–2.

Gazdasági kérdések. *Pesti Hírlap*, 115. sz. április 27. 1–2.

Nemzeti jelszavaink. *Pesti Hírlap*, 122. sz. május 4. 1.

Krieg und Frieden. *Neues Pester Journal*, 123. sz. május 5. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 126. sz. május 8. 1–2.

Szegedin. *Neues Pester Journal*, 128. sz. május 10. 2–3.

Ipar és nemzetiség. *Pesti Hírlap*, 129. sz. május 11. 1.

Nationaler Wohlstand. *Neues Pester Journal*, 134. sz. május 16. 1–2.

Szeged. *Székely Nemzet*, 75. sz. május 16. 1.

A székely ipar. *Székely Nemzet*, 76. sz. május 17. 1.

Bécs és Budapest. *Pesti Hírlap*, 138. sz. május 20. 1–2.

Parlament és politika. *Pesti Hírlap*, 140. sz. május 22. 1–2.

Parlamentari politika. *Székely Nemzet*, 80. sz. május 24. 1.

Andere Provinzstädte. *Neues Pester Journal*, 144. sz. május 27. 1–2.

A Székelyföld érdekében. *Székely Nemzet*, 81. sz. május 28. 1.

Vidéki városaink. *Székely Nemzet*, 82. sz. május 30. 1.

Budapest országos képviselőinek száma. *Pesti Hírlap*, 153. sz. június 5. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 154. sz. június 6. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 162. sz. június 14. 1–2.

Nyelvvizonyok a Duna-Száva közén. *Pesti Hírlap*, 163. sz. június 15. 1–2.

Protestáns középiskolák. *Székely Nemzet*, 94. sz. június 20. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 169. sz. június 21. 2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 175. sz. június 27. 1.

Die Ernte. *Neues Pester Journal*, 178. sz. július 1. 1–2.

A székelyföld érdekei – Beksics nyílt levele választóihoz. *Székely Nemzet*, 100. sz. július 2. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 188. sz. július 11. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 190. sz. július 13. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 201. sz. július 24. 1–2.

A drezdai tüntetés. *Pesti Hírlap*, 202. sz. július 25. 1–2.

Gesellschaftliche Bersplitterung. *Neues Pester Journal*, 205. sz. július 28. 1–2.

Das debrecziner Duell. *Neues Pester Journal*, 206. sz. július 29. 2.

Közművelődési egyesületek. *Pesti Hírlap*, 208. sz. július 31. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 209. sz. (esti) augusztus 1. 1.

Nemzeti vagyon. *Pesti Hírlap*, 213. sz. augusztus 5. 1–2.

Sterbende Ideen. *Neues Pester Journal*, 216. sz. augusztus 8. 1–2.

A magyarság Felvidéken. *Nemzet*, 217. sz. augusztus 9. 5.

A választókerületek új beosztása. *Pesti Hírlap*, 218. sz. augusztus 10. 1–2.

Az összeférhetetlenség másutt. *Pesti Hírlap*, 223. sz. augusztus 15. 1–2.

Az összeférhetetlenség nálunk. *Pesti Hírlap*, 226. sz. augusztus 19. 1–2.

A Felvidék és a pánszlávizmus. *Nemzet*, 227. sz. augusztus 20. 5.

Cím nélkül. *Nemzet*, 236. sz. augusztus 29. 1.

Erdély ünnepe. *Pesti Hírlap*, 237. sz. augusztus 30. 1–2.

Erdély ünnepe. *Székely Nemzet*, 134. sz. szeptember 1. 1.

Forradalom Erdélyben. *Pesti Hírlap*, 241. sz. szeptember 3. 1–2.

A forradalom Erdélyben. *Székely Nemzet*, 137. sz. szeptember 6. 1.

Chauvinizmus és kislelkűség. *Pesti Hírlap*, 249. sz. szeptember 11. 1–2.

Chauvinizmus és kislelkűség. *Székely Nemzet*, 141. sz. szeptember 13. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 312. sz. (esti) szeptember 13. 1.

Közművelődési kongresszus. *Pesti Hírlap*, 252. sz. szeptember 14. 1–2.

A protestantizmus és a két keleti vallás I. *Nemzet*, 321. sz. szeptember 22. 5.

Modernes Leben. *Neues Pester Journal*, 268. sz. szeptember 30. 1–2.

Erdély hadi jelentősége. *Székely Nemzet*, 152. sz. október 3. 1.

Nur eine Stadt. *Neues Pester Journal*, 271. sz. október 3. 1–2.

Die Zunahme der Bevölkerung in Ungarn. *Neues Pester Journal*, 283. sz. október 15. 2.

Magyar érdek Erdélyben I-II. *Székely Nemzet*, 160. sz. október 17. 1–2.

Magyar érdekek Erdélyben I-II. *Székely Nemzet*, 161. sz. október 18. 1–2.
Magyar érdekek Erdélyben V. *Székely Nemzet*, 162. sz. október 20. 1.
A fővárosi választások. *Pesti Hírlap*, 289. sz. október 21. 1.
Magyar politika. *Pesti Hírlap*, 301. sz. november 2. 1–2.
Vor Schluss der Ausstellung. *Neues Pester Journal*, 302. sz. november 3. 1.
Die preussischen Ausweisungen. *Neues Pester Journal*, 311. sz. november 12. 1.
A román vám szerződés Erdélyben. *Pesti Hírlap*, 315. sz. november 16. 1–2.
A román vám szerződés és Erdély. *Székely Nemzet*, 179. sz. november 19. 1.
Vasúti háború. *Pesti Hírlap*, 319. sz. november 20. 1–2.
A protestantizmus és a két keleti vallás I. *Székely Nemzet*, 182. sz. november 24. 1.
A protestantizmus és a két keleti vallás II. *Székely Nemzet*, 183. sz. november 26. 1.
A protestantizmus és a két keleti vallás II. *Nemzet*, 328. sz. november 29. 5–6.
A protestantizmus és a két keleti vallás III. *Székely Nemzet*, 187. sz. december 3. 1–2.

1886

Cím nélkül. *Nemzet*, 103. sz. április 13. 1.
Unser Seehandel. *Neues Pester Journal*, 106. sz. április 16. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 114. sz. április 24. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 119. sz. április 30. 1.
Reform oder Revolution? *Neues Pester Journal*, 128. sz. május 9. 1–2.
Nyílt levél Potsa József főispán úrhoz. *Székely Nemzet*, 74. sz. május 13. 1.
Háború a béke reményével. *Székely Nemzet*, 81. sz. május 25. 1.
Die Finanzlage und die Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 144. sz. május 25. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 148. sz. május 29. 1.
Sozialismus und Demokratie. *Neues Pester Journal*, 149. sz. május 30. 2–3.
Segély a székelyeknek. *Pesti Hírlap*, 150. sz. május 31. 1.
Erdély és a pártok. *Székely Nemzet*, 89. sz. június 8. 1.
Der bedrohte Parlamentarismus. *Neues Pester Journal*, 168. sz. június 19. 1–2.
A székely iparosok. *Székely Nemzet*, 98. sz. június 26. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 176. sz. június 27. 1.
Wissenschaft und Gewerbe. *Neues Pester Journal*, 186. sz. július 7. 1–2.
Die Industrie an unserer Südost-Grenze. *Neues Pester Journal*, 195. sz. július 16. 1–2.
A határszéli ipar. *Székely Nemzet*, 113. sz. július 22. 1–2.
Ein verpönte Name. *Neues Pester Journal*, 206. sz. július 27. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 207. sz. július 28. 1.

Das nationale Interesse. *Neues Pester Journal*, 220. sz. augusztus 10. 1–2.

Worte statt der That. *Neues Pester Journal*, 229. sz. augusztus 19. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 252. sz. szeptember 11. 1.

Nationale Aufgaben. *Neues Pester Journal*, 254. sz. szeptember 13. 1.

Chauvinizmus és önbizalom. *Pesti Hírlap*, 256. sz. szeptember 15. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 256. sz. szeptember 15. 1.

Chauvinizmus és önbizalom. *Székely Nemzet*, 144. sz. szeptember 18. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 265. sz. szeptember 24. 1.

Das gemeinsame Zollgebiet. *Neues Pester Journal*, 270. sz. szeptember 29. 1–2.

Ipar és a magyar társadalom. *Pesti Hírlap*, 273. sz. október 2. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 277. sz. október 6. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 278. sz. október 7. 1–2.

Ein Stück. *Neues Pester Journal*, 280. sz. október 9. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 285. sz. október 14. 1.

Der militärische Beruf. *Neues Pester Journal*, 287. sz. október 16. 1–2.

Die Sanitätszuflände in der Hauptstadt. *Neues Pester Journal*, 291. sz. október 20. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 291. sz. október 20. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 294. sz. október 23. 1.

Erdély vagy Bessarábia! *Székely Nemzet*, 166. sz. október 26. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 299. sz. október 28. 1–2.

Die Hauptstadt und die städtliche Autonomie. *Neues Pester Journal*, 299. sz. október 28. 1–2.

2.

Oroszország és a háború. *Székely Nemzet*, 169. sz. október 31. 1–2.

Török–orosz szövetség. *Nemzet*, 305. sz. november 4. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 314. sz. november 13. 1–2.

Erdély és a keleti kérdés. *Pesti Hírlap*, 317. sz. november 16. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 318. sz. november 17. 1.

Jókainé Laborfalvy Róza. *Nemzet*, 322. sz. november 21. 1–2.

Szászok és románok. *Pesti Hírlap*, 330. sz. november 29. 1–3.

Szászok és románok I. *Székely Nemzet*, 186. sz. december 2. 1.

Soziale Gestaltungen im Orient. *Neues Pester Journal*, 334. sz. december 3. 1–2.

Szászok és románok II. *Székely Nemzet*, 187. sz. december 4. 1.

Társadalom és állam Erdélyben. *Pesti Hírlap*, 344. sz. december 13. 1–2.

Die Einkünfte der Bischöfe. *Neues Pester Journal*, 344. sz. december 13. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 346. sz. december 15. 1.

Erdély ügye. *Székely Nemzet*, 194. sz. december 16. 1–2.
Die Wahlbewegung. *Neues Pester Journal*, 348. sz. december 17. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 350. sz. december 19. 1.
Három püspökség segélyezése. *Székely Nemzet*, 196. sz. december 19. 1.
Angriffe auf Privatpersonen im Parlamente. *Neues Pester Journal*, 352. sz. december 21. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 360. sz. december 30. 1.

1887

Das Proletariat der Intelligenz. *Neues Pester Journal*, 7. sz. január 7. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 14. sz. január 15. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 15. sz. január 16. 1.
Társadalmi jury. *Székely Nemzet*, 10. sz. január 18. 1.
Die Hauptstadt und die Regierung. *Neues Pester Journal*, 20. sz. január 21. 1.
Az EMKE. *Székely Nemzet*, 15. sz. január 27. 2.
Zwei konflikte. *Neues Pester Journal*, 27. sz. január 28. 1–2.
Die Affaire Keglevich-Komjáthy. *Neues Pester Journal*, 32. sz. február 2. 2–3.
A védelmi jog. *Székely Nemzet*, 19. sz. február 5. 1.
August Trefort. *Neues Pester Journal*, 37. sz. február 7. 1.
A román vám szerződés. *Székely Nemzet*, 25. sz. február 15. 1.
Volksbewegung. *Neues Pester Journal*, 49. sz. február 19. 1–2.
A helyzet. *Székely Nemzet*, 35. sz. március 5. 1–2.
Geistes- und Geburts-Aristokratie. *Neues Pester Journal*, 64. sz. március 6. 2.
Das Gewerbegesetz. *Neues Pester Journal*, 68. sz. március 10. 1–2.
Párbaj és immunitás. *Nemzet*, 68. sz. március 10. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 70. sz. március 12. 1.
Märzluft. *Neues Pester Journal*, 71. sz. március 13. 2–3.
Culturegyletek és magyarosítás. *Nemzet*, 73. sz. március 14. 1–2.
A kulturegyletek és a magyarosítás I. *Székely Nemzet*, 43. sz. március 19. 1–2.
A kulturegyletek és a magyarosítás II. *Székely Nemzet*, 44. sz. március 20. 1.
Die Abgeordneten-kandidaten. *Neues Pester Journal*, 81. sz. március 23. 1–2.
Die Wahlmissbräuche. *Neues Pester Journal*, 89. sz. március 31. 1–2.
Eine soziale Krankheit. *Neues Pester Journal*, 96. sz. április 7. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 101. sz. április 13. 1.
Az ábrándok. *Székely Nemzet*, 56. sz. április 16. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 104. sz. április 16. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 109. sz. április 21. 1.

Der Parlamentarismus und seine Krankheiten. *Neues Pester Journal*, 110. sz. április 22. 1–2.

Választások Erdélyben. *Székely Nemzet*, 60. sz. április 23. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 117. sz. április 29. 1.

Kossuth und die Auswanderung. *Neues Pester Journal*, 117. sz. április 29. 1.

Kossuth leveléhez. *Székely Nemzet*, 66. sz. május 3. 1–2.

Wien, Berlin, Budapest. *Neues Pester Journal*, 122. sz. május 4. 1–2.

A román vám szerződés. *Székely Nemzet*, 67. sz. május 5. 1.

A magyar hírlapirodalom története. *Nemzet*, 129. sz. május 11. 1–2.

Siebenbürger Industrie. *Neues Pester Journal*, 129. sz. május 11. 1–2.

Erdély ipara. *Székely Nemzet*, 72. sz. május 14. 1.

Ungarn und der Orient. *Neues Pester Journal*, 143. sz. május 25. 1–2.

Neue Männer. *Neues Pester Journal*, 152. sz. június 4. 2.

Kelet határa és Magyarország. *Székely Nemzet*, 84. sz. június 5. 1.

Politische Handlungen. *Neues Pester Journal*, 157. sz. június 9. 2–3.

Nyílt levél tek. Benedek János pártelnök úrhoz. *Székely Nemzet*, 87. sz. június 11. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 195. sz. július 17. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 202. sz. július 24. 1.

Was uns noththut. *Neues Pester Journal*, 206. sz. július 28. 1–2.

Die Civilehe. *Neues Pester Journal*, 216. sz. augusztus 7. 1–2.

Erdély és az írók útja. *Nemzet*, 234. sz. augusztus 20. 5.

Erdély és az írók útja. *Székely Nemzet*, 126. sz. augusztus 23. 1.

A szép Magyarország. *Nemzet*, 242. sz. szeptember 4. 1–2.

Fortschritt. *Neues Pester Journal*, 248. sz. szeptember 10. 1–2.

Statistica és politika. *Nemzet*, 248. sz. szeptember 10. 5.

Statistica és politika. *Nemzet*, 249. sz. szeptember 11. 5.

Statisztika és politika. *Székely Nemzet*, 139. sz. szeptember 15. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 255. sz. szeptember 17. 1–2.

Agricultura és populatio I. *Nemzet*, 255. sz. szeptember 17. 5.

Agricultura és populatio II. *Nemzet*, 256. sz. szeptember 18. 5.

Deák Ferencz. *Nemzet*, 267. sz. szeptember 29. 1–2.

Franz Deák. *Neues Pester Journal*, 267. sz. szeptember 29. 1–2.

Der Agrikulturstaat. *Neues Pester Journal*, 273. sz. október 5. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 277. sz. október 9. 1.

Die Bedigungen unserer Entwicklung. *Neues Pester Journal*, 283. sz. október 15. 1–2.
A nemzetiségek panasza. *Székely Nemzet*, 158. sz. október 18. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 290. sz. október 22. 1–2.
A Mannlicher fegyverek. *Székely Nemzet*, 178. sz. november 22. 1.
Eine ultramontane Demonstration. *Neues Pester Journal*, 321. sz. november 22. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 321. sz. november 22. 1.
Unser Erbrecht. *Neues Pester Journal*, 344. sz. december 15. 1–2.
Öröklési jogunk és birtokviszonyaink. *Székely Nemzet*, 192. sz. december 17. 1.
Fideikomisze und mittlerer Grundbesitz. *Neues Pester Journal*, 349. sz. december 20. 1–2.
A hitbizományok és a középbirtok I. *Nemzet*, 350. sz. december 21. 1–2.
A hitbizományok és a középbirtok II. *Nemzet*, 351. sz. december 22. 1–2.
Napi sajtó és publicisztika. *Ország-Világ*, 52. sz. december 24. 830.
Földbirtok-viszonyaink I. *Székely Nemzet*, 197. december 25. 1–2.
Földbirtok-viszonyaink II. *Székely Nemzet*, 198. sz. december 29. 1–2.
Földbirtok-viszonyaink III. *Székely Nemzet*, 199. sz. december 31. 1–2.

1888

Zwei Thronerben. *Neues Pester Journal*, 3. sz. január 3. 1–2.
Báró Sennyey Pál. *Nemzet*, 4. sz. január 4. 1.
Der neue Judex Curiae. *Neues Pester Journal*, 10. sz. január 10. 1–2.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 21. sz. január 21. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 23. sz. január 23. 1.
Einige Fragen an den Garfen Apponyi. *Neues Pester Journal*, 24. sz. január 24. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 43. sz. február 12. 1–2.
A közoktatásügyi költségvetés vitája. *Székely Nemzet*, 26. sz. február 24. 1.
Strossmayer und die kroatische Kirchenfrage. *Neues Pester Journal*, 81. sz. március 21. 1.
Fürstprimas Simor und die soziale Frage. *Neues Pester Journal*, 84. sz. március 24. 2–3.
Cím nélkül. *Nemzet*, 88. sz. március 28. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 92. sz. április 1. 1.
Gefallene Idaele. *Neues Pester Journal*, 98. sz. április 8. 1–2.
Nemzeti erő. *Székely Nemzet*, 56. sz. április 10. 1.
A bukott eszmények. *Székely Nemzet*, 59. sz. április 15. 1.
A csik-szeredai sajtósértés. *Székely Nemzet*, 60. sz. április 17. 1.
Bekszics Gusztáv levele sepsiszentgyörgyi választóihoz. *Székely Nemzet*, 103. sz. július 5. 1.

1889

- Cím nélkül. *Nemzet*, 26. sz. január 26. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 29. sz. január 29. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 51. sz. február 20. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 87. sz. március 29. 1.
- Nehéz napok után. *Székely Nemzet*, 52. sz. április 2. 1.
- Sepsi-szentgyörgyi választóimhoz. *Székely Nemzet*, 59. sz. április 14. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 105. sz. április 16. 1.
- A véderő vita után. *Nemzet*, 105. sz. április 16. 5.
- A magyar faj. *Székely Nemzet*, 63. sz. április 25. 1–2.
- Culturánkról I. *Nemzet*, 141. sz. május 23. 1.
- Culturánkról II. *Nemzet*, 143. sz. május 25. 1.
- Kulturánkról I. *Székely Nemzet*, 82. sz. május 28. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 148. sz. május 30. 1.
- Hazai fürdőink. *Székely Nemzet*, 100. sz. június 2. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 158. sz. június 9. 1.
- A Balaton. *Nemzet*, 164. sz. június 16. 5.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 177. sz. június 29. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 183. sz. július 6. 1.
- Mittelklasse und Liberalismus. *Neues Pester Journal*, 215. sz. augusztus 7. 1–2.
- Reform und Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 239. sz. augusztus 31. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 260. sz. szeptember 21. 1.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 264. sz. november 25. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 268. sz. szeptember 29. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 286. sz. október 17. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 305. sz. november 5. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 314. sz. november 14. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 316. sz. november 16. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 322. sz. november 22. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 349. sz. december 19. 1.
- Tisztújítás előtt. *Székely Nemzet*, 196. sz. december 19. 1.
- Nevelési rendszerünk. *Székely Nemzet*, 198. sz. december 22. 1–2.
- Cím nélkül. *Székely Nemzet*, 200. sz. december 25. 1–2.

1890

- Cím nélkül. *Nemzet*, 8. sz. január 9. 1.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 9. sz. január 10. 1–2.
- Nemzeti társadalom. *Székely Nemzet*, 6. sz. január 12. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 15. sz. január 16. 1.
- Városok a közigazgatásban. *Székely Nemzet*, 10. sz. január 19. 1.
- Nemzeti politika a kultúrában. *Székely Nemzet*, 14. sz. január 26. 1–2.
- Nemzeti politika a kultúrában. *Székely Nemzet*, 15. sz. január 28. 1–2.
- Die Justizdebatte. *Neues Pester Journal*, 36. sz. február 6. 1–2.
- Andrássy Gyula. *Nemzet*, 51. sz. február 21. 1.
- Andrássy Gyula. *Nemzet*, 52. sz. február 22. 1.
- Politische Charaktere. *Neues Pester Journal*, 57. sz. február 27. 1–2.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 64. sz. március 6. 1–2.
- Finanzausschuss und Industriebank. *Neues Pester Journal*, 70. sz. március 12. 1–2.
- Inkompabilität. *Neues Pester Journal*, 83. sz. március 25. 2–3.
- Kivándorlás. *Székely Nemzet*, 50. sz. március 29. 1–2.
- Az inkompatibilitás. *Székely Nemzet*, 51. sz. március 30. 1.
- A szlavóniai magyarok – levél a szerkesztőhöz. *Nemzet*, 92. sz. április 3. 1.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 95. sz. április 6. 1.
- Liberalizmus és opportunizmus . Nyílt levél Móricz Pálhoz. *Nemzet*, 97. sz. április 9. 5.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 128. sz. május 10. 1.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 103. sz. április 15. 1–2.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 112. sz. április 24. 1–2.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 135. sz. május 17. 1–2.
- Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 138. sz. május 20. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 144. sz. május 27. 1.
- A határszéli ipar. *Székely Nemzet*, 90. sz. június 10. 1.
- Der österreichisch-ungarische Lloyd. *Neues Pester Journal*, 159. sz. június 11. 1–2.
- A trieszti Lloyd kérdése. *Nemzet*, 171. sz. június 23. 1.
- Nyílt levél sepsi-szentgyörgyi választóimhoz. *Székely Nemzet*, 101. sz. június 29. 1.
- Reformen und öffentliche Meinung. *Neues Pester Journal*, 179. sz. július 1. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 181. sz. július 3. 1.
- A közigazgatás reformja. *Székely Nemzet*, 106. sz. július 8. 1–2.
- Cím nélkül. *Nemzet*, 187. sz. július 9. 1.
- Die Verwaltungsreform und die Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 190. sz. július 12. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 191. sz. július 13. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 195. sz. július 17. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 197. sz. július 19. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 200. sz. július 22. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 207. sz. július 29. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 224. sz. augusztus 15. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 247. sz. szeptember 7. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 249. sz. szeptember 10. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 251. sz. szeptember 12. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 252. sz. szeptember 13. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 255. sz. szeptember 16. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 257. sz. szeptember 18. 1.
A közigazgatás reformja. *Székely Nemzet*, 146. sz. szeptember 21. 1–2.
Ugron és a közigazgatási reform. *Nemzet*, 263. sz. szeptember 24. 1–2.
Ugron és a közigazgatási reform. *Székely Nemzet*, 149. sz. szeptember 27. 1–2.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 269. sz. szeptember 30. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 286. sz. október 17. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 314. sz. november 15. 1–2.
A közigazgatás reformja és terjedelme I. *Székely Nemzet*, 177. sz. november 16. 1.
A közigazgatás reformja és terjedelme II. *Székely Nemzet*, 178. sz. november 18. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 327. sz. november 28. 1–2.
(Hungarus:) A katolikus autonómia. *Nemzet*, 338. sz. december 10. 1
(Hungarus:) A katolikus autonómia. *Nemzet*, 342. sz. december 14. 1–2.
Zur Bischofs-konferenz. *Neues Pester Journal*, 345. sz. december 17. 2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 353. sz. december 25. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 357. sz. december 30. 1–2.

1891

Cím nélkül. *Nemzet*, 1. sz. január 1. 1.
A liberalizmus. *Székely Nemzet*, 3. sz. január 4. 1–2.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 17. sz. január 17. 1–2.
Konfessionalismus und nationale Idee. *Neues Pester Journal*, 32. sz. február 1. 2–3.
A klérus politikai jogai. *Nemzet*, 80. sz. március 22. 1.
Székely érdekek. *Székely Nemzet*, 67. sz. május 2. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 141. sz. május 23. 1–2.

Die Bewegung der Städte. *Neues Pester Journal*, 167. sz. június 18. 1–2.
A mi uralkodónk. *Székely Nemzet*, 99. sz. június 28. 1.
Kivándorlás és telepítés – Emlékirat a földművelési miniszterhez a dunántúli és a székelyföldi viszonyok tárgyában. *Nemzet*, 223. sz. augusztus 15. 9.
Kivándorlás és telepítés – a földművelési miniszterhez írt emlékirata. *Székely Nemzet*, 126. sz. augusztus 18. 1.
Nemzeti otthon. *Nemzet*, 250. sz. szeptember 12. 1.
Katholikus egyház és magyar nemzeti állam. *Nemzet*, 319. sz. november 17. 1.
Baross és Erdély. *Pesti Hírlap*, 318. sz. november 19. 1–2.
Kath. Egyház és magyar nemzeti állam. *Székely Nemzet*, 180. sz. november 21. 1–2.
Baross és a Székelyföld. *Székely Nemzet*, 181. sz. november 22. 1–2.
Apponyi Erdélyben. *Székely Nemzet*, 196. sz. december 19. 1–2.
Erdély és a Szapáry kormány. *Székely Nemzet*, 198. sz. december 22. 1–2.
Nemzeti feladatunk. *Székely Nemzet*, 199. sz. december 24. (melléklet) 1.
Medvevadászat – Képviselőválasztási történet. *Nemzet*, 354. sz. december 25. 6.

1892

Nemzeti eszme és liberalizmus. *Pesti Hírlap*, 9. sz. január 9. 1–2.
Nemzeti eszme és liberalizmus. *Székely Nemzet*, 5. sz. január 12. 1.
Felekezetek és választás. *Aradi Közlöny*, 9. sz. január 13. 1.
A vád. *Pesti Hírlap*, 14. sz. január 14. 1–2.
A vád. *Székely Nemzet*, 8. sz. január 17. 1–2.
Apponyi Albert gróf. *Délmagyarországi Közlöny*, 13. sz. január 17. 1–2.
Fekete-sárga miniszterek. *Pesti Hírlap*, 22. sz. január 22. 1–2.
Jellem és jelmez. *Pesti Hírlap*, 34. sz. február 3. 1.
Erdély és a választások. *Aradi Közlöny*, 28. sz. február 5. 1.
Mi lesz? *Pesti Hírlap*, 35. sz. február 5. 1–2.
Mi lesz? *Székely Nemzet*, 21. sz. február 9. 1–2.
Nemzeti eszme és liberalizmus. *Pesti Hírlap*, 41. sz. február 10. 1.
Hadüzenet. *Pesti Hírlap*, 51. sz. február 20. 1.
Egységes középiskola. *Nemzet*, 52. sz. február 21. 5.
Hadüzenet. *Székely Nemzet*, 29. sz. február 23. 1.
Ellenségeink öröme. *Pesti Hírlap*, 56. sz. február 25. 1–2.
Nemes polgárság. *Pesti Hírlap*, 58. sz. február 27. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 62. sz. március 2. 1.

A felirat. *Pesti Hírlap*, 62. sz. március 2. 1–2.

A harmadik imperium. *Székely Nemzet*, 35. sz. március 5. 1–2.

A sötét szellem. *Pesti Hírlap*, 72. sz. március 12. 1–2.

A nemzet joga. *Pesti Hírlap*, 80. sz. március 20. 1–2.

Harc, vagy béke? *Pesti Hírlap*, 83. sz. március 23. 1.

Az épület és a tető. *Pesti Hírlap*, 96. sz. április 5. 1–2.

Közjogi idegesség. *Pesti Hírlap*, 101. sz. április 10. 1–2.

Az elkeresztelés. *Székely Nemzet*, 55. sz. április 10. 1.

Közjogi ellenzék. *Pesti Hírlap*, 106. sz. április 15. 1–2.

Egyházi képviselőtünk Rómában. *Pesti Hírlap*, 108. sz. április 17. 1–2.

Politikai erély és okosság. *Aradi Közlöny*, 91. sz. április 21. 1–2.

Egyházi képviselőtünk Rómában. *Székely Nemzet*, 59. sz. április 21. 1.

(Spartacus:) A parlamenti helyzet. *Pesti Hírlap*, 118. sz. április 28. 1.

(Sp-cus:) A legfőbb baj. *Pesti Hírlap*, 120. sz. április 30. 1–2.

Május elseje. *Aradi Közlöny*, 100. sz. május 1. 1.

(Spartacus:) A parlamenti helyzet. *Székely Nemzet*, 65. sz. május 1. 1.

Május elseje. *Székely Nemzet*, 66. sz. május 3. 1.

(Sp-cus:) A mi orvoslásra vár. *Székely Nemzet*, 66. sz. május 3. 1–2.

(Spartacus:) Választási bíráskodás. *Pesti Hírlap*, 123. sz. május 3. 1.

(Spartacus:) Horvát közjogi agyrémek. *Pesti Hírlap*, 126. sz. május 6. 1–2.

Baross Gábor. *Nemzet*, 131. sz. május 11. 1.

Társadalmi tevékenység. *Pesti Hírlap*, 133. sz. május 13. 1–2.

Baross Gábor. *Székely Nemzet*, 72. sz. május 14. 1.

(Spartacus:) Az elkeresztelési háború. *Pesti Hírlap*, 135. sz. május 15. 2–3.

(Spartacus:) A vallási vita. *Pesti Hírlap*, 139. sz. május 19. 1–2.

Horvát „király”, horvát „állam” és a magyar közjog. *Pesti Hírlap*, 144. sz. május 24. 2–3.

(Spartacus:) A negyedik faktor. *Pesti Hírlap*, 147. sz. május 27. 1–2.

A dualizmus keletkezése. *Nemzet*, 158. sz. június 8. 9–10.

Pax-fax. *Pesti Hírlap*, 185. sz. július 5. 1–2.

Nemzetiségek és nemzeti karakter. *Pesti Hírlap*, 193. sz. július 13. 1–2.

A valuta és Magyarország államisága. *Pesti Hírlap*, 195. sz. július 15. 1.

Hibás közjogi elnevezések. *Pesti Hírlap*, 197. sz. július 17. 1–2.

Társadalmi egyensúly. *Pesti Hírlap*, 202. sz. július 22. 1.

Közigazgatásunk szárazon és vizen. *Pesti Hírlap*, 204. sz. július 24. 1–2.

Balatoni gőzhajózás. *Nemzet*, 207. sz. július 27. 1.

Hová sorozandó a rendkívüli véderő? *Pesti Hírlap*, 210. sz. július 30. 1–2.

Erdély megerősítése. *Pesti Hírlap*, 213. sz. augusztus 2. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 217. sz. augusztus 6. 1.

Magyarország államisága kifelé. *Pesti Hírlap*, 218. sz. augusztus 7. 1–3.

Az oláh Luskandl. *Pesti Hírlap*, 220. sz. augusztus 9. 1–2.

Trónöröklés és magyar közjog. *Pesti Hírlap*, 224. sz. augusztus 13. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 229. sz. augusztus 19. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 234. sz. augusztus 25. 1.

Cím nélkül. *Nemzet*, 253. sz. szeptember 13. 1.

Király és nemzet. *Pesti Hírlap*, 254. sz. szeptember 14. 1–2.

A rendkívüli véderő kérdése. *Pesti Hírlap*, 256. sz. szeptember 16. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 257. sz. szeptember 17. 1.

Király és nemzet. *Székely Nemzet*, 140. sz. szeptember 17. 1.

Városaink és a közegészségügy. *Pesti Hírlap*, 262. sz. szeptember 22. 1–2.

A közjogi alap ostromlása. *Nemzet*, 265. sz. szeptember 25. 1.

A közjogi alap. *Aradi Közlöny*, 219. sz. szeptember 25. 1–2.

Városaink és a közegészségügy. *Székely Nemzet*, 145. sz. szeptember 25. 1.

A közjogi alap. *Székely Nemzet*, 146. sz. szeptember 27. 1.

Apponyi és az oláh izgatás. *Pesti Hírlap*, 268. sz. szeptember 28. 1.

Alku, vagy nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 270. sz. szeptember 30. 1–2.

Alku, vagy nemzeti politika. *Székely Nemzet*, 150. sz. október 4. 1–2.

Bukott kormány. *Pesti Hírlap*, 275. sz. október 5. 1–2.

Leleplezések a Vatikán politikájáról. *Pesti Hírlap*, 278. sz. október 8. 1–2.

Cím nélkül. *Nemzet*, 279. sz. október 9. 1.

Leleplezések a Vatikán politikájáról. *Székely Nemzet*, 154. sz. október 11. 1.

Főispán és adminisztrátor. *Pesti Hírlap*, 284. sz. október 14. 1.

A magyar állam és a közös ügyek 1848-ban – Mutatvány Beksics Gusztáv A dualizmus című könyvéből. *Nemzet*, október 16. 3–4.

Souverainitas és parlamenti fegyelem. *Pesti Hírlap*, 297. sz. október 27. 1–2.

Az ősi bizalmatlanság. *Pesti Hírlap*, 300. sz. október 30. 1–2.

A szabadelvű párt. *Pesti Hírlap*, 302. sz. november 1. 1–2.

A szabadelvű párt. *Székely Nemzet*, 167. sz. november 4. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 314. sz. november 13. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 326. sz. november 25. 1.

Társadalmi tisztesség. *Pesti Hírlap*, 334. sz. december 3. 1–2.

Közjogi háború. *Pesti Hírlap*, 335. sz. december 4. 1–2.
Gyász-vers. *Pesti Hírlap*, 339. sz. december 8. 1–2.
Die Rezeption der jüdischen Religion. *Neues Pester Journal*, 342. sz. december 11. 2–3.
A tettek politikája. *Pesti Hírlap*, 344. sz. december 13. 1–2.
A magyar állam souverainitása. *Pesti Hírlap*, 348. sz. december 17. 1–2.
Cím nélkül. *Nemzet*, 349. sz. december 18. 1.
Cím nélkül. *Nemzet*, 351. sz. december 20. 1.
Állandó biztosíték. *Pesti Hírlap*, 355. sz. december 24. 1–2.
Alkotmányunk szelleme. *Nemzet*, 356. sz. december 25. 5.
Egyház és állam. *Nemzet*, 359. sz. december 29. 1.
Közjogi gyom. *Pesti Hírlap*, 361. sz. december 31. 1–2.

1893

A jövő. *Nemzet*, 1. sz. január 1. 1.
Az újévi üdvözetek. *Aradi Közlöny*, 2. sz. január 3. 1.
Az apostoli királyi jog, mint nemzeti és állami jog. *Nemzet*, 6. sz. január 6. 5.
Törvényellenes cím. *Pesti Hírlap*, 11. sz. január 11. 1.
Közigazgatási bajok. *Pesti Hírlap*, 14. sz. január 14. 1–2.
A katolikus autonómia. *Nemzet*, 18. sz. január 18. 1.
Katolikus autonómia. *Pesti Hírlap*, 25. sz. január 25. 1.
Die Grundbesitz-Verhältnisse. *Neues Pester Journal*, 26. sz. január 26. 1–2.
Autonómia és az egyházi vagyon kezelése. *Nemzet*, 28. sz. január 28. 1.
Izgatás a polgári házasság ellen. *Pesti Hírlap*, 32. sz. február 1. 1–2.
Közkerölcs és polgári házasság. *Pesti Hírlap*, 41. sz. február 10. 1.
Az államosítás. *Nemzet*, 43. sz. február 12. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 43. sz. február 14. 1–2.
Állami függetlenségünk és valláspolitikánk. *Pesti Hírlap*, 48. sz. február 17. 1–2.
Hazafiság. *Pesti Hírlap*, 50. sz. február 19. 1–2.
Budapest nagy napja. *Pesti Hírlap*, 53. sz. február 22. 1–2.
Budapest nagy napja. *Székely Nemzet*, 29. sz. február 24. 1.
A kath. egyház közjogi helyzete Magyarországon. *Székely Nemzet*, 29. sz. február 24. 1–2.
A kath. egyház közjogi helyzete Magyarországon II. *Székely Nemzet*, 30. sz. február 25. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 56. sz. február 25. 1–2.
Kinek nem kell a polgári házasság és anyakönyv? *Pesti Hírlap*, 57. sz. február 26. 1–2.
Veszélyes politika. *Pesti Hírlap*, 61. sz. március 2. 1–2.

Ellenzéki és miniszteri program. *Pesti Hírlap*, 64. sz. március 5. 1–2.

Az árnyék. *Pesti Hírlap*, 66. sz. március 7. 1.

Állam és társadalom. *Székely Nemzet*, 36. sz. március 8. 1.

A megköötött föld. *Székely Nemzet*, 39. sz. március 13. 1.

Beksics Gusztáv nyílt levele választóihoz. *Székely Nemzet*, 42. sz. március 18. 1.

A megtisztult eszmék. *Pesti Hírlap*, 77. sz. március 18. 1–2.

Az igazságügyi költségvetés. *Pesti Hírlap*, 81. sz. március 22. 1–2.

Az igazságügyi költségvetés. *Székely Nemzet*, 45. sz. március 24. 1.

Kossuth üzenete. *Pesti Hírlap*, 86. sz. március 28. 1.

Kossuth a kötelező polgári házasság mellett. *Nemzet*, 87. sz. március 29. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 87. sz. március 29. 1–2.

A király. *Pesti Hírlap*, 88. sz. március 30. 1–2.

Kossuth a kötelező polgári házasság mellett. *Székely Nemzet*, 48. sz. április 1. 1.

A béke. *Nemzet*, 91. sz. április 2. 1.

Közjogi bíróság. *Pesti Hírlap*, 93. sz. április 5. 1–2.

Innere Reformen. *Neues Pester Journal*, 94. sz. április 6. 1–2.

Nemzeti aspirációink és a véderő. *Nemzet*, 94. sz. április 6. 1.

Nemzeti politika és liberalizmus. *Pesti Hírlap*, 95. sz. április 7. 1–2.

Nemzeti aspiráció és véderő. *Székely Nemzet*, 51. sz. április 8. 1–2.

Az egyházpolitikai programm és a külföld. *Pesti Hírlap*, 100. sz. április 12. 1.

A románok és az egyházpolitikai programm. *Pesti Hírlap*, 109. sz. április 21. 1.

Szociális forradalom. *Aradi Közlöny*, 91. sz. április 21. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 110. sz. április 22. 1–2.

Ultramontán tüntetés. *Pesti Hírlap*, 113. sz. április 25. 1–2.

Állami és nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 124. sz. május 6. 1.

A zsidó vallás recepciója. *Pesti Hírlap*, 125. sz. május 7. 1–2.

A polgári anyakönyv és Horvátország. *Pesti Hírlap*, 127. sz. május 9. 1.

A zsidó vallás recepciója. *Székely Nemzet*, 69. sz. május 10. 1–2.

A fekete huszonöt. *Pesti Hírlap*, 129. sz. május 11. 1–2.

A fekete huszonöt. *Székely Nemzet*, 70. sz. május 13. 1.

Kossuth és a függetlenségi párt. *Pesti Hírlap*, 132. sz. május 14. 1–2.

Vallásszabadság. *Pesti Hírlap*, 136. sz. május 18. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 137. sz. május 19. 1–2.

Schmerling és Magyarország. *Nemzet*, 140. sz. (esti) május 23. 1.

A főrendiház. *Nemzet*, 141. sz. május 24. 5.

A főrendiház. *Székely Nemzet*, 76. sz. május 26. 1–2.

Tisztul a helyzet. *Pesti Hírlap*, 143. sz. május 26. 1–2.

A vallás szabad gyakorlata. *Nemzet*, 144. sz. május 27. 1.

Apponyi és a főrendiház. *Pesti Hírlap*, 145. sz. május 28. 1–2.

A Balaton. *Nemzet*, 148. sz. május 31. 1.

Az EMKE közgyűlése. *Nemzet*, 149. sz. június 1. 1.

A magyar ifjúság. *Pesti Hírlap*, 149. sz. június 1. 1–2.

A magyar ifjúság. *Székely Nemzet*, 80. sz. június 3. 1.

Beksics és az EMKE. *Székely Nemzet*, 80. sz. június 3. 2.

Katonaiskolát a Székelyföldnek! Nyílt levél Potsa József főispán úrhoz. *Székely Nemzet*, 82. sz. június 7. 1.

A vallás szabad gyakorlata. *Nemzet*, 159. sz. június 11. 1.

Új közösügy. *Pesti Hírlap*, 163. sz. június 15. 1.

A függetlenségi párt és az egyházpolitikai program. *Pesti Hírlap*, 164. sz. június 16. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 164. sz. június 16. 1–2.

Elsőkből az utolsókká. *Nemzet*, 165. sz. június 17. 1.

A függetlenségi párt és az egyház politikai programja. *Székely Nemzet*, 89. sz. június 19. 1–2.

Székely katonai iskola – Nyílt levél Potsa József főispán úrhoz. *Székely Nemzet*, 90. sz. június 21. 1.

Pártgyűlések és egyházpolitika. *Pesti Hírlap*, 170. sz. június 22. 1–2.

Abszolút mérték. *Pesti Hírlap*, 173. sz. június 25. 1–3.

A kötelező polgári házasság és Apponyi. *Nemzet*, 176. sz. június 28. 1.

Nemzeti politika és liberalizmus. *Magyar Hírlap*, 1893. 177. sz. június 29. 1–2.

Kettős aratás. *Pesti Hírlap*, 179. sz. július 1. 1–2.

Román packázás. *Pesti Hírlap*, 183. sz. július 5. 1–2.

Szabadság. *Pesti Hírlap*, 185. sz. július 7. 1–2.

Vallási rendszerek és a polgári házasság. *Nemzet*, 185. sz. július 7. 1.

Magyar-horvát bíróság. *Magyar Hírlap*, 1893. 185. sz. július 7. 1–2.

Román paczkázás. *Székely Nemzet*, 99. sz. július 8. 1.

Államtanács és közigazgatási bíróság. *Nemzet*, 187. sz. július 9. 1.

Mi a nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 187. sz. július 9. 1–2.

Az egyház érdeke. *Nemzet*, 190. sz. július 12. 1.

Germán szellem. *Pesti Hírlap*, 190. sz. július 12. 1–2.

Die geistige Quarantaine. *Neues Pester Journal*, 191. sz. július 13. 1.

A növekvő áradat. *Pesti Hírlap*, 192. sz. július 14. 1.

Az egyház érdeke. *Székely Nemzet*, 102. sz. július 14. 1.

Bujdosók és bujkálók. *Pesti Hírlap*, 194. sz. július 16. 1–2.

Mi és ők. *Pesti Hírlap*, 197. sz. július 19. 1–2.

A nemzeti párt és az egyházpolitikai program. *Pesti Hírlap*, 199. sz. július 21. 1–2.

Telepítés és nemzeti érdek. *Nemzet*, 199. sz. július 21. 1.

Kulturháború? *Magyar Hírlap*, 199. sz. július 21. 1–2.

Szellemi quarantine. *Székely Nemzet*, 107. sz. július 22. 1.

Telepítés és nemzeti érdek. *Székely Nemzet*, 108. sz. július 24. 1–2.

Nemzeti vagy nemzetiségi állam. *Pesti Hírlap*, 203. sz. július 25. 1–2.

Nemzet és nemzetiség. *Nemzet*, 204. sz. július 26. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 205. sz. július 27. 1–2.

Politika és felekezeti. *Székely Nemzet*, 110. sz. július 28. 1–2.

Az egyházpolitikai program megvalósítása. *Székely Nemzet*, 111. sz. július 29. 1–2.

A rendeletek. *Nemzet*, 208. sz. július 30. 1.

Szellemi önállóságunk. *Pesti Hírlap*, 208. sz. július 30. 1–2.

A szabadelvűség nemzeti érdek. *Székely Nemzet*, 113. sz. augusztus 2. 1–2.

A rendeletek. *Nemzet*, 217. sz. augusztus 8. 1.

Ébredés. *Székely Nemzet*, 118. sz. augusztus 11. 1–2.

Állami felügyelet. *Nemzet*, 221. sz. augusztus 12. 1.

Előkészület. *Székely Nemzet*, 119. sz. augusztus 12. 1.

A közszellem ébredése. *Székely Nemzet*, 124. sz. augusztus 23. 1.

Nemzet és nemzetiségek. *Pesti Hírlap*, 270. sz. szeptember 30. 1–2.

Az igazi reakció. *Pesti Hírlap*, 274. sz. október 4. 1–2.

Der Kampf gegen das Duell. *Neues Pester Journal*, 274. sz. október 4. 1–2.

Nemzeti egységünk védelme. *Pesti Hírlap*, 278. sz. október 8. 1–2.

A jövő. *Pesti Hírlap*, 291. sz. október 21. 1–2.

Die Aktion gegen das Duell. *Neues Pester Journal*, 292. sz. október 22. 2–3.

Nagy célok, kis eszközök. *Pesti Hírlap*, 295. sz. október 25. 1–2.

Közigazgatási reformok. *Aradi Közlöny*, 248. sz. október 26. 1.

Protestánsok és a polgári házasság. *Pesti Hírlap*, 299. sz. október 29. 1–2.

Az osztrák válság és a dualizmus. *Pesti Hírlap*, 301. sz. október 31. 1–2.

Reformjaink és a parlamentarizmus. *Nemzet*, 304. sz. november 3. 1.

Győzők és legyőzöttek. *Pesti Hírlap*, 305. sz. november 4. 1–2.

A korona tekintélye. *Pesti Hírlap*, 309. sz. november 8. 1–2.

Dolgozzunk! *Nemzet*, 311. sz. november 10. 1.
Victrix causa. *Pesti Hírlap*, 311. sz. november 10. 1.
Harczi módok. *Nemzet*, 313. sz. november 12. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 315. sz. november 14. 1–2.
A kerítés mögül. *Pesti Hírlap*, 322. sz. november 21. 1–2.
Az igazi nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 329. sz. november 28. 1–2.
A küzdelem korszaka és emberei. *Nemzet*, 330. sz. november 29. 1.
A közigazgatási bíróság. *Nemzet*, 331. sz. november 30. 1.
Közigazgatási bíróság. *Pesti Hírlap*, 331. sz. november 30. 1–2.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 333. sz. december 2. 1–2.
A nagy nap. *Nemzet*, 334. sz. december 3. 1.
A vallás. *Pesti Hírlap*, 339. sz. december 8. 1–2.
Taktika a protestánsokkal. *Pesti Hírlap*, 341. sz. december 10. 1–2.
Die gesellschaftliche Verschmelzung. *Neues Pester Journal*, 345. sz. december 14. 2–3.
Oszló ködök. *Pesti Hírlap*, 351. sz. december 20. 1–2.
Az ünnepek csendjében. *Pesti Hírlap*, 355. sz. december 24. 1–2.
Karácsony. *Nemzet*, 355. sz. december 24. 1.
Erdély és Románia. *Pesti Hírlap*, 357. sz. december 28. 1–2.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 358. sz. december 29. 1–2.
Magyarország új képe. *Pesti Hírlap*, 360. sz. december 31. 1–2.

1894

Az ürügyek. *Nemzet*, 3. sz. január 3. 1.
Adott szó. *Pesti Hírlap*, 5. sz. január 5. 1–2.
Jókai Mór. *Nemzet*, 6. sz. január 6. 1.
Kormányhatalom. *Nemzet*, 11. sz. január 11. 1.
Testvéri béke. *Pesti Hírlap*, 11. sz. január 11. 1–2.
Erkölcsei influenza. *Pesti Hírlap*, 13. sz. január 13. 1–2.
Közös bíróság. *Nemzet*, 13. sz. január 13. 1.
A katolikus nagygyűlés. *Nemzet*, 16. sz. január 16. 1.
Katholikus nagygyűlés. *Pesti Hírlap*, 16. sz. január 16. 1.
Az ellenzéki pártok. *Pesti Hírlap*, 18. sz. január 18. 1–2.
Sötét mag, mely csirát hajt. *Pesti Hírlap*, 31. sz. január 31. 1–2.
Jellem és jelszó. *Nemzet*, 33. sz. február 2. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 37. sz. február 6. 1–2.

A nemzet. *Pesti Hírlap*, 59. sz. február 28. 1.
A nemzet. *Székely Nemzet*, 32. sz. március 2. 1.
Polgári házasság és alkotmány. *Nemzet*, 61. sz. március 2. 1–2.
Polgári házasság és alkotmány. *Pesti Hírlap*, 61. sz. március 2. 1–2.
Polgári házasság és alkotmány. *Székely Nemzet*, 34. sz. március 5. 1–2.

1895

A faji erők és a nő. (Részlet Beksics könyvéből) *Székely Nemzet*, 120. sz. augusztus 12. 1–2.

1896

Dissolving-view I. *Székely Nemzet*, 100. sz. július 6. 2.
Dissolving-view II. *Székely Nemzet*, 101. sz. július 8. 1.
A magyar faj. *Nemzet*, 197. sz. július 19. 5.
Orgánikus politika. *Székely Nemzet*, 138. sz. szeptember 16. 1.
Gazdasági motívumok. *Székely Nemzet*, 139. sz. szeptember 18. 2.
Új kultúrpolitika. *Székely Nemzet*, 154. sz. október 14. 2.
Kimagasló eszmék. *Pesti Hírlap*, 294. sz. október 25. 1–2.
Kimagasló eszmék. *Székely Nemzet*, 162. sz. október 28. 1.
Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 303. sz. november 2. 2–3.
A történelem logikája. *Budapesti Napló*, 96. sz. november 25. 1–2.
Die neuen Elemente. *Neues Pester Journal*, 326. sz. november 26. 1–2.
A programm lényege. *Pesti Hírlap*, 328. sz. november 28. 1–2.
A történelem logikája. *Székely Nemzet*, 180. sz. november 28. 1.
Nemzeti akció. *Nemzet*, 328. sz. november 28. 1.
Új ellenzék. *Budapesti Napló*, 102. sz. november 29. 1–2.
Nemzeti akció Székelyföldön. *Székely Nemzet*, 181. sz. november 30. 1.
A szabadelvű párt. *Budapesti Napló*, 105. sz. december 2. 1–2.
Külügy és nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 333. sz. december 3. 1–2.
A nemzet válasza. *Budapesti Napló*, 107. sz. december 4. 1–2.
Die Adresse an die Krone. *Neues Pester Journal*, 335. sz. december 5. 1–2.
A gyöngébb. *Pesti Hírlap*, 336. sz. december 6. 1–2.
Feliratok és passzív rezisztencia. *Budapesti Napló*, 113. sz. december 10. 1–2.
Föliratok. *Pesti Hírlap*, 340. sz. december 10. 1–2.
A nemzeti politika programja Erdélyben és a Székelyföldön I. *Székely Nemzet*, 186. sz.

december 11. 1.

Kétes állapotok – A hadsereg közjoga. *Nemzet*, 341. sz. december 11. 1–2.

A nemzeti politika programja Erdélyben és a Székelyföldön II. *Székely Nemzet*, 187. sz. december 12. 1–2.

Hamis bálványok. *Budapesti Napló*, 115. sz. december 12. 1–2.

Gr. Apponyi Albert. *Pesti Hírlap*, 343. sz. december 13. 1–2.

Quid juris publici? – Még egyszer a hadsereg közjoga. *Nemzet*, 343. sz. december 13. 1–2.

A nemzeti politika programja Erdélyben és a Székelyföldön III. *Székely Nemzet*, 188. sz. december 14. 1–3.

A jövő képe. *Székely Nemzet*, 188. sz. december 14. 3.

1848. és 1867. *Nemzet*, 345. sz. december 15. 1.

Die parlamentarische Arbeit. *Neues Pester Journal*, 345. sz. december 15. 1–2.

Eszme nélkül. *Budapesti Napló*, 119. sz. december 16. 1–2.

A szabadelvű párt. *Pesti Hírlap*, 347. sz. december 17. 1–2.

Ein Parlamentserfolg Baron Bánffy's. *Neues Pester Journal*, 348. sz. december 18. 1–2.

A kvóta és a közjog. *Budapesti Napló*, 122. sz. december 19. 1–2.

Nemzeti iskola. *Pesti Hírlap*, 350. sz. december 20. 1–2.

Beksics Gusztáv orsz. képviselő levele K. Molnár Viktor osztálytanácsoshoz. *Székely Nemzet*, 194. sz. december 24. 1.

Elszigetelés. *Pesti Hírlap*, 354. sz. december 24. 1–2.

Nemzeti létalap. *Budapesti Napló*, 128. sz. december 25. 1–2.

Újraszülető eszmék. *Nemzet*, 355. sz. december 25. 1.

Nyugalom. *Pesti Hírlap*, 356. sz. december 27. 1–2.

Nemzeti középosztály. *Budapesti Napló*, 131. sz. december 29. 1–2.

Kultúránk számadása. *Nemzet*, 359. sz. december 30. 1.

Dicső évtizedek. *Pesti Hírlap*, 360. sz. december 31. 1–2.

1897

A magyar faj jövője. *Pesti Hírlap*, 1. sz. január 1. 1–2.

Új földbirtokviszonyok. *Budapesti Napló*, 1. sz. január 1. 1–2.

A magyar faj jövője. *Székely Nemzet*, 2. sz. január 4. 1–2.

A magyarság temetői. *Pesti Hírlap*, 7. sz. január 7. 1–2.

Kapkodás. *Budapesti Napló*, 8. sz. január 8. 1–2.

A megoldás. *Pesti Hírlap*, 10. sz. január 10. 1–2.

Legitimitás. *Budapesti Napló*, 14. sz. január 14. 1.

Nagy eszmék. *Pesti Hírlap*, 24. sz. január 24. 1–2.

Agrár-szocializmus. *Pesti Hírlap*, 28. sz. január 28. 1–2.

Agrár-szocializmus. *Székely Nemzet*, 16. sz. január 30. 2.

A Mailáth-ügy megoldása. *Székely Nemzet*, 17. sz. február 1. 1.

Nemzet-erő. *Pesti Hírlap*, 35. sz. február 4. 1–2.

Hibás fejlődés. *Pesti Hírlap*, 49. sz. február 18. 1–2.

Hosszú vita. *Pesti Hírlap*, 56. sz. február 25. 1–2.

Politika a kultúrában. *Budapesti Napló*, 58. sz. február 27. 1–2.

Nemzeti politikánk lényege. *Pesti Hírlap*, 59. sz. február 28. 1–2.

Erkölcsei inkompatibilitás. *Pesti Hírlap*, 63. sz. március 4. 1–2.

Az ügyvédi kar tisztessége. *Budapesti Napló*, 65. sz. március 6. 1–2.

Versenyfutás. *Pesti Hírlap*, 66. sz. március 7. 1–2.

A sajtó szabadsága. *Budapesti Napló*, 68. sz. március 9. 1–2.

Egy százalék. *Budapesti Napló*, 70. sz. március 11. 1–2.

Tömör falak. *Pesti Hírlap*, 70. sz. március 11. 1–2.

Staat und Gesellschaft. *Neues Pester Journal*, 71. sz. március 12. 1–2.

A sajtó szabadsága. *Budapesti Napló*, 72. sz. március 13. 1–2.

Holt kéz. *Pesti Hírlap*, 73. sz. március 14. 1–2.

Die Inkompabilität. *Neues Pester Journal*, 76. sz. március 17. 1–2.

A sajtó szabadsága. *Nemzet*, 76. sz. március 17. 1.

Vegyes álláspontok. *Pesti Hírlap*, 77. sz. március 18. 1–2.

A sajtó szabadsága. *Székely Nemzet*, 42. sz. március 19. 1.

A sajtó szabadsága II. *Székely Nemzet*, 43. sz. március 20. 1.

A sajtó szabadsága. *Budapesti Napló*, 79. sz. március 20. 1–2.

A sajtótörvény reformja. *Pesti Hírlap*, 80. sz. március 21. 1–2.

Az appropriáció. *Pesti Hírlap*, 87. sz. március 28. 1–2.

Rontó Pálok. *Pesti Hírlap*, 91. sz. április 1. 1–2.

Közérdek és magánbecsület. *Budapesti Napló*, 94. sz. április 4. 1–2.

Politikai és gazdasági élet. *Budapesti Napló*, 97. sz. április 7. 1–2.

A többség feladata. *Budapesti Napló*, 98. sz. április 8. 1–2.

Die Revision des Inkompabilitätsgezehes. *Neues Pester Journal*, 99. sz. április 9. 1–2.

Nemzeti egyházpolitika. *Pesti Hírlap*, 99. sz. április 9. 1–2.

Katholikus autonómia. *Pesti Hírlap*, 101. sz. április 11. 1–2.

Wichtige Probleme. *Neues Pester Journal*, 103. sz. április 13. 1–2.

A reform. *Székely Nemzet*, 57. sz. április 16. 1–2.

Föltámadás. *Pesti Hírlap*, 108. sz. április 18. 1–2.

Leszámolás. *Nemzet*, 108. sz. április 18. 1–2.

A leszámolás. *Székely Nemzet*, 59. sz. április 21. 2.

Történelmi paralellák. *Pesti Napló*, 113. sz. április 23. 1–2.

A sajtó szabadsága. *Budapesti Napló*, 113. sz. április 24. 1–2.

Sajtó „esetek”. *Pesti Hírlap*, 114. sz. április 25. 1–2.

Történelmi paralellák. *Székely Nemzet*, 62. sz. április 26. 1.

A sajtóreform. *Pesti Napló*, 118. sz. április 28. 1–2.

Történelmi paralellák II. *Székely Nemzet*, 63. sz. április 28. 1–2.

A hazafiság politikája. *Pesti Hírlap*, 118. sz. április 29. 1–2.

A hazafiság politikája. *Székely Nemzet*, 65. sz. május 1. 1.

A zűrzavar. *Pesti Hírlap*, 121. sz. május 2. 1–2.

A sajtóreform. *Pesti Napló*, 126. sz. május 6. 1–2.

A kiegyezés. *Pesti Hírlap*, 125. sz. május 6. 1–2.

A nemzeti politika és az akadémia. *Nemzet*, 126. sz. május 7. 1.

Kiszámíthatatlan tényező. *Pesti Hírlap*, 128. sz. május 9. 1–2.

A nemzeti politika és akadémia. *Székely Nemzet*, 70. sz. május 10. 1–2.

A támadás. *Pesti Hírlap*, 130. sz. május 11. 1–2.

A kvóta-harc és lefolyása. *Pesti Napló*, 132. sz. május 12. 1–3.

Der Stillhand des Liberalismus. *Neues Pester Journal*, 134. sz. május 15. 1–2.

Az „állam-fölmondók”. *Pesti Hírlap*, 134. sz. május 15. 1–2.

Nemzeti kultúrpolitika. *Nemzet*, 134. sz. május 15. 3.

Német gazdák Magyarországon. *Pesti Napló*, 135. sz. május 15. 1–2.

Mária Terézia. *Pesti Hírlap*, 135. sz. május 16. 1–2.

Nemzet-egység a vallásokban. *Pesti Hírlap*, 139. sz. május 20. 1–2.

Nemzeti kultúrpolitika. *Székely Nemzet*, 76. sz. május 21. 1–2.

A horvát választások. *Pesti Napló*, 146. sz. május 26. 1–2.

Nemzeti politika. *Székely Nemzet*, 83. sz. június 4. 1–2.

Magyar tudomány külföldön. *Pesti Napló*, 156. sz. június 5. 2–3.

A látóhatár szegélyén. *Pesti Hírlap*, 156. sz. június 6. 1–2.

Aggasztó választó-harc. *Pesti Napló*, 161. sz. június 11. 1–2.

Fekete választások. *Pesti Hírlap*, 162. sz. június 13. 1–2.

Aggasztó választó-harc. *Székely Nemzet*, 88. sz. június 14. 1–2.

Nemzeti földbirtok-politika. *Pesti Napló*, 165. sz. június 15. 1–2.

Die katholiken Autonomie. *Neues Pester Journal*, 165. sz. június 16. 1–2.

Nemzetalkotás. *Pesti Hírlap*, 166. sz. június 17. 1–2.

Nemzetalkotás. *Székely Nemzet*, 90. sz. június 19. 1.

Új társadalom. *Pesti Hírlap*, 173. sz. június 24. 1–2.

Közjogi szédelgés. *Pesti Hírlap*, 174. sz. június 25. 1–2.

Cukor-villongás. *Pesti Hírlap*, 180. sz. július 1. 1–3.

Nemzeti politika. *Budapesti Napló*, 151. sz. július 1. 1–2.

Papok kártalanítása. *Pesti Napló*, 182. sz. július 2. 1–2.

Árnyak. *Pesti Hírlap*, 186. sz. július 7. 1–2.

Staatsrechtliche Gegenlasse. *Neues Pester Journal*, 187. sz. július 8. 1–2.

Konzolidáció. *Pesti Hírlap*, 190. sz. július 11. 1–2.

Igazolás. *Pesti Hírlap*, 193. sz. július 14. 1–2.

Igazolás. *Székely Nemzet*, 104. sz. július 16. 1.

Illúziók nélkül. *Pesti Hírlap*, 197. sz. július 18. 1–2.

Társadalmi torizmus. *Pesti Hírlap*, 204. sz. július 25. 1–2.

Öntudatos erő. *Pesti Hírlap*, 214. sz. augusztus 4. 1–2.

Agrarfragen. *Neues Pester Journal*, 216. sz. augusztus 6. 1–2.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 218. sz. augusztus 8. 1–2.

Kibontakozás. *Pesti Hírlap*, 225. sz. augusztus 15. 1–2.

Gazdaság és társadalom. *Pesti Napló*, 229. sz. augusztus 18. 1–2.

Die Waffen des Fortschritts. *Neues Pester Journal*, 229. sz. augusztus 19. 1–2.

Gazdaság és társadalom. *Székely Nemzet*, 124. sz. augusztus 21. 1.

Az állam. *Pesti Hírlap*, 253. sz. szeptember 12. 1–2.

Állam-rontás. *Pesti Hírlap*, 257. sz. szeptember 16. 1–2.

Unsere Aristokratie. *Neues Pester Journal*, 258. sz. szeptember 17. 1–2.

A német császár. *Pesti Hírlap*, 260. sz. szeptember 19. 1–2.

Állam-rontás. *Székely Nemzet*, 139. sz. szeptember 18. 1.

Cím nélkül. *Neues Pester Journal*, 265. sz. szeptember 24. 1.

A király a nemzetnek. *Pesti Hírlap*, 267. sz. szeptember 26. 1–2.

Az új ülőszék. *Pesti Hírlap*, 268. sz. szeptember 27. 1.

Fény és árny. *Székely Nemzet*, 144. sz. szeptember 27. 1.

Hétköznapok. *Pesti Hírlap*, 273. sz. október 2. 1–2.

Status quo. *Pesti Hírlap*, 278. sz. október 7. 1–2.

Status quo. *Székely Nemzet*, 151. sz. október 9. 1–2.

Kockázat nélkül. *Pesti Hírlap*, 281. sz. október 10. 1–2.

Az új helyzet. *Székely Nemzet*, 153. sz. október 13. 1–2.

Pragmatica sanctio. *Pesti Hírlap*, 285. sz. október 14. 1–2.
Magasabb törvény. *Pesti Hírlap*, 292. sz. október 21. 1–2.
Közös ügyek. *Budapesti Napló*, 294. sz. október 23. 1–3.
Új rendszer, új jövő. *Budapesti Napló*, 297. sz. október 26. 1–2.
A főváros összeférhetelenei. *Pesti Hírlap*, 299. sz. október 28. 1–2.
A bukás. *Pesti Hírlap*, 302. sz. október 31. 1–2.
Az attack. *Pesti Hírlap*, 305. sz. november 4. 1–2.
Szabad vérkeringés. *Pesti Hírlap*, 308. sz. november 7. 1–2.
Die katholiken Autonomie. *Neues Pester Journal*, 311. sz. november 10. 1–2.
Roszhiszeműség. *Pesti Hírlap*, 312. sz. november 11. 1–2.
Reform-szellem. *Pesti Hírlap*, 315. sz. november 14. 1–2.
Érő gyümölcs. *Pesti Hírlap*, 319. sz. november 18. 1–2.
Cernirozott állam. *Pesti Hírlap*, 322. sz. november 21. 1–2.
Az első agrár javaslat. *Pesti Hírlap*, 326. sz. november 25. 1–2.
Párt- vagy nemzeti politika. *Pesti Hírlap*, 329. sz. november 28. 1–2.
Dicstelen választás. *Pesti Hírlap*, 333. sz. december 2. 1–2.
Önálló intézkedés. *Pesti Hírlap*, 336. sz. december 5. 1–2.
Közjogi aggodalmak. *Budapesti Napló*, 339. sz. december 8. 1–3.
Háború vagy béke. *Pesti Hírlap*, 343. sz. december 12. 1–2.

1898

Alapeszme. *Nemzet*, 300. sz. október 30. 1.
Ami elmarad. *Pesti Hírlap*, 317. sz. november 16. 1–2.
Az új Ausztria. *Nemzet*, 346. sz. december 15. 1–2.
Bánffy és a nemzeti állam. *Pesti Hírlap*, 351. sz. december 20. 1–2.
A parlamentarizmus és a magyar faj jövője. *Nemzet*, 356. sz. december 25. 5.

1899

Elmaradt föltétel. *Székely Nemzet*, 18. sz. február 4. 1–2.
Széll Kálmán. *Nemzet*, 57. sz. február 26. 1.
Új korszak. *Nemzet*, 63. sz. március 4. 1.
Leszámolás. *Nemzet*, 74. sz. március 15. 1.
Leszámolás. *Székely Nemzet*, 41. sz. március 17. 1–2.
Tisztázott eszmék. *Pesti Hírlap*, 76. sz. március 17. 1–2.
Csemegi Károly. *Pesti Hírlap*, 78. sz. március 19. 1–2.

Mélyebb szántás. *Pesti Hírlap*, 82. sz. március 23. 1–2.

Mélyebb szántás. *Székely Nemzet*, 46. sz. március 27. 1.

Társadalmi csőd. *Pesti Hírlap*, 89. sz. március 30. 1–2.

Társadalmi csőd. *Székely Nemzet*, 49. sz. április 1. 1–2.

A történelem mérlege. *Nemzet*, 92. sz. április 2. 1–2.

A földművelési költségvetés. *Pesti Hírlap*, 95. sz. április 6. 1–2.

Organizált nemzet. *Pesti Hírlap*, 102. sz. április 13. 1–2.

Organizált nemzet. *Székely Nemzet*, 56. sz. április 15. 1.

Organizált nemzet II. *Székely Nemzet*, 57. sz. április 17. 1.

Földbirtok-viszonyok. *Pesti Hírlap*, 107. sz. április 18. 1–2.

Nemzeti alap. *Pesti Hírlap*, 115. sz. április 26. 1–2.

A kúriai bíraskodás és a választó reform. *Nemzet*, 118. sz. április 29. 1.

A kúriai bíraskodás és választó reform. *Székely Nemzet*, 66. sz. május 3. 1.

A sárkány vére. *Pesti Hírlap*, 123. sz. május 4. 1–2.

A sárkány vére. *Székely Nemzet*, 68. sz. május 6. 1.

A klepszidra. *Pesti Hírlap*, 130. sz. május 11. 1–2.

Kultúránk nemzeti hivatása. *Pesti Hírlap*, 136. sz. május 17. 1–2.

Kultúránk nemzeti hivatása. *Székely Nemzet*, 74. sz. május 19. 1.

Nemzeti hódítás. *Nemzet*, 139. sz. május 21. 1.

Önműködő eszköz. *Pesti Hírlap*, 144. sz. május 26. 1–2.

A válság. *Nemzet*, 145. sz. május 28. 1.

Kiegyenlíthetetlen ellentét. *Pesti Hírlap*, 151. sz. június 2. 1–2.

Kiegyenlíthetetlen ellentét. *Székely Nemzet*, 82. sz. június 5. 1.

Utolsó kiegyezés. *Pesti Hírlap*, 157. sz. június 8. 1–2.

Intelmek. *Nemzet*, 158. sz. június 10. 1.

Utolsó kiegyezés. *Székely Nemzet*, 86. sz. június 12. 1.

Tízezer választó. *Pesti Hírlap*, 163. sz. június 14. 1–2.

Nagy nap. *Nemzet*, 163. sz. június 15. 1.

Döntő érv. *Pesti Hírlap*, 171. sz. június 22. 1–2.

Döntő érv. *Székely Nemzet*, 93. sz. június 24. 1–2.

Legfontosabb. *Pesti Hírlap*, 178. sz. június 29. 1–2.

Legfontosabb. *Székely Nemzet*, 97. sz. július 3. 1.

Erdély magyarsága. *Pesti Hírlap*, 185. sz. július 6. 1–2.

Erdély magyarsága. *Székely Nemzet*, 100. sz. július 8. 1.

Nehéz föladat. *Pesti Hírlap*, 199. sz. július 20. 1–2.

Új nemzeti alap. *Nemzet*, 198. sz. július 20. 1.
Kulturális hatások. *Nemzet*, 205. sz. július 27. 1.
Kulturális hatások. *Székely Nemzet*, 112. sz. július 29. 1.
Értékkicserélés. *Pesti Hírlap*, 212. sz. augusztus 2. 1–2.
Bérlet. *Pesti Hírlap*, 215. sz. augusztus 5. 1–2.
Komor alternatívák. *Pesti Hírlap*, 221. sz. augusztus 11. 1–2.
Hangulatok politikája. *Székely Nemzet*, 132. sz. szeptember 4. 1.
Hangulatok politikája. *Pesti Hírlap*, 242. sz. szeptember 1. 1–2.
Konzervatív érdek. *Pesti Hírlap*, 249. sz. szeptember 8. 1–2.
A magyar olvasóközönséghez. (Jókaival közösen) *Nemzet*, 261. sz. szeptember 21. 1.
Komor alternatívák. *Székely Nemzet*, 146. sz. szeptember 30. 1–2.
Komor alternatívák II. *Székely Nemzet*, 147. sz. október 2. 1–2.

1900

Magyarország jövője. *Magyar Nemzet*, 17. sz. január 18. 1–3.
A földvár-sepsiszentgyörgyi vasút – Nyílt levél Benedek Jánoshoz. *Székely Nemzet*, 19. sz. február 7. 1–2.
A földvár-sepsiszentgyörgyi vasút – Nyílt levél Benedek János úrhoz, a sepsiszentgyörgyi szabadelvű-párt elnökéhez. *Magyar Nemzet*, 38. sz. február 8. 17.
A hitbizományok új és nemzeti alapja. *Magyar Nemzet*, 82. sz. március 24. 17.
A hitbizományok új és nemzeti alapja. *Székely Nemzet*, 47. sz. március 28. 1.
Újabb nemzeti elhelyezkedés. *Magyar Nemzet*, 86. sz. március 28. 17–18.
Újabb nemzeti elhelyezkedés. *Székely Nemzet*, 48. sz. március 30. 1–2.
A protestantizmus és a magyarság veszteségei. *Magyar Nemzet*, 101. sz. április 12. 1–2.
Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján. *Magyar Nemzet*, 102. sz. április 13. 7.
Társadalmi elhelyezkedés. *Magyar Nemzet*, 104. sz. április 15. 2–3.
Újjászületés. *Magyar Nemzet*, 354. sz. december 25. 1–2.

1901

Önerő és függetlenség. *Magyar Nemzet*, 1. sz. január 1. 1–2.
Csernátony. *Magyar Nemzet*, 65. sz. március 6. 1–2.
Átültetés. *Magyar Nemzet*, 95. sz. április 7. 1.
Eszmeerő. *Magyar Nemzet*, 135. sz. május 26. 1–2.
Eszmeerő. *Székely Nemzet*, 79. sz. május 29. 1.

Nemzetalapítás. *Magyar Nemzet*, 257. sz. október 13. 1–2.
Turul madár. *Magyar Nemzet*, 319. sz. december 25. 1–2.
Intézmények és kultúra. *Magyar Nemzet*, 321. sz. december 29. 1–2.

1902

Gazdasági politika és nemzeti állam. *Magyar Nemzet*, 1. sz. január 1. 1–4.
Gazdasági politika és nemzeti állam. *Székely Nemzet*, 1. sz. január 3. 1.
Gazdasági politika és nemzeti állam II. *Székely Nemzet*, 2. sz. január 4. 1.
Erdély és Székelyföld. *Székely Nemzet*, 7. sz. január 15. 1–2.
Szociál-nemzeti politika. *Székely Nemzet*, 8. sz. január 17. 1–2.
A nagybirtok helycseréje. *Budapesti Hírlap*, 23. sz. január 24. 1–2.
A nemzeti konszolidáció útján. *Székely Nemzet*, 18. sz. február 3. 1–2.
Nemzeti politika Erdélyben. *Székely Nemzet*, 30. sz. február 24. 1.
Darányi akciója. *Magyar Nemzet*, 59. sz. március 9. 1–2.
Nemzeti önvédelem. *Budapesti Hírlap*, 69. sz. március 11. 1–2.
Örök élet. *Magyar Nemzet*, 78. sz. március 30. 1–2.
Nemzeti stratégia. *Budapesti Hírlap*, 90. sz. április 2. 1–2.
Új politika. *Magyar Nemzet*, 79. sz. április 2. 1–2.
Quo modo? *Budapesti Hírlap*, 151. sz. június 4. 1–2.
Erdély. *Székely Nemzet*, 117. sz. augusztus 4. 1–2.
Erdély – A székely kongresszus előkészítésének alkalmából. *Magyar Nemzet*, 185. sz. augusztus 5. 1–4.
A nemzet jogai. *Magyar Nemzet*, 260. sz. november 1. 1–2.
Korona és nemzet. *Magyar Nemzet*, 261. sz. november 2. 1–2.
A nemzet jogai. *Székely Nemzet*, 166. sz. november 3. 1.
Korona és nemzet. *Székely Nemzet*, 170. sz. november 10. 1.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk: I. Kettős egység. *Magyar Nemzet*, 297. sz. december 14.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk: II. Alkotmányunk egysége. *Magyar Nemzet*, 298. sz. december 16.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk: III. Deák és Lustkandl. *Magyar Nemzet*, 299. sz. december 17.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk: III. Deák és Lustkandl (folyt.). *Magyar Nemzet*, 301. sz. december 19.
Közjogunk és nemzeti törekvésünk: IV. A király hadserege. *Magyar Nemzet*, 304. sz.

december 23.

Közjogunk és nemzeti törekvésünk: IV. A király hadserege (folyt.). *Magyar Nemzet*, 305. sz. december 24.

V. Lekötött nemzeti jogok, VI. A közjogot vagy a nemzetet kell-e fejleszteniünk. *Magyar Nemzet*, 306. sz. december 25.

VII. Nagy magyar nemzet. *Magyar Nemzet*, 307. sz. december 27. 1–2.

1903

A dualizmus nemzeti tartalma. *Budapesti Hírlap*, 20. sz. január 20. 1–3.

Ferenc József és a dinasztia. *Székely Nemzet*, 13. sz. január 26. 1–2.

Lekötött nemzeti jogok. *Székely Nemzet*, 15. sz. január 30. 1–2.

Jogok és óhajtasok. *Budapesti Hírlap*, 31. sz. január 31. 1–2.

Deák közjoga és a mai helyzet. *Budapesti Napló*, 33. sz. február 3. 1–2.

Ütköző-pont. *Magyar Nemzet*, 48. sz. február 24. 1–2.

Ütköző-pont. *Székely Nemzet*, 31. sz. február 28. 1–2.

Nationaler importhandel. *Pester Lloyd*, 1903. 55. sz. március 5. 1.

Kanada és a magyar Alföld. *Budapesti Hírlap*, 75. sz. március 17. 1–2.

Telepítés – a nemzet ellen. *Budapesti Hírlap*, 148. sz. május 31. 1–2.

Telepítés – a nemzet ellen. *Székely Nemzet*, 81. sz. június 3. 1.

A parifikált alkotmány. *Magyar Nemzet*, 278. sz. november 21. 1–2.

A parifikált alkotmány. *Székely Nemzet*, 176. sz. november 23. 1.

Népek életkora. *Magyar Nemzet*, 307. sz. december 25. 1.

1904

Bábel tornya. *Magyar Nemzet*, 39. sz. február 14. 1–2.

Bábel tornya. *Székely Nemzet*, 28. sz. február 26. 1–2.

Becsvágy. *Magyar Nemzet*, 81. sz. április 3. 1–2.

Becsvágy. *Székely Nemzet*, 49. sz. április 6. 1.

Magyarország jelentősége. *Budapesti Hírlap*, 125. sz. május 5. 1–2.

Jókai Mór. *Magyar Nemzet*, 111. sz. május 8. 1–2.

Jókai Mór. *Székely Nemzet*, 68. sz. május 9. 1.

Árnyképek. *Budapesti Hírlap*, 132. sz. május 12. 1–3.

Asszimiláció. *Budapesti Hírlap*, 138. sz. május 18. 1–2.

Hol lehet asszimilálnunk? *Budapesti Hírlap*, 140. sz. május 20. 1–2.

A magyarság fejlődése. *Budapesti Hírlap*, 152. sz. június 2. 1–2.

Ipar- és földbirtokpolitika. *Budapesti Hírlap*, 166. sz. június 16. 1–2.
A magyarság és a Balkán. *Budapesti Hírlap*, 180. sz. június 30. 1–2.
Új birtokképződés. *Budapesti Hírlap*, 183. sz. július 3. 1–2.
A magyarság hivatása. *Politikai Hetiszemle*, 27. sz. július 3. 1–2.
Klímánk és a magyarság. *Budapesti Hírlap*, 186. sz. július 6. 1–2.
Klímánk és a magyarság. *Budapesti Hírlap*, 187. sz. július 7. 1–2.
Klímánk és a magyarság. *Székely Nemzet*, 101. sz. július 11. 1–2.
Nemzeti struktúra. *Budapesti Hírlap*, 216. sz. augusztus 5. 1–2.
Klímánk és szaporodásunk. *Budapesti Hírlap*, 228. sz. augusztus 18. 1–2.
Bontó elemek. *Székely Nemzet*, 128. sz. augusztus 31. 1–2.
Kényszerű fejlődés. *Budapesti Hírlap*, 249. sz. szeptember 9. 1–2.
Kényszerű fejlődés. *Székely Nemzet*, 134. sz. szeptember 12. 1–2.
Örök törvények. *Budapesti Hírlap*, 258. sz. szeptember 18. 1–2.
Örök törvények. *Székely Nemzet*, 139. sz. szeptember 21. 1.
Huszárosan. *Magyar Nemzet*, 236. sz. október 2. 1–2.
Történeti és nemzeti állam. *Budapesti Hírlap*, 298. sz. október 28. 1–2.
Széchenyi és a magyar Alföld. *Magyar Nemzet*, 308. sz. december 25. 1–3.

1905

Mátyás kettős monarchiája I. *Magyar Nemzet*, 15. sz. január 15. 1–3.
Mátyás kettős monarchiája. *Székely Nemzet*, 8. sz. január 16. 1–2.
Mátyás kettős monarchiája II. *Székely Nemzet*, 9. sz. január 18. 1–2.
Sepsiszentgyörgy választópolgárainak. *Székely Nemzet*, 9. sz. január 18. 1.
Mátyás kettős monarchiája II. *Magyar Nemzet*, 18. sz. január 19. 1–4.
Mátyás kettős monarchiája III. *Székely Nemzet*, 10. sz. január 20. 1–2.
Mátyás kettős monarchiája III. *Magyar Nemzet*, 19. sz. január 20. 1–4.
Az 1867. XII. tc. közjogi tartalma. *Székely Nemzet*, 35. sz. március 6. 1–2.
A perszonál unió. *Pesti Napló*, 157. sz. június 8. 1–2.
Az általános szavazati jog és a magyar érdek. *Budapesti Hírlap*, 317. sz. november 16. 1–3.
Az általános szavazati jog és a magyar érdek. *Székely Nemzet*, 173. sz. november 18. 1.

1906

Az általános szavazati jog. *Budapesti Hírlap*, 125. sz. május 8. 1–2.
Az általános szavazati jog. *Székely Nemzet*, 71. sz. május 11. 1–2.

Miniszterelnökségi előterjesztései:

A miniszterelnökség kebelében szerveződő közjogi osztály tárgyában. 1894. április 20.

Magyar Országos Levéltár (MOL) K-467 4. cs. – 35.

A román kérdésben. 1894. november 14. MOL K-26 328. cs. – 2550.

A véderő tárgyában. 1894. november közepén MOL K-26 328. cs. – 2919.

A trónöröklés tárgyában. 1894. november 14. MOL K-26 328. cs. – 2920.

„A dualizmus és politikai párjaink”-ról. 1895. február 5. MOL K-26 340. cs. – 404.

Kossuth inkompatibilitási politikájáról. 1895. március MOL K-26 343. cs. – 727.

A nemzetiségi kérdésben. 1895. március 1. MOL K-26 343. cs. – 728.

A néppártról. 1895. MOL K-26 343. cs. – 925.

A választási reform kérdésében. 1895. július MOL K-26 348. cs. – 2487.

A „Public Service Inquiry Commission” kérdőpontjaira adandó válasz. 1896. január 5.

MOL K-26 371. cs. 3093

A holtkézi törvények és azok mai jogérvénye tárgyában. 1896. február 11. MOL K-26 371. cs. – 2830.

Egyéb írásai:

Előszava Keleti Ö. Lajos: *A közszellem ébredése* (Budapest, Toldi, 1893.) c. könyvéhez.

I. Ferencz József és kora. In. Márki Sándor – Beksics Gusztáv: *A modern Magyarország (1848–1896)*. Budapest, Athenaeum, 1898. 397–834. Megjelent: *A Magyar Nemzet története*. (Szerkesztette: Szilágyi Sándor) X. köteteként.

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa Beksicsnek tulajdonítja: *Spectator: Mi lesz azután?* (Budapest, Grill, 1899.) illetve *Memor: Tíz esztendő. 1875–1885.* (Budapest, Athenaeum, 1885.) című álnéven megjelent köteteket, ez utóbbi azonban Visi Imre munkája.

A Országgyűlési Könyvtárban található Beksics: *Állami szuverenitásunk és a nemzeti evolúció* című írásának különnyomata 1903-ból, de megjelenési helye nem azonosítható. Ugyanakkor számos *Spectator* álnéven közölt kötetet sorol Beksicshez, de ezek témájuk és megjelenési időpontjuk miatt sem lehetnek az ő művei.

Képviselőházi beszédei:

Benyújtja jelentését az országgyűlési könyvtár havi költségvetése tárgyában. 1884. október 25. *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1884. 240.

- Felszólalása az országgyűlési könyvtár fejlesztésének tárgyában. 1884. november 26. Uo. 292.
- Felszólalása az 1885-i állami költségvetés általános tárgyalásakor. 1884. november 29. Uo. 312–315.
- Felszólalása a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február. 11. *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* IV. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1885. 74–80.
- Felszólalása Apponyi Albertre reagálva az új középosztályról. 1885. február 14. Uo. 148.
- Benyújtja a könyvtári bizottság éves jelentését. 1885. május 15. Uo. VI. köt. 360.
- Felszólalása a felsőház szervezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1885. február 23. Uo. 333.
- Felszólalása az 1887. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor: 1887. február 12. *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* XV. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1887. 150–154, 166.
- Benyújtja az igazságügyi bizottság jelentését. 1888. január 9. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* II. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1888. 6.
- Felszólalása az igazságügyi bizottság előadójaként az Uruguay-jal kötött államszerződés tárgyalásakor. 1888. január 11. Uo. 12–13.
- Felszólalása az 1890. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1890. január 22. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* XV. köt. Szerk. P. Szathmáry Károly Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1890. 207–210.
- Benyújtja az igazságügyi bizottsági jelentést az Olaszországgal kötött államszerződés tárgyában. 1890. október 24. Uo. XIX. köt. 32.
- Felszólalás az igazságügyi bizottság előadójaként az Olaszországgal kötött államszerződés tárgyában. 1890. október 29. Uo. 38–39.
- Felszólalása az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület sorsjegy-kölcsön engedélyezése iránti kérvény tárgyalásakor. 1890. december 15. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* XXI. köt. Szerk. Fenyvesy Adolf Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1891. 148–149.
- Felszólalása a consuli bíraskodás szabályozásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. február 18. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.* XXII. köt. Szerk. Dr. Szádeczky Lajos Budapest, Pesti Könyvnyomda 1891. 167–174.

Felzólalása Hollaky Imre beszédére reagálva. 1891. február 20. Uo. 207.

Felzólalása „A közigazgatás és önkormányzat rendezéséről a vármegyékben”

törvényjavaslat általános tárgyalásakor. 1891. június 26. *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XXV. köt. Szerk. Dr. Szádeczky Lajos Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1891. 118–124.

Felzólalása az első osztály előadójaként mandátumokról. 1892. február 25. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* I. köt. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1892. 14.

Felzólalása a felirati javaslat tárgyaláskor. 1892. március 17. Uo. 206–211.

Felzólalása a 1893. évi állami költségvetés részletes tárgyalásakor. 1893. március 13. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. X. köt. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1893. 160–161.

Delegációs beszéde:

Felzólalása a magyar delegáció 1893. június 16-i és 17-i ülésén. *A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által 1893. évi május hó 25-ére Bécsbe összehívott bizottság naplója*. Szerk. Maszák Hugó Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1893. 53–55, 109–110, 112.

Választási beszédei:

Beksics Gusztáv programbeszéde. Mondotta S.-Szentgyörgyön, 1884. jun. 8-án. *Székely Nemzet*, 1884. 89. sz. június 10. 2., 90. sz. június 12. 1–3.

Beksics Gusztáv beszéde. Mondotta Sepsi-Szentgyörgyön, jun. 17-én mandátuma átvételekor. *Székely Nemzet*, 1887. 92. sz. június 19.

Beksics Gusztáv beszéde. Mondotta Sepsi-Szentgyörgyön, 1892. jan. 28-án. *Székely Nemzet*, 1892. 15. sz. január 30. 1–2. Részlet: Nemzeti eszme és liberalizmus.

Beksics Gusztáv beszéde Sepsiszentgyörgyön a mandátum átnyújtásakor. *Nemzet*, 1892. 33. sz. február 2. 5.

Beksics Gusztáv búcsúzása választóitól. Sepsi-Szent-György március 6. *Nemzet*, 1894. 66. sz. március 7. 1.

Beksics Gusztáv beszámolója és programbeszéde. Sepsi-Szent-György, október 1. *Székely Nemzet*, 1901. 147. sz. október 2. 1–2. Közölte még: Tömörített erők. *Magyar Nemzet*, 1901. 246. sz. október 2. 2–3.

Beksics Gusztáv programbeszéde. Elmondotta 1905. január 22-én. *Székely Nemzet*, 12. sz. január 23. 1–2.

Levelezése

- Darányi Ignáchoz. 1890. október 20., 1892. július 25. MOL P-1441. 2. d. 15. t.
- E. Kovács Gyulához. 1903. és 1903. december 24. OSZK Levelestár
- Falk Miksához. 1897. október 2., 1903. április 21. OSZK Kézirattár Fond IV/82.
- Grünwald Bélához. 1889. november 1. OSZK Levelestár
- Gyulai Pához 1904. július 2. és július 8. OSZK Levelestár
- Jókai Mórhoz. 1884. július 6. OSZK Levelestár, 1886. november 22. In. *Jókai Mór levelezése IV. (1886–1890)* Összegejt. és sajtó alá rend. Györffy Miklós. Budapest, Argumentum – Akadémiai, 2004. 82.
- Khuen-Héderváry Károlynak. 1895. szeptember 12. OSZK Levelestár
- Rákosi Jenőhöz. 1904. szeptember 4. P-1080. 13. cs. 11. t.
- Somló Sándorhoz. 1905. december 17., 1906. január 13. OSZK Kézirattár Fond 24/69.
- Szilágyi Dezsőhöz. 1897. június 15. MOL P-634. 1. cs. 1. t.
- Szilágyi Sándorhoz. 1897. június 22. OSZK Kézirattár Fond IX/78.
- Szily Kálmánhoz. 1897. május 12. OSZK Levelestár
- Thim Józsefhez. 1904. június 15. MTA Kézirattár
- Tóth Bélához. 1904. március 9. és május 13. OSZK Levelestár
- Wlassics Gyulához. 1895. június 25. MOL P-1445. 5. d. 26. t.

2. Kortársak Beksics Gusztávról és műveiről

Beksics Gusztávról

- Apponyi és Beksics. *Székely Nemzet*, 1892. 47. sz. március 27. 1.
- Ballagi Géza: Jelentés a Bródy-jutalomról. *Akadémiai Értesítő*, 1903. 284–287
- Balassa Imre: A Bánffy-éra története. In. *A magyar országgyűlés története 1867–1927*. Szerk. Balla Antal. Budapest, Légrády, [1927.] 167.
- Balogh Pál: Beksics Gusztávról. *Pesti Napló*, 1906. 126. sz. május 9. 1–2.
- Beksics Gusztáv. In. *Athenaeum Családi Képes Naptára az 1907-es évre*. 57–58.
- Beksics Gusztáv. *Dunántúli Képes Naptár*, 1892. 12–14.
- Beksics Gusztáv. *Magyar Hírlap*, 1906. 112. sz. május 8. 8–9.
- Beksics Gusztáv. *Magyar Nemzet*, 1904. 1. sz. január 1. 4.
- Beksics Gusztáv. *Nemzet*, 1894. 61. sz. március 2. 1.

- Beksics Gusztáv. *Pesti Hírlap*, 1906. 126. sz. május 8. 8.
- Beksics Gusztáv. *Pesti Napló*, 1906. 125. sz. május 8. 4–5.
- Beksics Gusztáv. *Székely Nemzet*, 1906. 70. sz. május 9. 2.
- Beksics Gusztáv. *Ország-Világ*, 1906. 20. sz. május 13. 399–400.
- Beksics Gusztáv. *Vasárnapi Újság*, 1906. 20. sz. május 20. 315–316.
- Beksics Gusztáv. *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 3.
- Beksics Gusztáv emlékezete. *Budapesti Hírlap*, 1906. 311. sz. november 12. 1–2.
- Beksics Gusztáv és a Dunántúli közművelődési egyesület. *Székely Nemzet*, 1891. 68. sz. május 3. 1–2.
- Beksics Gusztáv meghalt. *Magyar Nemzet*, 1906. 107. sz. május 8. 4.
- Beksics Gusztáv meghalt. *Magyarország*, 1906. 112. sz. május 8. 7.
- Beksics Gusztáv meghalt. *A Polgár*, 1906. 125. sz. május 8. 5.
- Beksics Gusztáv meghalt. *Az Ujság*, 1906. 125. sz. május 8. 7.
- Borostyáni Nándor: Az új nemzedék. Beksics Gusztáv. *Pesti Hírlap*, 1885. 342. sz. december 13. 1–3.
- d.: Apponyi és Beksics. *Székely Nemzet*, 1892. 47. sz. március 27. 1.
- Egy olvasó: Szegény Bé Gé. (Emlékezés Beksics Gusztávra). *Budapesti Hírlap*, 1906. 135. sz. május 18. 2–3.
- Emlékezés Beksics Gusztávról. *Székely Nemzet*, 1906. 71. sz. május 11. 1–2.
- Erdélyi Gyula: Írók a képviselőházban. *Magyar Szemle*, 1893. 28. sz. július 9. 327–328.
- Eötvös Károly: *Magyar alakok*. Budapest, Révai, 1901. 184–185.
- Ferenczy József: Gyászbeszéd Beksics Gusztáv felett. In. Uő: *Felolvasások az irodalom és a szépművészetek köréből*. Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1909. 150–153.
- Ferenczy József: Egy rajongó magyarról. Emlékbeszéd Beksics Gusztáv felett. Felolvasás a „Petőfi-Társaság” ülésén 1906. In. Uo. 154–186.
- Gustav Beksics. *Neues Pester Journal*, 1906. 125. sz. május 8. 4.
- Gustav Beksics. *Pester Lloyd*, 1906. 114. sz. május 8. 2.
- Halász Imre: *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából*. Budapest, Nyugat, 1911. 364, 379, 433.
- Kalmár Antal: Beksics Gusztáv. *Magyarország*, 1906. 113. sz. május 9. 10.
- Keleti Ö. Lajos: *A közszellem ébredése 1893*. Budapest, Toldi, 1893. 29–30.
- A kormánypárt íróiról. Beksics Gusztáv. *Pesti Napló*, 1886. 178. sz. június 29. 1.
- Kovács Péter: Erdélyi hírességek. Képek, kép nélkül. Beksics Gusztáv. *Erdélyi Képes Újság*, 1889. 20. sz. szeptember 15. 1–2.

- Latkóczy Mihály: A magyar tárczaírókról. VII. *Sárosmegyei Közlöny*, 1887. 12. sz. március 24. 1–2.
- Mikszáth Kálmán: A Tisztelt Házból. Politikai karcolatok. In. *Mikszáth Kálmán válogatott művei*. Szerk. Barabás Tibor et al. Budapest, Szépirodalmi, 1958. 48, 60, 161, 170.
- A Pesti Hírlap vezércikkírói. Beksics Gusztáv. In. *Az 50 éves Pesti Hírlap jubileumi albuma 1878–1928*. Budapest, Légrády, 1928. 210–211.
- Quintus: A t. előttemszólók. (Parlamentari szónokainkról). Beksics Gusztáv. *Pesti Hírlap*, 1885. 42. sz. február 12. 1–2.
- Rákosi Jenő: Beksics Gusztávról. In. Beksics Gusztáv: *A Szabadelvűpárt története*. (posztumusz mű) Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1907. 3–6.
- Rákosi Jenő: Beksics Gusztávról. In. Beksics Gusztáv: *A Szabadelvűpárt története*. (posztumusz mű) Budapest, Budapesti Hírlap, 1907. 3–6.
- Rákosi Jenő: *Emlékezések*. II. köt. Budapest, Franklin, [1926]. 159–162.
- s.: Beksics Gusztáv. *Székely Nemzet*, 1904. 186. sz. december 16. 1.
- Sándor József: *Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése 1885–1910*. Kolozsvár, Emke, 1910. 89, 132, 136, 313.
- Szatmári Mór: *Húsz esztendő parlamenti viharai*. Budapest, Amicus, 1928. 24, 233.
- Sz. Zs. (Szöllősi Zsigmond): Beksics Gusztávról. *Budapesti Hírlap*, 1906. 125. sz. május 8. 2.
- Új emberek. Beksics Gusztáv Sepsiszentgyörgy képviselője. *Budapesti Hírlap*, 1884. 264. sz. szeptember 24. 1–2.
- Az új képviselőház tagjai. Beksics Gusztáv. *Vasárnapi Újság*, 1902. 12. sz. március 12. 182.
- Wlassics Gyula levelező tagnak ajánlja II. osztály A alosztályába. In. *Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1899-ben*. Budapest, MTA, 1899. 11–12.

Műveiről

- Báró Kemény Zsigmondról. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1883. 10. sz. március 11. 159.
- Bartha József: Újabb regényeink. *Katholikus Szemle*, 1905. 160–161.
- Bayard (Déri Gyula): „Barna Atrhur”. *Pesti Hírlap*, 1879. 343. sz. december 13. 1–3.
- Beksics Gusztáv könyve a közigazgatás reformjáról. *Nemzet*, 1890. 312. sz. november 13. 5–6.
- Beksics Gusztáv legújabb könyve. *Székely Nemzet*, 1896. 50. sz. április 1. 1–2.
- Beksics Gusztáv új könyve. *Magyar Nemzet*, 1905. 135. sz. június 4. 7.

- Beksics könyve. *Nemzet*, 1893. 48. sz. február 17. 1.
- Beksics könyve. *Székely Nemzet*, 1890. 182. sz. november 25. 1–2.
- Beksics könyve. *Székely Nemzet*, 1893. 27. sz. február 20. 1.
- Beksics a román kérdésről. *Nemzet*, 1895. 218. sz. augusztus 10. 5–6.
- Beksics új könyve. *Székely Nemzet*, 1899. 144. sz. szeptember 27. 1–2.
- Demkó Kálmán: *Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kultúrpolitika*. Budapest, Lampel (Wodiáner), [1897]
- A dualizmus. *Székely Nemzet*, 1892. 159. sz. október 19. 1–2.
- Erdély és a Székelyföld. *Székely Nemzet*, 1902. 7. sz. január 15. 1–2.
- Fenyő Miksa: Kődös problémák. *Budapesti Szemle*, 1904. 118. köt. 452–456.
- Ferenczy József: A magyar faj jövője. *Nemzet*, 1896. 88. sz. március 29. 5.
- Ferenczy József: Kődös problémák. *Magyar Nemzet*, 1904. 67. sz. március 18. 1–3.
- Fülöp Adorján: A Jules Verne-féle irány regényirodalmunkban. Jókai Mór, Beksics Gusztáv. I–V. *Koszorú*, 1885. 29. sz. július 19. 456–458., 30. sz. július 26. 474–476., 31. sz. augusztus 2. 489–492., 32. sz. augusztus 9. 504–506., 33. sz. augusztus 16. 521–524.
- Grünwald Béla: Társadalmunk és nemzeti hivatásunk. *Budapesti Szemle*, 1885. 42. köt. 156–166.
- Hajós Lajos: Kődös problémák. *Budapesti Napló*, 1904. 89. sz. március 24. 8–9.
- Hankiss János: *Magyar ábránd a nyolcvanas évekből. Vezérmotívum: a tudomány. Alaphangok: Jókai, Verne*. „Debreceni Szemle” könyvei 6. 1930.
- Harcz az ultramontanizmus ellen. *Nemzet*, 1890. 352. sz. december 24. 5–6.
- Historikus: Mátyás király végrendelete. *Magyar Nemzet*, 1905. 136. sz. június 6. 1–2.
- Hunfalvy Pál: Rövid visszapillantás a forradalomra. *Budapesti Szemle*, 1883. május 268–276.
- Ignotus: Kődös problémák. *Magyar Hírlap*, 1904. 77. sz. március 17. 1–3.
- i. f.: A magyar doktrínék. *Pesti Napló*, 1881. 359. sz. december 31. 1.
- im.: Nemzeti állam. *Székely Nemzet*, 1890. 181. sz. november 23. 1.
- Imrei Ferencz: A demokratia Magyarországon. *Ellenőr*, 1881. 307. sz. június 21. 2.
- Irányi Dániel: Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Egyetértés*, 1883. 96. sz. április 8. 1–2., 98. sz. április 10. 1–2.
- Irányi Dániel: *Megjegyzések B. Kemény Zsigmond emlékirataira*. Budapest, Tettey, 1883.
- Kalmár Antal: *Beksics Gusztáv történet- és közjogírása. Kritikai tanulmányok*. Budapest, Révai és Salamon, 1902.
- Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Egyetértés*, 1883. 124. sz. május 6. 9.

- Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Fővárosi Lapok*, 1883. 53. sz. március 4. 337.
- Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. *Vasárnapi Újság*, 1883. március 11. 159.
- Keszler József: Kődös problémák. *Az Újság*, 1904. 77. sz. március 17. 17–18., illetve *Székely Nemzet*, 1904. 41. sz. március 19. 1–2.
- Két röpirat. *A Hét*, 1893. 204. sz. szeptember 26. 350.
- kg.: Kalmár Antal: Beksics Gusztáv történet- és közjogírása. *Jogállam*, 1902. 838–842.
- Kődös problémák. *Magyar Közélet*, 13. sz. 1904. március 27. 13.
- Kődös problémák. *Vasárnapi Újság*, 1904. 14. sz. április 3. 223.
- Kődös problémák. Beksics Gusztáv új könyve. *Székely Nemzet*, 1904. 41. sz. március 19. 1–2.
- Kődös problémák. Beksics Gusztáv regénye. *Székely Nemzet*, 1904. 43. sz. március 23. 1–2.
- L. Á.: A fajok harcza. *Nemzet*, 1895. 218. sz. augusztus 10. 1.
- Latkóczy Mihály: A magyar tárczaírókról. IV. A „roman experimental” és „roman phantastique” a magyar tárczában. *Sárosmegyei Közlöny*, 1887. 3. sz. január 20. 1–2.
- Legújabb politikai divat. *Pesti Hírlap*, 1884. 35. sz. február 5. 1–2.
- Magyar birtokpolitika. *Magyar Nemzet*, 1902. 15. sz. január 17. 1–2.
- Magyar érdek Erdélyben. *Pesti Hírlap*, 1885. 298. sz. október 30. 1.
- A magyar nemzet függetlensége – Beksics Gusztáv röpirata. *Magyar Hírlap*, 1893. 49. sz. február 18. 4.
- A Magyar Nemzet Története. *Nemzet*, 1898. 345. sz. december 14. 5.
- A magyar politika új alapjai. *Nemzet*, 1898. 263. sz. szeptember 23. 1–2.
- Magyarország jövője. *Székely Nemzet*, 1900. 57. sz. április 14. 1.
- Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján. *Magyar Nemzet*, 1900. 102. sz. április 13. 6–7.
- Mátyás király birodalma – Beksics új könyve. *Budapesti Hírlap*, 1905. 153. sz. június 4. 1–2.
- Mátyás király birodalma – Beksics új könyve. *Székely Nemzet*, 1905. 85. sz. június 7. 2.
- Móricz Pál: Nyílt levél Beksics Gusztáv barátomnak. *Székely Nemzet*, 1890. 97. sz. (esti) április 9. 1.
- Nemzeti akció. *Magyar Nemzet*, 1902. 12. sz. január 14. 4–5.
- o-: Amit a szélsőbal nem tud. *Székely Nemzet*, 1896. 158. sz. október 21. 1.
- ő. (Malonyay Dezső): Kődös problémák. *Budapesti Hírlap*, 1904. 77. sz. március 17. 6.
- Revisor (Margitay Dezső): *A gentry marad! Válasz Censor* „Társadalmunk és nemzeti

- hivatásunk” című röpiratára.* Budapest, Aigner, 1885.
- Rovás. *Nemzet*, 1885. 45. sz. február 15. 1.
- Pulszky Ferenc: Cím nélkül. *Pesti Napló*, 1883. 75. sz. március 17. 1., 1883. 76. sz. március 18. 1.
- Spectator (Ambrus Zoltán): Újabb regények. *Fővárosi Lapok*, 1882. 4. sz. január 5. 24–25.
- A szabadságharcz, Világos és a kiegyezés. *Nemzet*, 1898. 346. sz. december 15. 5.
- Szemere Attila: A legújabb magyar essay. *Pesti Hírlap*, 1881. 360. sz. december 31. 1–2.
- Szilágyi Sándor: Kemény Zsigmondról. *Nemzet*, 1883. 131. sz. május 13. 9.
- Társadalmunk és nemzeti hivatásunk. *Nemzet*, 1884. 343. sz. december 14. 5–6.
- y.j.: Székelyföldi hangok. *Magyar Nemzet*, 1900. 49. sz. február 20. 17–18.
- V. A.: A dualizmus – Beksics Gusztáv legújabb közjogi munkájáról. *Székely Nemzet*, 1892. 187. sz. december 10. 1.
- Válasz Schlauch emlékiratára. *Nemzet*, 1893. 325. sz. szeptember 24. 1, 5.
- Werner Gyula: Társadalmi akció. *Magyar Nemzet*, 1900. 102. sz. április 13. 1–2.
- Wlassics Gyula: A magyar doktrinairek. *Budapesti Szemle*, 1882. 30. köt. 472–478.
- Z-i B-a: A democratia Magyarországon. *Századok*, 1881. VII. sz. 628–631.

3. Szakirodalom

- Apponyi Albert: A törvényes ellentállás. I-IV. *Budapesti Hírlap*, 1905. 232. sz. augusztus 23. 1–2., 233. sz. augusztus 24. 1–2., 234. sz. augusztus 25. 1–3., 235. sz. augusztus 26. 1–2.
- Arblaster, Anthony: Félelem a demokráciától. *Műhely*, 1995. 5. sz. 4–13.
- Asbóth János: *A szabadság*. Pest, Ráth Mór, 1872.
- Baka András: A magyar nemzetállam teoretikusai (Grünwald Béla, Concha Győző, Beksics Gusztáv). *Állam és Jogtudomány*, 1985. 2. sz. 327–357.
- Balaton Petra: *A székely akció története. I. Források. I. Munkaprogram és kirendeltségi jelentések*. Budapest, Cartofil, 2004.
- Balla Antal: *A liberalizmus történelme. Gazdasági és politikai tanításai*. Budapest, Légrády, 1926.
- Balassa Imre: A kiegyezés kora 1865–1875. In. *A magyar országgyűlés története 1867–1927*. Szerk. Balla Antal. Budapest, Légrády, [1927.] 25–89.
- Bécsy Márton – Prilisauer Adolf: *A kaposvári m. kir. főgimnázium története 1806–1895*. Kaposvár, Hagelman, 1896.
- Beluszky Pál: A polgárosodás törékeny kútfői (Magyarország városainak ezer éve). *Limes*,

1998. 2–3. sz. 14–16.
- Békés Vera: Magyar tudósok és intézmények a modernitás kihívásában. In. *A kreativitás mintázatai*. Szerk. Uő. Budapest, Áron, 2004. 7–21.
- Berlin, Isaiah: A szabadság két fogalma. In. *Négy esszé a szabadságról*. Ford. Erdős Ferenc – Berényi Gábor. Utószó Dénes Iván Zoltán. Budapest, Európa, 1990. 334–443.
- ifj. Bertényi Iván: Kérlelhetetlenül. Báró Bánffy Dezső nemzetiségi politikája. *Pro Minoritate*, 2003. tavasz 69–104.
- Bianchi, Leonard: A polgári szabadságjogok Magyarországon a dualizmus korában. In. *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Szerk. Csizmadia Andor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 157–172.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, Korona, 1999.
- Breuilly, John: Állam és nacionalizmus. In. *Nacionalizmuselméletek (Szöveggyűjtemény)*. Szerk. Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004. 134–149.
- Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*. Szerk. Vörös Károly. Budapest, Akadémiai, 1978.
- Buzinkay Géza: A középosztály kialakításának programjai. In. *Forradalom után – Kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus korában*. Szerk. Németh G. Béla. Budapest, Gondolat, 1988. 286–312.
- Buzinkay Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In. Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, MUOSZ – Bálint György Újságíró-iskola, 105–172.
- Conversi, Danielle: A nacionalizmuselmélet három irányzata. In. *Nacionalizmuselméletek (Szöveggyűjtemény)*. Szerk. Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004. 315–328
- Csizmadia Andor: Az esküdtbíróság Magyarországon a dualizmus korában. In. *Jogtörténeti tanulmányok I.* Szerk. Csizmadia Andor, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 131–148.
- Dán Károly: Kállay Béni és a magyar imperializmus. *Aetas*, 2000. 1–2. 182–205.
- Eötvös József*. Szerk. Veliky János. Budapest. Új Mandátum, 1998.
- Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*. I-II. köt. Előszó Sötér István, szöveggondozás, utószó, jegyzetek Oltványi Ambrus, Budapest, Szépirodalmi, 1981.
- Évkönyv. Kiadja Pécs-Lyceumi Irodalmi Kör*. Harmadvévi folyam. Pécs, Lyceumi, 1864.
- Évkönyv. Kiadja Pécsi Ifjúsági Önképző Egylet*. Ötödik évfolyam. Pécs, Lyceumi, 1866.

- Fekete Sándor: A közművelődési egyesületek. *Nemzet*, 1896. 222. sz. augusztus 13. 5.
- Fenyő István: Eötvös József politikaelméleti főműve. Az uralkodó eszmék. *Századok*, 2002. 6. sz. 1455–1469.
- Freeden, Michael: A jogok megjelenése a politikai gondolkodásban. Ford. Kiss Csilla. *Műhely*, 1997. 4. sz. 69–73.
- Gál István: John Stuart Mill magyar kapcsolatai. *Filológiai Közlöny*, 1969. 1–4. sz. 211–220.
- Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. I–II. köt. Budapest, Magyar Szemle, 1934.
- Greguss Ágost: *A szabadságról*. Budapest, Eggenberger, 1874.
- Grünwald Béla. *A közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*. Budapest, Ráth, 1874.
- Grünwald Béla: *Közigazgatásunk és a szabadság*. Budapest, Ráth, 1876.
- Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. II. köt. Budapest, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1939.
- Gunst Péter: *A magyar történetírás története*. Debrecen, Csokonai, 148–169.
- Gyáni Gábor: Az egyesített főváros nagyvárossá fejlődése. In. *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda*. Szerk. Uő. Budapest, Városháza, 1998.
- Gyáni Gábor: Folytonosság és átalakulás a budapesti elit- és tömegkultúra múltjában. In. *A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére*. Szerk. Gyáni Gábor – Pajkossy Gábor. Debrecen, Csokonai, 1999. 171–183.
- Gyáni Gábor: A kávéházba járó polgár. *Budapesti Negyed*, 1996. 2–3. sz. 57–68.
- Gyáni Gábor: Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században. *Limes*, 1998. 2–3. sz. 87–100.
- Halász Gábor: *Magyar viktoriánusok*. In. Uő: *Válogatott írásai*. Budapest, Magvető, 1977. 304–346.
- Halász Gábor: Magyar századvég. In. Uo. 347–389.
- Halász Gábor: Ferenczjózsefi idők. In. Uo. 390–410.
- Hanák Péter: Budapest, a modern Magyarország fővárosa. In. *Egy nagyváros születése. Pest, Buda, Óbuda az egyesítés idején. Tanulmányok Budapest múltjából. XXVII*. Szerk. F. Dózsa Katalin. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1998. 15–16.
- Hanák Péter: *A dualizmus korának történeti problémái*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1971.
- Hanák Péter: A dualizmus válságának elmélyülése a XX. század első felében. *Századok*, 1955. 3. sz. 359–414.
- Hanák Péter: Liberális reformtendenciák a kiegyezés után. In. *Politika és társadalom. A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*. 1983. 89–95.
- Hanák Péter: A magyar „középosztály” fejlődésének problémájához. *Valóság*, 1962. 3. sz.

- Hanák Péter: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). *Századok*, 1985. 5–6. sz. 1079–1104.
- Hanák Péter: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. *Történelmi Szemle*, 1974. 4. sz. 513–536.
- Hoitsy Pál: *Nagymagyarország. A magyar történet jövő századai*. Budapest, Lampel (Wodianer), 1902.
- Horvát Tibor: Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly. In. *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Szerk. Mezey Barna. Budapest, Osiris, 2001. 24–36.
- Horváth Zoltán: *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története. 1896–1914*. Budapest, Gondolat, 1961.
- Huszár Tibor: A magyar etatistákról. Az irodalmár értelmiségről. In. *Uő: Nemzetlét – nemzettudat – értelmiség*. Budapest, Magvető, 1984. 115–122.
- Huszár Tibor: A dzsentri fogalmáról. Az ún. történelmi középosztályról. In. *Uo.* 122–139. *Huszonöt év a Budapesti Hírlap életéből*. Budapest, Budapesti Hírlap, 1906.
- Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története*. Budapest, Bocskay-szövetség, 1920.
- Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest, Grill, 1912.
- Jókai Mór levelezése. 1886–1890. Összegyűjt. és sajtó alá rend. Györffy Miklós. Budapest, Akadémiai, 2004.
- Király Tibor: A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban. In. *A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet)*. Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Budapest, Tankönyvkiadó, 1981. 416–437.
- Kiss Csilla: A szabadságeszmék sorsa a századközepén. *Műhely*, Különszám 1993. 79–81.
- Kovács Kálmán: Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában 1877–1878. In. *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Szerk. Csizmadia Andor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 99–115.
- Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Szerk. Gyáni Gábor – Kövér György. Budapest, Osiris, 1998. 11–186.
- Kövér György: Középrend vagy középosztályok? Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. *Századok*, 2003. 5. sz. 1119–1168.
- Kozári Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest, Napvilág, 2003.

- I. Tóth Zoltán: A nemzetiségi kérdés a dualizmus korában. *Századok*, 1956. 3. sz. 369–393.
- Láng Lajos – Jekelfalussy József: *Magyarország népességi statisztikája*. Budapest, Atneaeum, 1884. 1–28.
- L. Nagy Zsuzsa: A „nemzeti állam” eszméje Beksics Gusztávnál. *Századok*, 1963. 6. sz. 1242–1278.
- Lukács, John: *Budapest 1900*. Budapest, Európa, 1996.
- Magid, Henry M.: John Stuart Mill. In. *A politikai filozófia története*. II. köt. Szerk. Leo Strauss – Joseph Cropsey. Budapest, Európa, 1994. 387–411.
- Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Budapest, Osiris, 2003.
- A magyar közigazgatás tudomány klasszikusai 1874–1947*. Szerk. Lőrincz Lajos, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 21–23, 61–63,
- Magyar liberalizmus*. Szerk. Tőkéczi László. Budapest, Századvég, 1993.
- A magyar polgári pártok programjai. 1867–1918*. Szerkesztette Mérei Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- A magyar sajtó története II/2. 1867–1892*. Szerk. Kosáry Domokos – Németh G. Béla. Budapest, Akadémiai, 1985.
- Mannheim, Karl: Az „értelmiség” szociológiai problémája. In. *Korunk értelmisége. Értelmiségelméletek – értelmiségvizsgálatok*. Vál. és bev. Huszár Tibor. Budapest, Gondolat, 1975. 109–118.
- Mátrai László: A „doktrínerek”, a marxizmus első magyarországi ellenfelei. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1958. 3–4. sz. 281–293.
- Mazsu János: A hazai értelmiség fejlődésének sajátosságai a 19. század második felében. In. *Forradalom után – Kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus korában*. Szerk. Németh G. Béla. Budapest, Gondolat, 1988. 234–250.
- Mérei Gyula: *A magyar polgári pártok programjai 1867–1918*. Budapest, Akadémiai, 1971.
- Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Osiris, 2002. 290–307.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Minerva, 1944. 247–275.
- Mill Stuart János: *A szabadságról*. Ford. és előszó Kállay Béni. Pest, Ráth, 1867.
- Mill Stuart János: *A képviselői kormány*. Ford. Jánosi Ferencz. Pest, Emich, 1867.
- Miru György: Kísérlet az állam körül. Schvarcz Gyula reformtervei a dualizmuskori alkotmányosság továbbfejlesztésére. *Aetas*, 1999. 1–2. sz. 86–111.
- Miru György: Mit tehet a politika a társadalom felszabadításáért? *Műhely*, Különszám 1993. 33–35.
- Miru György: A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években. *Századok*, 1999. 3. sz.

543–560.

- Nagy Ildikó: Rákosi Jenő és a harmincmillió magyar impérium. In. *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. Főszerk. Hanák Péter, Szerk. Nagy Mariann. Pécs, University Press, 295–307.
- Németh G. Béla: *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitivizmus korában. A kiegyezéstől a századfordulóig*. Budapest, Akadémiai, 1981.
- Németh G. Béla: Létharc és nemzetiség (Az „irodalmi” értelmiség felső rétegeinek ideológiájához, 1867 után). In. Uő: *Létharc és nemzetiség. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1976. 7–41.
- Németh G. Béla: A romantika alkonyán – a pozitivizmus árnyékában. In. Uo. 42–84.
- Németh László: Kisebbségben. In. Uő: *A minőség forradalma. Kisebbségben. II. köt. Politikai és irodalmi tanulmányok, beszédek, vitairatok*. Budapest, Püski, 1992. 843–910.
- Orosz István: A nacionalizmus mint a nemzetállam ideológiája. In. Uő: *A „magyar kérdés”. Polgárok és alattvalók*. Budapest, Akadémiai, 1996. 147–198.
- Országgyűlési Almanach*. Szerk. Halász Sándor. Budapest, Athenaeum, 1886.
- Pach Zsigmond Pál: A dualizmus rendszerének első éve Magyarországon. *Századok*, 1955. 1. sz. 24–74.
- Pál Judit: A székelyföldi városok a dualizmus alatt. *Limes*, 1998. 2–3. sz. 101–111.
- Papp Ferenc: *Rákosi Jenő, a hírlapíró*. Budapest, Franklin, 1924.
- Pecze Ferenc: A politikai szabadságjogok kodifikálása és érvényesülése 1848–1918. In. *A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet)*. Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Budapest, Tankönyvkiadó, 1981. 223–274.
- Péteri Zoltán: A jogállamiságról. *Magyar Tudomány*, 1989. 9. sz. 724–735.
- A piaristák Kecskeméten való működésének 210., a társház fenállásának 200. és a mostani gimnázium épület alapkövetételének 100. évfordulóján kiadott emlékfüzet*. Kecskemét, Hungária, 1925.
- Pintér Jenő: *Magyar irodalom története*. VII. köt. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1934.
- Pikéthy Károly: *Beksics Gusztáv a szabadelvű magyar nemzeti gondolat publicistája*. Kolozsvár, Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, 1944.
- Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)*. Szerk. Veliky János. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Pölöskei Ferenc: A rendezett tanácsú városok kialakítása Magyarországon a polgári korban. In. *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára*. Szerk. Sz. Jónás Ilona. Budapest, ELTE BTK, 1994. 172–

- Püski Levente: A liberális alkotmányosság és az 1885. évi főrendiházi reform. In. *Történeti tanulmányok I.* Szerk. L. Nagy Zsuzsa – Veress Géza. Debrecen, KLTE Történelmi Intézet, 1992. 67–81.
- Pusztai László: *A magyar büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 25–52.
- Rákosi Jenő: *Emlékezések.* I-III. köt. Budapest, Franklin, [1926.]
- Rákosi Jenő: *A magyarságért.* Budapest, „Élet” Irodalmi és Nyomda RT, 1917.
- Rátz Kálmán: *A pánszlávizmus története.* 1941.
- Ress Imre: A szerb liberalizmus értékvilága. In. *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában.* Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Gondolat, 1993. 280–295.
- R. Várkonyi Ágnes: *A pozitivisták történelemszemlélete a magyar történetírásban I. A pozitivisták történelemszemlélete Európában és hazai értékelése 1830–1945.* Budapest, Akadémiai, 1973.
- Salacz Gábor: *Báró Bánffy Dezső római akciója a néppárt ellen 1895-ben.* Budapest, Stephaneum, 1943.
- Salacz Gábor: *A magyar kultúrharca története 1890–1895.* Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda RT, 1938.
- Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében.* Budapest, Akadémiai, 1976.
- Sarlós Béla: A közigazgatás polgári jellegéről. In. *A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet).* Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Budapest, Tankönyvkiadó, 1981. 275–303.
- Sarlós Béla: A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. In. *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései.* Szerk. Csizmadia Andor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 193–204.
- Schvarcz Gyula.* Szerk. Miru György. Budapest, Új Mandátum, 2000.
- Smith, Anthony D.: Kiválasztott népek: miért maradtak fenn egyes népcsoportok? In. *Eszmék a politikában. A nacionalizmus.* Szerk. Bretter Zoltán – Deák Ágnes. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995. 27–51.
- Smith, Anthony D.: A nacionalizmus. In. Uo. 9–24.
- Smith, Anthony D.: A nemzetek eredete. In. *Nacionalizmuselméletek (Szöveggyűjtemény).* Szerk. Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004. 204–229.
- Somogy vármegye.* Szerk. Csánki Dezső. Budapest, Apolló, é. n.

- Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen U. P. 1997. 117–157.
- Szabad György: Eötvös politikai útjain. *Századok*, 1971. 3–4. sz. 658–669.
- Szabó A. Ferenc: Népesedés, telepítés a századfordulón. Beksics Gusztáv nézetei. *Századok*, 1992. 2. sz. 226–258.
- Szabó Dániel: A néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok*, 1978. 4. sz. 730–756.
- Szabó Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1980. 182–368.
- Szabó Miklós: A magyar nemesi liberalizmus 1825–1910. In. *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Gondolat, 1993. 150–181.
- Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003.
- Szabó Miklós: Új vonások a századforduló magyar konzervatív politikai gondolkodásában. *Századok*, 1974. 1. sz. 3–67.
- Szalai Miklós: Az 1885-ös főrendiházi reform. In. *Múltból a jövőbe. Tanulmányok*. Szerk. Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula. Budapest, ELTE BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, 1997. 28–43.
- Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In. *Erdély története III. köt. 1830-tól napjainkig*. Szerk. Uő. Budapest, Akadémiai, 1986. 1624–1689.
- Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934.
- Szekfű Gyula: *Magyar történet*. V. köt. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936.
- Szilágyi Imre: A szlovén liberalizmus 1848–1918. In. *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Gondolat, 1993. 296–308.
- Szili Ferenc: Kivándorlás, mint vállalkozás Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországba. In. *Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában*. Szerk. V. Fodor Zsuzsa. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 1995. 77–90.
- Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. I. köt. Budapest, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1891.
- Szita László: *Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII–XIX. században*. Kaposvár, Somogyi Almanach 52. sz. 1993.

A Történettudományi Bizottság vitája a dualizmus kora történetének egyes kérdéseiről.

Századok, 1962. 1–2. sz. 206–239.

Tuka Béla: *A szabadság. Politikai tanulmány*. Budapest, Grill, 1910.

Turda, Marius: Faj és nemzet. A nemzeti felsőbbrendűség a 19. század végi Magyarországon.

2000, 2004. júniusi sz. 57–67.

Urban, Otto: A cseh liberalizmus. In. In. *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus*

Közép- és Kelet-Európában. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest, Gondolat, 1993.

182–212.

Varannai Zoltán: A nemzetiségi kérdés mint a fajok harca. *Európai Utas*, 2000 4. sz. 52–53.

Varga László: Állami ipartámogatás a dualizmus korában (1880–1900). *Történelmi Szemle*,

1980. 2. sz. 196–226.

Veliky János: Liberális közvélemény értelmezések Magyarországon a 19. században. In.

Forradalom után – Kiegyezés előtt. A magyar polgárosodás az abszolutizmus

korában. Szerk. Németh G. Béla. Budapest, Gondolat, 1988. 313–335.

V. Windisch Éva: A magyarországi német nemzetiségi mozgalom előtörténete (1867–1900).

Századok, 1964. 4. sz. 635–660.

Zöllner, Erich: *Ausztria története*. Budapest, Osiris, 1998. 303–370.